

ANALELE DOBROGEI

Revista Societății Culturale Dobrogene

Director: C. BRĂTESCU

SUMARUL :

Carp Gh.: Desemnul ca mijloc de exprimare.

Cergău T.: De la bătrânilor dobrogene.

Florescu Gr.: 1. Cariera romană de la Cernavoda (cu 10 clișee).

2. Monuments antice din Muzeul regional al Dobrogei (cu 5 clișee).

Mărăculescu O.: Cavarna medievală și modernă (cu 2 clișee).

Micu I.: 1. Q. Horatius Flaccus, Ode : Lui Hirpinus ; Lui Bacchus.

2. Recente achiziții archeologice (cu 2 clișee).

Motaș C.: Profesorul Ion Borcea, fondatorul primei stațiuni zoologice maritime din România (cu 1 clișeu).

Roman M.: Studiu asupra populației turcești din Dobrogea și sudul Basarabiei (cu 12 clișee).

Salsovia : Amurg. - Ideal.

Sălceanu Gr.: Critic și poet. — Galop. — Elegie de toamnă. — Visând în umbra. —

In cea il din urmă. — Satira I. — Maimuțele și leul. — Satira II. —

Rândunici. — Iarmă dobrogeană. — Feerie. — Ruga. — Fabulă.

Stoicescu D.: 1. Trei lupi.

2. Tânărul dela Dunăre (din La Fontaine).

Tudor D.: Cultul „Cavalierilor danubieni” în Tomi (cu 2 clișee).

RECENZII: **Brătescu C.**: *I. F. Gellert*: Die Neogenbucht von Varna und ihre Umrandung. — Die Oberflächengestaltung des Balkans in Ostbulgarien. — *H. Wile helmy*: Die morphologischen Probleme der Neogenbucht von Varna. — *W. I. Krokos și W. G. Bondarciov*: Depozitele quaternare din NE. M. Azovului. — *G. Vălsan*: Sur une plateforme littorale en Roumanie. — *G. Vălsan*: Remarques complémentaires apropos de la „Nouvelle hypothèse sur le delta du Danube”. — **D. Iliescu**: *Cotova Virgil*: Portul Constanța; *Minist. Lucr. Publ. și Comunic.*: Administrația comercială a porturilor și căilor de comunicație pe apă dela 1 Aprilie 1935 la 31 Martie 1936; *Babinger Franz*: Robert Bargrave, un voyageur anglais dans les Pays Roumains; **Roman Slemco**: *S. Zernov*: Sur le changement annuel du plancton de la Mer Noir dans la baie de Sébastopol; *N. Andrussov*: Problemele cercetărilor viitoare ale M. Negre și regiunilor mărginisaș; *N. Andrussov*: Dépôts marins quaternaires de Sinope; *A. Ostroumoff*: Recherches hydrobiologiques dans les embouchures des fleuves de la Russie méridionale; *A. Eberzin* et *O. Vjalov*: Une terrasse euxinienne ancienne dans les environs de Touapsé. — **Stoicescu D.**: *M. I. Rostovtzeff*: Tableaux de la vie antique; *I. Micu*: *D. M. Pippidi*: In jurul stelei lui Asclepiades din Tomis.

Corespondența revistei.

Errata.

CERNĂUȚI 1936

Institutul de Arte grafice și Editură „Glasul Bucovinei”

Manuscrisele se trimit d-lui C. Brătescu, profesor universitar,
Cernăuti.

Redacția nu ia sub a sa răspundere nici una din opiniunile
emise de autorii articolelor publicate.

---

p83033

DESEMNUl CA MIJLOC DE EXPRIMARE

La început n'a fost cuvântul... a fost mișcarea, căci mișcarea e viața.

1. Din epoca gestației, toate animalele prin *mișcare* își exprimă existența și vigoarea, deci mișcarea e primul mijloc de exprimare al ființelor. Din mișcări directe sau derivate s'au format toate celealte mijloace de exprimare care, cultivându-se de specialiști, au devenit arte, pentrucă mișcarea e însăși viața.

2. Al doilea mijloc de exprimare e *sunetul* produs de vibrațiunile coardelor vocale, care e tot o mișcare, însă mascată.

Intreaga activitate omenească se prezintă sub două aspecte : *munca* și *jocul*. Omul și-a întreținut viața prin muncă, iar prin joc și-a făcut-o mai plăcută. Munca e interesul practic, iar jocul plăcerea desinteresată. Când întreg organismul fizic și psihic funcționează în limitele energiei acumulate, activitatea aceasta potrivită produce plăcere, iar plăcerile măresc energia vitală. Din munca interesată s'au format activitățile practice, meserii, agricultura, comerțul, etc.; din joc s'au format artele, produs fără scop utilitar, ci numai pentru a face viața mai plăcută, mai frumoasă. Omul jucându-se și-a exercitat mijloacele de exprimare și din utile le-a făcut frumoase, adică plăcute prin ele înșile. Mișcările ritmice au devenit *dans*. Ritmul dansului era ordonat de sunetele produse de lemnele sau pietrele lovite și de strigăte de îndemn și de comandă. Aceste strigăte au devenit mai armonice și melodice și astfel apare *muzica vocală*. Nu numai cântând omul și-a dezvoltat coardele vocale, ci și imitând sberătul sau mugetul animalelor și flueratul păsărilor; le momea ca să le vâneze. Prin exercițiu, sunetul vocal s'a cultivat, registrul s'a mărit, iar timbrul a devenit mai armonic. Muzica a pregătit astfel coardele vocale pentru limbajul articulat, după cum densul și jocurile copiilor le pregătesc mușchii corpului pentru muncă și lupte.

3. Omul preistoric, după ce și-a construit instrumentele, obiectele casnice, armele și adăpostul, a căutat apoi să le înfrumusețeze încrustându-le, cum fac și acum artiștii populari; și-a ornamentat caverne cu imagini vopsite; a modelat în lut, lemn și piatră diferite chipuri de lucruri și ființe. Incrustările sunt primele *desemne*, iar modelările sunt începutul *sculpturii*.

Sunt paseri care cântă, castorii sunt buni constructori, unele animale dansează, dar afară de om nici-o ființă n'are intenția de în-

frumusețare, dovedă că ornamentarea, mijlocul acesta de exprimare, e mai evoluat și deci posterior dansului și muzicei.

In ordinea apariției, al treilea mijloc de exprimare e *desemnul* care e produs tot de mișcare : „O linie e urma pe care a lăsat-o un punct ce s'a mișcat“. Deci mișcarea, ca ordin mintal, e factorul care a produs linia. Mai multe linii combinate, deci mai multe mișcări, compun o imagine, adică un desemn ; iar desemnul, produsul acestor mișcări, e alfabetul, adică baza artelor plastice. Omul preistoric era bun vânător și constructor, dar cea mai delicată și mai evoluată dintre acțiunile lui a fost înfrumusețarea, adică desemnul și modelarea. „Oamenii preistorici aveau gust, simțul simetriei și al proporțiilor în imaginile lor sobre, pline de viață și mișcare, care se pot compara cu desemnele oamenilor moderni“¹⁾.

Cea mai prețioasă dintre calitățile unei opere de artă plastică sau dinamică e mișcarea, adică viața pe care o evocă sau o redă. Artele plastice, derivate și ele din mișcare, au ca scop principal să redea și să fixeze în timp și spațiu mișcarea, adică viața.

Știința modernă a dovedit că omul posedă un organ special al limbajului, situat în creier, în partea circumscrisă în hemisfera cerebrală stângă, unde e și centrul motor al mișcărilor membrelor din dreapta. Dacă această parte e distrusă, omul înțelege bine sensul cuvintelor, citește și scrie, dar e afazic, adică nu mai poate vorbi, ceea ce dovedește că acest organ nu se poate confunda cu organul analizei sau al memoriei.

Copiii anormal desvoltăți și cari nu puteau vorbi și-au căpătat graiul făcând mișcări regulate cu mâna, lucrând și desemnând. S'a dovedit, prin urmare, că orice exercițiu al mâinii influențează creierul ; că desemnul și orice lucru-manual sunt mijloace de educație psihică, penetrând mâna și drumul care duce direct la creier ; că, educând mâna, educăm în același timp creierul. Pentru acest motiv cu drept cuvânt s'a spus că : „Mâna lucrând gândește“.

Ordinea în mișcări și acțiuni nu numai că face educația organismului vorbirii, dar produce și ordine în gândire și judecăță. Pe principiul acesta se sprijină „Școala activă“ din America, pentru ea pedagogii europeni se trudesc să învingă tradițiile medievale din școalile europene, ca apoi să o freacă peste ocean.

Revenind la filogeneză, adică la fazele de dezvoltare ale civilizației omenești, am arătat că muzica a pregătit coardele vocale pentru articulațiunea și modulațiile limbajului ; iar acum am arătat cum lucrul și desemnul, ca acțiune psihofizică, a trezit, a stimulat și a dezvoltat însuși organul vorbirii după principiul : „Funcțiunea creiază și dezvoltă organul“. Ontogeneza în cazul acesta repetă perfect fazele filogeniei. Copilul la început numai se mișcă și tipă ; după ce și-a luat atitudinea verticală, imitează sgomotele și mișcările din jurul lui, articulează cuvinte monosilabice și onomatopeice, mărgălește și sgârde, cântă

1) S. REINACH : Apollo.

și dansează în acelaș timp, ca la vîrstă de șapte ani, când ajunge să vorbească mai bine, să înceapă școala cu „scris-cetitul”.

Dansul cu mimica, cu râsul și plânsul, *sunetul muzical*, vocal sau instrumental, exclamările cu onomatopeele și *desemnul* ornamental sau figurativ, fie ele mijloace de exprimare primitive sau arte rafinate, n'au nevoie de traducere sau comentarii. Înțelegerea lor e nelimitată pe tot spațiul planetei. Fiecare ființă umană depe globul terestru dansează, râde, plângă, cântă, gesticulează și desemnează cam la fel; pe înțelesul tuturor. Acestea sunt prin urmare mijloacele de exprimare ale umanității. Dintre acestea, singur desemnul, pe lângă acest important privilegiu al nelimitării în spațiu, îl mai are și pe cel al nelimitării în timp. Nu mai știu cum dansau sau cum cântau străbunii preistorici din quaternar, dar acum, după mai multe zeci de mii de ani, știu cum desemnau, pentru că efortul lor mintal și de mișcare educată, contopite în desemnele lor, îl au încredințat să li-l păstreze materia — os de ren, sau piatră silex — care nu moare niciodată. Deci, ca nici un alt mijloc de exprimare, desemnul e nelimitat, nu numai în spațiu, dar și în timp.

4. Muzica și desemnul cu lucrul-manual au pregătit al patrulea mijloc de exprimare, care e *limbajul articulat*.

Nevoia permanentă și mereu crescândă de a exprima un gând a silit pe om să producă limbajul articulat. Cauza principală și adâncă a progresului e facultatea superioară pe care o are omul de a analiza și sintetiza, iar rezultatul cel mai important și mai minunat al acestui privilegiu intelectual a fost creațiunea limbajului.

La instictul de *mai bine* s'au asociat instinctele de *a cunoaște*, *a imita* și *înfrumuseța*, care au stimulat pe om și au contribuit, împreună cu acțiunile psico-fizice, la apariția și desvoltarea vorbirii și în genere la desvoltarea civilizației omenești.

Limbajul, la început onomatopeic, apoi monosilabic și ritmic, a evoluat la limbajul actual. Limbajul ritmic poetic s'a menținut până în timpurile istorice. Vedele, Ramayana, Mahabharata, Iliada, Odissea, Psalmii, Coranul, etc., sunt concepute în forma versificată. În tot ce a făcut omul ca muncă, joc și artă, a pus *proporție*, *ritm* și *simetrie*. Egocentrismul lui inconștient îl-a impus aceasta. Îl-a plăcut proporția și simetria, pentru că organismul lui fizic e proporțional și în mare parte simetric; îl-a plăcut și ritmul, pentru că funcțiunile lui fisiologice, ca respirația și pulsulația, activează într'un ritm perfect.

Practica îndelungată a limbajului a devenit predispoziție înăscută pentru toți oamenii. Fiecare trib sau națiune și-a făurit cuvinte de care au avut nevoie; astfel s'au format limbile și apoi literaturile populare, naționale. Toate aceste literaturi s'au transmis din noaptea vremurilor trecute, din generație în generație, numai prin viu graiu. Aezii, rapsozii, truverii, trubadurii, conociții, colindătorii, etc. erau cărțile vietii ale literaturilor populare. Această literatură nefiind scrisă, mari comori folcloristice și de gândire s'au uitat și s'au pierdut.

Trebuie de a păstra și a transmite posterității gândirea, sim-

țirea și experiența omenească, a satisfăcut-o desemnul. Prima manifestare a acestei necesități a fost scrierea hieroglifă. Acest fel de a scri, pe lângă greutățile tehnice pentru execuție, necesita mult timp și spațiu. Mai de ani s'a practicat această scriere, până când Fenicienii — după alții Hicsosii — simplificând tot mai mult imaginile, au ajuns la alfabetul fonetic întrebuită astăzi. Cu ajutorul scrierii fonetice se pot exprima nu numai idei concrete, dar și tot rodul gândirii omenești și, astfel exprimat, se poate transmite generațiilor actuale și viitoare.

ACTIONEA de a desemna, după ce a stimulat și cultivat în creierul omenesc organul special al vorbirii, tot ea vine în ajutorul limbajului, pentru a-l înregistra și a-l răspândi în timp și spațiu cu ajutorul grafiei.

Scrierea, adică grafia, e un desemn convențional. Prin exercițiu repetat, semnele care reprezintă sunetele, adică literele, au trecut în inconștient și, ca urmare, executarea lor se face în mod automat.

Scrierea sau grafia derivată din desemn e un fragment din el și, ca orice fragment, se integrează și se diferențiază din întreg, păstrând însuși de ale întregului. Toți științorii de carte cunosc fragmentul, în timp ce întregul e foarte puțin cunoscut. Desemnul e cel mai neglijat și mai puțin întrebuită dintre toate mijloacele de exprimare de care se servește omul.

Pe cât îmi va permite spațiul, voi încerca să explic întregul (desemnul) cu ajutorul fragmentului (grafia) care e mai bine cunoscut.

Modelele desemnului sunt toate formele concrete din natură, pe când modelele grafice actuale (caracterele: latin, chirilic, german, grec, armean, etc.) sunt câteva figuri din geometria plană. Modelele desemnului au, prin urmare, două și trei dimensiuni, pe când ale grafiei numai două; ele sunt: *punctul*, *linia dreaptă*, *ovalul* și *spira* (primul tur al unei spirale). Aceste elemente sintetice sunt generatoarele tuturor literelor care compun toate alfabetele care se scriu cu mâna. Dar punctul, linia și ovalul sunt noțiuni abstractive, închipuite numai de mintea omenească. Punctul e capătul unei linii sau locul unde s'au întrelăiat două linii. E ceva care n'are dimensiune, ori ceva ce nu putem aprecia cu simțurile noastre; e abstract. Cu cele mai bune instrumente grafice, nimeni nu poate construi o figură geometrică perfectă, care să corespundă identic cu definiția.

Scrierea caligrafică e un desemn calculat și deci conștient, pe când scrierea curentă e același desemn convențional, dar care se execută în mod automat. Semnele care reprezintă sunetele, adică literele, prin exercițiu repetat, forma și executarea lor, au trecut în inconștient și se execută automat. Când scriem, nu ne gândim la forma și executarea literelor, ci la ideea pe care dorim să o exprimăm cu ajutorul acestor litere. Tot așa când desemnăm, nu ne gândim la executarea linioilor, ci la forma modelului pe care voim să o reproducem pe hârtie cu ajutorul acelor linii.

Pentru grafie elementul component al unui cuvânt (al unei ima-

gini) e litera, iar pentru desemn acest element e linia. Si linia și litera sunt semne grafice produse în acelaș mod, adică sunt urmele ce le-a lăsat un punct care s'a mișcat, creionul sau penița. Liniile care compun orice desemn sunt de două feluri: *linia dreaptă* și *linia curbă* sau ondulată, pe care francezii le numesc linii mame (lignes mères) pe când grafia are 26 de forme deosebite de litere minusculе și 26 majuscule, adică 52 de semne deosebite.

In școala primară copilul, după câteva luni de exercițiu zilnic, cunoaște semnele grafiei și le desemnează din memorie; iar după un an î s'au fixat în inconștient, adică le execută automat. Cu mult mai ușor și într'un timp mai scurt ar trece în inconștientul copiilor cele două feluri de linii necesare desemnului, decât cele 52 de semne ale grafiei manuale și alte 52 ale grafiei imprimate.

Dacă știutorii de carte nu întrebuiuțează desemnul cu aceeași ușurință cu care întrebuiuțează grafia, e din cauză că pentru grafie în clasa întâia primară, s'au executat în fiecare zi și în fiecare oră, pe când cu desemnul nu s'au executat decât cel mult — conform programei analitice — două jumătăți de oră pe săptămână.

Ca și la grafie, la desemn deosebim două părți: una conștientă, adică imaginea sau ideea exprimată și alta inconștientă, adică liniile care au servit pentru confuzarea acelei imagini. La un manuscris sunt aceleași părți ca și la desemn: acțiunea conștientă sau ideea ce am avut de exprimat și partea inconștientă, grafia, sau mijlocul de exprimare grafic. Atât la școala primară cât și la desemn avem scopul conștient și mijlocul automat. La ambele exprimări, atât prin linii cât și prin cuvinte, creierul dictează conștient și mâna execută automat.

Modelele generatoare ale grafiei fiind abschrate, sunt mai greu de reproducere, pe când modelele desemnului sunt concrete, se pot verifica prin pițăire, comparații și măsurători.

Modelele reale ale desemnului nu sunt perfecte ca expresiile geometrice. Ele au forme variate chiar la același tip și din cauza acestei mari variabilități și imaginile lor reprodate în desemn pot varia, deci pot fi puțin greșite și totuși să placă. Ovoidul făcut de găină nu-i perfect ca cel definit de geometrie. Nu numai desemnatorul, dar nici găina n-ar mai putea să facă un al doilea identic.

Nimeni nu scrie ca în modele; ori, nepuțința aceasta de conformare n'a descurajat pe nimeni; toți cății au trecut prin școala primară scriu, dar foarte puțini pot să și desemneze după cum scriu. Fiecare avem grafia noastră specială, individuală, și variabilitatea aceasta e infinită! După cum nu s'au găsit doi oameni identici, tot așa nu s'au găsi nici două grafii identice. Variabilității infinite a indivizilor corespunde variabilitatea infinită a grafiilor. Fiecare desemnator are felul său de a desemna, stilul său propriu care nu se poate confunda. Fiind ameseștecate desemne de ale lui Leonardo cu desemne de ale lui Rembrandt, chiar un neinițiat le-ar putea ușor deosebi.

Savantii au studiat grafia și au făcut importante observații asupra ei. Diferitele caractere tipice de scrieri le-au ordonat și clasificat, for-

mând adevărate dicționare de tipuri de scrieri, care corespund cu tem-
peramentele umane. Pe aceste cercetări științifice se întemeiază gra-
fologul și expertul grafic. Grafologul, în cercetările sale, pleacă dela
niște premise controlate în mod științific, însă interpretarea lor depinde
de șicusință cercetătorului. Din această cauză Alf. Binet a dovedit
că grafologia nu-i știință, ci mai mult artă.

Din mai multe probe de scriere grafologii distinși pot face por-
tretul psihologic al scriitorului mai bine și mai exact decât l-ar fi
făcut bazându-se pe cunoașterea tuturor celorlalte patru mijloace de
exprimare enumerate până acumă; aceasta pentrucă scrisul nu repre-
zintă numai traducerea grafică a limbajului, ci este în acelaș timp și
îmaginea constituției, a temperamentalui, a caracterului, cu un cuvânt
a întregii noastre individualități psihice și fizice.

5. Pentru motivele arătate și cele ce vor urma, considerăm grafia,
fragmentul desemnului, că este al cincilea și ultimul, în ordinea apariției,
dintre mijloacele de exprimare de care se servește omul modern.

Grafia variază în cursul vieții, dela copil la omul bătrân. Tot
aşa variază și desemnul. Copiii au o grafie naivă, care se asemănă
în aspectul ei general dela un copil la altul și dela băieți la fete, aşa
cum se asemănă și desemnele lor. Scrierea aceasta „școlărească“
sau „bucherească“ se deosebește de scrierea stângace a adulțului incult,
după cum se deosebesc și greșelile de vorbire sau pronunțare ale
copilului mic de ale adulțului imbecil.

In epoca adolescenței, când începe să se formeze caracterul șco-
larului, și în grafia lui apar trăsături caracteristice individuale, pe care
nu le avea mai înainte. În această vîrstă numită și „periculoasă“, ado-
lescentul, ca și puberul, trec repede dela o extremitate la alta; chiar în
aceeași zi poate să comită un act de mare curaj și altul de lașitate;
dar și grafia sa marchează aceste oscilații și sbucium cloicotitor.

Nu numai în cuprinsul unui caet, dar chiar pe aceeași pagină
poate să aibă două și chiar mai multe feluri de scrieri, foarte deosebite
în aparență. La această vîrstă deosebirea dintre scrisul fetelor și al
băieților e bine marcată. Deosebita aceasta e tot atât de evidentă și
la liniile desemnului; numai elevii transferați dela alte licee, cari nu mă
cunosc, îndrăznesc să-mi prezinte spre notare desemne făcute de fete.

Literele și trăsăturile mici din grafie reproduc ritmul respirației
și al pulsărilor. Penița e un minunat indicator grafic pentru cei ce
știu să interpreteze rezultatul. Literele mari, buclatele, fremele, acoladele,
firatele și parafele, corespund gesturilor, sunt fotografiile lor. Pentru
acest motiv și bătrânețea, cu slăbiciunile ei, o arată plastic grafia. După
alterările grafismului se poate preciza data când a început vreo tur-
burare cardiacă sau a sistemului nervos, chiar fără ca pacientul să fi
simțit și să fi reclamat aceasta medicului său. Grafia mai evidențiază
fazele boalei și crizele ei, agravarea sau ameliorarea, mai bine decât
chiar mărturisirea bolnavului. Pentru unele boale medicul se poate
servi de grafie pentru fixarea diagnozei; cu ajutorul ei poate urmări

fazele boalei, aşa cum se serveşte de termometru pentru măsurarea febrei.

Sunt unele cazuri de afazii, când bolnavul nu poate vorbi; atunci scrie; deci agrafia e o stare maladivă mai gravă decât afasia și aceasta pentru că limbajul e un mijloc de exprimare conștient, pecând grafia, derivând din desemn, care a apărut la om cu foarte mult timp înaintea limbajului, e un mijlocul de exprimare al inconștientului. Și copiii măzgălesc cu creioanele înainte de a vorbi bine. Limbajul e inconștient în lapsusurile studiate de psihanalistul S. Freud, în vis, în aiureala febrei și în somnul hipnotic. Grafia însă e numai semiconștientă, atunci când culpabilul în cabinetul Judecătorului Instructor, face eforturi pentru a-și masca scrisul obicinuit, spre a nu fi descoperit. Intenția aceasta de mascare a scrisului obicinuit corespunde cu ascunțarea struțului, căci cel care face acest efort, totdeauna e trădat de inconștient, care nu se lasă înăbușit de conștient. Conștientul se exprimă prin limbaj, iar inconștientul prin grafie.

Potrivit obiceiurilor, credințelor religioase și conveniențelor sociale impuse de gradul de civilizație la care am ajuns, suntem siliți să mascăm, să refulăm în inconștientul nostru cât putem mai bine toate pornirile primitive egoiste și antisociale. Ca urmare, ne prezentăm în lume cu masca și poza care credem că ne-ar avantaja, imităm fără să ne dăm seama pe oamenii pentru cari am avut admirare.

Total poate minți, gestul, atitudinea, expresia, fapta, haina și mai cu seamă vorba; dela copilul din leagăn, care plângă fără să-l doară ceva, ci numai pentru a fi luat în brațe, până la omul bătrân care geme fără dureri, numai ca să inspire mila și compătimirea celor din jurul lui. Toate pot minți, numai scrisul nu minte și nu minte penfrucă nu poate.

Scrierea e mijlocul de exprimare al omului civilizat. Nu toți cății întrebunțează celealte mijloace de exprimare pot să și scrie. Omul primitiv ne apare așa cum e, el nu-și contolează faptele și dorințele și nu-și dă seama că e imoral sau antisocial. Omul civilizat moștenește dela omul primitiv aceleași porniri și dorințe, dar le maschează și e cu atât mai civilizat și mai educat, cu cât știe mai bine să le mascheze. Pornirile primitive, feroce și egoiste, refulate în inconștient, find să năvălească afară din adâncul ascunzătorii și, fără să ne dăm seama, găsesc în grafie o supă deschisă de mișcările automate, prin care se stăcoară să se înșire pe hârtie, în văzul tuturor, alături de toate calitățile care compun caracterul scriitorului. În văzul tuturor, dar pentru înțelegerea numai a grafologilor distinși. Grafia e trădătoare, vorbele însă pe unii oameni îi maschează foarte bine. Vorbele pot să spună ceva vesel, în timp ce trăsăturile feței, adică expresia mimică care e mai sinceră decât vorba, trădează tristețea lăuntrică. Conținutul unei scrisori poate să expime idei nobile și altruiste, iar grafia să arate tocmai contrariul, adică un suflet negru și egoist. Din acest punct de vedere cășătoriile prin corespondență, ca și ori ce altă afacere, mai

bine s'ar face, dacă nu s'ar lua în considerație limbajul, ci s'ar interpreta expresia grafică prin grafologie.

Oricare știitor de carte poate fi într'o măsură oarecare grafolog. Oricine poate distinge o scriere murdară de alta curată. Dacă e ordonată și îngrijită, sau e desordonată și neglijentă. Dacă scriitorul e copil sau adult, dacă e bărbat sau femeie, dacă e cult sau incult, etc. Se spune despre omul conștiincios șimeticulos că „e cu punctul pe i” și poporul știe că, dacă scrisul e „talpa gâștii”, și cuprinsul „e gândul muștii”.

Tot ce am arătat despre grafie (fragment) se poate spune și despre desemn (intreg). Desemnul evidențiază plastic puterea de analiză și sinteză a desemnatorului, împreună cu toate calitățile și defectele psihice și fizice, mai bine decât grafia, pentru că desemnul e în același timp grafie și limbaj, mijloc și scop, fond și formă, gândire și exprimare.

După comparația desemnului cu grafia, din care se vede că desemnul e mijloc de exprimare automat și inconștient ca grafia și, pe lângă aceasta, mai e și mijloc de exprimare conștient ca vorbirea, vom continua comparația lui cu limbajul.

Exprimarea prin viu graiu impresionează direct și mai puternic decât exprimarea prin vorbele scrise, pentru că ideile ce se transmit auditorului sunt dinamizate de mimica plastică și cea sonoră a vorbitorului. Oratorul e în același timp autor și actor.

Mijlocul de exprimare prin vorba rostită a înflorit în grădinile lui Academus și a devenit artă desăvârșită în *forum* și *agora*. Cu-vântul rostit e mijlocul de exprimare sfântă de marii profeti propoveduitori ai religiilor. Viul graiu a răsunat prin văile Crangului, Yemenu lui și Iordanului. Are însă desavantajul că se manifestă într-un spațiu și într-o foarte limitată. Exprimarea prin vorba scrisă permite lectorului să mediteze ideile scriitorului, dar spațiul și materia — carte sau manuscrisul — care e între autor și cetitor, fac ca impresia să fie mai mică, deoarece comunicativitatea și farmecul direct au dispărut. În schimb exprimarea prin vorba scrisă se adresează unei înfregi națiuni — știutorilor de carte — ca spațiu, iar în timp, poate dura și un veac fără prea multe adnotări sau comentarii. Peste aceste limite de timp și spațiu ideile gânditorilor și artiștilor pot trece, dar numai pentru specialiști, filologi și poligloți în original, iar pentru marele public e nevoie să fie traduse. Ori traducerea, după zicătoarea italiană, „Traduttore è traditore”, niciodată nu redă întreaga frumusețe a originalului, pentru că în fiecare limbă suju forme intraducibile.

In afara de această cauză de alterare a frumuseței originalului, limbile, ca și organismele vii, evoluează ca structură și rezonanță de la o generație la alta, aproape fără să ne dăm seama. După cum spiritul unei națiuni evoluează, în același ritm se transformă și limbajul practicat de ea. Pentru fiecare lucru sau noțiune nouă apare și un nume sau expresie nouă; totuși, „Ce depare-i strofa ce-o purtăm în minte de cea scoasă la lumină!” Cuvintele, ca și organismele vii, se nasc, cresc și apoi îmbătrânind, mor. Ideea însă nu moare, și schimbă

numai haina ; când învelișul în care a fost concretizată, cuvântul, nu mai e încăpător, îl sparge, cum sparge puiul coaja ouului și apoi sboară să-și caute un cuib sau o haină mai încăpătoare sau „à la mode“.

Ideea exprimată prin desemn nu evoluează, nici nu are nevoie de traducere, pentrucă e exprimată cu ajutorul unui mijloc de exprimare universal și e fixată pe materie — os, bronz, granit, marmoră, pânză etc. — care nu crește, nu imbațrânește, nici nu moare, nefiind organism viu cum e limbajul.

Cuvintele scrise sau vorbite pot exprima nuanțe fine și idei abstrakte care nu se pot exprima prin desemn. Când avem nevoie să descriem o imagine plastică și ne servim de cuvinte pronunțate sau scrise, niciodată nu vom isbuti să evocăm în mintea cefitorului sau auditorului forma exactă, caracterul sau proporția părților care compun imaginea plastică ce văd să o descriem, tot atât de exact cum am evoca-o, dacă această descriere am face-o prin desemn. De acum mai bine de o sută de ani Napoleon I a spus : „Un simplu crochiu de desemn îmi spune mai mult decât un raport detaliat, scris sau vorbit“.

Efortul de a evoca imagini plastice cu ajutorul cuvintelor e cu mult mai mare decât a evoca aceste imagini cu ajutorul desemnului. Marii literați, cu talentul lor de exprimare și imaginația lor reproducțivă, pot evoca tablouri din natură, dar sunt lipsite de preciziune. Cuvintele, comparațiile, imaginile, metaforele și toate mijloacele lor de evocare, trezesc și însiripă în mintea cefitorilor cu fantazii diferite, imagini și tablouri diferite. Poetul nu compune un singur tabelou ca pictorul, ci o mare mulțime de tablouri, căte unul pentru imaginea fiecărui cefitor. Cuvintele marilor poeți, purificate de sensul comun, devin neprecise, nedefinite ca sunetele armonice ale marilor muzicieni. Ca și sunetele armonice, cuvintele lor ne transportă în „lumea suprasensibilă“, în Olimp, în Nirvana, sau în Paradis, adică în infinit. Suntem o scânteie de lumină apărută din infinit, trăind și urmând legile fizicii ; infinitul ne atrage și ne farmecă, iar noi spre dânsul ne îndreptăm, să ne topim definitiv în el. Din noi va rămânea numai ce am exprimat ca gândire și simțire cu ajutorul grafiilor și prin desemn.

Neprecisul, nebulozitatea, clar-obscurul, „il sfumato“, sunt elemente estetice de mare valoare, dar din punct de vedere practic, tehnic, sau științific, lipsa de preciziune e un mare defect. Preciziunea și claritatea desemnului, caracterul lui sintetic, rezumativ și de o perfectă înțelegere universală, a făcut să apară, să progreseze și să se perfecționeze toate produsele tehnice industriale, mecanice și științifice. Pentru gândirea concretă, prima realizare e un desemn ; iar pentru acest fel de gândire, exprimarea prin desemn e superioară exprimării prin vorbele scrise sau rostită. Pentru acest motiv cu drept cuvânt s-a spus că : „Desemnul e promotorul întregiei activități plastice a omenei și în același timp limbajul ei universal nelimitat în timp și spațiu“.

Desemnul, pe cât e de precis în exprimarea imaginilor concrete, pe atât e de elocvent în concretizarea imaginilor fantaziei creațoare și.

constructive, artistice și științifice. E destul să ne amintim de simboalele matematicilor superioare, formulele chimice, planuri, hărți, diagrame, etc. Paradisul și infernul, ca și reconstituirile istorice, ale geologiei și arheologiei istorice și preistorice, cu ajutorul desemnului au fost exprimate, cunoscute și înțelese; prin el intuite și transmise tuturor generațiilor actuale și viitoare.

Desemnul are diferite și variate aspecte, ajută activitatea omenească și înfrumusețează totul. Pătrunde umil în căsuțele sărace și se resfăță în palate; iar omul e cu atât mai mulțumit și mai fericit, cu cât l-a întrebuințat mai mult pe el și derivatele lui tehnice și artistice. Desemnul e cultivat de artiștii populari și de cei culți, de modeștii meșteșugari și de inventatori; dela primitivi la savanți, tuturor li-e necesar. Prin puterea lui de evocare, claritate, preciziune, e bine simțit de copii, înțeles de surdo-muți și cefit de analfabejii din lumea întreagă.

Desemnul a evoluat cu civilizația umană, ajutând pe om la muncă și la joc, la meserii și la carte. El singur poate dovedi gradul de civilizație la care a ajuns un popor. După ce a creat artele plastice, a venit și în ajutorul artelor dinamice, dându-le posibilitatea de a supraviețui, transmitându-le din generație în generație, răspândindu-le pe tot spațiul cunoscut prin ajutorul grafilor speciale. Muzica Egiptenilor sau Elinilor nu se cunoaște, pentru că n'a fost scrisă; deabia prin veacul al XI-lea, dela călugărul italian Gui d'Arezzo, notația muzicală capătă preciziune și, prin aceasta, puterea de desvoltare, înregistrare și transmisie în timp și spațiu. O simfonie de Beethoven se poate executa astăzi, după mai bine de o sută de ani, tot atât de exact ca și cum orchestra ar fi condusă de însuși genialul muzician.

Sunetul, care durează o clipă, a devenit etern. Miracolul acesta desemnul l-a înfăptuit cu grafia muzicală, care a înregistrat perfect toate nuanțele sunetului, le păstrează și le transmite veacurilor viitoare și omenirei întregi, fără nicio alterare, căci sunetele armonice nu se învechesc, nu mor cum mor cuvintele, nici nu trebuie traduse.

„Nihil est in intellectu, quod non prius fuerit in sensu“.

Față de această importantă contribuție ce a adus desemnul culturii omenești, el n'a fost introdus în școală ca obiect de studiu decât pe la mijlocul veacului trecut, când Pestalozzi, genialul pedagog, teoretician și practician, l-a introdus în școalele conduse de el. În comparație cu celelalte obiecte de studiu, care figurează în programele școlelor de mii de ani, chiar dela începutul de organizare al lor, desemnul e un obiect nou, a cărui didactică și metodică încă nu-i fixată. A oscilat mereu între artă și dexteritate, nu numai la noi, dar și în alte țări. La noi predarea desemnului a fost încredințată pictorilor. Si acum se crede că cel mai bun profesor de desemn e cel care pictează mai bine, ca și cum s-ar spune că cel mai bun profesor de

limba maternă ar fi un poet; ori artistul, de cele mai multe ori, nu-i pedagog. În orice caz calitatea de artist în predarea desemnului nu trebuie să primeze. Școalele de Belle-Arte aveau un scop bine determinat: de a pregăti artiști, sculptori și pictori. În programul lor de studii nu figurau caligrafia, desenul liniar, nici pedagogia. Aceste școale s-au transformat în Academii de Arte-Frumoase, care, după mai bine de zece ani, tot nu au secțiunea pedagogică complet organizată. Școalele de Belle-Arte de altădată, ca și Academiile de acum, pregătesc pictori-artiști, cari devin maeștri de desen, obligați să predea ce n'au invățat și să uite ce știau.

La Seminariile pedagogice universitare absolvenții școalelor de Belle-Arte puseau să capete cunoștințe de pedagogie generală, iar despre didactica și metodica desemnului aproape nimic. Desenul în școalele pregătitoare, din această cauză, a fost și mai este considerat sub aspect artistic, ca și cum, vrând să învățăm limba maternă, am începe cu analiza literară, metrică, sau retorica.

Din cauză că artiștii-pictori sau muzicanți, cari n'aveau suficientă pregătire pedagogică, erau într-o situație inferioară față de colegii lor, profesori de obiecte teoretice, era firesc să facă multe greșeli pedagogice și, din această cauză, să fie desconsiderați și, odată cu desconsiderarea lor, să fie scăzut și prestigiul obiectelor predate de ei. Mai sunt încă profesori, cari mai curând scuză un viciu decât o greșală de exprimare sau de ortografie. Au fost destui profesori cari au făcut traduceri greșite, alții au lăsat probleme nerezolvate, altora nu le-a reușit experiența, dar nu s'a pomenit vră-o dată ca un artist, maestru de desen, să nu poată corecta o greșală de intonație. Acești artiștii-pictori sau muzicanți aveau o educație artistică cu mult superioară celei necesare unor buni maeștri de curs secundar, dar această însușire nu se vedea, nici nu se auzea. Ceeace li se remarcă în totdeauna în cancelarii și pe cătedre erau numai greșelile lor pedagogice.

Niciodată nu s'a dat desemnului de către legi și regulamentele școlare o importanță mai mare decât cea actuală, căci s'au anulat dispozițiile care desconsiderau obiectul, făcându-l „cea mai umilă dintre dexterități”. Acum 250 de ani un medic genial cu cunoștințe encyclopedice, John Lake, a văzut și a propovăduit importanța educativă a desemnului. La noi tot un distins medic, d-l dr. C. Angelescu, în calitate de Ministrul Culturii Naționale, a reparat greșelile din vechiile dispoziții și regulamente. Era firesc ca un distins chirurg să prețuiască mai bine ca predecesorii săi cât valorează pentru educație cultivarea simțului de observație, a memoriei vizuale și siguranța mișcărilor mânei.

În viața practică, desemnul a avut și are trei faze. Începe prin a fi *dexteritate*, când e tipic și special, cum e desemnul meseriașului, care repetă mereu aceleași forme în diferite mărimi. Când însă meseriașul amplifică sau înfrumusețează un lucru util cu ajutorul desemnului, deci când face o mică creație, în asemenea caz desemnul

nu mai este dexteritate, ci e *un mijloc de exprimare* și, în fine, a treia fază e *desemnul artistic*, când mijlocul acesta de exprimare a devenit element estetic și se numește stil.

In școalele elementare, la grădinițe, când copiii mici calchiază un desemn, sau fac unul stigomografic, adică unesc niște puncte imprimate pe caștelor lor și obțin o imagine, atunci întrebuințează desemnul ca dexteritate, pe trucă în acest fel de desemne nu se vede nicio trăsătură proprie individuală; toate desemnele copiilor sunt la fel, ca lucrările manuale, sau ca o poezie, sau rugăciune, memorată de toți la fel. Dacă copiii desemnează după natură, desemnele lor, deși au avut același model, diferă mult unul de altul, nu mai sunt asemănătoare ca în copiile calchiate; fiecare dintre aceste desemnă după natură are ceva original și individual, pentru că reprezintă grafic calitățile și defectele lor psihice și fizice. Aceste gânguriri grafice naive și, diforme, din care abea se recunoaște modelul, sunt foarte simpatice; au făcut pe unii pictori să imiteze naivitatea, logica specială și sfângăcia copiilor și astfel a apărut un nou gen de pictură decadent: *Dadaismul*. În asemenea caz copiii n'au întrebuințat desemnul nici ca dexteritate, nici ca artă, ci ca *mijloc de exprimare*. Dacă copiii mici întrebuințează desemnul ca mijloc de exprimare, cu atât mai mult în școală primară și secundară nu trebuie să mai fie socotit ca dexteritate. În liceu, pentru un foarte mic procent de elevi, desemnul poate fi considerat și ca artă. Ori, în școală secundară legile și regulamentele pentru clasificare îl numesc artă, dar e considerat ca dexteritate; iar artiștii care îl predau îl concep numai ca artă. Echivocul acesta ar trebui să inceteze și desemnul să fie considerat ceea ce este, un mijloc de exprimare.

Omul a selecționat fructele, legumele, cerealele, florile și anumalele mai bine decât și-a educat copiii; aceasta din cauza tradițiilor medievale care, sub alte forme, se mai mențin și acumă în școală. Școala teoretică are ca scop îngrămădirea de multe cunoștințe în capul elevilor și aceasta indiferent de modul cum sunt assimilate și cum vor fi reținute și utilizate mai târziu în viață practică. Se învăță teoretic prea mult și se reține prea puțin, adică atât cât se experimentează. Teoriile și formulele abstracte se învăță greu și se uită ușor, dacă nu sunt plantate pe un teren bine pregătit și dacă nu sunt fixate în mintea elevilor prin lucrări, desemnă și experiențe.

Educația trebuie să țină seamă de fazele de dezvoltare ale ontogenezei care, în privința desemnului, repetă perfect fazele filogenezei. Educația va începe cu exercitarea *mișcărilor*, a *sunetului vocal*, *lucrul-manual*, *desemnul*, *limbajul* și la urmă *scrierea*. Primele mijloace de exprimare, care trebuie exercitată la copilul mic, sunt *mișcările* și *sunetul glasului*. Ne amintim că omul preistoric și-a făurit adăposturi, obiecte casnice, arme de vânătoare și apărare, în urmă a simțit trebuința de a le înfrumuseța; deci, după exercițiile de mișcare, sunet și lucru-manual, ar trebui să urmeze exercițiile de înfrumuse-

tare, adică *desemnul*; un desemn elementar liniar și decorativ. După desemn s'a desăvârșit *graiul* și după *grai scrisul*.

Copiii, înainte de a vorbi bine, simt trebuința de a măzgăli cu creioanele, mai ales cele colorate și aceasta chiar când n'au văzut pe nimeni din casă scriind. Copilul nu măzgălește; el înfrumusețează; aceste manifestări, pentru noi adulții sunt măzgălifuri; pentru copii sunt ornamente, sau înfrumusețări, după cum pentru noi calul copilului nu-i decât un bețișor. Toți pedagogii de altădată și de acum au constatat la copii trebuința de a măzgăli; totuși școala n'a exploatat-o, cultivând-o atât cât ar fi trebuit; ori această trebuință înăscută trebuie cultivată chiar din prima copilărie, atunci când ea apare.

In afara de nevoie de dezvoltare și cultivarea mijloacelor de exprimare, copilul are trei trebuințe instinctive, iar pentru satisfacerea lor se servește de mijloacele de exprimare. Acestea sunt: trebuința de a ști, care se manifestă prin *curiozitate*; trebuința de *imitație*, care se manifestă mai mult prin *activitate* și trebuința de *înfrumusețare*, care corespunde *măzgălelor*, modelajului și vopscelelor. Trebuința de *imitație* e cea mai puternică dintre aceste trebuințe; o au și animalele, doavă posibilitatea de a fi dresate. În al doilea rând vine *curiozitatea*, pe care o au în formă rudimentară puține animale (maimuța, elefantul, câinele, etc.); iar ultima dintre aceste trebuințe, adică de *înfrumusețare*, o are numai omul.

Dintre aceste trei trebuințe instinctive, pe care ar trebui să se bazeze educația, școala teoretică a cultivat mai mult instinctul *cunoștinței* și a neglijat pe celelalte două. Dar aceste trei instincțe corespund celor trei funcțiuni ale sufletului: *inteligenta*, *voința* și *afecțivitatea*, care formează un tot unitar inseparabil. Dacă o uzină are trei motoare și dintre ele funcționează numai unul singur, iar celelalte două stau în rezervă, uzina își indeplinește perfect serviciul pentru care e destinată. Aceasta pentru că motoarele uzinei sunt făcute ca să lucreze separat și independent; pe când motoarele sufletului se sprijină și depind unul de altul. Buna funcționare a unuia din ele depinde de funcționarea celorlalte două, oricare din ele ar fi dominant într'o anumită imprejurare. O plantă, pe orice teren și în orice climat ar răsări, are nevoie de lumină, căldură și umiditate. Unul din aceste elemente dacă-i lipsește, total sau numai în parte, moare sau degenerază. Adevărul acesta l-au știut horticultorii când au făcut selecția plantelor, dar pedagogii nu l-au aplicat și în educație, pentru că tot temeiul a fost și mai este pus numai pe cunoștințe teorefice. Traziile sunt mai tari decât convingerile. Morții medievali ne mai stăpânesc încă.

„Școala de azi comprimă mobilitatea copilului, ucide curiozitatea lui nativă, tase aripile imaginării creațoare, tocește spiritul și omoară voința de dragul vorbei, de dragul cărtii, al abstracției și al generațizării“¹⁾. Din aceste cauze școala teoretică, pe lângă puține elemente

¹⁾ I. NISIPEANU și T. GEANTĂ. *Pentru educația estetică a copilului*. Editura „Cultura Românească“, pag. 69.

de valoare, mai produce și mulți diplomiți fără cunoștințe, surmenați și neurastenici, obosiți fără să muncească, îmbătrâniți fără de vreme și desgustați de viață fără să o fi trăit.

În Statele Unite ale Americii filosofii pragmatiști au pus bazele *școalei active* pe principiul „Learning by doing”, adică a învățăturii lucrând, cercetând și creind. W. James a scris :

„Cel mai mare progres al educației e introducerea în școli a lucrărilor manuale. Importanța acestei introduceri nu stă în faptul că vom avea oameni mai dibaci, mai practici și mai experimentați în viața de toate zilele, ci în formarea de cefăseni a căror fibră intelectuală va fi cu totul nouă“. Munca în laborator și atelier sau grădină desvoltă spiritul de observație, dă o intuiție a realităților complexe ale naturii, are avantajul preciziunii, desvoltă lealitatea . . . , dă încredere în sine, menține interesul și atenția într-o continuă viațe.

Imprejurările care au urmat în epoca postbelică, au dat dreptate voluntariștilor sau pragmatiștilor. În unele țări lucrătorii manuali au fost puși pe aceeași treaptă socială cu intelectualii. În Europa de astăzi, în locul monarhilor de drept divin, sute de milioane de oameni sunt conduși de foști lucrători. Atât raționaliștii cât și voluntariștii au dreptate fiecare din punctul lor de vedere. Foștii lucrători n'ar putea fi atât de destoinici conducători de popoare, dacă n'ar fi ajutați de intelectuali, pentru că acțiunea sau voința nu rodește fără ajutorul gândirii. Educând însă numai voința și rațiunea, n'am făcut o educație completă, dacă nu educăm în aceeași măsură și afectivitatea. Educația aceasta incompletă s'ar putea compara cu o sobă bună, în care arde un foc mare, dar care nu dă căldură. O educație completă va fi aceea care va avea de scop educarea echilibrată și armonică a întregului organism psihic, adică *inteligenta, voința și afectivitatea*, sau într-o formă mai puțin științifică : *minea, mâna și inima*.

Psihologii spun că în prima copilărie domină sensibilitatea și voința, iar rațiunea începe să se desvolte după vîrstă de 13—14 ani. Educatorii trebuie să țină seamă de această ordine de dezvoltare fizionomică și ontogenetică și să nu piardă timpul oportun potrivit fiecărui fel de educație. Ca urmare, *exercițiile de desemn* trebuie făcute din prima copilărie împreună cu primele lucrări manuale.

Desemnul e o acțiune psihofizică, deci o acțiune completă. Fizică prin mâna care lucrează și psihică prin ideea ce o exprimă. Orice desemn e un produs intelectual, afectiv și voluntar. Desemnul poate fi tehnic-industrial, științific sau artistic. Orice caracter dominant ar avea un desemn, el reprezentă cele trei elemente care le-a produs. Orice destinație ar avea un desemn, poate fi în același timp bun sau util, frumos și adevărat. Aceasta penfrincă desemnul a fost și este cel mai important instrument al omului, pentru căutarea binelui, frumosului și al adevărului.

¹⁾ W. JAMES. *Psihologie și Educație*. Traducere de G. I. Simeon.

Promotorii școalei active susțin că lucrările manuale contribuiesc în aceeașă măsură ca și studiile teoretice la educarea sufletească a școlarului. Ei nu săgăduiesc importanța educativă a desemnului, dar nu-i relevă în deajuns această importanță. Ori, după cum am arătat, desemnul poate fi joc, muncă, sau lucru=manual și mijloc de exprimare științific și artistic, sau gândire și simțire. Chiar desemnul elementar, ornamental sau decorativ, e o acțiune mai evoluată pe scara filogenetică decât lucrul=manual. Omul preistoric și-a făcut mai întâi obiectele, armele, instrumentele de lucru, casa și apoi le-a înfrumusețat ornamentându-le sau sculptându-le.

Cu o lucrare manuală bună, care nu poate fi decât o imitație sau copie, mai mult sau mai puțin fidelă, se poate obține un brevet de maistru, pe când cu un desemn bun se poate obține o diplomă de artist, inginer, arhitect sau inventator.

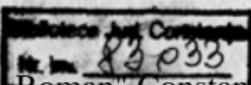
Educatorii trebuie să stimuleze interesul pentru subiectul pe care îl predau ; ori, interesele înăscute ale copilului fiind din domeniul senzatiei, acesta e domeniul care trebuie mai întâi stimulat și educat. Copilul e mai atent la ceeace face educatorul decât la ceeace spune și, pentru acest motiv, mai mult instruiește fapta decât vorba.

Orice obiect fără interes propriu poate să-l împrumute dela un obiect interesant, grație asociațiilor care se formează între ele. În urma împrumutului istorul nu seacă și întregul poate deveni mai interesant decât cum era la început obiectul cu interes propriu. (După W. James).

Obiectul prin excelență intuitiv e desemnul și, prin faptul că e o acțiune produsă de sensații superioare, e și cel mai interesant. Desemnul e instrumentul insuși al tuturor intuițiilor vizuale. El face interesante pe toate celelalte obiecte cărora le vine în ajutor și acestea devin mai clare și mai ușor de înțeles, cu cât ajutorul desemnului e mai important.

Atenția voluntară și activă se poate dobânde prin exercițiu și cel mai indicat exercițiu de atenție voluntară e desemnul. Desemnul este pentru cultivarea atenției ceeace sunt jocurile și sportul pentru educația fizică. Efortul fizic dela joc și sport nu s-ar face dacă n-ar fi însoțit de placere ; tot astfel, efortul de atenție pentru desemn e compensat de placerea ce o simte elevul când recunoaște în liniile lui imaginea obiectului din natură. Copilul e mulțumit că a pătruns puțin în tainele naturii ; iar gustul lui pentru proporții și frumos nefiind desvoltat, îl mulțumesc și desemnele lui greșite. Copilul nu vede clar și precis, dar aceasta e un avantaj, pentru că nu-l descurajează deosebirea dintre desemnul lui și model.

După cum prin exercițiu, organismul fizic nu se fortifică numai pentru spărt, tot astfel atenția nu se cultivă numai pentru desemn. După toate felurile de măsurători ale gradului de oboseală, în urma lecțiunilor dela toate obiectele de studiu, s'a constatat de foii pedagogii din lume, că desemnul nu produce niciun fel de oboseală, tocmai

pentru că e însoțit de plăcerea compensatoare. (Măsurătorile pedologilor : A. Binet, Wannod, Wagner, Sakaki, etc.).

Desemnul cultivă toate funcțiunile sufletești. Ceeace a susținut W. James pentru muncă sau lucru-manual, cu drept cuvânt se poate spune și pentru desemn, pentru că desemnul „desvoltă simțul de observație, dă intuiția realităților complexe ale naturii, are avantajul preciziei, desvoltă lealitatea, dă încredere în sine, menține interesul, desvoltă simțul de ordine și curățenie” etc. Pe lângă toate acestea desemnul mai mult decât lucrul-manual, desvoltă și *simțul pentru frumos*. Se știe ce mare importanță are educația estetică pentru ea însăși și pentru rolul armonizator în educația generală, deoarece sentimentul moral e stimulat și ajutat în desvoltarea sa de sentimentul estetic. Mai mult decât lucrul-manual, desemnul mai cultivă *memoria vizuală* și *imaginea*. Desemnul din memorie probează, calitativ și cantitativ, cât timp și cum au fost reținute impresiile primite, dacă imaginea desemnatorului e construcțivă sau creațoare. După gânguririle grafice ale copiilor se poate vedea ce subiecte îi interesează și cum le reproduc. Desemnările lor sunt, prin urmare, cele mai complete *teste* după care se poate măsura gradul de desvoltare al facultăților sufletești. Se poate diagnostica gradul de sănătate psihofizică ca și aptitudinile sau vocația lor, după cum au dovedit aceasta G. Kerschensteiner, A. Binet, Ed. Claparède, etc.

La lucrările de desemn, ca și la compozitiile dela limba maternă, mai mult ca la oricare alte obiecte de studiu, elevii au ocazia să-și afirme originalitatea și individualitatea, pentru că ambele exerciții cultivă câte un mijloc de exprimare : unul prin cuvinte scrise sau vorbite și altul prin linii¹⁾.

Desemnul desvoltă în copii puterea creațoare. Instinctul creator, care e și la copii în formă embrionară, vibrează în inconștient și apare sublimat în dorința de a crea, de a construi și a produce, imitând sau inventând ; iar în desemn copiii, ca și adulții în artă, găsesc posibilitatea de descărcare și realizare (după S. Freud)²⁾.

În școalele noastre elevii cultivă toate mijloacele de exprimare ; mișcarea (educația fizică), sunetul vocal (muzica), desemnul, scrierea și limbajul. Cel mai important loc îl ocupă exprimarea prin vorba scrisă sau rostită, iar desemnul e mijlocul de exprimare cel mai puțin cultivat și cunoscut, cu toate că nu este niciun obiect de studiu care să aibă o mai strânsă legătură cu toate celelalte și o valoare educativă mai mare ca desemnul³⁾.

Pragmatiștii sau voliționiștii, doctrinarii *școalei active*, susțin că

1) Gh. CARP : „Analele Dobrogei” anul I Nr. 3 din 1920.

2) Gh. CARP : Le Dessin comme moyen d'expression. Communication faite au congrès international de l'enseignement secondaire, réuni à Bucarest entre le 18 et le 23 Juillet 1928.

3) Gh. CARP : „Revista Generală a Invățământului”. Anul XVI Nr. 6 din Iunie 1928.

în primul rând trebuie educată *voința*. Ei mai susțin că lucrul=manual are o putere educativă superioară obiectelor teoretice; ca atare, un lucrător calificat, un maistru, e mai armonic pregătit pentru lupta vieții și mai de folos societății decât un titrat specialist și unilateral. Ei pun tot temeiul educației pe *voință*, pecând raționaliștii sau Kantienii îl pun pe cultivarea inteligenței sau rațiunei. Integraliștii activiști fac transiția între voliționiști și raționaliști, căci vor o educație armonică și completă.

Desemnul e premergătorul lucrului=manual de orice fel; pe de altă parte obiectele teoretice nu se pot învăța fără ajutorul desemnului; prin urmare desemnul apropie și servește deopotrivă toate concepțiile: cea raționalistă, cea activistă și cea integralistă, pentru că e în același timp aplicație practică și teorie, dexteritate și mijloc de exprimare, care poate deveni artă. În școală și în viață practică desemnul, servind toate genurile de activitate, căștigă în valoare el însuși devenind mijloc de exprimare artistic. Mulți artiști plastici și techniciani de mare valoare au început prin a fi meseriași, doavă istoria sau biografiile oamenilor celebri.

Activiștii susțin că, pentru educația psihică, singur lucrul=manual valorează cât toate obiectele teoretice. Noi susținem că desemnul valorează mai mult decât lucrul=manual, pentru că el nu cultivă numai *voință* ca lucrul=manual sau numai inteligență ca obiectele teoretice, ci pelângă acestea el mai cultivă și sentimentul estetic sau afectivitatea. Profesorul de filosofie dela Universitatea din Paris G. Chartier nu-i maștu de desemn; el n'a exagerat când a scris că „Tot învățământul e este învățământ de desemn, ori altfel nu-i decât vorbărie, pentru că desemnul e cu mult mai aproape de gândire, așa cum nu poate fi limbajul“.

„On peut dire que, tout au moins pour les notions proprement scientifiques, et peut-être pour toutes les notions, l'éducation de l'œil et de la main se confond avec l'éducation de l'esprit. Tout enseignement est enseignement du dessin; ou bien ce n'est que bavardage, parce que le dessin est bien plus près de la pensée que ne peut être le langage“¹⁾.

Adeseaori auzim pe unii intelectuali declarând, unii cu regret, iar alții fără nicio jenă, că nu sunt în stare să tragă măcar o linie la desemn. Declarația aceasta cu nici un chip n'ar face-o despre oricare alt obiect, dar pentru desemn unii o fac chiar cu satisfacție, adăogând explicația falșă și comodă că „n'am avut talent“, ca și cum ar spune pentru muzică „n'am avut ureche muzicală“. În adevăr, cine „n'are ureche muzicală“, nu poate gusta din plăcerile și farmecul muzicii, dar pentru desemn numai orbii și idioșii n'au orga-nul aperceptiv, numai ei se pot compara, la desemn, cu cei cari n'au ureche muzicală.

Ne-am întrebat cum se explică faptul că intelectuali normali și

1) GASTON QUENIAUX. Manuel de Dessin, pag. 3.

„Analele Dobrogei“, XVII.

chiar distinși, cari au învățat desemnul 12 ani în școala primară și în liceu, să nu fie în stare să fragă măcar o linie la desemn, când din fiecare obiect pe care l-au învățat, și-ar aminti ceva. Am observat apoi că cei cări declară că „n' am talent la desemn”, disting cele mai fine nuanțe de formă, lumină și culoare, că percepția lor vizuală se face normal și cu fineță; că ochii lor e perfect educat. Acești intelectuali văd, simt și înțeleg bine desemnul, dar numai mâna lor nu poate să redea ce a văzut ochiul; însă mâna e cel mai educabil dintre organe. După ce am constatat lacuna aceasta în educație, am cercat să ne-o explicăm.

Se spune: „măcar o linie la desemn”; prin aceasta se crede că fragarea unei linii e cel mai elementar lucru. Elementar e numai în aparență, căci în realitate fragarea unei linii e totul. Cine poate să fragă o linie, poate să fragă și mai multe și, în asemenea caz, obține o imagine, deci un desemn. Trasarea unei singure linii, adică desemnarea ei, echivalează cu cunoașterea literelor și scrierea lor în mod automat; deci cine știe să desemneze o linie, știe să desemneze orice imagine. Pentru desemn trasarea unei linii cu ușurință și siguranță, adică în mod automat, înseamnă posibilitatea de exprimare prin linii, care echivalează cu celelalte exprimări de a scri, cefi, vorbi, etc. Ori, după cum vedem, fragarea unei singure linii a fost mai greu de învățat decât scrisul, cefiul și celelalte exerciții, doavadă că foși știutorii de carte citesc și scriu, dar nu pot desemna. Marea majoritate a cărțurilor pregătite de școala actuală nu-și pot exprima gândirea și prin acest mijloc de exprimare de o importanță capitală.

In schimb țăranca analfabetă, pentru trebuințele ei de înfrumusețare, cunoaște alfabetul desemnului și citește cu ajutorul lui; inconștează ouă minunat, trage chenare colorate împrejurul ferestrelor și ușilor, etc. fără să o fi învățat cineva desemnul. Mai ușor putem învăța pe un analfabet să desemneze, decât pe unul care știe să scrie și să citească. Susținem că școala impiedecă avântul copiilor de a desemna și face aceasta inconștient, fără niciun avantaj pentru celelalte exerciții și cu mari pagube pentru tot învățământul de toate gradele.

Trebue să se țină seamă mai bine de fazele ontogenezei care, în cazul desemnului, repetă exact fazele filogenezei. Omul a desemnat mai întâi și pe urmă a scris, iar copilul mărgălește înainte de a vorbi bine. Ca urmare, în școală ar trebui să se facă mai întâi exercițiul desemnului și apoi al scrisului. Înainte de a face să treacă în inconștientul copiilor cele 52 de litere ale grafiei manuale și alte 52 ale grafiei imprimate, e cu mult mai ușor să se facă automatizarea celor două feluri de linii necesare desemnului, *linia dreaptă* și *linia ondulată*, care sunt alfabetul desemnului. (Ambele linii s'ar reduce la una singură, linia dreaptă). Dacă copiii pot executa cu îndemânare și automat aceste linii, s'a ușurat enorm toată educația, nu numai cea din școlile primare, ci și cea din școlile secundare și universități.

Dacă automatizarea acestor linii nu s'a făcut înainte de exer-

cărții „scris-cetățul”, mai târziu e foarte greu și, în majoritatea cazurilor, e imposibilă. Timpul cel mai potrivit e înainte de a învăța copilul să scrie. Toți cei cari pot să desemneze au avut posibilitatea de a se exercita înainte de a învăța să scrie. Copiii în jurul vîrstei de șapte ani au sensibilitatea și receptivitatea cea mai mare și mișcările, des repetate, se automatizează mai temeinic și mai repede la această vîrstă. Mai târziu, pentru marea majoritate a copiilor, locul pentru automatizarea acestor linii e complet ocupat de mișcările automate ale grafiei și, pierzându-se timpul oportun sau ocazia, parecă s'a pierdut și locul. La elevul în vîrstă de 11—12 ani, când vine la liceu, modalitatea spirituală a copilului de șapte ani s'a schimbat în duritate. La această vîrstă, încetând de a mai fi copil, adolescentul are vederea mai concretă, e mai puțin imaginativ, vede bine diferența dintre modelul din natură și desenul lui; simțul lui critic e mai cultivat decât mâna; iar lipsa de exercițiu îl face să credă că n'are talent și nu se mai exercitează la desenul decât silit.

Dacă automatizarea liniilor necesare desenului s'a făcut înainte de a se incepe exercițiul scrierii, atunci desenul, ca și scrierea pentru toți știutorii de carte, va fi acțiune automată și, ca urmare, *desenul va fi întrebuiat de toată lumea cu aceeași ușurință cu care se întrebuițează acum numai grafia. Fiecare știitor de carte va desenă așa cum scrie, adică să se citească ce a scris și să se înțeleagă ce a desenat.* În cazul acesta profitul pentru învățământ va fi realizat, căci la fiecare obiect se va învăța desenând, adică lucrând și creind („Learning by doing”). Toți profesorii de orice materie își vor intui obiectul cu ajutorul desenului, elevii îi vor imita și se va învăța mult mai ușor și mai temeinic. Ceeace s'a învățat cu ajutorul desenului se fixează în inconștient și nu se mai uită, cum nu se uită nici desenul. Școala secundară nu va mai fi urâtă și nu vor mai fi atât de mulți surmenați și desgustați de preocupările intelectuale, adică ignoranți cu diplomă.

Se cuvine să repet ce a scris W. James cu privire la lucrul-manual și aceasta fără nicio nuanță de exagerare pentru desenul: „Vom avea oameni mai dibaci, mai practici și mai experimentați în viața de toate zilele și mai cu seamă se vor forma cetățeni a căror fibră intelectuală va fi cu totul nouă”. În viața practică orice știitor de carte va avea la îndâmână un limbaj plastic universal cu care să se înțeleagă cu toate ființele de pe glob.

E ușor de constatat răul, dar e greu să-i găsim originea, iar dacă i-am găsit-o, e și mai greu să ne hotărâm pentru a-l combate.

Elevii din liceu, cari „nu pot” să desemneze, când vor să fragă o linie, încep să facă niște mișcări mici în aer, par că s-ar pregăti să cânte cu mandolina, iar când încep să fragă linia, o întrerup, o fac din mai multe bucăți, adeseori suprapuse. Liniile făcute în acest mod

sunt urâte, greoaie, nesigure și totdeauna greșite. Mișcările acestea mici fac ca linia să fie des întreruptă, iar faptul că acești începători privesc vîrful creionului, în loc să vizeze direcțiunea sau punctul (jinta) unde trebuie să ducă linia, face ca linia trasă astfel să ajungă cu totul în altă parte decât la punctul unde trebuie să ajungă. Ori, pentru a desemna o linie, după ce s'a pus creionul pe hârtie, trebuie să vizăm punctul unde trebuie dusă linia. Ochiul în clipa următoare nu mai privește vîrful creionului, ci jinta, așa cum ființașul vizează călarea și pe urmă jinta.

Mișcarea aceasta întreruptă e tocmai mișcarea automată a grafiei pe care începătorul, în mod inconștient, când simte creionul în mână, o întrebuiștează și pentru desemn.

La grafie nu trebuie să vizăm un punct la care trebuie să ajungem. Direcțiunea sau alinierea rândurilor, dacă nu e neglijată, o rezulează transparentele; iar când scriem, privim vîrful și îndărătul penitiei, nu atât pentru forma grafică, ci pentru a ceta ce am scris. La grafie trebuie să privim în urma penitiei sau creionului, iar la desemn trebuie să privim înaintea lor.

Dacă mișcarea aceasta specială grafiei s'a automatizat înainte de a se exercita desemnul, faptul acesta constituie, pentru marea majoritate a elevilor, un obstacol peste care li se imposibil să mai treacă vreodată. Oricând ar voi să desemneze vor întrebuiște și pentru desemn mișcarea grafiei. Greșala pe care o fac acești începători la desemn, de a nu viza jinta, n'ar face-o în altă imprejurare. N'ar ochi bățul — punctul care se mișcă — în loc de mingă, nici ciocanul în loc de cuiu, pentrucă la fiecare abatere și-ar primi pedeapsa: s'ar tăia, întepă cu acul, n'ar lovi mingea, sau și-ar zdreli degetele cu ciocanul; pe când la desemn văd numai că linia n'au făcut-o bună și nu-și explică altfel cauza decât că „n'au talent”.

E necesar să rezum această observație foarte importantă, pe care nimeni n'a semnalat-o: *Mișcările automate ale grafiei împiedică automatizarea mișcărilor proprii desemnului*. În schimb, dacă s'ar exercita mai întâi mișcările desemnului, aceste mișcări ar folosi mult grafie. Omul mai întâiu a desemnat și apoi a scris. Copilul mărgălește și apoi scrie; când vrea să desemneze, îi vine în minte o imagine reală, cunoscută și iubită, nu o formă perfectă și abstractă din geometria plană. Din acest punct de vedere efortul de a scrie e cu mult mai mare decât efortul de a desemna, pentrucă desemnul corespunde unei trebuințe naturale, instinctive, moștenită de mai multe mii de ani; pe când scrierea e un desemn convențional, un artificiu.

Cu mult mai ușor desemnătorii pot deveni caligrafi, decât caligrafi desemnători, pentrucă desemnul e întregul, iar grafia fragmentul lui. Pictorii absolvenți ai școalelor de Belle-Arte reușeau la examenul de capacitate pentru caligrafie, pentrucă desemnau literele. *Literele se pot desemna, dar liniile desemnului nu se pot scrie*.

Din cele expuse se vede lămurit din care cauză oamenii culti, care au absolvit școalele pregătitoare cu succes la toate obiectele, „nu

sunt în stare să fragă măcar o linie la desemn", pentru că ei, în loc să desemneze linia, o scriu. Unii se tânguesc ca de o infirmitate, când în realitate ei n'au nicio vină; cauza a fost și mai este sistemul sau programul, care cere să se clădească înfăiu casa și apoi temelia.

Onor. cefitori, cari cred că „n'au talent la desemn”, sunt respectuos rugați să binevoiască și face această observație introversivă și, chiar după câteva încercări, se vor convinge că *au talent la desemn*, cel puțin tot atât cât au și la celelalte mijloace de exprimare.

Celor cari știu să înnoate, să pedaleze, sau să danseze, li se pare curios faptul că ceilalți, cari nu știu, nu și dau osteneala să facă cu ușurință și siguranță mișcările pe care le fac ei atât de natural. Tot așa, pictorilor profesori de desemn li se pare curios faptul că elevilor nu le alunecă creionul pe hârtie, aşa cum le alunecă lor. Mișcările acestea sunt greu de observat și explicat, pentru că sunt simple și automate. Profesorii toți au observat la elevii lor, când desemnau, mișcările automate ale grafiei, dar nu și le-au putut explica. Ei nu și-au dat seama de această formidabilă piedică, ce le stă în cale elevilor cari „nu pot desemna”, pentru că n'au avuto. Toți desemnătorii pe cari i-am întrebat, invariabil mi-au răspuns că ei *au desemnat* înainte de a învăța să scrie. E și explicabil, căci în caz contrar, poate că nici ei „n'ar fi avut talent la desemn”...

Prezint aici un exemplu din care se pot vedea avantajele desenului pentru profesor și elevi:

La liceul din Constanța a fost profesor de științe-naturale d-l Onorius Mironescu. Toți foștii d-sale elevi, și ai mei, își aduc aminte cu multă plăcere de lecțiile d-lui Mironescu și entuziasmați îmi spun că nu le vor uita niciodată, pentru că au fost magistral intuite prin desemn.

D-l Mironescu, pecând era elev de liceu, a avut profesor de desen pe un fost profesor și director al școalei de Belle-Arte și totuși n'a învățat desemnul dela el, deși profesor d-sale era un artist desăvârșit. La învățat singur, pecând era student la universitate, desenul științific, necesar pentru intuirea obiectului său. Am văzut desemne făcute de acest distins coleg și susțin că, din punct de vedere științific, niciun artist desenator sau pictor n'ar fi putut execuța un desemn mai bun ca d-sa, pentru că numai un profesor de științe și pedagog știe ce anume detalii trebuie să scoată în evidență prin desemn, detalii pe care artistul le-ar fi neglijat.

La diferite clase din liceu, unde am fost diriginte, între altele am cerut elevilor să-mi răspundă în scris, fără să semneze, la întrebarea: „Care e obiectul de studiu care le place mai mult și pentru ce?”. Rezultatul a fost că obiectele predate de d-nul Mironescu: zoologia, botanica, geologia, anatomia, etc., în mod invariabil, totdeauna au intrunit cele mai mari majorități de voturi. Motivările variate se pot rezuma în: „Pentru că e obiect frumos, ușor, interesant și mai cu seamă pentru că ne desemnează pe tablă cu crete colo-

rate și înțelegem mai bine". În clasa întâia am avut elevi atât de slabî, încât din cele unsprezece obiecte de studiu, ei n'au avut media decât la gimnastică și la zoologie. Cercetez să văd cum s'a făcut de nu au media la desemn și aflu că la lucrările scrise sau desenate, la zoologie, au nota trei, iar la oral săptă. D-nul Mironescu n'are corijenți. Arta lui de a preda, sprijinită de desemn, a interesat și apătici, a liniștit și a făcut atenții pe neastămpărași, a stimulat atenția și memoria celor leneși, a încântat pe cei buni, iar pe cei slabî nu i-a obosit. D-nul Mironescu nu dă pedepse disciplinare, penfrucă față ide de către elevii timizi au curaj, iar obraznicii au respect și cu toții îl iubesc. Semnalul pentru recreație nu-i așteptat de elevi, adeseori îi surprinde în mod neplăcut, de oarece îi trezește dintr-o vrajă dulce care le-a nutrit sufletul.

D-nul Mironescu a văzut lumina zilei și albastriul nemărginit în munjii Tazlăului, între copaci, gâze și burueni, între animale și paseri blânde și sălbaticice. S'a cățărat prin copaci și a sărit din stâncă în stâncă. Fără să știe că urmează indicațiile lui Rousseau, a trăit în contact cu natura și a cunoscut-o mai întâiu prin simțuri. L-a inviorat frumusețea priveliștilor, l-a încântat ciripitul paserilor, l-a îngrozit mugetul fiarelor și l-a îmbătat miroslor florilor. A cunoscut natura odată cu chipul mamei, de aceea o și iubește atât de mult. Când l-a înțepat urzica sau furnica, a știut cum usfură fiecare, dar n'a știut cauza. Tânăr, când în laboratorul de chimie a studiat acidul formic, și-a re-găsit o veche cunoștință, îi era viu în amintire miroslul lui pipărat și gustul acru.

D-l Mironescu cu o mare îndemânare nu mânuește numai creionul, ci toate instrumentele, dela microscop și microtom, până la ac și mașina de cusut; îndemânarea dela desemn îi servește pentru toate acțiunile lui: în laboratorul de științe dela liceul din Constanța, în menaj și în atelierul de tâmplărie dela Tazlău. Fericirea pe care alii nu o cunosc, el a găsit-o acolo unde trebuie să o căutăm, în activitatea rodnică manuală și intelectuală.

D-l Mironescu, ca să se pună în curent cu noile cercetări științifice, are nevoie să citească, dar ca să-și prepare în fiecare seară lecțiile pentru a două zi, el n'are această nevoie, penfrucă cunoștințele pe care le-a acumulat în Universitate și în anii de practică, le-a asigurat lucrând, experimentând și desemnând; iar desemnul, ca și scrierea, fiind acțiune automată, nu se uită și pentru acest motiv n'a avut niciodată nevoie să-l prepare, nu numai pe el, dar nici cunoștințele că-pătate cu ajutorul lui.

D-l Mironescu, în ultimul an de funcționare — acum e pensionar — rănit din războiu și bolnav fizicește — e scânteitor de veselie finerească, pe care o comunică tuturor cunoșcuților și elevilor; e mai vesel și mai plin de energie psihică decât mulți din colegii tineri, cari sunt la începutul carierei. El nu-i surmenat și nici pe alții n'a surmenat. Miracolul acesta l-a făcut principiul pe care l-a urmat, principiul școalei active integrale, a cunoscut viața și natura mai în-

tâi prin simțuri și apoi prin rațiune, a învățat lucrând, observând și tot așa, mai mult de 30 de ani, a învățat și pe alții.

Cu acest exemplu am vrut să arăt cum: „*Cunoștințele doar băndite cu ajutorul desemnului împrumută dela desemn proprietatea specială lui de a trece și a se fixa în inconștient*. Ori după Gustav le Bon și toți pedagogii: „Educația este arta de a face să treacă conștiul în inconștient” (*L'éducation est l'art de faire passer le conscient dans l'inconscient*)¹⁾.

Pentru atingerea acestui scop educatorul n'are alte mijloace mai bune decât lucrările, experiențele și mai cu seamă desemnul, care în școala de până acum a fost considerat ca „cea mai umilă dintre dexterități”.

Puterea educativă a lucrului manual, demonstrată de activiști, e incontestabilă. Funcțiunile sufletești cultivate de el folosesc tuturor obiectelor, dar aceasta în mod indirect, deoarece lucru=manual, nu se poate asocia cu ele; pecând desemnul e în același timp lucru=manual, dar care mai are proprietatea de a se asocia și a servi direct fiecare obiect în parte și mai cu seamă de a fi cel mai bun mijloc de a fixa cunoștințele în inconștient.

Ca urmare, desemnul în școală nu trebuie să mai fie considerat nici ca dexteritate, nici ca artă, ci ca mijloc de exprimare. Considerat astfel, contribuționa lui pentru educație va fi tot atât de valoroasă ca și a limbii materne și a lucrului manual. Toți elevii pot să desemneze și vor desemna după cum scriu și întrebuițează celelalte mijloace de exprimare. Îndemânarea la desemn se capătă cu mai multă ușurință de toți elevii și mai temeinic, urmând ordinea filogenetică, dacă mai întâi se automatizează mișcările desemnului și pe urmă mișcările grafiei. Școala actuală nu poate deveni „activă” sau „integrală” decât prin întrebuițarea în mod obișnuit a desemnului. Cei care fac observații la microscop, știu că „creionul conduce ochiul”; deci pentru omul modern, îndemânarea lui va fi adevărata diplomă. Exercițiul de îndemânare, pe care-l face copilul la desemn sau lucru de mână, se transformă în dexteritate de specialist: mecanic, chirurg, sau artist. În viață practică, desemnul poate fi întrebuițat de toți cu aceeași ușurință și îndemânare, cu care se întrebuițează acum numai grafia, pentru că fiecare știitor de carte are neapărat nevoie de un minimum necesar de exprimare grafică: să se citească ce a scris și să se înțeleagă ce a desemnat.

Desemnul fiind controlat de cel mai puternic și mai complet dintre simțuri, orice om și la orice vîrstă îl poate învăța și singur și, odată învățat, nu se mai uită, cum nu se uită nici grafia.

O descriere făcută cu cuvinte scrise, o poate cetai numai știitorii de carte conaționali, pe când un desemn îl pot cetai copiii, surdo-muții și analfabetii, nu numai din aceeași țară, ci din lumea întreagă. Astfel toată lumea s-ar putea servi de desemn ca de un limbaj plastic universal.

¹⁾ Dr. GUSTAVE LE BON. Psychologie de l'Éducation.

Desemnul e o mină foarte bogată pentru instrucție și educație, pe care școala tradiționalistă n'a exploarat-o. Nefiind practicat cum trebuie, n'a dat nici educației, nici civilizației tot cât poate da. Mijloacele tehnice și de loomoziune progresând vertiginos, relațiile omului modern ca și interesele lui il vor sili să-l întrebuițeze din ce în ce mai mult și, practicându-l, va găsi în desemn noui surse de exprimare, pe care acumă nici nu le bănuim.

Mișcările, sunetele glasului și cuvintele le produc omul direct, fără nici-un instrument; pentru acest motiv le întrebuițează mai mult decât desemnul și e mai mulțumit de felul cum s'a exprimat cu ele. În schimb desemnul pretinde întrebuițarea unor materiale, pe care nu le avem totdeauna la îndămână. Pe de altă parte, desemnul fiind controlat de cel mai puternic și mai perfect dintre simțuri, greșelile sunt remarcate imediat și precis, „sar în ochi“.

Toată lumea gesticulează, dansează, cântă și vorbește, dar nimeni n'are pretenția să gesticuleze ca un actor, să danseze ca o balerină, să cânte ca un solist de operă, sau să vorbească ca un orator. Fiecare e mai modest, gesticulează, dansează, fredonează și vorbește așa cum poate. Numai când desemnează cineva, e mai nemulțumit, vrea să desemneze artistic, așa cum desemnă artistul care l-a învățat.

Când scriem, nimeni n'are pretenția să scrie caligrafic. Nimeni nu se jenează de o scriere urâtă și nedescifrabilă; scrie așa cum poate. Unii afectează neglijență, crezând că aceasta e un semn de distincție, când în realitate nu e decât un semn de inpolitetă.

Cei care dansează, nu dansează pentru a se produce pe scenă ca dansatori coreografi, ci pentru plăcerea lor. Fredonează sau flueră melodii din opere muzicale. Tot așa, chiar fără să le arate cineva, dacă vor, pot să și desemneze. Vor desemnala început greșit, nemulțumitor; gustul lor pentru forma corectă va fi contrariat; dar și când au învățat să meargă, au căzut; când au învățat să vorbească, au gângurit; iar când au învățat să dansese, au călcăt pe picioare pe cel care-i iniția, dar n'au spus ca pentru desemn: „N'am talent și nu pot să-l învăț“.

Cine n'are puțin simț al ritmului, nu poate dansa, dar poate desemna și fără acest simț. Cine n'are ureche muzicală, poate desemna. Cine n'are timbru plăcut, voce sonoră și dicțiune clară, nu poate fi bun vorbitor, dar poate fi desemnator. Conversația și dansul presupune două persoane; muzica poate supăra pe vecini; pecând desemnul îl potem exercita singuri și nu supărăm pe nimeni. Toată lumea îl poate învăța, dacă vrea. Un desemnator are nevoie de cel puțin un ochiu cu care să vadă, de una din mâni, oricare din ele, dar care să aibă trei degete cu care să țină creionul, de o minte normală și de voință de a se exercita. Cu aceste condiții minime, poate deveni cineva artist.

Cei care știu să scrie fac dovada că ar putea să și desemneze. Nu-l pot învăța numai orbii, idioșii și cei care nu vor. Desemnul îl știu toți oamenii normali, îl au în minte; numai mâna nu-i deprinsă

să execute și să servească facultățile spirituale. Dar mâna e mai educabilă pentru desemn, decât urechea pentru muzică. Mâna nu gângăe, nu fonfăe, nici nu stropește. Ea e instrumentul cel mai supus al creierului, căci atunci când ea lucrează, creierul gândește prin ea. (Denkende Hand).

Elen Keller, celebra infirmă, nu dansează pentru că e oarba, nu cântă pentrucă e surdă, nu vorbește pentrucă e mută, nu desemează pentrucă desemnul n'are relief; în schimb sculptează, modelând ca o artistă și scrie ca să se citească și să i se poată tipări operele. Mâna ei îi înlocuește simțurile pierdute, căci cu ajutorul ei vede, aude, vorbește și înțelege. Mâna ei a făcut-o să-i fie dragă viața și să se simtă fericită. Niciun alt organ nu i-a fi făcut atâta servicii câte i-a făcut mâna ei minunată.

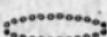
Infirmii îndemânatici, plini de multă bună-voință sunt o dure-roasă și aspiră mustrare pentru toți cei normali, cari nu știu să lucreze nimic și negligează să-și cultive mâna, „dascălul creierului și prin creier al întregei făpturi omenești” (S. Mehedinji).

In rezumat: Desemnul în viață practică a fost muncă și joc, lucru-manual și mijloc de exprimare, după cum a fost și este artă.

In școală el e scop și mijloc, e instrumentul însuși al intuiției, se intuește singur, după cum intuește și pe celelalte obiecte. El e teorie și practică, e vorbă și faptă, sau exprimare, acțiune și idee. E scriere (grafie) și conținut, fond și formă. E detaliu și rezumat, sau analiză și sinteză. E concretizare și abstracție. E meșteșug, artă și știință. E expresia înfregului aspect psihic, e voință, gândire și simțire. El e cel mai important și aproape unicul mijloc de a face să treacă cunoștințele din conștiință în inconștiință. El, ca și grafia, fragmentul lui, e expresia inconștiștualui și afirmarea individualității, aşa cum nu poate fi nici limbajul. El e suprema probă a cunoștinței și a inteligenții, cum nu poate fi limbajul. El nu-i numai limbaj plastic național, e și universal. Prin desemn se răspândesc și supraviețuiesc: cultura, tehnica, artele, știința și toată gândirea omenească. El le-a dat darul nemărginirii în spațiu și al nemuririi în timp, direct și prin grafiile speciale.

Gh. Carp

Profesor de desemn la liceul din Constanța

CRITIC ȘI POET

Criticul

*Si codrul și marea și norul
Si dragosteā'n versuri s'au spus.
La ce să mai cânti? Poezia
Rămâne un soare apus.*

*Din tainele firii eterne
Un colț n'a rămas nedescris.
In vrajuri de tomuri celebre
A lumii splendoare s'a'nchis.*

*Citește, admiră mai bine
Pe cei ce=au vibrat înainte,
Căci tot ce voești a ne spune,
S'a spus în eterne cuvinte.*

Poetul

*Si dacă de veacuri șoptește
Prin codri, vrăjind călătorul,
De-acumă, prin crânguri in floare,
Ca piatra să tacă isvorul?*

*Si'n undele lui când răsfrânge
Al nopților cer instelat,
Să nu ne mai spună in taină
Ce altele ieri au cântat?*

Criticul

*Poeme cu valuri și stele
Atâtăas de vechi pentru noi!*

Poetul

*Si luna și marea par nouă
În fața privirilor noi.*

Criticul

*Pușini vei găsi imprejururi
S'asculte cântările tale,
In care roșește amurgul
Și floarea se'mbracă'n petale.*

Poetul

*Acei ce au inimi în piepturi,
Sub flori cunoscute și stele,
In valuri și raze de lună,
Găsi=vor simfirile mele.*

*Si fără ca nimeni s'asculte,
Nu cântă pădurea de brazi?
Eu scriu pentru ochii de mâine
Si nu pentru orbii de azi.*

Criticul

*De lumea aceasta, eterne
Nici piatra, nici bronzul nu sănt.
Topi=se=vor toate, când focul
Va arde și cer și pământ.*

*Atunci, manuscrisele tale,
Pământul și marea și luna,
Luate'n vârtejul pieirii,
S'or face cu pulberea una.*

Doar clipa'ncălzește mulțimea;
Vorbește clipitei de azi;
Ne cântă simfirea de=acuma,
Nu luna pe vârfuri de brazi.*

*Ne toarnă în versuri aprinse
Blesteme scrâșnind printre dinți;
Descrie=ne trupul bacantei,
Stârnește bolnave dorinți!*

*Te lasă de versuri eterne
In marmură! Scrie pe lut.
Si gloria ta va fi mare.
E totul să placi un minut.*

Poetul

*De nu mai rămâne nici urmă,
Ce-mi pasă de gloria clipei ?
Dar, Cel ce dă pulberii viață
Și avântul de flăcări aripei,*

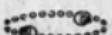
*Acela ce-mi dete poruncă
Să fiu, să vibrez de uimire,
În fața naturii mărețe,
Isvor nesecat de simfirie,*

*Tot El poruncită-mi-a tainic
Frumosul în versuri să-l cânt !
Iar dacă vreodată sdrobișăva
Și ceruri și mari și pământ,*

*El singur în minte purtașăva
În orele acele supreme,
Aducerile-aminte din veacuri :
Statui, simfonii și poeme.*

*Și nimeni nu poate să știe
Ce nou, fermecat univers,
Ce lumi fericite deapururi,
Ce rai va creia dintr'un vers !*

Grigore Sălceanu

GALOP

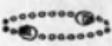
Costume roșii de mătasă,
Mănuși de nea, biciuști de-alun,
Cilindre negre, cai de rasă...
Galopul ropotă nebun.

Pe-aleea parcului, prăfoasă,
Pare că frece un simun;
Ies glonț copii din umbra deasă
Și mâna streașină și-o pun.

Privesc văzduhul cum îl taie,
Sărind în goană peste-un gard,
Un vultur uriaș, sălbatec...

Parc'a sburat o vâlvătaie...
Și'n fundul zării, tot mai ard
Ca roșii fluturi de jăratec.

Grigore Sălceanu

ELEGIE DE TOAMNA

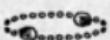
Toamnă târzie. Pe geamul din fund,
Frunze de aur în casă pătrund;
Roșu covorul de jar se 'nfloară,
Cade adâncă tăcere de seară.

Forme rotunde de trup pe divan...
Sună departe talazu 'nspumat...
Cine, prin noapte, foșnind a sburat?
Cine a smuls melodii din pian?

Formele albe zâmbind au căzut.
Buzelor cine le-a smuls un sărut?
Formele albe, în toamna târzie,
Brațul le strânge în dulce beție.

Mâline, pe-alee, încet când va trece
Rochia 'n foșnet prin flori de rugină,
Cine-o să știe că 'n trista grădină
Frunzele strâns-au o lacrimă rece?

Grigore Sălceanu

VISÂND IN UMBRA

Visând în umbre încăperii,
La focul vânăt de stejar,
Năluci în farmecul lăcerii
Naintea ochilor răsar.

În noapte ușa se deschide
Spre singurătatele stânci;
Văd marea vâjîind cum vine,
Cu valuri mari din zări adânci.

Pătrunzi în casă ca o umbră...
Se închide ușa după tine
Și-ascult, la sănul tău, lăzul
Cum urcă, spumegă și vine.

Grigore Sălceanu

ÎN CEASUL DIN URMA

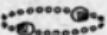
*Goniji de foc, pieriră de'ngheț ! Invinctatorii
Din Austerlitz priviră cum soarele apune,
Și Moscova, în urmă, văpaie și tăciune
Arzând apoteoza de visuri și de glorie.*

*Și frământând nămeșii îngămădiți în dune,
Imbrăfișară caii, tovarăși de victorii,
Ci'nghețul îi străpunse, iar seara luptătorii
Priveau cu groază clipa când moartea-i va răpune.*

*Lumina lunii rece se revărsa cascadă,
Gemea împrăștiatul, înfrânt batalion ...
Și'n ceasul cel din urmă, chircindu-se grămadă,*

*Zărî ca'n vis, cum, fulger, urmat de un dragon,
Trăgând o umbră neagră pe câmpul de zăpadă,
Pe-un cal mai alb ca neaua, sbura Napoleon!*

Grigore Sălceanu

CARIERA ROMÂNĂ DELA CERNAVODA

Pe malul dobrogean al Dunărei, la Cernavoda, lângă podul „Regele Carol I”, spre Sud, s'a deschis o carieră de către fabrica de ciment din localitate (Fig. 1). În cursul exploatarii masivului calcaros, la circa 400 m. dela pod, a ieșit la iveală o serie de excavații cu pereții drepti și de o formă mai mult sau mai puțin regulată. Din ele, la început, lucrătorii neștiind ce sunt, s'a distrus o parte, adică vreo 10 metri în adâncime, spre uscat. Când însă, la circa 50 metri mai spre Sud, a ieșit la iveală o excavațiune mai mare (Fig. 2), cu pereți drepti și formând unghiuri drepte ca și o cameră, iar pe peretele din fund a apărut și o sculptură, direcția fabricei de ciment a opriit lucrările și a anunțat autoritățile.

In urma intervenției Muzeului Național de Antichități din București, Comisiunea Monumentelor Istorice m'a delegat cu cercetarea acestor descopeririri.

La primele investigații am constatat că în acest loc se află o mare carieră romană, de piatră calcaroasă, care se întinde dela circa 400 metri dela pod, dealungul malului Dunărei, până la Hinog (*Axio-polis*), adică pe o distanță de aproape 2 km. Dîncolo de ceeace s'a descoperit în actuala carieră a fabricei de ciment, se observă pe de arândul, la suprafața terenului, partea superioară a pereților excavațiunilor, astupate chiar în antichitate, însă numai în parte.

Descoperirea e foarte importantă pentru că e prima carieră romană pe teritoriul nostru, pe care o putem cunoaște destul de precis.

Cu fondurile puse la dispoziție am putut libera numai excavațiunile ieșite la iveală în cariera actuală¹⁾, asupra restului, până la Hinog, rămânând a se decide de către Comisiunea Monumentelor Istorice.

Prin săpătură, am constatat că umplutura acestor excavații era

¹⁾ Și această operație a putut fi dusă la sfârșit numai datorită sprijinului dat de d-l Col. Petrescu, comand. Reg. 2 Grăniceri, din Cernavoda, care mi-a pus la dispoziție o grupă de 10 soldați, pentru care ii aduc și aici cele mai vii mulțumiri.

compusă din elemente variate și avea o stratificație complicată, însă explicabilă. Astfel, partea de sus era compusă din pământ și pietriș, adus de pe deal — terenul este înclinat dinspre uscat spre fluviu — de turenii formați în timpul ploilor, și forma un strat gros de circa 1—2 m., înclinat ca și turenii care l-au depus, adică dinspre uscat spre fluviu. Sub acest strat, umplutura e compusă aproape numai din piatră fără rămată — bolovani, așchii și chiar praf — care în cursul timpului și din cauza umezelii s'a petrificat aproape din nou, opunând o mare

Fig. 1.

rezistență fârnăcopului în cursul săpăturii. Stratificația acestei umpluturi se prezenta sau dela dreapta la stânga, sau dela stânga la dreapta, sau dinspre uscat spre fluviu și, în fine, chiar sub formă de mușuroiu. Această varietate în stratificație e o dovedă limpede că toată această umplutură a fost aruncată de mâna omului. Și anume lucrul s'a întâmplat astfel: după scoaterea pietrei dintr'un loc, lucrătorii s'au mutat alături, la dreapta, la stânga sau înainte. Tot pământul de deasupra stâncelor, ca și fărămăturile de piatră rezultate din săparea sănăturilor printre blocurile ce trebuiau extrase (vezi mai departe) au fost aruncate în groapa părăsită de alături, formând în cădere straturi înclinate în diferite direcții, după locul de unde erau aruncate.

Exploatarea antică a început în marginea masivului stâncos, dinspre fluviu, și a înaintat înspre uscat.

Din ceeace a scăpat nedistrus de exploatarea actuală, se constată că, pe distanță de circa 100 metri, până unde s'a înfins cariera actuală, erau patru excavațiuni, la rând. Din prima excavațiune, începând dinspre pod, se păstrează foarte puțin din peretele din fund; din a doua se păstrează o bună parte din peretele din fund și cel din stânga; din a treia iarăși foarte puțin, iar a patra, cea cu sculptura pe peretele din fund, se păstrează în întregime și e adâncă de 15,30 m.; largă, pe peretele din fund, de 18 m. și lungă, pe laturi,

Fig. 2.

de 14 m. (Fig. 2). Excavațiunea a doua are peretele din fund, săpat foarte regulat, adus, sus, în interior, în formă de boltă (Fig. 3). Fără îndoială că această „hrubă” a fost intenționat săpată în acest chip, spre a fi folosită drept cameră, fie pentru adăpostirea lucrătorilor, fie pentru păstrarea uneltelor etc.

În spatele acestei din urmă „camere”, adică înspre uscat, se află o altă excavațiune de o formă foarte neregulată. Neregularitatea ei provine, fără îndoială, din faptul că exploatarea aci abia a fost începută și a trebuit să fie părăsită dintr-o dată, lăsându-se lucrul în stadiul în care se afla în acel moment (Fig. 4). Dar tocmai această particularitate a carierei noastre este de cea mai mare însemnatate, pentru că ea ne dă posibilitatea unor precizări cu privire la tehnica exploatarii și, într-o oarecare măsură, și la fixarea datei.

Cu privire la tehnică, în primul rând, e de constatat că exploatarea se făcea sub cerul liber¹⁾. După ce se curăță pământul de deasupra masivului, se incepea extracțiunea blocurilor de sus în jos pe o suprafață care depindea de numărul lucrătorilor, fiecare lucrător ocupând, după cum reiese din ceea ce se păstrează în cariera noastră, o porțiune de circa 8—10 m. p. în suprafață²⁾. În excavațiunea noastră aceste suprafete=porțiuni, pentru câte un lucrător, se prezintă sub formă de terase etajate, în urcăre, dela marginea carierei spre interior

Fig. 3.

(Fig. 4). Prima terasă nu răspunde în marginea masivului, ci e limitată de un perete gros de circa 1 m., lăsat, probabil, intențional, ca măsură de precauție, ca să nu se întâmple vreun accident lucrătorilor. După cum se observă însă, și din acest perete se mai extragă blocuri, păstrându-se o diferență de nivel între el și terasă de

¹⁾ Cf. DAREMBERG SAGLIO, *Dictionnaire des antiquités*, s. v. *Métalla*, 1860. Studiul lui Ch. DUBOIS nu mi-e accesibil.

²⁾ Pentru distribuirea câte unui singur lucrător într'un loc, vezi: MORGAN, *Les carrières antiques de Ptolémaïs*, în *Mém. publ. par les membres de la Mission fr. au Caire VIII/3*, 1894, p. 358 sq.; Pauly-Wissowa, *R. E.* III (seria II) s. v. STEINBRUCH, col. 2288.

circa 1,50 m., fapt care e în perfect acord cu rolul său ca de „balustradă“.

Pe toate fețeșele se păstrează aproape toate blocurile, liberate de jur împrejur însă nedesprinse, pe față de jos, din masiv (Fig. 4, 5 și 6). De aici constatăm că blocurile erau izolate pe laturi prin șanțuri continui săpate cu târnăcopul¹⁾. Șanțurile sunt largi de circa

Fig. 4.

0,15—0,20 m. și adânci de circa 0,45 m. Acest sistem de izolare a blocurilor prin șanțuri continui de jur împrejur e determinat, fără îndoială, de natura pietrei. Este o piatră calcaroasă, moale, care pe de o parte se sapă foarte ușor cu târnăcopul, deci prezintă spor la lucru,

¹⁾ Sistemul acesta al șanțurilor continui în jurul blocurilor apare acum pentru prima dată. După cele cunoscute până acum, se făceau la rând mai multe șanțulețe-gropi pentru pene — cf. Pauly-Wissowa; R.E.I s.v. BAALBEK, 34; idem, III (seria II) s. v. STEINBRUCH, 2289; idem, suppl. IV, s. v. BEROBÄU, 124.

iar pe de alta, dacă s'ar fi întrebuințat sistemul penelor, blocul s'ar fi rupt în bucăți. Numai pe fața de jos a blocului, ca să fie desprins din masiv, s'au întrebuințat și pene. Dar și aci au fost combinate ambele sisteme, adică și al șanțului continuu și al penelor. Astfel, după cum se observă la un bloc, care a început să fie desprins din peretele despărțitor dintre excavațiunea cu relieful și cea din dreapta, după ce acest bloc a fost izolat la capete, ca să fie desprins de jos, s'a săpat în lungul lui un șanț lat de circa 5 cm. și adânc de 6 cm., iar în acest șanț s'au săpat două găuri adânci de aproximativ 10 cm. și la distanțe egale dela capetele blocului și între ele. În aceste găuri,

Fig. 5.

de sigur, erau introduse pene, subțiri la capătul introdus și din ce în ce mai groase spre capătul din afară. Totuși nu e de admis că se întrebuința apa ca să umfle penele și în felul acesta să forțeze desprinderea blocului, pentru că, găurile fiind orizontale, apa se scurgea imediat. Ci, mai degrabă, forțau desprinderea blocului prin baterea penelor mai groase decât găurile în care aveau să intre. În lipsa apei însă, care, pe lângă acțiunea ei de umflare a penelor, mai avea una și asupra blocului de desprins, determinând o omogeneitate de rezistență a acestuia și, deci, evitând fărâmarea lui în bucăți, în cazul nostru, ca să se înlăture acel inconvenient, cred că se punea deasupra penelor, în șanțul săpat, de sigur și cu acest scop, un drug sau placă mai groasă de fier, cu aceeași lungime ca și a blocului. În felul acesta

apăsarea penelor se exercita asupra drugului sau plăcii de fier care, la rândul său, o transmitea blocului pe tăta lungimea lui, evitând astfel fărâmarea lui, cum s-ar fi întâmplat prin forțarea numai într'un punct, dată fiind natura moale a pietrei.

Privitor la uneltele întrebuițăte¹⁾, fără îndoială, în primul rând era târnăcopul, cu care se putea lucra foarte ușor în stâncă aceasta moale. După urmele păstrate pe pereții excavațiunilor, târnăcopul avea un vârf ascuțit într'o parte și o lamă lată la capăt în celalătă. Lăzimea lamei, măsurată în mai multe urme găsite pe pereți, este de

Fig. 6.

circa 4 cm. În afară de târnăcop, de sigur că se întrebuiță și dalta la facerea găurilor pentru pene, și ciocanul, mai ales la baterea penelor.

Blocurile găsite în carieră au dimensiuni variate. Cele rămase pe loc în excavațiunea părăsită sunt lungi de circa 1,10—1,20 m., late de circa 0,45 m. și groase, măsurate în adâncimea șanțurilor, de circa 0,43—0,45 m. Sunt prin urmare de o mărime potrivită ca să poată fi manipulate cu ușurință chiar numai de doi oameni²⁾. Unele din ele au forma curbă (Fig. 5), făiată anume, desigur, având să fie întrebuiță la construcții cu zid rotund, cum ar fi, de ex., turnurile unei cetăți. Blocurile din excavațiunea cu relieful au dimensiuni mai

¹⁾ Cf. Dicț. des ant. s. v. MALLEUS și I, p. 381, fig. 465; R. E. III (seria II) s. v. STEINBRUCH, 2288.

²⁾ Tinând seama că ele trebuiau încă cioplite, ca să li se dea o formă regulată și o față curată, dimensiunile lor devineau și mai mici.

variate și mai mari decât cele din excavațiunea părăsită. Cele mai mici dintre acestea au lungimea de c. 1,50 m., lățimea de c. 0,65 m., și grosimea de c. 0,60 m.

Nu e lipsit de importanță acest fapt, căci dimensiunile blocurilor pot fi utilizate ca element de dateare.

Fig. 7.

In adevăr, chiar în construcții se observă acest lucru, că anume, în zidurile din epocă mai veche, de obiceiu sunt întrebuiințate blocuri cu lungimea de c. 1,20—1,50 m. și lățimea de 2 picioare, adică c. 60 cm., iar în cele din epocă mai nouă, lățimea blocurilor nu trece de 1,5 picioare adică c. 45 cm., bă chiar e și mai mică, iar lungimea lor rar trece peste 1 m. Micșorarea aceasta a dimensiunilor materialului de construcție în epocă târzie, e determinată, firește, de situația critică în care se găsea imperiul în acea vreme. Năvălirile

barbare fiind în continuu amenințătoare, construcțiile — în general refaceri de celăji etc. dărâmate în năvăliri anterioare — trebuiau executate cu cea mai mare repeziciune. De aceea, în această vreme, când se întrebuiștează material nou de construcție, se caută să se taie în dimensiuni mici ca să poată fi ușor și repede manipulat. Ba chiar

Fig. 8.

blocurile de talie nu se mai întrebuiștează decât la paramentul tururilor, în acela al curfinelor fiind întrebuișteate blocușe mici, de 20—40 cm. o latură, și făcuște sumar din câteva lovitură de ciocan. Așa este la Capidava¹⁾, la castelul dela Seimenii Mari, la cetatea dela Topalu etc., pe malul Dunărei și tot așa e și la Adamklissi.

Prin urmare deosebirea de dimensiuni la blocurile din cele două

¹⁾ Vezi Gr. FLORESCU, *Fouilles... în Dacia III.*

excavațiuni poate fi un indiciu de exploatarea lor în epoci deosebite. Și anume, excavațiunea părăsită, cu blocurile mai mici, poate fi datată într-o epocă mai târzie, când năvălirile barbare se înțeleseră. Însuși faptul că această excavațiune a fost părăsită dintr'odată, în toiu lucrului, lăsându-se pe loc blocurile izolate de toate părțile, rămânând

Fig. 9.

numai să fie desprinse pe partea de jos, e o dovedă că trebuie să se fi întâmplat, pe neașteptate, un fapt alarmant, de sigur, un atac al barbarilor năvălitori. Suntem deci în vremea năvălirilor barbare, cel mai de vreme în a doua jumătate a secolului III p. Chr., când aceste năvăliri devin violente¹⁾. Câteva cioburi de vase, găsite în acest loc,

¹⁾ Cf. S. LAMBRINO: *La destruction d'Histria et sa reconstruction au. III e siècle*, în *Revue des Études lat.* tome XI, 1933, p. 457.

confirmă dătarea noastră. Ele sunt prea mici ca să ne dăm seama de forma vasului, însă au o culoare roșie-gălbue, o pastă puțin fră-mântată și nepătrunsă cu arsul, la mijloc păstrând culoarea cenușie, iar în exterior sunt decorate cu striuri, trase cu pieptenele, orizontale și în valuri. Acestea sunt caractere ale ceramicei pe care o găsim în mod frequent în straturile târziilor romane, ba chiar se continuă și în straturile barbare.

Fig. 10.

Dimpotrivă, excavațiunea cu relieful datează dintr-o epocă mai veche, foarte probabil din secolul II p. Chr. În afară de dimensiunile mai mari ale blocurilor, această dată e confirmată și de cioburile de vase găsite aici. Deși nici acestea nu ne spun nimic cu privire la forma vasului și, încă, nici în exterior nu prezintă niciun ornament, au însă o culoare roșie și o pastă fină și bine arsă, ceeaace e obișnuit într-o epocă bună. În afară de aceasta exploatarea a mers până jos, la o adâncime de c. 16 m., formând o excavațiune în formă de cameră cu pereti drepti și cari, la intersecție, formează unghiuri drepte.

Această regularitate presupune o epocă liniștită în care să putut lucra sistematic, nu cu graba din vremuri turburi.

Relieful. Pe peretele din fund al acestei „camere“, la o înălțime de 6,30 m. de jos, într-o nișă arcuită sus, înaltă de 0,90 m, lată de 0,76 m și adâncă de 0,15 m, e săpat în relief înalt, aproape rondebosse, chipul unei divinități, *Hercule* (Fig. 7). Este așezat pe o bază înaltă de 0,12 m., care a fost curmată la mijloc — probabil că la început sculptorul a schițat picioarele până jos pe baza nișei ; când însă a început să modeleze, socotind că picioarele sunt prea lungi, le-a scurțat, dându-le o bază jos, rămasă însă cu șanțul vertical la mijloc.

Chipul zeului, înalt de 0,62 m., e reprezentat gol. Pe piept se vede un cap între două benzi care, coborând de pe umeri, se înoadă sub acest cap (Fig. 8). Este desigur blana și capul de leu redată cu stângăcia unui meșter fără experiență și care nici măcar nu are un model la îndemână, ci lucrează după ceeace și aduce aminte despre chipul zeului. Dovadă e că mai reprezintă odată pielea de leu și cu tot atâta stângăcie, făcând-o să atârne în aer sub brațul stâng în loc să o așeze pe umăr. Capul și picioarele dinainte ale leului, în această două reprezentare, sunt redată iarăși atât de stângaciu, încât la prima vedere ai impresia că este un cap de șarpe cu gura deschisă. (Fig. 9).

În mâna stângă zeul ține măciuca sprijinată jos, iar în dreapta, înfinsă lateral, ține un vas care se apropie de forma unui cantharos. Jos, sub acest vas, e reprezentat un altar de formă simplă, fără profil, și cu o scobitură pe fața de sus, în care se văd urme de foc — piatra este înroșită — ceeace înseamnă că această icoană a fost făcută pentru a răspunde unei necesități religioase a lucrătorilor din carieră, iar urmele de foc de pe altar sunt un indiciu de practicarea cultului acestei divinități în cariera noastră.

După cum am spus mai sus, zeul reprezentat este Hercule. Adorarea lui în această carieră nu e datorită numai faptului că aci au lucrat soldați, ca aproape în toate regiunile militarizate ale imperiului roman¹⁾, și cum a trebuit să se întâpte mai ales în regiunea noastră și în vremea aceasta a năvălirilor ; ci Hercule, în calitatea lui de bătritor în toate grelele cazne pe care le-a întâmpinat, era firesc să fie adoptat ca divinitate protectoare — după cum dovedesc numeroasele

¹⁾ Cf. DAREMBERG SAGLIO : *Dict. des ant.* s. v. *Metalla*, p. 1866 ; Pauly-Wissowa R. E., III (seria II), s. v. *STEINBRUCH*, col. 2254.

inscripții votive descoperite — a carierelor și lucrătorilor mineri, sub numele de *Hercules Saxonus*¹⁾.

In atitudinea din relieful nostru — făcând libații — îl mai aflăm pe Hercule pe un altar găsit la Amberloup, în Franța²⁾ și pe o icoană de calcar, aflătoare în Muzeul Regional al Dobrogei, din Constanța, sub No. Inv. 24, și publicată de d-l T. Sauciuc-Săveanu în legătură cu temeinicul său studiu despre „*O stelă funerară cu inscripție și cu palmele deschise în relief*”³⁾. E drept că figura reprezentată în această icoană e și stângaciu de tot lucrată și atât de mult roasă încât cu greu poate fi tălmăcită (Fig. 10). Observată însă mai cu atenție — după cunoașterea reliefului nostru din carieră — se vede că mâinile nu sunt ridicate în sus, în semn de rugă, ci stânga, întinsă lateral, ține măciuca, sprijinită în pământ, iar cu dreapta ține vasul pentru libații, ca și în relieful nostru din carieră. Sub vas, pe icoana din Constanța, pare a fi tot o figură omenească. Nu văd care ar fi rostul acestei figuri aci, ci mai degrabă ar putea fi o deformare, prin coroziunea pietrei, a altarului care trebuia să fie reprezentat în acest loc, dată fiind atitudinea arătată a lui Hercule din icoana noastră.

Despre un stil nu putem vorbi nici în relieful nostru, nici în icoana din Muzeul din Constanța. Amândouă sunt opera unor meșteri improvizati și cari nu au nici măcar un model după care să copieze. Sunt deci lucrări spontane isvorâte dintr'un senfiment, cel religios, și executate cu multă naivitate. Dar tocmai aceasta le dă calitatea de lucrări de artă.

In relieful din carieră, deși se constată o totală lipsă de proporție între elementele corpului, artistul a isbutit să redea ideia pe care o întrupa zeul protector. Mărimea disproportională a trupului față de picioare, largimea exagerată a pieptului, grosimea și mai exagerată a grumazului și severitatea feței colțuroase, dau impresia, la prima vedere, a forței biruitoare a tuturor greutăților, deci, a lui *Hercules Saxonus*.

Dar tocmai faptul că avem de a face cu un meșter lipsit de experiență și care nu are nici măcar un model după care să lucreze, e o dovadă că ne aflăm într'o epocă de turburări, de sigur în epoca

¹⁾ Cf. W. H. ROSCHER : *Lex. griech. u. röm. Myth.* p. 3014 sqq.; PAULY-WISSOWA, R. E., VIII, 610 și III (seria II) s. v. STEINBRUCH, col. 2254 sq.

²⁾ Vezi S. REINACH : *Rep. de reliefs gr. et rom.* III. p. 474.

³⁾ T. SAUCIUC-SĂVEANU : *O stelă funerară cu inscripție și cu palmele deschise în relief*, în *Analele Dobrogei*, XV, 1934, p. 13, fig. 2.

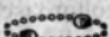
începutului năvălirilor barbare, când meșterii pietrari devin din ce în ce mai rari, modelele, care circulau prin provincii, dispar, iar tradiția artistică se curmă, revenindu-se, pe baza amintirilor, la dibuiri rudimentare ale formelor cerute de necesități spirituale.

Așa dar putem data relieful nostru în aceeași vreme cu excavațiunea părăsită, adică a doua jumătate a secolului III p. Chr.

Această dată se confirmă și prin așezarea reliefului: pe peretele din fund al excavațiunii datată în sec. II p. Chr., la 3,50 m. înălțime dela fundul ei. Dacă ar fi fost contemporan cu această excavațiune, nu putea fi așezat la înălțimea de 3,50 m., pentru că nu s-ar fi putut practica cultul pentru care fusese făcut. Este deci clar că icoana aceasta n'a putut fi făcută decât după ce excavațiunea fu sese umplută, cu fărămiturile de piatră din excavațiunile vecine, până sub nișă. Și, de fapt, stratificația dovedește că așa s'a întâmplat. Căci, începând de sub nișă, dela c. 1 m. în sus până la c. 2 m. deasupra nișei, umplutura era compusă numai din pământ roșu și pietriș adus de pe deal de ape. Sub acest pământ s'a găsit o umplutură bine bătăturită, formată din fărămituri de piatră și depusă în straturi de diferite direcții după locul de unde fusese aruncată.

Prin urmare, când relieful a fost săpat pe peretele excavațiunii noastre, aceasta nu mai avea adâncimea de 3,50 m. dela relief în jos, ci cel mult 1 m., fiind umplută cu mult înainte, pentru ca această umplutură să se fi așezat bine și să fi permis mersul comod pe deasupra ei în vederea cultului. Cum pe de altă parte nu se constată în acest loc o altă funcționare a carierei decât aceea din a doua jumătate a secolului III p. Chr., trebuie să admitem această dată și pentru relief.

Gr. Florescu

SATIRA

In perdele mișcătoare marca-și vântură argintul,
Vin din depărtări catarge, pânze ce-au văzut Corintul,
In albastru pescărușii cad ușori ca niște fulgi.
Dar privirea din adâncuri nu gândi să ţi-o mai smulgi,
Dacă vrei ca vraja dulce din culori însiripată,
Tot ce cântă în auzu-ți să nu piară dintr'odată.
Căci, în soare, pe terasă, în adâncă toropeală,
Fără umbră de rușine stăpânește proza goală.
Încă ude de talazuri, cu ochi lacomi de succese,
Iată stoluri de fecioare trecând goale printre mese.
Peste șold, o'nchipuire, o făsie de mătăsă,
Care'n loc s'ascundă trupul, par că și mai gol îl lasă.
O dorință numai mintea fiecareia-i străbate :
Cum să fie mai râvnită și mai goală decât toate.
Orice Tânăr, ce de farmec are plină fantazia,
Din femei uititătă cum dispare poezia.
Trupul ce-l credea, în haină, inocență de zăpadă,
Las'acuma orișcine goliciunea să i-o vadă,
Ca femeile pierdute ! Si trecându-ți mâna'n plete,
Contemplând aşa minună, mai inspiră-te poete !

* * *

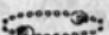
Altădată, câte lacrimi, câte nopți în vis pierdute,
Pân'ce Tânărul s'ajungă chipu-i palid să-l sărute !
Câte rugi fierbinți, cât sbucium, câte lacrimi, până când
Din mătăsuri să-i răsară, ca zăpada, fulgerând !
Roș ca macul de rușine, chipul ei zâmbea cuminte ;
Copleșea atunci femeia un torrent de jurăminte.

* * *

Ca privirea ta să vadă frumuseșile-i intime,
Nu mai trebuie de-acuma inima să-și bată'n rime.
Nu!... această desfătare e un lucru foarte lesne,
Căci se plimbă desbrăcată dela creștet pân' la glesne;
Cu țigara'n colțul gurii, ea zâmbește orișicui,
Orice ochiu o cântărește, socotind-o că-i a lui.
Chipul fetei nu mai știe să roșească de sfială:
Azi, sfieala e-o rușine și tupeul e o fală.
Nu mai trebuie de doruri să te mistui, Tânăr bard:
Pe terasele marine, dimineațele când ard,
Ele singure te chiamă și cu brațele deschise,
Vrând s'o dăruiească, sfarmă fericirea ta din vise.
Azi, plimbarea pe alei, când apune'n zări lumina,
Nu mai are nici un farmec: ele sboară cu mașina.
Luncile rămân în urmă, florile se sting uitate,
Ochii lor vopsiți disprețul și-l aruncă peste toate;
Vălul de pe cap în vânturi fluturând tremurător,
Pare că închipuește fumul vanității lor.
Praful ridicat în urmă, fastul aprigei viteze,
Iată sufletul, iubirea rătăcitelor burgheze!
Cine mai visează vraja unui ceas de aşteptare?
Un poet nebun!... și poate, cine știe? visătoare,
La un geam, pe-un vârf de munte, o sfioasă copiliță,
Cu ochi mari, cu gene dese, cu păr lung și cu altiță.

25 August, 1936

Grigore Sălceanu

MAIMUȚELE ȘI LEUL

Între tigri și pantere, o maimuță a zărit
Leul stând trufaș la mijloc, admirat și măgulit.
Iar sub fruntea ei turtită, de necaz, urzi un gând :
Ce vor fi leul să ia masa cu maimuțele la rând ?
Să s'a dus, ca să se nălje printre alte animale,
Cu smerenie să ceară vizita Măriei Sale.
Leul a tăcut o clipă, neștiind ce să priceapă.
Apoi, mila cuprinzându-l, s'a gândit că'n drum spre apă,
Ar putea pe la moșia maimuților să treacă ;
Doar nu-i scriș numai cu tigri laolaltă să petreacă.
Iar a doua zi, maimuțe aşezără trufandale
Si podoabe imprejurul unei mese tropicale.
Si, mă rog, unde-o să stea ? a'ntrebat cu ifos una.
Eu rămân în fruntea mesei, unde-am stat întotdeauna.
Bine, spuse maimuțoiul care leului vorbise ;
O să stee lângă tine. Dar, o alta se zbârlise.
Frâmantând din ochi angelic și mișcând păroasa-i frunte,
Legânându-se pe labe, anceput ca să-i înfrunte :
Mi-ați uitat, se vede, rangul ; nu mă mir : un leu ! firește !
Dar, să văd, cine din locu-mi să mă miște îndrăsnește ?
Nu-i nimic : va sta alături de Măria Ta, atunci...
Cum ? a isbuclit a treia ; îndrăznești ca să-mi arunci
O asemenea insultă ? Mi se pare prea de tot !
O să spună totă lumea că ni-i frică de-un netot.
Dacă vrea, cu dinadinsul, leul neamul să-mi cinstească,
Nu în fruntea tuturor, ci la coadă să poftescă !
Astfel, pe la gard, vecinii când or trece, s'or miră
Că la coada mesei noastre leul s'a'voit să stea.
Jaguarul, elefantul ne vor ști astfel de frică ;
Chiar pantera 'n față noastră se va face mitifică.
Toși, atunci, în jurul mesei începură să se nășire,
Miorlăindu-se în prada nebuniei de mărire.
Cu pași leneși, printre arbori, leu 'nainta semet,
Si de groază, pe maimuțe le cuprinse un îngheț.
Dar, când leu 'n coada mesei l-au văzut cum se aşeză,
Frica s'a topit ca umbra în lumina de amiază.
Când iși dete leul seama de obrăznicia lor,
Pe la gard, pantere, tigri îl priveau surâzător.

Unii simt o cinste rară lâng'o frunte 'mpărătească.
Proștii, ca să se înalțe, trebuie să înjosească.

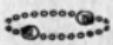
23. IV. 1936.

Grigore Sălceanu

SATIRA

Gâștele-s incredințate că se trag din Capitol ;
Orice bou cu pete multe și cu capul plin de gol,
Crede că-i din boul Apis ; și 'ndărătnicul măgar
Și-amintește cu placere că'n pustiul solitar
Un strămoș, odinioară, pe Isus l-a dus departe
Ca să-l scape dela moarte.
Dar, să vezi un om, pe care de-animal îl osebește
Și o inimă ce simte și o minte ce gândește,
Că il scade pe un semen, nefiind fiu de bancher,
El, nerodul cu avere, socolindu-se boer,
Vrând s'arate că noblețea nu-i în suflet, ci în pungă,
Să nu-i spui ce se cuvine : minte scurtă, mână lungă ?
Iară el, meșteșugarul, chinindu-se avan,
Când copilul și-l ridică printr'o muncă de titan
Și-l dă fării, un fezaur de știință și de minte,
Cea din urmă secătură să-i arunce înainte
Tot ce poate să străbată creerul unui apaș,
Ca'n noroiu să terfelească breasla de meseriaș ?
Dar, s'au întrebat vreodată : ei din cine se coboară ?
Arborul genealogic îl presimți pe din afară :
Dacă-i judeci după fapte, dup'a lor infășiare,
Dupăjosnicele inimi, toți se trag din niște fiare !
Parcă-i văd cersind la poartă indurarea lui Isus,
Dânsii, pleava omenirii, care azi se cred de sus !
Căci sărmâna gospodină, mândra fată din popor,
Care țese, zi și noapte, la vestmântul futuror,
Lucrătoarele din fabrici, după dânsii, sunt de jos !
A fi castă, e-o rușine ! a munci, e odios !
A minți cu dibăcie e o marcă de noblețe,
A umbla pe stradă goale, aruncând priviri semeje,
A uită Dumnezeirea în spoilele științii
Și-a rămâne stană rece înaintea suferinții !

Grigore Sălceanu

CULTUL „CAVALERILOR DANUBIENI“ ÎN TOMI

1. — Relief fragmentar cioplit în marmoră abă. Se găsește acum în colecția M. C. Soutzo, donată Academiei Române din București (Inv. 7, A.). Dimensiunile : lungimea plăcii e de 0,115 m., înălțimea de 0,078 și grosimea cea mai mare de 0,018 m.

Partea de sus a monumentului e complect distrusă și se pare că era arcuită. Reprezentarea e închisă într'un cadru simplu, mai lat la bază și săpat neregulat în înălțime.

In centrul reliefului se ridică bustul unei femei fără brațe, căreia i s'a pus în față un trepied pe care nu se vede nimic. Zeița e îmbrăcată cu o haină lungă, strânsă peste mijloc; iar pe corp are un văl ce-i cade pe umeri și spate. În dreapta și în stânga ei sunt dispusi în schemă heraldică doi Cavaleri, ce sunt îmbrăcați cu câte o tunica manicata, peste care aveau prinse câte o chlamidă fluturând în vânt, păstrată fragmentar numai la cel din stânga. Capetele lor cu o parte din bust sunt distruse. Ei aleargă peste doi oameni căzuți cu fața la pământ pe cari, prin atitudinea încordată a călăreștilor, par a-lovi cu ceva.

Urechile exagerat de mari ale animalelor, le face să fie identificate cu asini.

Execuția sculpturii e foarte neîngrijită și sumară. Fără îndoială că era complectată prin pictură ce nu a rezistat agenților atmosferici.

2. — Fragment dintr'un relief de marmoră, rupt în colțul stâng de jos. Se află în Museul Național de Antichități din București, în deposit. Măsoară : 0,105 m. lungime, 0,070 m. înălțime și 0,020 m. grosime.

Era deasemenea încadrat cu un chenar mai lat în partea inferioară și abia vizibil pe latura stângă. Din figurații mai rămân : partea inferioară a unui cal și talpa piciorului Cavalerului, sub care e căzut pe partea stângă un om pe jumătate ridicat. Copitele calului sunt săpate în mărime exagerată și nu ating pe cel căzut. Personajul do-

borât sub cal se reazimă de pământ pe cotul stâng și privește de față. În fața calului și pe marginea spărțurii din dreapta se distinge o dungă simplă, care poate fi un picior al trepiedului sau haina divinității femeinice ce se aşează în acest loc.

Relieful e mult tocit de apă. Picioarele calului, bine modelate, ca și corpul celui căzut, ne indică mâna unui meșter pietrar mai pri-cepuf decât al monumentului precedent.

E pentru prima dată când aflăm existența religiei „Cavalerilor danubieni” la Tomi. Cultul lor, deși extrem de popular în Dacia, Pannonia și cele două Moesii, e aproape inexistent pe coasta vestică

Fig. 1.

a Pontului Euxin¹⁾). Aci pătrunde târziu, cam prin secolul III d. Cr., de când datează cele două fragmente prezintate mai sus. Tehnica ne-îngrijită a lor (nr. 1), ca și dublarea Cavalerului sunt o bună dovedă în acest sens. Primul fragment are unele părți din reprezentare lipsă, care totuși trebuiau să existe, cum ar fi brațele Zeiței duse spre botul cailor pe cări-i hrănește, peștele lipsă de pe trepiedul din fața ei, ar-

¹⁾ La mine, *I. Cavalieri danubiani*, în *Éphemeris Dacoromana*, VII, mon. 50 (Odessus) și 53 (Troesmis ?), v. și harta anexă (sub tipar). Cf. deasemenea, Šcorpil, *Descrierea antichităților din tinutul Mării Negre*, II, nr. 14, fig. 10, Sofia 1927 (în bulgărește) (= Kazarow, în *Osterr. Jahreshof*, XXIV (1929), Beibl., col. 130, nr. 2, fig. 48) și Cumont, în *Bull. arch. com. trav. hist. et scientifiques*, 1896, p. 11 ff, pl. III. (= același. *Textes et mon. figures relat. aux myst. de Mithra*, II, p. 526 sq., nr. 328, bis și fig. 493, Bruxelles, 1896).

mele din mâinile Cavalerilor, etc., elemente ce se întregeau prin pictură. În această epocă policromia joacă mare rol în iconoplastica acestor ex-voturi¹⁾, în ale Cavalerului Trac²⁾ și la cele mithriace³⁾.

Relieful pe care sunt păstrați cei doi Cavaleri este redus, ca reprezentare, numai la elementele principale: Zeița, tovarășii ei și oamenii căzuți sub cai. În partea superioară, ce lipsește acum, putem sănui a fi fost cel mult busturile divinităților solare: *Sol* și *Luna*, care se aşeză frecvent în această zonă. Sărăcia repertoriului ca și schițarea sumară a figurilor sunt indicile epocii de decadență ale acestui cult⁴⁾. Atitudinea cailor și urechile lor mari sunt o caracteristică întâlnită numai la unele monumente de acest gen găsite în Dacia⁵⁾. Probabil că fragmentul din fosta colecție Soutzo să fi fost lucrat în Dacia și adus la Tomi de un credincios, probabil soldat, căci acest cult se refugia în primul rând între militari.

Depărtat, din punct de vedere artistic, de grupul tăblițelor danubiene închinată celor doi Cavaleri, ne apare fragmentul dela Muzeul Național din București. Picioarele calului, atât cât se păstrează, au o siluetă și o tratare amănunțită a defaliilor, neîntâlnită în regiunea expansiunii acestei religii. Animalele apar într-o atitudine liniștită și nu calcă dușmanul dintre picioarele lor. Personagiul doborât are o modelare și o atitudine deosebită neobișnuită în cercul artistic al acestor monumente. El e pe jumătate culcat, sprijinindu-se pe cotul stâng și într-o poziție asemănătoare personificării unui fluviu în arta greco-romană. Stând astfel, îl găsim numai pe o placă de marmoră din Ratiaria⁶⁾. Pieptul și fața lui sunt pline, căutând a imita modelele plastice ale artei bune. Pe câtă vreme fragmentul din colecția Soutzo e un import la Tomi, cel dela Muzeul Național din București este opera unui artist local, care se îndepărtează de normele plastice și

¹⁾ La mine, o. c., mon. 61 și text la *policromie*.

²⁾ Kazarow, s. v. *Heros* (thrak. Reiter) în Pauly-Wissowa, *Realencycl.*, III Suppl., col. 1133.

³⁾ Cumont, *Textes et. mon. Mithra*, I, p. 217 și Rostovtseff, în *Mitt. deut. arch. Inst.*, 1934, p. 186.

⁴⁾ La mine, mon. 15, 39, 61, 67, 68 și 116. Cf. deosebirea la mine, în *An. Ist. Studii Clasice-Cluj*, vol. II (1933–1935), p. 181 sqq., nr. 1 și fig. 1.

⁵⁾ *Ibid.* mon. 4, b; 9, b; 2, b; etc.

⁶⁾ *Ibid.* mon. 41, b. Cf. și Kazarow în *Archiv f. Religionswiss.*, XV (1912), p. 156, nr. 4 și pl. I, 4; Rostovtseff, *Une tablette votive thracomithriaque du Louvre*, p. 31 și pl. V, 2, Paris 1923. (în Mem. présent. par div. savants Acad. Inscr., tom. XIII, IIe part.).

religioase, tradiționale în acest cult, numai în centrul de înflorire al lui, care fu în Dacia și Pannonia.

O altă contribuție de seamă a pieselor prezentele mai sus, e că ele apar într-o localitate în care cultul Cavalerului thrac²⁾ și al Cabiro-Dioscurilor¹⁾ erau populare. Deci, toate aceste religii ne apar independente una față de alta în aceeași localitate, fără a pufea considera „Cavalerii danubieni” ca fiind unul și același cult cu al Eroului thrac sau al Cabiro-Dioscurilor, aşa cum greșit l-au confundat unii savanți³⁾. Au fost numai legături artistice în primul rând și apoi reli-

Fig. 2

gioase între acești zei, fără să se ajungă la un sincretism perfect.

Cultul cavaleștilor danubieni e sărac în Sciția minoră, fiindcă în vremea în care el inflorea în garnizoanele romane din Valea Dunărei, această regiune era lipsită de centre militare mari și cu element oriental, adoratorii cei mai asidui ai acestor zei călăreți.

D. Tudor

¹⁾ Bibliografia la mine, în *Cronica numism. și arch.*, an. XI, Nr. 102, p. 3, nota 5. *Un nou monument al Cavalerului thrac descoperit la Tomi.*

²⁾ Vezi pt. bibliografie, art. respective din Roscher, *Aus. f. Lex. griech. röm. Mythol.* Pauly-Wissowa, *Realencycl.*, și Daremberg-Saglio, *Dict. Cf. deasemenea Netzhammer*, în *Bul. Soc. numism. rom.* an. X, nr. 20, p. 29 sqq. și Téodorescu, *Monumente inedite din Tomi*, p. 97, nr. 40 și 142 sqq., București 1918.

³⁾ Discuția, ca și alte date, la mine, în *Eph. Dacoromana*, VII.

Q. HORATIUS FLACCUS: ODE LUI HIRPINUS

Hirpinus, ni se duce tinerețea
Cu farmecul ființei împreună...
Pe vise și pe dragostea nebună
Are să și cearnă albul bătrânețea.

Nu-n totdeauna florile podoabă,
Nici luna nu-i tot roșie la față :
De ce atunci sărmana ta viață
Eternei plănuiri să-i fie roabă ?

La umbra unui paltin, ori sub pinul
De colo tolăniști, cu trandafir
Pe părul uns cu nardul din Asir,
De ce să nu sorbim din cupe vinul ?

El singur de necazuri ne mai scapă.
— Hei, unde-i sclavul care, la izvor
Ducând în cupe vinul arzător,
Să-l răcorească repede cu apă ? (II, 11)

LUI BACCHUS

Prin stâncile ascunse, am zărit
Cum Bacchus învăța pe zâne versul.
Il ascultau și Satiri cu mersul
De capră și auzul ascuțit.

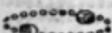
Evoe ! tremur și acum de frică,
De și e plin de Bacchus pieptul meu.
Evoe Bacchus, crujă-mă mereu
De firsul tău grozav când se ridică.

Eu voi cănta Bacantele nebune,
Isoarele de vin și râuri care
Au lapte și nu apă, voi mai spune
De mieră de prin trunchiuri curgătoare.

Tu fluvii potolești și mări întinse,
Tu, imbătat, pe căi de munți colinzi.
Cu împletiri de vipere, tu prinzi
Bacantelor șuvițele desprinse.

(II, 19)

Traducere de Ioan Micu

AMURG

Când zeii, obosiți și în declin,
Se'ntunecă, stingându-se 'n amurg,
In plebea de pigmei, de sine plin,
Zoil se'nnală 'n fine... demiurg !

Prin ciurul mintii sale, strecurate,
Valorile de-avalma iar se cern :
Din temelie toate=s răsturnate
Și=i trecător ce ieri a fost etern.

• • • • •
Un felinar te=orbește prea de-aproape
Și=i palidă lumina lunei pline
Care planează peste munți și ape !
Dar... pune spațiul între el și tine !

Și=atunci când argintosul nopții soare
Inundă de lumină întreg cerul
Și te'nfioară vraja și misterul
Eternității fără 'de hotare, —

Cu ce măsură mai măsori valoarea
Feștilei clipocinde'n felinar ?
O ! Perspectiva spațiului și-a vremii
E=al judecățiiclare îndreptar !

Alticum, mărețul soare când apune
Și lumea obosită cade'n somn,
In negura ce'nvăluie planetă
Stă felinaru'n colțul străzii... Domn !

Salsovia

IDEAL

*In van, în van! Nu în genuni,
Cî'n slăvi de limpede azur
Străfulger'adevărul pur:
Chemarea tainelor-minuni.*

*Dar cât de aspră-i până sus
Cărarea printre steiuri reci!
Toiag de-oțel pe-un drum de veci;
Calvar și crucea lui Isus!*

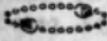
*Cu plumb în aripi, ca un rob,
De urci mereu, — tot alte zări,
Cu alte piscuri și cărări,
Sub inghețatul Lunei glob,*

*Că treptele' se'nnașă 'n cer!
Si tot mai sus e creasta lor!
Acum se'nvăluie 'ntr'un nor
Si se ascunde in mister!*

*Iar dacă te avâñfi, ca'n vis,
Cu brațele întinse 'n zbor, —
Destinul meu și-al tuturor:
Genunea negrului abis!*

*Aievea să-l știi intrupat
Frumosul vis nu-ji este dat.
Străfulger'adevărul pur
In slăvi de limpede azur!*

Salsevia

TREI LUPI

Eram la vânătoare lângă crânguşorul dela Ghiaur Amzalia, loc bogat în păsăret, la care ţin din vremuri vechi — potârnichile.

Stând înfiniști sub un tufan și gustând ceva de amiază, făceam hăz mare de doctorul Macarie, un vânător aşa de pătimaş, în cît se spunea despre el că nu s'a însurat, tocmai ca să vâneze neînțelept și care înainte cu un ceas dăduse alarmă, că i-a ieșit în cale un lup, fără să fi tras măcar un foc.

— Da, se scuza el simplu, n'am tras, fiindcă n'aveam în armă decât o singură încărcătură cu ploae, pentru păsări. Voi nu știți, lupii sunt agresivi, ei nu ţin seamă că ești doctor. De-aveam carabina . . .

— Făceai tot aşa! Programul: potârnichi... Nu ieșai din program.

— Totuși... Eu știu să calc și peste program. Odată, cu toate că nu plecasem la vânătoare și eram singur=singurel, — am împușcat trei lupi!

— Trei lupi? E interesant!... atrase atenția un vânător distins.

— Da, eram lângă moarte... Cu lupul nu e de glumit. E fiara care n'a avut nevoie de armonia cu care omul a binecuvântat pământul...

Și doctorul, uitând să istorisească, se cufundă, cum ii era obiceiul, în considerații filosofice.

— De câte ori aud urletul lui, mă înfior... Mă gândesc: mai avem ceva de cucerit! Urletul lui e simbolic, e șipățul naturii care moare, dar nu se lasă imblânzită. Și e logic: viața e întâi și 'ntâi—putere! El este înzestrat cu toate însușirile animalului, care poate trăi ca dușman omului: singuratec, mizantrop... Puternic și calculat, dă lovitura ca un strateg. Dacă e și crud, e din instinctul puterii, — urăște, nu cruce, distrugе cu sete pe cel slab...

— Și cum a fost cu lupii, nene? Intrebarăm cu toții.

— Eram medic de plasă, reședință în Murfatlar, locuința la Alacap, unde-mi găsisem casă bună. Cei călăvă chilometri erau pentru mine, Tânăr, o plimbare.

Obicinuam să plec de cu noapte, cu pușca 'n mână, bătând dealul și valea până la reședință. Iarna luam carabina și un ciomag făjuit, o măciucă 'naltă ca un toc de bilard, cu bold la capăt pentru sprijin.

Intr'o dimineață de iarnă plecasem mai de vreme, eram grăbit, țineam șoseaua, să trec pe la un bolnav . . .

Imbrăcat cu mantaua blănăită, armat cu carabina cu opt cartușe, cu un briceag cât un iatagan și cu măciuca, nu mă gândeam la nimic rău. Era lună; părția de zăpadă strălucea, aerul tare îmi făcea bine, mă simțeam ușor că și cum aş fi fost imbrăcat în căjiva fulgi de vală, iar sub pași zăpada scârțăia, zornăia că niște pinteni de argint.

Mă depărtasem bine de Alacap; șoseaua se întindea albă, liniștită, îmbietoare. Grămezile conice de piață, depuse pe margini, îmi însoțeau pașii ca niște buni tovarăși. Pluteam, visam . . . Mă gândeam: când va trece trenul de zece, voi fi în gară; în tren voi vedea, în cele câteva minute de oprire, pe aceea pe care o iubiam; doriam să fie soare în ziua aceea la ora zece, s'o pot vedea bine . . . Si fantezia mea se întindea s'o îmbrățișeze, să-i mângâie obrajii, ochii, gura . . . Nu-i nevoie, cred, să vă spun, că eram inamorat.

Deodată aud fâșiiuri, sărituri de animal, — nu eram singur . . . Privii împrejur . . .

— Cei trei lupi! Exclamărăm noi.

— Da, cei trei lupi mergeau cu mine la Murfașlar . . . parcă vorbiți; unul era înainte la vr'o sută de pași, iar ceilalți: unul în dreapta și altul în stânga mea, cam la aceeași depărtare. Aveam suiată „Mă, voi n'aveți gânduri bune!“ le zisei eu.

— Cu gura pe jumătate!

— Ba chiar pe sfert! Frica e frică . . . Mă stăpâni, îmi micșorai pasul, desprinsei carabina de la cingătoarea de sub manta, socotindu-mă: cum să scap?

Prin minte îmi trecură crâmpee din viața mea . . . Mi-era necaz, un fel de turbare, că mă voiu sfârși stupid ca o oaie. Alte crâmpee din viață . . . Si deodată mi se opri în gând o scenă: eram mai mulți studenți, era și unul de la drept. Noi, mediciniștii, vorbiam de boale, tratamente. Cel dela drept se ridică și ne zise râzând: „Mă, doctorilor, când tratați boalele, nu uități că microbul trebuie surprins, ca și adversarul nostru la bară, — nu dați doctoria de căt ca o lovitură de teatru!“ În fine, el ne făcea o teorie a surprinderii microbilor, o teorie de strategie medicală, iar noi râdeam, râdeam . . .

Din scena astă parcă a scăpată în creerul meu o lumină : mijloc de scăpare.

Privii la lupi. Prefăcuții... Mergeau liniștiți, mă studiau ! Imi prinse carabina iar la cingătoare, sub manta. Din mers desbrăcai mantaua. În ipsei ciomagul intr'o movilă de piatră. Agățai mantaua în vârful ciomagului ca să rămâne în locul meu, iar eu mă furișai pe vine, printre grămezile de piatră, înapoi, repede, ușor...

Oprit la vr'o douăzeci de pași de manta, pitit după o grămadă de piatră, spionam ce-a să fie, de astă dată cu carabina în mână și cu briceagul pus la loc potrivit. Mă așteptam chiar la o luptă corp la corp.

Ce credeți ? Lupii au văzut ceva, dar nu și-au explicat substanța, m'au crezut în ea. S'au oprit în loc, apoi furiș s'au lungit pe zăpadă. Ca la comandă, în fine, au început să se fărască, aproape, mai aproape, veneau spre manta.

Mantaua sta înspătă, ca o victimă înlemnită de spaimă, ce-așteaptă să fie sfâșiată...

— Bravo, doctore ! Strigărăm noi ridicând paharele.

— Așteptați, măi oameni buni, să-i împușc...

Și doctorul, sorbind din pahar, reluă :

— Cum stam așa pitit, cu o mulțumire perversă că schimbăsem destinul, la adăpost, rezemai carabina pe piatră și ochii pe cel dinainte, care era mai mare și s'apropia îndrăzneț. Lovit în cap, a rămas svârcolindurăse.

Bubuitura armei nu turbură pe ceilalți, — au rămas doar câteva clipe pe loc și iar s'au pornit, — atâta sânge rece... Spun drept, îi compătîimeam.

Ochii și pe cel din stânga mea ; venise tocmai în lumină... Nu știam unde l-am nimerit, căci a sărit urlând îngrozitor, umplând seninul nopții de fiori și-a căzut sbătându-se. Am văzut în urmă că-i străpunsesem deșertul. Dar urletul acestuia a fost pentru cel din urmă un semnal par că. Acesta s'a repezit sălbatec asupra mantalei.

Și mai liniștit am tras și în el. Am tras de două ori. Era cu dinții în umerii mantalei, când am tras a doua oară. Glontele i-a paralizat picioarele dinapoi, căci, căzut, cercă vr'o căjiva pași să se depărteze, tărându-se, — a rămas însă râcâind zăpada spasmotic cu picioarele dinainte...

— Acum să ne spui, doctore, ai avut curaj să mergi la manta ? îl încolții unul.

— Cum nu, cu briceagul în mână... râse altul.

— Cu briceagul și carabina! Ce credeți voi, e glumă să ai de-a face cu aşa dușmani? Cel împușcat în urmă tot își clănțănea dinții, mușca în gol. Î-am băgat țeava carabinei pe gât și i-am înfipț briceagul în beregață!

— Doctore, te-ai purtat ca un lup!

— În momentele acelea, între dihăniile însângerate, m'apucase o furie, o poftă de-a ucide... Aș fi injunghiat pe oricine mi-ar fi eşit în cale: om, animal, — aș fi vărsat cel mai scump sânge, aș fi băut sânge...

Mi-am adunat febril dușmanii, isbindu-i cu piciorul, i-am legat de-o curea, am îmbrăcat mantaua și am plecat spre Murfatlar sprinten, cu acese de bucurie copilărească, tărând după mine lupii, ca pe-un trofeu, pe părția șoselei, prin întunericul din spate ziuă. Nu mă bucuram că am scăpat cu viață, ci că i-am ucis...

Când am intrat în sat și le-a miroșit câinilor a lup, huia satul de lătrători... Nemernicii, nu fac doi bani față de-un lup, — ar muri de foame de n'ar fi mâna omului să le arunce bucata de pâine!

— Auzi, Dudaș, cum te tratează doctorul! se adresă unul câinelui său.

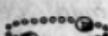
— Stima pentru dușman, suflet civilizat! admiră altul.

— Doctore, să bem pentru cel cu teoria surprinderei microbilor! se ridică al-treilea.

— Să bem, da, da!... cobori glasul doctorul Macarie; să bem pentru el! Iubita mea n'a trecut în ziua aceea cu trenul... când o așteptam renăscut, — n'a mai trecut niciodată, se logodise cu altul...

— Făcea să rupă, ba chiar să divorțeze!... trei lupi!... îl mângâiarăm noi și cu toții golirăm paharele.

D. Stoicescu

ȚĂRANUL DELA DUNĂRE

de **La Fontaine**

*Nu judecați pe oameni, după ceea ce par !
Sfat bun, dar nu e nou.
Greșala cu ecou
A unui șoarec azi apare în zadar
In ceea ce urmează. Deci, iată'aduc în plan
Pe alții: pe Socrate, Esop și pe-un făran
Dela Dunăre, cărui chiar Marcu Aurel
Ne-a dat portret fidel.
Urâți păreau aceia, cât despre=acest erou
Vizil zugrăvesc din nou :
Bărbia lui creștea o barbă=arababura,
Ce=i îmbrăcea statura,
De=ai fi crezut că urs e, dar urs nelins, sburlit.
Sub grape de sprincene pândeau un ochiu mocnit,
Privirea într'o parte, nas greu pe=o buză groasă,
Iar sarica mișoasă
Incinsă cu băiran...
Și omu=acest era trimis=unor cetăți
De Dunăre udate,—căci nu mai erau părți
Scăpate de Romani
Și lăcomia lor, care sugea avan.
Sosi dar deputatul și=acest discurs ținu :
„Senat și voi, Romani, ce stați a m'asculta,
Mă rog întâi de zei, să sară=a m'ajuta.
Ei țină frâul limbei, ce=i dau drumul acu,
Ca să nu uit ceva, ce=ar trebui răs=spus !
Să vă sădească 'n cuget, alte=ajutoare nu=s,
Că rău și nedreptate
Doar zeii pot să 'nfrângă cu legea lor divină,
Ca probă ?—Noi ! Ne stinge romana strâmbătate, —*

*Si Roma ne 'n genuchie prin ceia ce ne desbină,
Nu prin mărete fapte !
Temeți-vă, Romani, că cerul într'o zi,
Pe voi să nu răstoarne mizerie, ocări,
Si dând în mâna noastră spre a ne măntui
Chiar arma ce ajută amarei răsbunări,
S'ajungem la 'nfruntări,
S'aveți nouă-a robi...
De ce v'am fi noi—vouă ? Ia spuneți-mi curat,
Cu ce intreceți pe-alte o sută de popoare ?
Si-a fi voi domni pe lume—cu care drepturi, oare ?
De ce-ați căzut cu silă pe-un neam nevinovat ?
Noi ne munceam în pace pe-ogoare și pe arii,
Iar mâna ni-era 'n arte și meșteră și vie...
Cu ce-ați cioplit barbarii ?
Curaj au, dibăcie, —
Iar de v'ar fi 'ntrecut
In lăcomie, silă, —
In locul vostru dânsii puterea=ar fi avut
Si ar fi mânuit=o, ca și voi, fără milă !
Precum pretorii voștri atât ne=zau așuprit,
E de ne 'nchipuit, —
Chiar ale voaștre=altare
Ocara au simțit !
Dumnezeirea are
Asupra noastră ochii. I-ați dat din plin exemple,—
Să știi, că zeii voștri văd numai grozăvie,
Dispreț de ei și temple
Si lăcomia, care se scaldă 'n nebunie.
Pe cei ce dela Roma la noi i=aruncă vântul,
Nici munca, nici pământul,
Nu=i satură și doară cu toții ne silim.
Chemați-i. Nu voim
Ca numai pentru dânsii s'asude cele frunți,—
Vom părăsi cetăți și vom fugi în munți,—
Tovarășele noastre iubite—părăsim !
Nu vom mai sta de vorbă decât cu urși sburluși,
Ferindu-ne=a da viață la alți nenorociți,
Popor a crește Romei în fări ce ea oprimă.*

*Copii, ce=avem acum,
Dorim ca să=și sfârșască curând al vieței drum,
Căci pretori, ce=avem ne mână pân'la crimă.
Chemați=vă=i, căci dânsii nu ne vor învăța
De cât lene și viții, —
Ca ei barbarii noștri curând s'or răsfără
În rapt și avariții.
Iată, vă spun cum Roma văzui dintr'o cătare.
Nu viu s'aduc vr'un dar,
Nici laude 'n porfiră. Vă spun că în zadar
In legi cătăm azilul; serviciul lor e iar
Drum lung de asuprire. Discursul e cam tare,
Poate vă pare=amar,
E gata! Imi dau capul, dar nu vă cer iertare,
C'am plâns cinstit și clar!“
Zicând, el ingenuchie ... Si toți—popor, senat—
Admiră elocința, bun=simțul, avântarea,
Pe care le=arătase barbarul prosternat.
Patriciu îl făcură... Aci fu răsbunarea
Ce se crezu mai bună la=aşa discurs. S'alese
Alți pretori. Prin adrese
Ceru senatul scrisă întreaga cuvântare,
Model celora cari ar fi să cuvinteze...
Dar Roma nu fu 'n stare,
Prea mult după aceea modelul să urmeze!*

Traducere de D. Stoicescu

CAVARNA MEDIEVALĂ ȘI MODERNĂ (MONOGRAFIE ISTORICĂ)

A) IMPRESII ASUPRA ORAȘULUI ACTUAL, CAVARNA

La 50 km. de Bazargic și la 15 km. depărtare de Balic, se află orașelul Cavarna, situat pe un podiș la 100 m. dela nivelul mării și la 3 km. de Portul cu acelaș nume. Spre seară sau ziua dealurile calcaroase sub razele soarelui scânteie ca argintul, de aici și numirea Coasta de Argint, pentru regiunea dela capul Caliacra până la Ecrene.

Pozitii pitorești, locuri pline de grai, dar mute pentru cei de azi, mozaic de naționalități, — e Cavarna.

O lumină vie, veselă scaldă orașul, lumină bună pentru penelul unui maestru, ce ar scoate efecte admirabile pe o pânză. Lipsește numai pictorul talentat, cu susținutul sensibil la tot ce-i frumos sau etern omenesc, să prindă în culori viața cavarneană sub multiplele ei infășișări.

Strada principală, strada Carol, străbate orașul dela un cap la altul, până la „*Cișmele*”, de unde urcă pe stradă un măgăruș cu două butoiășe pe spinare, pline cu apă, urmat de un copilaș. Două furcoaice cu feregea pe față și îmbrăcate în albastru trec în sus. La cafeneaua lui Alexe, afară pe scaun stă un Găgăuz, vorbește cu un Bulgar; amândoi gonesc mărgelele de pe un şirag. Macedonence în rochii negre și lungi, cu basmale negre pe cap, aduse puțin de umeri, calcă voinicește. Un Turc cu fes roșu și murdar, dar în haine verzi, mănâncă „*elengelic*” (semințe); iar copiii sglobii se joacă sau fug spre „*Cișmele*”. Acolo Orientalul parfumat subtil își surâde.

Dela „*Cișmele*” incepe valea și râul Cavarnei; ambele duc până în Port, unde s'a amenajat o plaje artificială, spațioasă și drăguță. Tot în Port era pe vremuri colonia Bizone, distrusă printre un cutremur în sec. I după Christos; Acropola ei se află pe platoul Ciragman.

In apropiere de „*Cișmele*” era baia furcească, credem noi, astăzi transformată în baie comunala.

Vecină cu baia se găsește un bazin cimentat, alimentat de Buiuc-Ceșmesi, unde femeile și fetele cu fustele prinse în brâu și desculțe, spălă scoarțele sau rufelete; unele cântă, altele râd de cine șiie ce gând râu, ascuns; în timp ce măgărușii, urmați domol de stăpânii lor, se duc și le umplu butoiășele cu apă proaspătă, iar mai departe, caii se adapă la Sovat Ceșmesi.

E atâtă mișcare și atâtă viață și pitoresc, că nu te poji sătura privind!

Însă frumusețea orașului e noaptea. O podoabă a naturii sunt vara, nopțile cavarnene, — *nopți albe*, când e aşa lumină de parcă-i ziua. Se vede piatra pe care calcii... Veri călduroase, adesea cu zile tropicale, încât țărâna „frige” sub picioare, cu după amiezi alintate de briza mării, răcorind plăcut atmosfera; cu vânturi puternice iarna, dar neregulate și zăpezi de 2—3 zile, topite de razele soarelui, cu toamne dulci ce „se prelungesc în iarnă, iar iernile în primăvară”¹⁾) aceasta și clima cavarneană, — climă de tranziție între cea continentală și cea mediteraniană, unde smochinii cresc la Balicic, Cavarna și pe litoral la capul Caliacra, ca în țările calde.

Sunt zile, în toul iernii în Decembrie sau Ianuarie, când la București a nins și ger, la Cavarna e soare și poți ieși în haină.

Dar ciudăjenii de priveliști pitorești nu oferă numai Cavarna; dimpotrivă, toată Coasta de Argint cu Balicul, Veneția Orientalului, valea Batovei și faimosul cap Caliacra cu focile sale, cu mormântul Sf. Nicolae îndoelnic, cu poarta celor 40 de fete, „Cârc câs capusâ”, toate te mută într-o lume a basmelor orientale....

Cavarna face să fie văzută într'un sezon pentru specificul său, pentru imprejurimi și pitoresc.

B) LEGENDA FUNDĂREI ORĂŞELULUI CAVARNA

Nimic nu este mai dificil decât a reconstitui trecutul din material istoric insuficient; totuși, — întru cât în anii precedenți am publicat în „Analele Dobrogei”, „Bizone — Portul Cavarna”²⁾ și „Descoperiri arheologice dobrogene”³⁾, o continuare și o confirmare a ipotezei, că în nici un caz Bizone, așezarea antică, nu trebuie identificată cu orașul actual Cavarna, ci cu orașul Cavarna situat la 3 km., depărtare de mare, — acum prezentăm o monografie a orașului sus numit.

Din cercetările noastre rezultă că și orașul Cavarna are legendă sa. De aceia o menționăm: Se spune că orașul Cavarna a fost întemeiat imediat după distrugerea prin cutremur a cetăței Bučawny (Bučawny), de către doi fineri bogăți, un frate și o soră.

Fratele se numea Gheorghe, iar sora Cavali, și aceștia au pus temelia orașului Cavarna, numit aşa după numele Cavaliei, ca amintire, și fratele ei ar fi zidit o biserică, Sf. Gheorghe, dându-i numele⁴⁾.

¹⁾ C. BRĂTESCU: Clima Dobrogei în „Dobrogea”, 50 de ani de viață românească, București, Cultura Națională, 1928, p. 793, v. p. 70.

²⁾ OCTAVIAN MÂRCULESCU: Bizone — Portul Cavarna, în „Analele Dobrogei”, Anul XV, 1934, Cernăuți, Ed. „Glasul Bucovinei” v. p. 145—162.

³⁾ OCTAVIAN MÂRCULESCU: Descoperiri arheologice dobrogene (cu 20 clișee) în „Analele Dobrogei”, Anul XVI, 1935, Cernăuți, Ed. „Glasul Bucovinei”, v. p. 119—132.

⁴⁾ Legendă culeasă dela d. Ion Ciomu, Secretarul Gimnaziului Mixt de Stat Cavarna, căruia, pe această cale, îi mulțumim.

Alte persoane dau ca fondator al orașului pe un Italian *Caverino*¹⁾. Adevărul este următorul :

Cavarna n'a putut fi întemeiată *imediat* după distrugerea prin cutremur a cetății Bize, pentru că din anul 47 d. Ch., când dispare „o mare parte din cetate”²⁾ și până în sec. XIII, izvoarele nu spun nimic despre Cavarna. Ori, izvoarele tăcând, înseamnă că la altă dată trebuie pusă fundarea Cavarnei. De asemenea nu corespunde realității nici afirmația că Gheorghe ar fi pus temelia Bisericii Sf. Gheorghe din oraș; această biserică abia să aibă vechime de peste un secol. Totuși legenda Cavarnei amintește o altă *legendă mileziană*³⁾, ce vorbește tot despre un frate și o soră, care au ridicat un templu, în cazul de față un oraș și un templu, o biserică.

In schimb asemănările dintre ambele legende confirmă părerea emisă de noi *asupra originei locuitorilor cetății Bize*⁴⁾. Cealaltă părere, că Italianul Caverino ar fi fondat Cavarna și îar fi dat numele, ni se pare gratuită.

Adevărul trebuie căutat în altă parte.

Deci nu se poate stabili cine a întemeiat orașul Cavarna.

C) CÂND S'A FUNDAT CAVARNA

Cea mai veche mărturie despre existența Cavarnei o dă *Portulanele italiene* dintre anii 1318—1580, în care orașul e numit: Ciuarna, Cauarna, Gavarna⁵⁾.

Altă mențiune veche o găsim prin anul 1320, cu ocazia unei liste a posesiunilor Patriarhiei din Constantinopol: „Τὰ περὶ Βάρναν Πατριάρχην καστέλλα, ἡ Κάρναβα, ἡ Κρανέα, ἡ τοῦ Λυκοστόμου, τὰ Γεράνια, Δρόστρα, Γαλλιάρα⁶⁾.

Din aceste citate se poate deduce, că orașul Cavarna exista în mod indubitabil în sec. XIV; dar, existând sigur în acel veac, presupunem că existat și în cele anterioare: XIII și XII.

Deoarece dr. Athanase Manoff în studiul său consideră Cavarna drept capitala principatului Oguzilor prin anul 1263 sub Sari Saltuk⁷⁾,

1) Afirmație culeasă dela dr. Drăgan Gioceff, Ion Ciomu etc.

2) OCTAVIAN MĂRCULESCU: Bize—Portul Cavarna, op. cit. p. 157.

3) Prof. Dr. FRIEDERICH BILABEL: Die Ionische Kolonisation p. 97 și urm.

4) OCTAVIAN MĂRCULESCU: Bize—Portul Cavarna, op. cit. (p. 148): „Deci locuitorii Bizei erau barbari traci amestecați cu Greci dorieni din Mesembria și Greci ionieni din Milei”.

5) KONRAD MÜLLER: Itineraria Romana, 1916, (p. 511—512): „....Jetzt Karvanya an deren Stelle, Gavarna (ital. Portulana 1318—1580)...”.

6) MIKLOSICH și MÜLLER: Acta Patriarchatus Constantinopolitanus, 1, 95. „Casele patriarhale din jurul Varnei sunt: Kavarna (Karnava), Cranea (Ecrene), Chilia (Licostomion), Gerania (Dispudac) Silistra și Caliacra”.

7) ATHANASIE MANOFF: Qui sont les Gagauzes, în „Le Messager d'Athènes”, Nr. 3700 (3700), 20 Février 1934.

urmează că orașul Cavarna dăinuia în sec. XI și probabil în prima jumătate a secolului XI a fost întemeiată.

Nu putem admite părerea d-lui O. Tafrali care, bazat pe două inscripții găsite la școala greacă, desființată de Bulgari după anul 1878, — o inscripție greacă și una latină¹⁾ — conchide: „il est prouvé que la ville actuelle (Cavarna) a un passé bien ancien”²⁾.

Inscripțiile provin mai mult ca sigur din Cetatea Bizone; și din Portul actual al Cavarnei, unde sunt urme de aşezare veche și, probabil, au fost aduse din port în oraș. Oare cine nu știe câte vandalisme se fac la noi, în Dobrogea, cu monumentele antice?

Trecut îndepărtat a avut Bizone, — nu orașul Cavarna, (cum crede d-l O. Tafrali), care abia în sec. XI exista.

Aceasta cu atât mai mult, cu cât după venirea Cumanilor în Dobrogea (sec. XI), Cavarna a fost unul din centrele cele mai însemnate a neamurilor turce: Pecenegi, Cumani, Turco-Uzi, cărora aparțin și Găgăuzii³⁾.

Prin urmare, credem că s'a fundat Cavarna în prima jumătate a veacului XI, jucând un rol important în secolele următoare.

D) DIFERITE NUMIRI ALE CAVARNEI

Am văzut că în lista ce indică castelele Patriarhiei din Constanțopol din anul 1320, Cavarna e numită: „Karnava sau Carnava”⁴⁾, iar în hărțile maritime ale Italienilor, în Portulane, Cavarna e numită: *Gauarna, Gavarna*⁵⁾, adică Cavarna. Într-o hartă limitrofă din anul 1589, reprezentând litoralul Mării Negre dela Nipru până la Bosfor, se dau localitățile: „Moncastro,... Constanța, Pangalia, Cavasco”⁶⁾, adică orașul Cavarna.

Ragusul Paul Giorgio, scriind la finele sec. XVI, în constăurile sale etnografice numește orașul: *Cavasno*⁷⁾.

În textele bizantine din sec. XIV Cavarna se numește: *Carvouna, Karbona*.

Astfel Ioan Cantacuzen numește pe Balica, arhontele de *Kar-*

¹⁾ JIREČEK: Arch. Epigr. Mitteilungen 10—12, 1886—1888, p. 186: v. și E. Kalinka, Antike Denkmäler in Bulgarien, Wien, 1906.

²⁾ O. TAFRALI: La cité pontique de Dionysopolis, Kali-Akra, Cavarna, Teké et Ekréné, Paris, 1927, p. 72, v. p. 50.

³⁾ ATHANASE MANOFF: ibid.

⁴⁾ MIKLOSICH și MÜLLER: ibid. p. 95.

⁵⁾ KONRAD MÜLLER: ibid. p. 511—512; v. și G. Popa-Lisseanu, Cetăți și orașe greco-romane în noul teritoriu al Dobrogei, 1921, p. 40—41.

⁶⁾ IOAN C. BĂCILĂ: Stampe și hărți privitoare la trecutul Dobrogei, în „Analele Dobrogei”, Vol. II, 1928, p. 260.

⁷⁾ MAKUSCEV: Monumenta historica Slavorum meridionalium II, Glasnik, vol. XV, p. 243.

vona sau *Karbona*¹⁾, care — după noi — nu-i decât Cavarna, deși d-l O. Tafrali se îndoește dacă Carvona și Cavarna e unul și acelaș oraș și vede mai mult o asemănare între nume²⁾, fiindcă „Skorpil a descoperit” o inscripție interesantă în satul Adjemler aproape de Varna și foarte departe de Cavarna.

Inscripția menționează numele lui Teodoros, Theofilos și alții, apoi al lui Balica și numele Carvouna, inscripția fiind săpată pe o piatră pusă pe mormântul lui Teodor, fratele lui Balica. Aceasta determină pe d-l Tafrali să i se mărească „le doute que *Carvona* correspondat vraiment à *Cavarna*”³⁾.

Nu vedem cum o inscripție, care prin cuprins nu infirmă afirmația că orașul Carvona și Cavarna e unul și acelaș, mai poate provoca o îndoială. De pildă: o inscripție dela Histria, în care se vorbește despre Kallatis, înseamnă că una din aceste cetăți n'a existat sau dovedește contrariul, adică existența cetății Kallatis și relațiile ei cu Histria?

In cazul sus-citat se poate deduce că *Balica, seniorul de Carvona (Cavarna), stăpânia până la Sud de Varna*, unde s'a găsit inscripția (în satul Adjemler), iar nu să ne îndoim asupra denumirii *Carvona ce trebuie identificată cu Cavarna*.

De asemenea nu se poate admite altă opinie: „Il se pourrait peut-être que l'ancien nom de Carvôna fût Bizoné”⁴⁾, deoarece noi am stabilit într'un articol, că *Bizone* a fost o colonie greacă ce trebuie identificată cu *Portul actual al Cavarnei*⁵⁾ și sprijineam cele susținute printre un alt articol, unde arătam *descoperirile arheologice făcute până la anul 1935*⁶⁾, pe locul fostului *Bizone*.

Denumirea de *Cavarna* se găsește la scriitorul *Philip Callimachi*⁷⁾, cu ocazia luptei dela Varna din 1444, când orașul a fost cucerit de oștile lui Vladislav, regele Ungariei și Poloniei.

In hărțile occidentale din sec. XVII și XVIII, orașul poartă numele actual⁸⁾, spre deosebire de geograful *Meletios* din sec. XVIII, care numește regiunea *Karia*, iar portul *Cavarna, Karon*⁹⁾.

¹⁾ IOANNIS CANTACUZENI: Ex imperatoris historiarum, Ed. Bonn, in Corpus scriptorum historiae byzantinae, vol. II, (p. 584): „Πηρὸς Μπαλίκαν τινὰ τοῦ Καρβωνᾶ ἀρχοντα”.

²⁾ O. TAFRALI: La cité pontique de Dionysopolis, op. cit. p. 53.

³⁾ ibid. p. 51—52.

⁴⁾ ibid. p. 53.

⁵⁾ OCTAVIAN MÂRCULESCU: *Bizone-Portul Cavarna*, în „Analele Dobrogei”, 1934, p. 145—148.

⁶⁾ OCTAVIAN MÂRCULESCU: Descoperiri arheologice dobrogene, în „Analele Dobrogei”. 1935, p. 119—129.

⁷⁾ PHILIPPI CALLIMACHI: De rebus a Vladislav Polonorum atque Hungarorum rege gestis, Ed. Schwandtner, 1746, Tom. I, (p. 512): „Decimisque castris *Cavarnam* assecutus...”

⁸⁾ O. TAFRALI: Ibid., p. 52.

⁹⁾ MELETIOS: Γεογραφία παιάνια καὶ νέα, Veneția, Glykys, 1728.

Dar afirmația noastră, că orașul Carbona sau Carvona e tot una cu Cavarna se confirmă și prin alți cercetători străini. Astfel d-l Konrad Kretschmer spune: „Gauarna... Carbona, Kawarna, kleines Dorf östlich von Baltschik in einem Tal versteckt liegend“¹⁾, adică Gauarna... Carbona, Cavarna, mic sat la răsărit de Balcic.

Deci nu identifică Carbona cu Balcicul, ci cu Cavarna. Aceeași identificare stabilește și d-l N. Iorga: „... la Carvona, care nu e decât Cavarna în teritoriul anexat la 1913...“²⁾. O afirmație similară dă în alt studiu³⁾.

Această părere o are și d-l Tafrali⁴⁾ și d-l C. Brătescu⁵⁾.

Din cele spuse mai sus rezultă, că orașul Cavarna a purtat diferite numiri în cursul vremii și anume: Karnava, Gauarna, Gavarna, Cavasco, Carbona, Carvona și Cavarna; că orașul Cavarna este tot una cu Carbona, unde avea capitală arhontele Balica și, în consecință, cade afirmația istoricilor bulgari: Irecek⁶⁾ și Slatarski⁷⁾, care identifică Carbona cu Balcicul și nu cu orașul Cavarna.

E) LOCUITORII CAVARNEI

Istoria și etnografia română și apuseană recunoaște existența Românilor în Evul-Mediu⁸⁾, pe malul drept al Dunării, în Dobrogea. Pe când noi, prin cercetări, am ajuns — într'un articol și în teza noastră de doctorat — la concluzia, c'a existat o populație română nească și pe fjârmul Mării Negre.

Pe ce ne intemeiam afirmația?

Pe un argument toponomic, (aflat prin cercetările noastre) și

¹⁾ KONRAD KRETSCHMER: Die italienischen Portolane des Mittelalters, Berlin, 1909, p. 688, v. p. 641.

²⁾ N. IORGĂ: Veneția și România, în „Cinci conferințe despre Veneția“, p. 125.

³⁾ N. IORGĂ: La politique vénitienne dans les eaux de la Mer Noire, Première partie, Dobroitsch, v. p. 289—290.

⁴⁾ O. TAFRALI: La cité de Dionysopolis, op. cit., (p. 21): „La résidence était Carbono ou Carvouna, qui correspondait à Cavarna, ville voisine de Dionysopolis.“

⁵⁾ C. BRĂTESCU: Populația Dobrogei, în „Dobrogea“. Vol. festiv, p. 221.

⁶⁾ Др. КОНСТ. ИРЕЧЕКБ, ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИТЪ, превод редактира проф. В. Н. ЗЛАТАРСКИ, София, 1929, (p. 462) v. (p. 247). „...управлявалъ почти самостоятелно архонтът валикъ съ седалище въ карбонъ (балчикъ)“ conduce aproape independent arhontele Balica cu scaunul la Carbona (Balcic).

⁷⁾ DR. W. N. SLATARSKI: Geschichte der Bulgaren, I. Teil, Leipzig, 1918, p. 182, v. p. 172: Ausserdem wurde ungefähr um dieselbe Zeit ein anderer Teil des Landes, das Gebiet von Karwona (Baltschik) unter der Führung von Balic unabhängig vom Zartum Tîrnovo“.

⁸⁾ Este imposibil de dat o listă fie și a lucrărilor capitale asupra acestei chestiuni, fiindcă sunt atât de numeroase, încât am umple pagini cu bibliografie. De aceia renunțăm a le menționa.

anume: „In orașul Balcic există și există o mahala, numită de bătrâni și acum Vlah-Mahle sau Vlah-Mahlesi, adică Mahalaua Vlahilor (Românilor)¹⁾. Această denumire dată de Turci unei mahalale din Balcic și sub care bătrâni o cunosc și acum, — e un indiciu și, în același timp, un argument ce trebuie luat în considerare.

Dacă ne gândim că Vlah-mahlesi există *sub Turci*, putem afirma, că Români erau *asa de numeroși*, încât au impus Otomanilor să dea denumirea mahalalei de Vlah-mahlesi, după originea populației locale. Deasemenea acest argument toponomic „ne permite, fără a exagera, să tragem următoarele concluzii: 1. Vlahii (Români) au viețuit în Dobrogea nu numai dealungul Dunărei, ci și pe litoralul Mării Negre; 2. Români au existat înainte de stăpânirea otomană, cât și în timpul ei; 3. Dar, existând înainte și în timpul Turcilor, Români au existat și după 1878, deci au fost autohtoni în Dobrogea²⁾. Iar existența lui Vlah-mahlesi din Balcic și a satului Vlahlar (Vlahii sau Români), puțin mai la Sud de Ecrene sunt o dovadă, că Români în Evul-Mediu au existat în masă compacte și pe *fârmul Mării Negre*, nu numai pe malul drept al Dunărei.

Chiar inscripția runică (finele sec. XI) dela Sjöhem, în Gotland, care pomenește despre Rodfos, Varegul suedez ucis de Blakumen (Vlahi) în drumul său dela Baltica la Marea Neagră, — trebuie înțeleasă ca o afirmație despre existența Valahilor către Marea Neagră³⁾, precizăm, în special spre Nord-Vestul Pontului Stâng, iar nu „la Români din stânga Dunărei se referă denumirea „Blakumen“⁴⁾, cum crede d-l C. C. Giurescu.

Însă, existând Români în Evul-Mediu pe litoralul Mării, în mod cert trebuie să fi existat și la Cavarna, fiind o pânză deasă de autohtoni Români la Cavarna, Balcic-Vlahmahlesi și până dincolo de Ecrene, la satul Vlahlar-Români.

Totuși, nu-i exclus ca, în cursul timpului, Români din Cavarna să se fi impuținat „până aproape de dispariție“⁵⁾ și sub Turci să nu mai fie deloc, pe când alți Români sub Turci trăiau la Balcic în Mahalaua Vlahilor, Vlah-mahlesi și'n satul Vlahlar.

Deasemenea Cavarna trebuie să fi avut între locuitorii săi și numeroși Greci, urmași ai vechilor coloniști, cât și Pecenegi. Aceștia

¹⁾ OCTAVIAN S. MĂRCULESCU: Din drepturile Românilor asupra Dobrogei. Un argument toponomic, Vlahmahlesi-Mahalaua Vlahilor din Balcic, în „Revista Invățătorimea Vasluienă“, Anul I, Nr. 8, p. 358.

²⁾ ibid. p. 359

³⁾ G. I. BRĂTIANU: Recherches sur Vicina et Cetatea Albă, Bucarest, 1935, p. 195, v. Vicina (p. 26, Nota 2): „Pour la présence des Vlaques au XIe siècle sur la route de la Baltique à la mer Noire il faut rappeler l'inscription runique de a pierre de Sjöhem, qui mentionne le meurtre de Rodfos par les Blakumen“.

⁴⁾ C. C. GIURESCU: Istoria Românilor, Vol. I, p. 309.

⁵⁾ C. BRĂTESCU: Populația Dobrogei, în „Dobrogea“. Vol. festiv, p. 211.

în 1048, sub Kegen¹⁾), în număr de 20.000 se stabilesc în Dobrogea sudică, implicit Cavarna, cu asentimentul împăratului bizantin Constantin Monomahul (1042—1054). Peste Pecenegi năvălesc mai târziu Cumanii, Uzii sau Oguzii, cât și Găgăuzii, cari aparțin neamului Turco-Uguzilor²⁾. Deci Găgăuzii nu=s nisi Bulgari, nisi Greci, ci un neam turc „parlant le turc et professant l'orthodoxie chrétienne, sous le nom d'Ouzes, Ouguzes et généralement Gagaouzes“³⁾.

Găgăuzii s-au stabilit „sur la côte de la Mer Noire (en Silistrie, Mangalia, Cavarna, Baldjic, Varna⁴⁾“, constituind în Cavarna, în cursul Evului-Mediu, elementul etnic majoritar.

In urma cercetărilor recente, se știe că în anul 1263, doi ani după recucerirea Constantinopolului, împăratul Mihail VIII Paleologul admise stabilirea sultanului detronat, Isseddin Kaikavuz din Konieh (Iconium) cu oamenii săi, în Dobrogea. Isseddin, cu încuviințarea împăratului bizantin, creie „une principauté indépendante“ la Nord de Balci, organiză feudul și se reîntoarce la Constantinopol, lăsând ca guvernator pe unchiul său, Sari Saltuk, cu vreo 10.000 de familii turcești. Creștinismul fu declarat religie oficială a nouului Stat. Cavarna devine capitala lui⁵⁾.

S'a mai stabilit, bazați pe dialectologie, „la permanence de la population turque immigrée au XIII-e siècle en Dobrogea“ (Turcii lui Sari Saltuk) și „la parenté des Gagaouzes de Bessarabie et des Turcs du Deli-Orman, au Nord-Est de la Bulgarie et aux confins de la Dobrogea méridionale“⁶⁾. Asupra existenței Bulgarilor băştinași în Cavarna și în Dobrogea întreagă, în Evul-Mediu, nici nu= de vorbit, fiindcă nici toponimia nu le confirmă existența multiseculară, aşa cum o doresc unii istorici bulgari.

Dar, ca să fim precisi, să cercetăm toponimia Cavarnei și fugitiv a Dobrogei sudice. Părăsind strada Carol I, unde centrul orașului Cavarna și coborând pe șoseaua ce duce spre port, dăm de „Hamam“, adică Baia turcească (era în ruine până în anul 1935; azi s'a transformat într'o baie comunală; zicem baie turcească, fiindcă însăși inscripția găsită cu ocazia nouilor lucrări e turcească, iar baia, prin construcția ei, indică originea otomană). Baia se află pe o ridicătură, numită Dermen-Bair, sau Ceşmesi-Bair, adică Dealul Cișmelelor. În adevăr, în apropiere de baie se află 5 cișmele, care curg incontinuu și toate poartă denumiri turcești și anume : Buiuc-Ceşmesi

¹⁾ GIORGIOS KEDRENOS : Pecenegi, în „Analele Dobrogei“, 1924—1925, p. 146—150.

²⁾ ATHANASE MANOFF, Qui sont les Gagaouzes ? op. cit. — „... il faut prouver qu'il s'agit d'un race turque particulière, nommée Turc-Oguzes, à laquelle, très probablement, appartiennent les Gagaouzes“.

³⁾ Ibid.

⁴⁾ Ibid.

⁵⁾ ATHANASE MANOFF, ibid. v. Le Messager d'Athènes Nr. 3701, 25 Février 1934.

⁶⁾ G. I. BRĂTIANU, ibid. p. 80.

= cișmeaua=mare, situată în fața băiei, are loc și pentru spălat chilii-murile, rufele, într'un bazin cimentat. 2. Sovat=Ceşmesi = Cișmeaua adăpatului. Puțin mai încolo e: 3. Ochiuz=Ceşmesi = Cișmeaua vișelor; 4. Ghiumüş=Ceşmesi = Cișmeaua argintie, care se află la poalele dealului Şeitan=Bair=Dealul dracului, care pe drept își merită numele, urcându-se anevoie. 5. Ciragman=Ceşmesi = Cișmeaua Ciragman=ului, este la poalele platoului Ciragman, apă-i bună, se folosea pe vremur' la fabricarea renumitei mastici de Cavarna. Insuși podișul Ciragmani pe care se găsia Acropolea Bizelei, este cuvânt de origină turcă și înseamnă *loc înalt, loc întărit*.

Tot pe țărmul Mării, spre Vest de Ciragman, curge lin un izvorăș cu apă de pucioasă, pe care Cavarneii o socotesc apă de leac. Izvorul e numit Chior-Bunar; Chior = orb și Bunar = fântână, adică Fântâna orbului. Izvorul, deși curge mereu, are o legendă, ce spune, că nu curge decât în preajma războaielor. Dacă străbateți valea Cavarnei dinspre port, paralel cu calea Balicicului, dăm de-o altă cișmă, tot cu denumirea turcă: Coci=Bunar, Coci=berbec și Bunar — fântână, adică Fântâna berbecului, și poate fi considerată mai mult un izvor; însă, prin felul cum cade apa, își dă aspectul unei mici cascade.

Lângă Şeitan=bair = Dealul Dracului, este o movilă mare cu pământ roș, denumită plastic: Kâzil=iuk = Movila roșie, Kâzil — roșie și iuk — movilă, unde se zice că s'a găsit frâul de aur al calului lui Lysimachos. Față'n față cu Ciragnanul se găsește alt podiș, Ceair=Burun, Ceair — fâneată, Burun — cap¹⁾.

Prin urmare, intreaga toponimie, — din raza orașului Cavarna și până în port, — e turcească și trebuie de reținut că Turcii au numit cei dintâi astfel cișmelele, dealurile și movilele regiunii și că aceste denumiri Bulgariei le-au păstrat după 1878; mai mult, se în-trebuițează și azi, în anul 1937.

Dacă Bulgariei ar fi fost majoritari sub dominația otomană, dece n'au putut impune schimbarea toponimiei în bulgărește, cel puțin în parte?

Dar să vedem satele din împrejurimile Cavarnei ce numiri poartă și ce origină vădesc.

Orașul Cavarna se mărginește la Est cu satul Ghiaur=Suiuciuc, situat la 7 km. de Cavarna, pe țărmul Mării; la Vest cu satul Mihalbei, la Nord cu satele Cara=iașchioi, Iuzghiubenlic, Seid-Ahmed, Hagi Bairam.

Satul Ghiaur=Suiuciuc corespunde denumirei turcești Răchită creștină, adică Ghiaur = creștin și Suiuciuc = răchită. Turcii i=au dat o numire adevarată, populația satului Ghiaur=Suiuciuc fiind compusă, în majoritate, sub Otomani, cât și actualmente numai din

¹⁾ Toată toponimia Cavarnei este rezultatul cercetărilor noastre în acel oraș unde am viețuit săpte ani.

Găgăuzi, (neam turc, însă de religie creștină) ; de aici și numirea satului.

La fel satul *Malcoci* trădează numele fundatorului turc ; *Mihalbeiu* este satul *beiului* (guvernatorului) Mihal ; satul *Caraiashchioi* înseamnă : *chiov* = sat și *Cara* = negru, adică *satul Negru* ; satul *Iuzz-ghiubelenic* = o sută de mivile ; satul *Seid-Ahmed* este satul fundat de pașa *Seid Ahmed*, care era proprietar acolo, iar Bulgarii abia după 1905 l-au numit *Racovski* ; satul *Hagi Bairam* e numele Turcului hagiu.

Ne-am limitat la denumirea satelor, renunțând la numeroasele mivile și dealuri din cuprinsul satelor sus-menționate, care toate, dar absolut toate poartă denumiri turcești. De asemenea renunțăm la enumerarea tuturor comunelor din județul Caliacra, care toate au nomenclatură turcă și, spre exemplificare, dăm numai câteva comune mai însemnante din județul Caliacra :

Tatar-Suiuciuc-Salcia tatară, comună locuită în majoritate de Tatari, chiar și acum.

Teke = țapul, dar și mănăstire de derviși, scris așa : *Tekke*.

Ceauchchioi = satul sergeantului = *chiov*-sat și *ceauch*-sergent.

Suleimanlâc, după întemeietorul Suleiman, botezat de Bulgari *Spasovo*, după 1878.

Gargalâc = ciorărie.

Sabla, dela *Aișe-Abla*, fiica beiului, proprietarul comunei.

Duranculac, dela *culac*-ureche, vale și *Duran*-stătut ; deci *Valea inchisă*.

Diuvaniuvasi = Cuibul vulturului ; dela *Dogan*-vultur și *iuvasi* = cuib.

Cearlighiol = Lacul din fâneață, adică *Cear*-fâneață și *ghiol*-lac.

Ghelengic, lalea sălbatică, dedețel.

Orașul *Balcic* = dela *Balcik*-noroiu

Orașul *Bazargic*, dela *Hagi Oglu Bazargic*.

Din toate aceste denumiri de proveniență turcă rezultă că absolut toată toponimia, nu numai a orașului Căvana, ci a județului Caliacra și a întregii Dobroge sudice este turcă și abia dacă se găsesc 30 de denumiri bulgare și acele introduse în circulație după 1878.

Această constatare ne duce la concluzia că, toponimia fiind în majoritate otomană, cei mai mulți stăpânitori ai Dobrogei sudice, după Români, au fost neamurile turce : Pecenegii, Cumani, Uzii, Găgăuzii și Turcii.

De asemenea, neexistând o toponimie veche bulgară, e cert că n'a existat nici o domnație veche și multiseculară bulgară și n'mod neîndoios rămâne stabilit, că Bulgarii au venit în Dobrogea în cursul sec. XIX.

Astfel, dintre cercetătorii români, nu menționăm decât pe unul ce nu poate fi învinuit de nici-o părtinire, întrucât a străbătut Dobrogea în 1850, când nu se putea vorbi de *drepturi bulgare* asupra

ei. Acest Român obiectiv este Ion Ionescu dela Brad. El spune: „*Bulgarii au venit (in Dobrogea) de 20 de ani, părăsind niște pământuri sterpe, pentru a se aşeza pe cele mult mai fertile, pe care leau găsit aci*”¹⁾.

Prin urmare, *Bulgarii au început să se aşeze in Dobrogea după 1830.*

Referitor la această chestiune, etnograful bulgar Miletici aduce o contribuție importantă. Cităm: „споменах по-горѣ, че и въ

Vedere din Covarna
Partea de răsărit a orașului, X = Cișmelele

ромънска добруджа българското население състон отъ сравнително нови поселенци отъ края на по-миналото столѣтие насамъ на дори до последната руско-турска война”²⁾.

Iar în altă lucrare ne spune de unde au venit in Dobrogea Bulgarii: „So geschah es, dass jetzt die bulgarische Bevölkerung in Nordostbulgarien, speciell in Dobrudza und in den Kreisen von Varna, Silistra und Sumen überwiegend aus Südbulgarien und den Balkangebirgsgegenden (Stara Planina) herstammt”³⁾; adică : Bulgarii provin in Dobrogea întrreagă din Sudul Bulgariei și ținuturile mun-

¹⁾ ION IONESCU dela Brad : Excursiune agricolă in Dobrogea, în anul 1850, tradusă de Fl. Mihăilescu în „Analele Dobrogei”, 1922, Anul III, Nr. 1, Ianuarie—Martie, v. p. 153.

²⁾ Др. Л. МИЛЕТИЦ, СТАРОТО ВЪЛГАРСКО НАСЕЛЕНИЕ въ съвреноизточна България, София, държавна печатница, 1902, вългарска библиотека, Бр. 1. (v. p. 167—118) : „Am menționat mai sus, că in Dobrogea românească popu-ajia bulgară este compusă comparativ dig colonizările recente dela sfârșitul secolului precedent (sec. XVIII) și până in ultimul războiu rus-turc”.

³⁾ Prof. Dr. Lj. MILETIĆ : Schriften der Balkancommission, Linguistische Abteilung II, Das Ostbulgarische..., Wien, Alfred Hölder, 1903, col. 13.

тилор Balcani (Stara Planina). Mai mult, *Miletici* contestă răspicat vechimea Bulgarilor in Dobrogea: „Да си мислимъ, че въ до- бруджа, като изключимъ градоветѣ, има и староврѣмско българско население, би било голѣма самоизмама“¹⁾

Prin urmare *Bulgarii nu-s autohtoni in Dobrogea* întreagă, ci au venit la finele sec. 18 și în cursul secolului 19, din Sudul și centrul Bulgariei.

Acestea ne dău dreptul să spunem: *in Dobrogea a fost o populație veche românească, turcă, tatară etc., dar bulgară nu; toponimia contestând in mod peremptoriu o stăpânire veche bulgărească, confirmă totuși existența unei populații vechi românești²⁾ și turco-tătare³⁾.*

D-l C. Brătescu, într-un studiu documentat, se pronunță asupra populației Dobrogei vechi astfel: „... in Dobrogea, in sec. XIX, in cursul războaielor rus-turce, alături de majoritatea românească – intrecută numai de populația musulmană, considerând pe Turci și pe Tătari in bloc –, începe a se forma și o minoritate bulgară, a cărei lipsă de rădăcini mai adânci în trecutul acestei provincii se vede și din cercetarea toponimiei⁴⁾. Într'adevăr, în cele 738 hărți ale vechei Dobroge, ridicate de S. M. R., aflăm în total 3776 nume topice, dintre care 367 sunt nume de sate, iar 3409 nume de văi, coline, lacuri, bălti, ruine, cariere, cruci și fântâni izolate etc. După originea lor, se găseșc: 2338 nume turco-tătare, sau 61.89%; 1260 românești, adică 33.34%; 145 rusești (mai cu seamă in delă), sau 3.84%; 28 bulgărești, sau 0.71 și 6 de origini diverse, sau 0.22%“⁵⁾.

Asupra toponimiei de origină turcă din raza Cavarnei, a județului Caliacra și a Dobrogei sudice, ne-am ocupat mai sus (v.p.).

Dar și etnografia Dobrogei arată că Turcii erau elementul etnic majoritar, în al doilea rând stăteau Românii iar Tătarii în al treilea rând.

Acestea le afirmă Ion Ionescu dela Brad⁶⁾, Camille Allard⁷⁾, Francis Lebrun⁸⁾ și Emmanuel de Martonne⁹⁾, abținându-ne de a mai cita și părerile lor și ale etnografilor români, altul fiind subiectul nostru.

¹⁾ Ду. Л. МИЛЕТИЧ, СТАПОТО ВЪЛГАРСКО ... ibid. p. 168–169. „Să credeam că există in Dobrogea, exceptând orașele, o populație veche bulgară ar fi pentru noi în sine o mare inselăciune“.

²⁾ N. IORGĂ: Droits notionaux et politiques des Roumains dans la Dobrogea, Jassy, 1917, p. 90, v. p. 51–52.

³⁾ AL. P. ARBORE: Contribujiuni la studiul aşezărilor Tătarilor și Turcilor in Dobrogea, in arhiva Dobrogei, Vol. II. 1919, p. 213 și urm.

⁴⁾ C. BRĂTESCU: Contributions à la question de la Dobrogea in „La Dobrogea roumaine“, Bucarest, 1919, p. 87.

⁵⁾ C. BRĂTESCU: Populația Dobrogei, in „Dobrogea“. Vol. festiv, p. 235.

⁶⁾ ION IONESCU dela Brad: ibid. p. 153.

⁷⁾ CAMILLE ALLARD: Mission médicale dans la Tatarie Dobroudja, Paris, Tipographie Félix Malteste & Co. p. 66, 1857, v. p. 57, 64, 58, 59.

⁸⁾ FRANCIS LEBRUN: La Dobroudja, Paris, Alcan, 1918, p. 44, v. p. 7 și p. 16–17.

⁹⁾ EMMANUEL DE MARTONNE: La Dobroudja, Paris, Imprimérie Nationale, 1918, p. 20, v. p. 8: în preajma Congresului dela Berlin, 1878; in Dobrogea raportul etnic era: „Après les Turcs et les Tatares, l'élément dominant n'était pas les Bulgares, mais les Roumains“.

Referitor la *etnografia Cavarnei*, vom menționa ce spune Kanitz : „... A l'époque de ma visite (1860—1880), le chiffre des habitants musulmans et celui des chrétiens était à peu près en équilibre : 125 maisons turques et 60 fatares contre 150 grecques et 25 bulgares. Parmi ces 1800 à 2000 habitants, les Grecs commerçants forment la majorité et l'élément le plus actif“¹⁾.

Prin urmare, judecând după datele lui Kanitz, rezultă că în Cavarna, între 1860—1880, Turcii erau cei mai numeroși, apoi Grecii, între cari trebue să înțelegem și pe Găgăuzii ce vorbesc limba greacă și turcă, încât i-a confundat cu Grecii, deși s de neam turc, iar în al treilea rând erau Tatarii și ultimii, Bulgarii, judecând după cele 25 de case, locuiește de ei.

Din cercetările noastre am aflat și mijlocul prin care populația bulgară s'a mărit simțitor în Cavarna după anul 1878. Bulgarii, după recunoașterea Statului lor, au început să se aşeze în Cavarna printre Turci, Găgăuzi, Greci și Tătari. Fiindcă Turcii erau mari proprietari de pământ, au recurs la persecuții și bătăi. Acestea nefăscându-i să-și părăsească pământurile, Bulgarii au născosit un procedeu simplu, dar sigur. Turcii sunt opriți de Coran să mănânce carne de porc și, cum fântânile erau rare și foarte necesare plugarilor, Bulgarii spurcau fântânile cu carne de porc sau osânză. Neputând să mai folosească fântâna spurcată de Ghiauri, Turci vindeau pe prețuri derizorii moșiile sau le amanetau, dându-le actele de proprietate și plecau. Dacă se întâmpla, câjiva ani mai târziu, ca Turcul să se întoarcă și să vrea să-și vândă pământul, era bătut și gonit de Bulgarul, devenit proprietar cu actele Turcului sau, dacă nu avea acte, își făcuse cu martori ad-hoc, cari confirmau în fața primarului din sat, că-l știa a fi proprietar acolo.

Așa au fost depozați Turcii din Cavarna și întreaga Dobrogea de pământurile lor și au devenit mari proprietari Bulgarii²⁾.

Așa numărul lor s'a mărit, încât în timp de 50 de ani raportul etnic a fost inversat, Bulgarii constituind elementul majoritar în Cavarna.

Spre exemplificare dăm două statistici referitoare la Cavarna, una făcută de Bulgari, din care s-au omis Găgăuzii, amestecați intensificat probabil cu Grecii și chiar Bulgarii³⁾.

Pe timpul stăpânirei bulgare Cavarna făcea parte din plasa Balicic, județul Varna.

¹⁾ F. KANITZ : La Bulgarie Danubienne et le Balcan, Hachette, 1882, p. 572, (*Études de voyage* (1860—1880), v. p. 479).

²⁾ Aceste chestiuni le-am tratat pe larg în teza noastră de doctorat, ce va apărea în cursul anului 1937, intitulată „Dobrogea sudică între 1913—1919“.

³⁾ În statisticile lor școlare Bulgarii din Dobrogea sudică trec pe fiili Găgăuzilor ca fiind de naționalitate bulgară. Acestea le știm noi precis, stând atâția an prin acele meleaguri.

I. Statistica din 31 Dec. 1910¹⁾

- 82 -

Numele comunelor și localităților populare	N A T I O N A L I T A T E												TOTAL																	
	Bulgari			Rusii			Turci			Tătarii			Grecii			Români			Evreii			Armenii			Tiganii			Alte		Total
Com. Căvana	B	F	B	B	F	B	B	F	B	B	F	B	B	F	B	B	F	B	B	F	B	B	F	B	F	B	F			
Orășel Căvana	1182	996	3	—	177	108	174	154	196	179	7	—	9	13	13	5	118	115	—	1	2392	2136	3699	1761	4528	491				
s. Malkoci	924	795	3	—	155	90	15	6	96	179	5	—	9	13	13	5	107	110	—	—	1938	61	40	—	—	—				
s. MihaleBei	60	39	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—				
s. Tunc-Suileciuc	117	93	—	—	1	—	6	1	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—				
	81	69	—	—	20	18	153	147	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	256	137	100	235	—	—				

¹⁾ Maiorul G. A. DABIA, Cadrilaterul bulgar, Ed. II, București, "Socec", 1913, p. 200, v. p. 32.

Din această statistică bulgară rezultă că Bulgarii în comuna și orașul Cavarna constituau elementul majoritar; Grecii, implicit Găgăuzii, dețin rândul al doilea, Turcii și Tătarii în rândul al treilea. Aceasta datorită recentelor colonizări făcute de Bulgari între anii 1878—1913, cât și prigoanei dusă contra elementului turco-tatar care, între anii 1860—1880, ne arată Kanitz, forma majoritatea, iar Bulgarii erau elementul etnic minoritar.

II. Statistica pe naționalități a locuitorilor din Cavarna în anul 1930¹⁾

N A T I O N A L I T A T E A								
Români	Bulgari	Găgăuzi	Turci	Greci	Tigani	Alte	Omisi	TOTAL
656	1.979	1.476	301	229	376	66	2	5.085

Din statistica noastră rezultă că Găgăuzii împreună cu Românii și Grecii constituiesc majoritatea absolută a Cavarnei, că în realitate Bulgarii sunt etnicște majoritari, în rândul al doilea stau Găgăuzii și în al treilea Românii.

Insă aceasta nu înseamnă că Bulgarii au drepturi asupra Cavarnei sau Dobrogei, unde n'au fost autohtoni, toponimia, etnografia și arheologia contestându-le orice vechime în această provincie.

F. RELAȚIILE CĂLĂTORILOR STRĂINI ASUPRA ORAȘULUI CAVARNA ȘI DOBROGEI

Mărturiile călătorilor străini asupra Cavarnei și Dobrogei nu numai că sunt rare, dar abia se găsesc către finele sec. 16, pe când provincia transdanubiană era în stăpânirea Turcilor.

Paul Giorgio în 1590, constată că orașul Cavarna este locuit de creștini și de Turci, iar Balicul numai de creștini²⁾.

Marco Vernier, în anul 1596, afirmă că alături de Turci s'au așezat în Dobrogea 40.000 de Tatari sub conducerea unui frate al hanului tătăresc³⁾.

¹⁾ Date luate dela Primăria Cavarna de autor.

²⁾ MAKUSCEY: Monumenta historica Slavorum meridionalium, II, p. 243.

³⁾ HURMUZAKI: XI, CCLIII (pag. 151): „ma colui affirmo che quelle gente non erano del Re di Tartaria, ma dell fratello del Re, quali pasati a Dobrizza al numero per quanto vien detto di 40 mille, vivevano di preda allo campagna”.

Balthasar Walther, în descrierea sa, spune: „*In câmpii cele întinse ale Dobrogei, peste Dunăre, ce se întind dela Marea Neagră spre Ungaria și dela Dunăre până la Provadia Bulgariei... sunt așezate cu locuința, în dese dar mizerabile sate, peste șase mii de Tătari amestecați cu Turci*”^{1).}

Negustorul din Bolonia, Thomas Alberti, numește în 1612 *Bazargicul „città dei Turchi”*^{2).}

Evlia Celebi descrie Cavarna în 1651 ca un oraș ce depindea de Balcic, având 300 case acoperite cu olane, vii, grădini, câteva prăvălii, un han și o bae. Satele de prin împrejurimi fiind bogate, a devenit un loc bun pentru exportat^{3).}

Iar Paul de Alep, un diacon arab, însoțitorul Patriarhului Macarie, arată că: „Sultanul Mahomed a colonizat Dobrogea cu Tătari aduși din Caramania și din părțile Alepului, ca să întărească malurile Dunărei în contra inamicilor săi creștini, căci e o provincie mărginașă și ca să întărească hotarul Rumeliei, care e opusă Dunărei, Moldovei și Valahiei^{4).}

Cornelio Magni nu cunoaște în Dobrogea decât ceteți turcești și sate românești^{5).}

Călătorul francez Xavier Hommaire de Hell, care a străbătut Dobrogea în 1846—1848, dă relații importante asupra Cavarnei: „Cavarna... forma altădată un înfloritor și magnific burg de mai mult de 1.000 case. A fost complet distrusă de Ruși în 1828,... Astăzi o populație turcă și bulgară (?) își împarte aproape egal cele 200 de case mizerabile ale Cavarnei. Împrejurul lor totul este ruină...”^{6).}

Românul Ion Ionescu dela Brad vorbește despre „orașul Ca-

¹⁾ BALTHASARIS WALTHERI: *Brevis et vera descriptio rerum... in Tesauru de Monumente istorice de A. Papiu Ilarian*, Buc. 1862, Vol. I, p. 38.

²⁾ TOMMASO ALBERTI: *Viaggio a Constantinopoli* (Bulet. Instit. p. l'étude de 'Europe sud-orient.), II, (1915) p. 225.

³⁾ V. STROESCU: *Dobrogea Nouă. Pe căile străbunilor*, Vol. II, Bazagic, 1925, p. 47.

⁴⁾ TRAVELS OF MACARIUS Patriarch of Antioch written by his attendant arch-deacon Paul of Aleppo in Arabie translated by F. C. Belfour A. M. Oxon, London, 1829, Vol. II, (p. 41—42): „On ouf left were Romelia, Silistria and Barza on which wehad non anded whercof all the inhabitansts ore Moslem Tartars. For the Sultan Mahomet when the conquerend this province removed the christians from it and peopled it with these Tartares. Most of them are from Caramania and from our Contury. This he did to fortify the banks of the Danube againts their enemies the Christians; as it is frontier province, and the Coundary of Romelia which is opposite the Danube, and of Moldavia und Walachia. All their habitations are upon the banks of the Danube, and are built of word and reeds”.

⁵⁾ CORNELIO MAGNI: *Quanto di più curioso...* Parme, 1678, p. 238 și 450 în *Bullet. Institut. sud-orient.*, II, p. 226.

⁶⁾ MARIN RAREȘ: *Xavier Hommaire de Hell, Un călător francez în Dobrogea în 1846*, în „*Analele Dobrogei*”, Anul XV (1934), p. 59—60.

varna, aşezat într'una din cele mai frumosase poziţii ce se pot întâlni... și care n'are azi decât 86 case clădite, în mijlocul unei mari îngrămadiri de pietre, resturi ale caselor dărâmate... Cât despre port... el a fost cu totul părăsit de comerç, desigur foarte activ altădată aici"¹⁾.

Cavarna făcând parte din cazaua Balicic, Ion Ionescu dă cazaua Balicic că avea în 1850: „620 de familii turceşti, 482 familii bulgăreşti (?) și 2 familii arabe. Ne mirăm că menționează pentru orașele²⁾ Balicic și Cavarna 482 familii bulgăreşti; însă nu arată existând nici o familie de Găgăuzi; probabil î-a confundat cu familiile bulgăreşti.

Însă relațiile lui Ion Ionescu dela Brad, neclare asupra Cavarnei, se elucidează prin constatăriile lui Kanitz. Cităm: „Ceté petite ville (Kavarna) est située dans l'intérieur des terres, à deux kilomètres de son port. À l'époque de ma visite (1860 — 1880), le chiffre des habitants musulmans et celui des chrétiens était à peu près en équilibre: 125 maisons turques et 60 fatares contre 150 grecques et 25 bulgares. Parmi ces 1800 à 2000 habitants, les Grecs commerçants formaient la majorité et l'élément le plus actif"³⁾.

Deci relațiile călătorilor vorbesc de populație turcă, tatară, greacă în Cavarna și împrejurimi și de o minoritate bulgară, în anii 1860—1880, cum arată Kanitz și nicidcum nu confirmă existența multiseculară bulgară în Dobrogea..

G) DIN TRECUTUL CAVARNEI

Prin anul 1040 Cavarna făcea parte din *ducatul de Paristrion*, aflat sub stăpânirea Bizantinilor până la răscoala Asăneștilor⁴⁾; implicit Cavarna se afla sub dominația bizantină.

Pe când era *duce* în *Paristrion* Mihail, fiul lui Anastasios, are loc *invazia Pecenegilor*. Un oarecare Kegen cu vreo 20.000 Pecenegi s'a răsculat contra hanului Tyrach, însă „covârșit de mulțime, fu învinis și se adăposti peste Dunăre, la Silistra, cerând ajutor și protecție ducelui Mihail. Impăratul Constantin Monomahul (1042—1054) dădu ordin să primească pe fugari. Hanul Tyrach infuriat, trece Dunărea înghețată cu 80.000 de Pecenegi, ruinând totul în drumul său. Luptele între Pecenegi și Bizantini sunt dărze, încetând abia în anul 1053. Tyrach recunoșcu suveranitatea bizantină și depuse armele, ingăduindu-i-se să așeza în Dobrogea.

¹⁾ ION IONESCU dela Brad: ibid. p. 123.

²⁾ ION IONESCU dela Brad: ibid, p. 152.

³⁾ F. KANITZ: La Bulgarie Danubienne et le Balcan, ibid. p. 479.

⁴⁾ N. BĂNESCU: Dobrogea Bizantină, *Ducatul de Paristrion, „Dobrogea”*, vol. festiv, p. 298—302; v. de același autor, *Changements politiques dans les Balkans*, p. 63—72 în *Bul. de la Sect. Hist. Tome X, Ac. Roumaine*; v. și *La Domination Byzantine sur les régions du Bas-Danube*, p. 17—22 în *Bul. de la Sect. Hist. Tome XIII*.

Astfel locuiau în Dobrogea 100.000 de Pecenegi. Kegen fu ridicat la rangul de patrician, căpătând mare întindere de pământ și fu scris printre prietenii și aliații Bizantinilor. Kegen ocupase teritoriul numit de Kedrenos „εκατὸν βουνοῦ τὸν τόπον ονομάζουσι” (o sută de mitive numesc acel loc) — câmpie îninsă între munți, Dunăre și Mare și... cu pășune, crânguri și păduri de tot soiul și cu apă”¹⁾.

Noi credem că teritoriul cu mitive multe și pășuni corespunde județului Caliacra actual și mai ales Cavarnei și imprejurimilor sale, satul Ghiaur-Suiutciuc, drum semănat cu multe mitive mici și mari, iar nici într'un caz nu ni se pare plauzibilă situația acelor „εκατὸν βουνοῦ” „dans la Dobrogea septentrionale”²⁾.

Prin urmare, după 1053 Cavarna era locuită de Pecenegi, în afară de alte naționalități. Prin 1065 năvăliră Cumane și neașurile înrudite cu ei Uzii sau Uguzii și în special Găgăuzii, neam turc din ramura Turco-Oguzilor, dar creștini³⁾. Pecenegii dispăr definitiv din istorie după înfrângerea lor, în anul 1123, de către Impăratul Ioan II Comnenul (1118–1143). Până vor pieri, sunt neliniștiți de Cumani, neam înrudit cu Pecenegii.

Pe scurt, în sec. XI Cavarna este călcată de Pecenegi, iar în sec. XII, de Cumani, a căror putere va înceta odată cu năvălirea Tătarilor.

Nu-i exclus că în sec. XI, când se știe că un număr considerabil de Pecenegi se aşezaseră în Dobrogea, să se fi fundat mici stătulete la Silistra, Vicina, probabil și la Cavarna, — stătulete sub dominație bizantină conduse de Tatos, numit și Halis, de Sestlav și Sața sau Sacea⁴⁾. Deoarece „populația (era) amestecată, pe jumătate barbară (μεζοβάρβαροι)⁵⁾ nu se poate afirma, cum face d-l N. Iorga, că ne găsim în fața primelor cristalizări de Stat ale Românilor. E cert că, în aceste stătulete, în afară de Pecenegi, Găgăuzi, Greci și ceva Bulgari, a fost o populație românească, însă nu se pot exclude celelalte naționalități și nici nu se poate conchide, că șefii fiind Români și populația stătuletelor lor era compusă numai din Români.

Asupra interpretării unui citat din „Alexiada”, opera scriitoarei

1) GEORGIOS KEDRENOS, Pecenegii în „Analele Dobrogei”, 1924–1925, p. 146–150; v. și N. Bănescu, Dobrogea Bizantină.. p. 300 și G. I. Brățianu, Vicina, op. cit. p. 21–22.

2) G. I. BRĂȚIANU : Vicina, p. 22.

3) ATHANASE MANOF, Qui sont les Giagaouzes ? en Le Messager d'Athènes, No. 3700, 24 Février 1934. Găgăuz nu-i „un nom national, mais il signifie tout simplement chrétien”.

4) N. IORGĂ, Cele dintâi cristalizări de Stat ale Românilor, în „Revista Iстorică” Anul V, Nr. 6–7, p. 103–113; v. și N. Iorga, Droits nationaux, p. 32–33. Aceiași părere are N. Bănescu, Cele mai vechi știri bizantine asupra Românilor la Dunărea de jos, în Anuarul Ist. Cluj, I (1921–1922) p. 138–160.

5) M. ATTALIATE, Historia ed. Bonn, 1853 (p. 204) : „παρὰ τὸν Ἰστρὸν κατοικῶν μεζοβάρβαροι παράχετεται γὰρ τὴ δύδη τούτοις πολλαὶ καὶ μεγάλαι πόλεις, ἐκ πάσης γλώσσης συνηγγέμενον ἔνοιουσαν πλῆθος καὶ...“.

bizantine *Ana Comnena* și concluziilor d-lui N. Iorga s'a pronunțat cu multă obiectivitate d-l C. C. Giurescu¹⁾ și nu mai e cazul să insistăm. Aceeași opinie împărțește și d-l G. I. Brătianu, care *admete existența mai multor naționalități în Dobrogea*²⁾, implicit *Că varna, recunoscând în mod absolut logic*: „Il est bien difficile d'affirmer l'existence d'une nationalité précise à l'exclusion de toutes les autres”³⁾.

In 1185, *Valahii din Balcani*, sub conducerea *celniciilor vlahi*, frații *Detru și Asan*⁴⁾, se răscoală împotriva împăratului bizantin, Isac II Anghelos (1185 — 1195), creind un imperiu româno-bulgar cu capitala la Târnova. Statul Asăneștilor, „având la început un caracter mixt româno-bulgar, s'a transformat în scurtă vreme în stat exclusiv bulgar”⁵⁾, aceasta după stingerea Asăneștilor. In acest răstimp (1186—1241) Dobrogea și Cavarna erau *sub dominația nominală a țarilor dela Târnova*⁶⁾ și probabil sub conducerea vreunui șef local, (a cărui naționalitate n'o putem preciza *până la 1241*, iar după această dată *sub dominația efectivă a Tătarilor*, plătind tribut⁷⁾) hanului Hoardei de Aur din Kiptciak⁸⁾ și după anul 1261, când Mihail Paleologul recucereste Bizanțul.

In anul 1224, Cumanii aliați cu Rușii sunt învinși în lupta dela

¹⁾ C. C. GIURESCU *Istoria Românilor*, I, p. 311—313 „Așa încât n'avem până astăzi nicio dovadă, că într'adevăr mici organizații politice dela Dunărea de Jos au aparținut strămoșilor noștri... nu putem prezenta drept certitudine o simplă ipoteză... și aceea bazată pe o impresie”, (p. 313).

²⁾ G. I. BRĂTIANU, *Vicina*, p. 24—26: „La Dobrogea, qui est encore aujourd'hui une étonnante mosaïque de nations différentes, a conservé ce caractère cosmopolite à travers tout le Moyen Age. Fonctionnaires et marchands grecs, aventuriers russes et peichénègues, paysans vlaques devaient se côtoyer journallement dans les ruelles primitives de Drîstra ou de Vitzina ; d'autres éléments s'y ajouteraient plus tard”. *Iată populațiile ce conviețuiau în Dobrogea și implicit Cavarna*.

³⁾ Ibid. p. 26.

⁴⁾ C. C. GIURESCU : Despre Vlahia Asăneștilor, în „Lucrările Institut. de Geografie” al Univ. din Cluj, Vol. IV, 1928—1929 și urm., v. și *Istoria Rom.* p. 288.

⁵⁾ C. C. GIURESCU : *Istoria Românilor* p. 288; v. și p. 296—307.

⁶⁾ C. C. GIURESCU : Din istoria nouă a Dobrogei în „Dobrogea”, 4 Conferințe ale Universității Libere, Cartea Rom. Buc. 1928. p. 57.

⁷⁾ *Relations des voyages de Guillaume de Rubruk, Bernard le Sage et Sax Wulf publiées en entier pour la première fois d'après les manuscrits de Cambridge, de Leyde et de Londres par Francisque Michel et Thomas Wright*, Publications de la Société de géographie, Paris, MDCCXXXIX, *Itinerarium Wilhelmi de Rubruk* (p. 20): „Ab orificio Tanais versus occidentem usque ad Danubium, totum est eorum, etiam ultra Danubium, versus Constantinopolin, Blakia, que est terra Assani, et minor Bulgaria usque in Sclavoniam, omnes solvunt eis tributum : et etiam ultra tributum conductum sumpserunt annis nuper transactis de qualibet domo securim unam et totum ferrum quod invenerunt in massa”.

⁸⁾ G. I. BRĂTIANU : *Vicina*, p. 35.

Kalka de Tătari. După înfrângere, „une grande partie des Coumans avança vers l'empire byzantin. D'autres parmi ces derniers s'unirent avec Ouzes-Turcs chrétiens, c'est à dire les Gagaouzes, d'autres avec les Petchénègues musulmans et d'autres enfin poussèrent jusqu'en Thrace et en Macédoine....¹⁾

Des Ouzes-Turcs qui s'étaient établis sur la frontière russe, la plupart se mirent à émigrer en petits groupes ou en familles isolées et, traversant le Danube, ils commencèrent à s'installer dans la Dobrogea, dispersés parmi les races turques des Petchénègues, des Coumans et des protobulgares (? ! !)²⁾. Les chrétiens (les Ouzes-Turcs ou les Gagaouzes) parmi eux pénétrèrent plus avant et s'établirent sur la côte de la Mer Noire (en Silistrie, Mangalia, Cavarna, Bal-djik, Varna) ainsi qu'en Asie-Mineure et même en Hongrie, où ils subsistent encore, parlant le turc et professant l'orthodoxie chrétienne, sous le nom d'Ouzes, Ougouzes et généralement Gagaouzes³⁾.

Deci Uzii creștini sau Găgăuzii s-au stabilit în cursul sec. XI—XIII, în grupe mici sau familii, pe tot litoralul Mării Negre și la Cavarna. Altă imigrație de Găgăuzi s-a făcut după anul 1261, în imprejurările următoare: Sultanal detronat din Konieh (Iconium) Izeddin Kaikavuz a cerut azil „auprès de son ami, l'empereur de Nicée, Michel VIII (1259), auquel il demanda des terres pour s'y établir avec les siens. Ayant reçu une réponse favorable, il s'embarqua avec sa mère, chrétienne déjà et ses partisans"⁴⁾

După ce Mihail VIII Paleologul (1261—1282) recuceră Constantinopolul dela Latini cu ajutorul Genovezilor⁵⁾, îngădui lui Izeddin să creeze un principat independent în Dobrogea sudică, — având de capitală orașul Cavarna. Noul Stat trebuia să fie un zăgaz contra năvălirilor barbare. Izeddin veni cu 10.000 familii de Oguzi (Găgăuzi) și se stabiliră în Dobrogea sudică. El organiză feudul, apoi lăsând guvernator pe unchiul său, Sarı-Saltuk, în 1263 se reîntoarse la Constantinopol⁶⁾. „Le christianisme fut déclaré la religion officielle du nouvel Etat. À Cavarna, sa capitale, le Patriarcat œcuménique nomma un exarque. Les Gagaouzes étaient chrétiens, furent considérés comme l'élément principal et servirent de noyau aux autres Turcs Seldjouques qui suivirent Izeddine. De sorte que Cavarna disposait

¹⁾ ATHANASE MANOFF : Qui sont les Gagaouzes, en Le Messager d'Athènes, Nr. 3701, Le 25 Février 1934.

²⁾ Paranteza și semnele dintre paranteze ne aparțin; ne place cum toți istorici bulgari cred în existența unei populații vechi bulgare în Dobrogea, nemărțurisită nici prin numismatică, nici prin toponimie, prin nimic.

³⁾ ATHANASE MANOFF, ibid.

⁴⁾ Ibid.

⁵⁾ W. HEYD : Histoire du commerce du Levant au moyen-âge, Leipzig, II, 1885, p. 156—157.

⁶⁾ ATHANASE MANOFF : ibid.; v. și G. I. Brătianu, Vicina, p. 35.

sur mer et sur terre de forces qui souvent rendirent des services signalés au Basileus de Byzance“¹⁾.

Prin urmăre Cavarne, în a II-a jum. a sec. XIII devine capitala principatului Găgăuzilor, dispunând sub Sari-Saltuk de forțe apreciabile pe mare și uscat, dacă putea da ajutor însemnat Impăratului din Bizanț.

Nu-i exclus că, după tratatul dela Nymphaeum (13 Martie 1261), când Genovezii și Pizanii capătă supremăția în Marea Neagră, să fi trecut prin Cavarne negustorii genovezi sau pizani, făcând schimb de mărfuri și lăsând monedele lor, pe care apele sau plugul le scot și azi la lumină. Iar după victoria Genovezilor la Meloria, în 1284, contra Pizanilor, singuri Genovezii își desfac mărfurile pe litoral²⁾. Istoricii bulgari : Dr. Ischirkoff³⁾, W. N. Zlatarski⁴⁾ și Dr. Risoff⁵⁾ — spre a-și susține drepturile lor, au căutat să dovedească prin studii à these, la care nu lipsesc hărți speciale, favorabile argumentării lor, că Bulgariai au exercitat o stăpânire multiseculară asupra Dobrogei și Sudului Basarabiei, — afirmații neseroioase și gratuite.

In ultimul timp, d-l G. I. Brățianu a stabilit, — bazat pe serioase cercetări de izvoare medievale și hărți, că în adevară a existat o dominație bulgară vreme de 22 ani, nu de mai multe veacuri, — dominație „dincolo de Dunăre“ („ἐκτὸς Ἰστρού“), prin care trebuie înțeles nu asupra Olteniei și Munteniei, ci asupra Dobrogei și Basarabiei meridionale, pe când era far Teodor Svetoslav (1300—1322), vasalul Tătarilor⁶⁾.

1) ibid.

2) W. HEYD : op. cit., p. 156.

3) Prof. DR. A. ICHIRKOFF : *La Bulgarie et la Dobrodja*, p. 32, v. (p. 5); „*La Dobroudja n'a jamais cessé de faire partie du royaume bulgare tant qu'il y a eu un Etat bulgare indépendant dans la Bulgarie Danubienne*“; v. și Dr. A. Ichirkoff, *Les Bulgares en Dobroudja*, Berne, 1919, p. 189.

4) DR. W. N. ZLATARSKI : *Le sort historique et politique de la Dobroudja* în *La Dobroudja — Geographie, Histoire, Ethnographie, Importance économique et politique*. Sofia, Imprimerie de la com. p. 348, v. (p. 48) : Din sec. IX „les bouches du Danube et que la Bessarabie, partie orientale de l'Etat bulgare, fut occupée par les Magyars, la Dobroudja devient, de pays intérieur qu'elle était, une région limitrophe..., ce qui ne l'empêcha pas de rester la sentinelle fidèle de la Bulgarie, pendant tout le moyenâge“. Spore confirmarea celor spuse trimitem ceteitorul a cerceta hărțile d. Dr. W. N. Slafarski în „*Geschichte der Bulgaren*“ I, Teil. Leipzig 1918, p. 182; vezi la sfârșitul volumului : *Harta I—IV inclusiv, unde arată că Bulgariai au stăpânit Dobrogea toată și sudul Basarabiei, între anii 679—888; iar dela Harta V—X (inclusiv) stăpâneau numai Dobrogea întreagă dela 893—1355.*

5) DR. RIZOFF : *Les Bulgares dans leurs frontières historiques, ethnographiques et politiques, Atlas contenant 40 cartes*, Berlin, Wilhelm Greve, 1917, p. 74; v. p. XI „la Dobroudja est le berceau du peuple bulgare et fit partie de la Bulgarie pendant 12 siècle consécutifs“; v. și p. XIII și hărțile Atlasului.

6) G. I. BRĂȚIANU : *Les Bulgares à Cetatea Albă au début du XIV-e siècle*, în „*Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*“, p. 104 și urm.

Dăm pe scurt împrejurările. Murind Nogai, hanul Tătarilor, în 1299, care fusese „pendant toute la deuxième moitié du XIII siècle le vrai maître de la Russie méridionale et de la Bulgarie”¹⁾, — Han al Hoardei de aur deveni Toktai. Tchaka, fiul lui Nogai, se duse împreună cu cununatul său, Svetoslav, fiul lui George Terteride I, țar al Bulgariei — să ocupe tronul bulgar, vacanță prin moartea lui Smilet, fără urmași. Tchaka sau Djeku deveni țar al Bulgariei la începutul anului 1300. Svetoslav, spre a intra în grăile lui Toktai, „préféra lui sacrifier son beau-frère, il le fit tuer par des bourreaux juifs, quelques mois après son avénement et fut proclamé empereur à sa place. Ce fut le dernier règne prospère du Moyen Âge bulgare : les monnaies d'argent de ce souverain nous en ont conservé le souvenir”²⁾.

Tarul Svetoslav cuceri dela împăratul bizantin, Andronic II, (1282—1328) porturile dela Marea Neagră : Agatopolis, Mesembria și Anchialos. Prin pacea încheiată la 1307 între beligeranți, rămasă stăpân pe ele, în schimb „eut l'habilité d'envoyer de grandes quantités de blé à Constantinople pour sauver la capitale de la famine”³⁾.

Probabil Cavarna, aflață sub dominația Tarului bulgar Svetoslav, să fi furnizat o parte din grânele, care au salvat de foamele Bizanțul. Se știe că cerealele constituiesc una din bogățiile Dobrogei. În continuare d-l G. I. Brătianu spune : „Il semble qu'à tous les points de vue la puissance bulgare ait connu, pendant le règne de vingt ans de ce souverain aussi énergique que dénué de scrupules, une dernière période de gloire”⁴⁾.

Mai mult, pentru gestul său „après la brève incursion des fils de Nogai (Teki et Djeku ou Tchaka), et la dispersion de leur troupes, Svētoslav s'est entendu avec Toktai, le khan légitime de la Horde d'Or et a obtenu de lui, comme une sorte de fief, le littoral de la mer Noire des deux côtés du delta du Danube. La Dobrogea et la Bessarabie méridionale ont donc appartenu, de 1300 à 1322 environ, au tsar d'origine coumane, qui régnait en Bulgarie”⁵⁾.

Astfel Bulgaria și-a intins stăpânirea la Nordul Dunărei sau dincolo de Dunăre”, (ἐκτὸς Ἰστρου), — dominatie care a fost de scurtă durată și nu multiseculară, precum corecteaază tot d-l G. I. Brătianu : „Après sa mort (Svētoslav) les territoires situés au Nord du fleuve et la région du delta ont fait retour à l'empire du Kiptchiak... et à partir de cette date (1322), la mort de Svētoslav), la Bulgarie se trouve ramenée „en deçà du Danube” — ἐκτὸς Ἰστρου⁶⁾). Autorul

¹⁾ ibid. p. 109.

²⁾ ibid. p. 110—111.

³⁾ G. I. BRĂTIANU : ibid. p. 111.

⁴⁾ ibid.

⁵⁾ G. I. BRĂTIANU : Recherches... Vicina, p. 73.

⁶⁾ ibid.

sus-citat își sprijină afirmațiile pe un citat al călătorului arab *Ibn Batutah* care, străbătând Dobrogea, vede în drumul său „des forces tatares et des postes byzantins“¹⁾ și pe un pasaj din „*Historia*“ scriitorului bizantin *Nicephor Gregoras*, despre care spune, că „est d'ordinaire exacte et précise“²⁾.

Tot referitor la ocupația bulgară din Nordul Dunărei, adică dintre Dunăre, Prut, Nistru și Mare, d-l Brățianu se pronunță: „cette domination bulgare entre le Danube et le Dniestr (1300—1322) ne pourrait être qu'un épisode passager“³⁾, deoarece, după înfrângerea Bulgarilor de Sârbi la Velbujd, în anul 1330, „la Bulgarie a une rôle de plus en plus effacé. La Serbie s'affirmait désormais comme la puissance principale des Balkans. Aussi n'est-il plus mention de possession bulgare au Nord du Danube. Si la Bulgarie s'étend encore jusqu'au Dniestr sur la carte de Dulcert en 1339 et sur celle de Mecia de Viladestes en 1413, on ne saurait y voir autre chose qu'un souvenir confus d'un état de choses antérieur“⁴⁾.

In cursul secolului XIV, cu toate luptele ce se vor da între Genova și Veneția, apoi între Genovezi și Bulgari, totuși numai Venețienii și Cienovezii au făcut comerț cu grâu în porturile Mării Negre, — probabil și în portul Cavarna.

Se pune întrebarea: Cine a stăpânit Cavarna în secolul XIV? Istoricii bulgari, vrând să-și confirme drepturile lor „vechi“ asupra Dobrogei și pentru sec. XIV, au atribuit lui Balica și Dobrotici naționalitatea bulgară. Astfel d-l Zlatarski consideră pe *Balik* „d'origine koumane“⁵⁾; d-l Ischirkoff zice: „l'archonte *Balik* qui paraît être d'origine koumane... Le nom de *Balik* est turc“⁶⁾; iar despre fratele său, Dobrotici: „Il se peut qu'il fut kouman bulgarisé“⁷⁾; pe când Irecek: „si a trecut pe la *despotul bulgar, Dobrotici*“⁸⁾; și d-l Mustafieiev: „Le nom du despote de la Dobroudza était proprement, sans le suffixe diminutif, Dobrota. Il appartient à un type largement répandu non seulement parmi les Slaves du Sud, mais aussi parmi ceux de l'Est et de l'Ouest. On en trouve des exemples, notamment chez les Bulgares“⁹⁾, adică *Dobrotici e Bulgarul Dobrotă*. Iar în

1) G. I. BRĂȚIANU: Recherches sur Vicina... v. II, Les Bulgares à Cetatea Albă, p. 114.

2) ibid. p. 114.

3) ibid. p. 113.

4) G. I. BRĂȚIANU: ibid. p. 113.

5) ZLATARSKI: Le sort historique et... in „La Dobroudja“ p. 57.

6) DR. A. ISCHIRKOFF: Les Bulgares en Dobroudja, ibid. p. 46.

7) ibid. p. 52.

8) Дръ. КОНСТ. ИРЕЧЕКЪ, ИСУОРНЯ НА БЪЛГАРИТЪ, преводъ редактиранъ проф. В. И. ЗЛАТАРСКІ, София, 1929, p. 462, v. (p. 255): „И се отправилъ при бълагарския деспотъ добротичъ“.

9) P. MUTAFIEIEV: Dobrotic-Dobrotica et la Dobroudza, in „Revue des Études Slaves“, 7, 1927, Tome septième, p. 33.

altă lucrare : „Dobrotič ou Dobrotica, déspote de la Dobrogea (XIVe siècle) porte un nom purement slave, derivé de Dobrota et son frère Balika a un nom turanien“¹⁾.

Despre logica istoricilor bulgari și generis și analiza acestor afirmații ne-am ocupat în alt studiu, în timp ce istoricul Iorga a dovedit că Balic și Dobrotici au nume românești ce se găsesc la Români și, deci, sunt Români²⁾.

D-l C. C. Giurescu se pronunță cu rezervă asupra naționalității lor ; cităm : „Știm că Balic a fost unul din vechii voevizi ai Moldovei. Așa dar Balica, pe care izvoarele nisă arată drept Cuman, poate să fi fost la urma urmelor și din neamul nostru. Dar, în cazul acesta, dacă Balica era Român, este greu de admis ca frate său Dobrotici să fi fost bulgar. De aceea spun : nu știm exact de ce naționalitate va fi fost acest Dobrotici. Să admitem însă că a fost bulgar“³⁾.

Deci istoricii bulgari fac pe Balic și Dobrotici, Cumani sau Cumani bulgarizați, iar istoricii români – Români ; însă contrariu acestor păreri, un istoric bulgar susține și documentează că Balic și Dobrotici sunt Turci creștini și, în concecintă, drepturile Bulgarilor asupra Dobrogei în sec. XIV sunt, ca și pentru celelalte secole, gratuite, Bulgarii venind în Dobrogea abia la finele sec. XVIII și în cursul sec. XIX, așa cum am văzut că spune Miletici.

Cum altul e subiectul nostru, rămâne ca în alt studiu să cercetăm, dacă e întemeiată opinia d-lui Athanase Manoff ; deocamdată o admitem cu rezerve.

D-l Manoff arată, că principatul Găgăuzilor a continuat să existe dela 1263–1383, când și-a pierdut independența. Deasemenea arată că principatul nu numai a existat, ci a avut și o continuitate în ce privește succesiunea la tron. Să expunem evenimentele : „Après la mort de Sari Saltuk, nous voyons à la tête du pays des Carbunes (Dobrogea) un certain Balik d'origine turque“⁴⁾.

1) P. P. PANAITESCU : Les relations bulgaro-roumaines au moyen âge, à propos d'un livre récent de Mr. P. Mutafiev : Bălgari i Rumâni văt istoriata na Dunavskite zemi", in „Revista Aromânească" ; Vol. I, Nr. 1, 1929, p. 14–15.

2) N. IORGĂ : Notele unui istoric cu privire la evenimentele din Balcani p. 117–153, în Mem. Secț. Ist. An. Ac. Rom. Seria II, T. XXXV (1912–13) v. p. 148. Apoi v. de același autor : Cinci conferințe despre Venetia, Ed. II-a, Vălenii de Munte, „Datina Românească“, 1926, p. 221. v. p. 125 ; Droits nationaux et... p. 36 ; v. Études roumaines, I, Paris, „Gamber“, 1923, p. 91, v. p. 51 ; Venetia în Marea Neagră, I, An. Ac. Rom. Tom. XXXV, Mem. Secț. Ist. p. 1043 și Dobrotitch (Dobrotic, Dobrotici), quelques observations, en Revue Historique de Sud-Est-european, V^e année Nos 4–6, Avril–Juin, 1928, p. 133 și urm.

3) C. C. GIURESCU : Din istoria nouă a Dobrogei, în „Dobrogea“, 4 Conf. ale Univ. Lib. p. 58.

4) ATHANASE MANOFF : ibid. v. și G. I. Brătianu... Vicina, p. 79 și 81.

Se știe precis că, pe timpul lui Balika, *tot Cavarna era reședința principatului său*. Totodată se poate deduce, că țara sa se afla într-o stare prosperă și avea o organizație militară însemnată pentru acele vremuri, dacă Bazilisa Ana i-a cerut ajutor și Balik i-a trimis pe frații săi, Teodor și Dobrotici.

Astfel Ioan Cantacuzen în „Historia” să scrie, că în anul 1346 Bazilisa Ana, mama lui Ion V Paleologul, contra căreia se ridicase

Str. Carol — Cavarna

vechiul său tutore, Ioan VI Cantacuzino (de partea cui trecuse toate cetățile) și nerămându-i în putere decât Constantinopol, „trimise o delegație la un oarecare Balik, prinț al Carbonei (Cavarnei), dela care Ana ceruse ajutor. Balik primi bine, pe cei trimiși și expedie pe frații săi, Teodor și Dobrotici cu o mie de soldați aleși, ca aliați ai împăratului”¹⁾.

Teodor și Dobrotici cucerind mai multe cetăți, împărăteasa Ana „dădu lui Dobrotici în căsătorie pe fiica ministrului său atotputernic, Apokaukos și l-a făcut generalisim al armatei bizantine și în același timp al acelora cari l-au întovărășit”²⁾.

Teodor se va întoarce la Cavarna cu ostașii, iar Dobrotici va rămâne câțiva timp la Bizanț³⁾.

În Balik mort succéda au trône des Ouguzes Tombrotiska (1354)⁴⁾. Deci între 1346—1354 trăește Balica. În acest timp Cavarna se bucură de o situație înfloritoare, de liniște, comerțul trebuie

¹⁾ IOANNIS CANTACUZENI: Ex imperatoris historiarum, Ed. Bonn, in „Corpus scriptorum historiae byzantine” v. II, p. 584.

²⁾ Ibid. p. 585.

³⁾ Ibid. p. 585.

⁴⁾ ATHANASE MANOFF: ibid.

să fi fost activ, deși au fost lupte în imperiul tatar și între cetățile temporal aliate Genova și Veneția¹⁾). Referitor la buna stare a principatului sub Dobrotici, d-l Manoff spune: „...Tombrotiska, qui grâce à ces biens de parenté avec les Byzantins, prit le titre de despote. Sous son gouvernement le despota des Ogouzes devient puissant. Tombrotiska, qui hérita de la flote des Séldjouques, l'augmenta et l'organisa bien. Sous lui, le pays de Carbone (ancienne petite Scythie) s'appelle Dobroudja du nom de son prince”²⁾.

Despotul Dobrotici domnește între 1354—1386, are ca reședință Kaliacra și-i stăpân pe „întreaga coastă maritimă a Dobrogei dela gurile Dunărei până la Mesembria, la Sud de Varna”³⁾, adică în treaga Dobrogei până la Sudul Varnei (deși intinderea „exactă” a țării sale nu se poate preciza deocamdată)⁴⁾.

Prin urmare sub Dobrotici Cavarna devine un oraș puțin însemnat. Poate că numai corăbii venețieni și genoveze încărcau grâu din Cavarna și celelalte porturi ale lui Dobrotici⁵⁾.

Nu-i locul să tratăm aci conflictul dintre Genova și Veneția și nici să arătăm rolul important jucat de Despotul Dobrotici în politica vremii.

„Il (Dobrofitch) eut pour successeur (1386) son fils Ivangos ou Ioanchos (Ivanco), qui fut le dernier despote des Ogouzes. Car attaqué par Bayazit I, (1383), il devient le vassal de son vainqueur”⁶⁾.

Deci după 1386, fiul lui Dobrotici, Ivanco, „dominus” stăpânește Cavarna, Kaliacra și Varna, iar „Dobrogea Nordică cu Silistra” o stăpânește Mircea cel Bătrân, încă din primul an al domniei sale. Așa se explică titlul lui Mircea din hrisovul dat în anul 1387 către mănăstirea Cozia, cât și ordinul dat căpetenilor Silistrei, prin care le poruncește să respecte și să păzească dreptul de pescuit în băltile de prinprejur, drept ce fusese dăruit numai mănăstirei Cozia, — *toate acestea confirmă stăpânirea efectivă a lui Mircea asupra Dobrogei și Silistrei*⁷⁾.

In stadiul de față *nu putem preciza dacă Mircea cel Mare, după moartea lui Ivanco Dobrotici, a stăpânit și litoralul Mării până la Varna*, adică parte stăpânită de Ivanco.

¹⁾ HEYD: ibid. II, p. 187 și urm.; v. și G. I. Brătianu, Vicina, p. 75 și urm.

²⁾ ATHANASE MANOFF: ibid.

³⁾ C. C. GIURESCU: *Din istoria nouă a Dobrogei*, ibid. p. 58; v. de același autor, *Istoria Românilor* p. 452; C. Moisil, Dobrotici și Mircea cel Bătrân, în „Dobrogea”, Vol. festiv, p. 307; D. Onciu, Mircea cel Mare și Alexandru cel Bun, Curs univ., 1926, p. 40.

⁴⁾ G. I. BRĂTIANU: Vicina, p. 82.

⁵⁾ N. IORGĂ: La politique vénitienne dans les eaux de la Mer Noire, I, Dobrototchi, p. 304—306.

⁶⁾ ATHANASE MANOFF: ibid.

⁷⁾ D. ONCIU: Mircea cel Mare, ibid., p. 28—29, și C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, p. 452.

In orișice caz e cert, că Mircea a stăpânit Dobrogea Veche și că dela Români, Turcii o cuceresc în anul 1417, nu dela Bulgari, și tot Românilor o iau înapoi dela Turci, în 1878¹⁾.

In secolul XIV Cavarna este o citadelă a Găgăuzilor și a creștinismului; Oguzii (Găgăuzii) fiind creștini, aveau „școli grecești și biserici grecești, dar vorbeau limba turcă, pe care o scriau cu caractere grecești”²⁾.

Găgăuzii — credem noi — și-au păstrat majoritatea în Cavarna și sub stăpânirea otomană. Abia după anul 1878, Bulgarii au schimbat raporturile etnice ale orașului.

Se știe că orașul Cavarna în sec. XIV depindea de episcopatul Varnei. Intr'un act al patriarhului dela Constantinopol din anul 1325, se numește protopop Metodios în scaunul mitropolitan al Varnei și Carvonei (Cavarnei)³⁾. Mai târziu, prin anul 1370, Carvona (Cavarna), Kaliakra, Kranea, Gerania și Durostorum sunt cotate ca făcând parte din mitropolia Varnei⁴⁾.

Să vedem ce soartă a avut Cavarna sub Turci?

Primul moment însemnat e lupta dela Varna, din anul 1444, când Vladislav, regele Ungariei și Poloniei cu oștile sale, conduse de Iancu de Hunedoara și ajutați de oștile inunțene ale lui Vlad Dracul s-au luptat cu armata sultanului Murad II.

Creștinii înaintau încet ca să asedieze cetățile. După ocuparea Rahovei „sau poate a Razgradului, de aici, la 24 Octombrie, regele (Vladislav) a trimis proclamație către comandanții turci din Șumla, Matrovăț, Petret, Varna, Cavarna și Șalata ca să se predea. Armata expediționară pretutindenea ardea și pustia”⁵⁾. Creștinii nu s-au mulțumit numai cu proclamația, dar au și cucerit multe cetăți prin lupte, Turcii fiind goniti. În afară de Varna, Șumla, Petret și Caliacra, a căzut și Cavarna, însă fără luptă; garnizoanele turcești fugiseră pe mare, iar Cavarnenii s-au predat și s'a ocupat orașul de oștile tari ale creștinilor⁶⁾.

In anul 1612, Cazacii pradă litoralul Mării Negre până la Meseembria, deci și Cavarna.

Năvala căzăcească aduse expediția turco-tatară din anul 1620 a Pașei Skender; atunci s-au așezat în Bugeac o parte din Tătarii dobrogeni.

Cantemir Mirza cu Tătarii din Bugeac apără în anul 1630 Do-

¹⁾ C. C. GIURESCU: Din istoria nouă... p. 58—59.

²⁾ ATHANASE MANOFF: ibid.

³⁾ N. IORGĂ: Veneția în Mareea Neagră, I, Dobrotici, p. 1043.

⁴⁾ MIKLOSICH ET MÜLLER: Acta Patriarchatus, I, MCLXXII, p. 528, v. și N. Iorga, Veneția în... I, p. 1043.

⁵⁾ I. MINEA: Vlad Dracul și Vremea sa, p. 182.

⁶⁾ PHILIPPI CALLIMACHI: De rebus a Vladislas Polonorum atque Hungarorum rege gestis. Ed. Schwandtner, 1746, Tom. I, p. 512: „Decimisque castris Cavarnam assecutus, in detractionem accepit.

brogea Nouă de Cazaci, cari devastaseră litoralul Mării dela Varna până la gurile Dunărei. În timpul războiului rusofunc, din 1768-1774, Cavarna a fost centru de aprovizionare func; iar generalii ruși Dolgoruki și Ungern s'au retras pe ţărmul Mării, pe la Balci, Cavarna etc.

Cu ocazia războiului rusofunc din 1828, Cavarna a fost distrus complet de Ruși; dar imediat ce s'au domolit lucrurile, locuitorii și-a refăcut gospodăriile, casele, etc.¹⁾.

In cursul războiului Crimeii, cele 30 de brutării ale Cavarni fabricau galeți (pesmeți) pentru aprovizionarea armatei.

Războiul din 1877 face să se petreacă un eveniment istoric pentru Cavarneni. La 17 Iulie 1877 apar cete de Cazaci, care ve să pătrundă în Cavarna. Cavarnenii fac gardă și se impotrivesc 3 zile până sosesc din Balci Curt Mehmed Ali.

Acesta chemă 4 bătrâni ca delegați și, în fața a 4 Cerchezeri 60.000 groși, spre a fi crutat orașul.

In timpul tratativelor Cerchezii omorâră doi din delegații Cavarni, ceilalți doi scăpară prin fugă. Aceasta fu începutul măcelului. Cazaci jefuiesc și omoară pe cei ce se opun; își măntue viața femeile bătrâne și copiii, fugind pe jos sau în căruțe, dela Cavarna tocmai Capul Caliacra (la 15 km depărtare).

O fregată și armată din Bazargic sosind, pun capăt măcelului 400 de Cerchezi au pierit, iar dintre băstinași numai 25. S'au distin în aceste ciocniri frații Petre și Amira Girachis, Bogdanoglu Dumitru, Mihalbei Andon și alții.

Totuși, culmea ironiei, comandantul Hasan Paşa găsește vinovație pe Cavarneni; de aceia pe 20 ii închide²⁾.

Din cauza politicei externe greșite și a dorinței de a realiza Bulgaria Mare prin războiul balcanic, se provoacă intervenția României. Aceasta mobilizează armata și ocupă Dobrogea sudică, implicit Cavarna. Armata română în marș rapid ajunge în apropierea Sofiei țarul Ferdinand I, spre a-și cruta Capitala de ocupația oștirei române adreseză o telegramă Regelui Carol I, care înțelegând situația dă ordin să se opreasă înaintarea trupelor. Pacea dela București din 28 Iulie 1913 ne aduce Dobrogea Nouă.

Cu ocazia războiului de infregire, în Cavarna nu s'a dat nici o luptă. Atât însă că după evacuarea orașului de către autorități și funcționari spre Medgidia, Bulgarii au distrus școlile și casele Românilor, iar ce-au găsit în ele, mobilier, imbrăcăminte, etc. au vândut la licitație³⁾.

¹⁾ MARIN RAREȘ: Xavier Hommaire de Hell, Un călător francez în Dobrogea în 1846, în „An. Dobr.” Anul XV (1934), p. 59-60.

²⁾ Informațiile culese de subsemnatul dela dl Ioan Ciomu, secretarul Gimnaziului Mixt de Stat din Cavarna și cunoșător al multor cuvinte, știute de bătrâni orașului. Faptele au fost verificate de noi, în timpul cercetărilor noastre îndelungate.

³⁾ Toate acestea se vor expune pe larg în teza mea de doctorat, intitulată „Dobrogea Sudică între anii 1913-1919”, care va apărea în cursul anului 1937.

CONCLUZII

Din tot ce s'a spus, rezultă că orașul Cavarna, fundat probabil în prima jumătate a sec. XI, a purtat în Evul Mediu diferite numiri și anume: Karnava, Gauarna, Gavarna, Cavasco, Carbona, Cavarno și Cavarna; că orașul Cavarna este tot una cu Carbona și nu cu Balicul, cum îl identifică istoricii bulgari. Locuitorii săi au fost: Români, cari cu timpul s'au împușnat, Pecenegi, numeroși Greci, Cumani, Găgăuzi, cari constituiau elementul etnic majoritar în Evul Mediu, apoi Turci și Tătari, dar mai ales Turci numerosi, indicați de toponimia Cavarnei și a Dobrogei Sudice; iar Bulgarii au venit, așa cum și Miletici o spune, abia la finele sec. XVIII și în cursul sec. XIX. Deci nu există Bulgari vechi, Bulgari autohtoni.

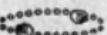
Însăși relațiile călătorilor străini vorbesc despre o populație turco-tatară și greacă la Cavarna și în imprejurimi și de o minoritate bulgară, care apare abia între anii 1860—1880, cum arată Kanitz. Iar trecutul Cavarnei este sbuciumat, făcând parte în 1040 din ducatul de Paris-trion, e invadată de Pecenegi, dintre cari 100.000 se stabilesc în Dobrogea Sudică, la cari se adaugă ulterior Cumanii și Găgăuzii. Între 1186—1241 Cavarna se află sub dominația nominală a țărilor dela Târnova și probabil sub conducerea unui șef local și, după 1241, sub dominația efectivă a Tătarilor, plătind tribut hanului Hordei de Aur din Kiptciak. După 1261 Cavarna devine capitala principatului independent al Găgăuzilor sub Izeddin, apoi din 1263 e condusă de unchiul său, Sari Saltuk, care, disponând de forțe terestre și navale apreciabile, va da ajutor Impăratului din Bizanț. Între 1300—1322 Cavarna se afla în stăpânirea efemeră a țarului bulgar Svetoslav, după care arhontele Balik, apoi Dobrotici o stăpânesc.

Să mai repetăm afirmațiile lui Athanasie Manoff, că principatul Găgăuzilor a continuat să existe neîntrerupt dela 1263—1383, că *șefii săi sunt Balik și Dobrotici, Turci și deci drepturi asupra Dobrogei au mai curând Turci, decât Bulgarii, nu mai e cazul să insistăm aici.*

De asemenea nu insistăm nici asupra relațiilor comerciale, bisericiste și politice ale Cavarnei, care se pot urmări în lucrare.

Octavian S. Mărculescu

Doctorand în Litere

RÂNDUNICI

*Sorb adânc în ochi albastrul spumegoaselor abise
Două inimi plutitoare peste-ocean ca două vise.
Și prăpastia se cască fioroasă dedesubt,
Svârcolindu-se sălbatec într'un clocoț ne 'ntrerupt.*

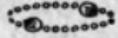
*Nouri negri ca tăciunii în adâncuri se arată,
Zarea scapără de fulger și un tunet lung, deodată,
Sfâșie nemărginirea, rupe=al norilor zăgaz,
Ploaia vine ca o pânză și apoi ca un talaz,*

*Se revarsă tumultoasă, bate repede cu ciudă,
Peste trupul mic și firav peste=aripa tot mai udă,
Și din când în când, în goană, ochii lor pe=ascuns se sort
Cu avânturi înmiute străbătând vârtejul orb.*

*Turnuri roșii de castele rândunicile visează,
Cuiburi agățate 'n vârfuri, umbra frunzei, blonda rază
Și fântâna, stropi de rouă picurați din rămurele,
Și culcușul, puf de sălcii, strejuit de-un roiu de stele.*

*Și sfruntând și vânt și valuri și stăfulgere de foc,
Duc cântări de primăvară către fărmuri cu noroc.*

Grigore Sălceanu

IARNA DOBROGEANA

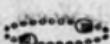
Pe mare suflă vîforos Rusneacul,
Dorm bălțile și Dunărea sub sloiuri;
Pe ghiață care grele curg în roturi,
La mori de vînt vin oamenii cu sacul.

Prin stepele svântate de noroieie,
În case focul arde roș ca macul;
Se coace rumenindu-se dovleacul
Și pânzele curg albe din răsboieie.

Tăceri mornite 'n Valea-fără-iarnă.
Prin șure boii rumegă cocenii;
În vînt șirpa morii se răstoarnă.

Și povestind din vremuri, Dobrogenii
Cu ochii visători pe lâna furcii,
Ca 'n nori de fum văd luptele cu Turcii.

Grigore Sălceanu

STUDIU ASUPRA POPULAȚIEI TURCEȘTI DIN DOBROGEA ȘI SUDUL BASARABIEI¹⁾

I.

ASPECTUL ETNOGRAFIC AL DOBROGEI ȘI SUDULUI BASARABIEI

După cum s'a arătat și în studiu asupra „Iredentei bulgare”, populația din Dobrogea și Sudul Basarabiei a avut o viață foarte sbuciumată în decursul vremurilor, suferind diferite influențe străine și fiind împiedecată în dezvoltarea ei normală de nesfârșitele răsboie și de necontentările înfiilor trăiunii sau năvăliri ale altor neamuri, atât de la Est, cât și de la Sud.

Rezultatul acestui amestec de diferite neamuri și seminții este mozaicul de naționalități pe care il găsim azi în Dobrogea și Sudul Basarabiei.

Din datele obținute dela „Institutul demografic”, reiese că în Dobrogea trăesc în prezent 20 (douăzeci) de naționalități diferite, iar în Sudul Basarabiei 15 (cincisprezece) naționalități.

Situația etnografică a Dobrogei este reprezentată prin Graficul Nr. 1, în care se vede că naționalitățile care predomină ca număr sunt: Români, Bulgari și Turci.

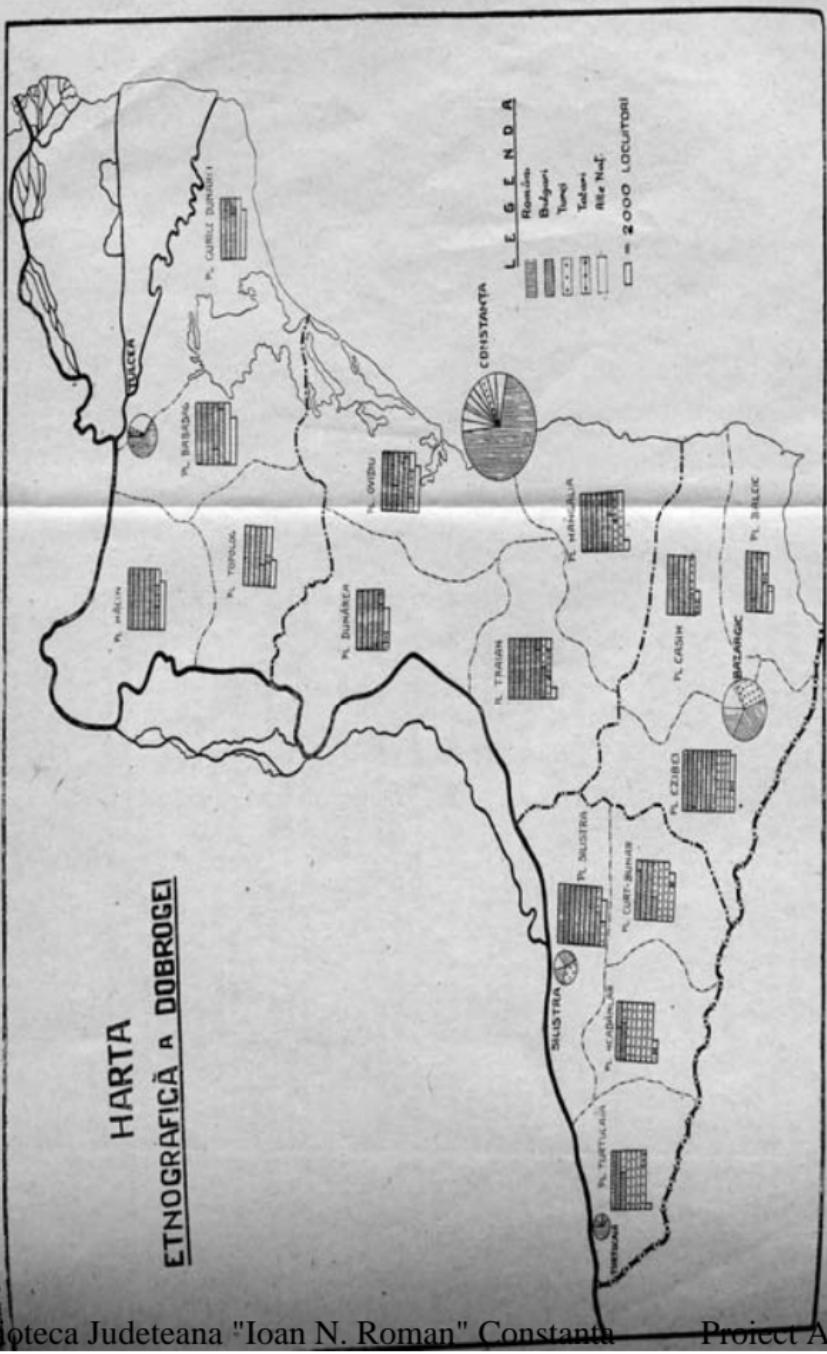
Numărul total al Turcilor din Dobrogea este de 150.826, la cari, dacă se adaugă și Tatarii, în număr de 22.091, se obține un total general de 172.917, deci, în orice caz, inferior numărului total al Bulgarilor.

In graficele Nr. 2, 3, 4 și 5 din anexa Nr. 2 se poate vedea situația etnografică în cele patru județe ale Dobrogei. Se observă că în vechea Dobroge și în special în județul Constanța predomină Români, în timp ce în Dobrogea nouă se găsesc în minoritate, acolo predominând Bulgarii în jud. Caliacra și Turci în jud. Durostor.

In harta etnografică a Dobrogei, anexa Nr. 3, se poate vedea situația pe teritoriu. Se observă în această hartă că Turci sunt răspândiți în vechea Dobroge, iar densitatea lor merge crescând spre Sud, găsindu-se în masă compactă în regiunea din apropierea cu Bulgaria și, în special, în colțul de Sud-West al Dobrogei noui.

¹⁾ Redacția „Analelor” atrage atenția asupra celor lăpărite pe pag. a doua a copertei.

HARTA
ETNOGRAFICĂ A DOBROGEI

Tot în această hartă se observă că elementul bulgăresc se găsește în partea de Nord a Dobrogei vechi însipit ca o pană în zona Sud Tulcea—West Babadag—capul Midia, iar în Dobrogea nouă predomină în tot jud. Caliacra și se întinde spre Silistra. Această aşezare a Bulgarilor în Dobrogea-nouă este, probabil, rezultatul poliției de colonizare a Statului bulgar, cu scopul săvâdit de a izola de Români massa Turcilor din jud. Durostor și cu intențunea de a măcina și a disloca ulterior acest bloc turcesc, ceea ce se și întâmplă, după cum vom vedea în cuprinsul acestui studiu.

Pentru Sudul Basarabiei, nedispunând de date statistice precise dela Institutul demografic, deoarece încă nu s'a terminat lucrarea de centralizare a rezultatului recensământului din 1930, se arată situația etnografică a celor patru județe în anexa Nr. 4, după datele unui recensământ administrativ din anul 1932 și în harta etnografică anexa Nr. 5, după harta profesorului Alexis Nour.

Din graficele Nr. 4, se poate vedea că elementul românesc este reprezentat într'o foarte slabă proporție în județele Ismail și mai ales Cetatea Albă, iar elementul bulgăresc tocmai în aceste județe se găsește într'o proporție mai mare.

Tot în aceste grafice se observă că în Sudul Basarabiei nu se găsesc Turci, în schimb se găsesc Găgăuți — cari nu sunt altceva decât un soiu de Turci creștini, după cum vom vedea în Partea III-a a acestui studiu — în număr total de 74.616.

Din harta anexă Nr. 5 se poate vedea că aspectul etnografic al Sudului Basarabiei este următorul :

Români se găsesc în număr mai mare pe văile Prutului și Nistrului și în zona Nord-Basarabeasca.

Bulgari se găsesc în partea de Sud a Basarabiei, aproximativ în zona dintre C. F. Reni—Basarabeasca—Cetatea Albă.

Găgăuții se găsesc la Vest de Basarabeasca și mai la Sud spre Toraclia—Bolgrad—Renii—Ismail—Chilia.

Germanii și Francezii se găsesc în colonii răzlețe în zona Petrovka—Leipzig—Tarutino—Tatar Bunar—Tuzla—Cetatea Albă—Ivanovka Rusească—Manzir.

Restul naționalităților sunt împrăștiate peste tot.

II.

EMIGRAREA TURCILOR DIN DOBROGEA

1. Numărul emigranților

Încă din anul 1922, s'a observat în Dobrogea o mișcare de emigrare a Turcilor, în special a celor din județele Caliacra și Durostor.

Această mișcare a mers crescând, descriind o curbă sinuoasă și foarte neregulată, după cum se vede în diagrama Nr. 1, anexa Nr. 6, și atingând maximum la finele anului 1926.

După datele obișnuite dela Poliția portului Constanța, numărul Turcilor emigrați între 1919—31. III. 1934, ar fi de 12.928.

Din diagrama Nr. 2, anexa Nr. 7, se vede că avem numai 1.835 de emigrați din jud. Constanța, restul de 11.093 fiind emigrați din Dobrogea nouă.

Dacă raportăm numărul de 6.675 emigrați turci din Caliacra și Durostor până la finele anului 1930 la totalul Turcilor din aceste două județe, după recensământul din același an, găsim un procent de aproximativ 5,2%. Acest procent crește însă până la 31. III. 1934, de oarece aceste emigrări ating maximum în jud. Caliacra în anul 1932 și o cifră destul de însemnată în jud. Durostor în anul 1933.

In ipoteza că populația turcă din aceste județe n'a înregistrat nici o creștere datorită nașterii, pentru a compensa pierderile suferite prin emigrări între 1930—1934, procentul scăderii populației se ridică la aproximativ 8,9%.

In această apreciere trebuie să ținem însă seamă și de faptul că foarte mulți Turci, pentru a ocoli piedicile ce se puneau de autorități în calea emigrării, au cerut și obținut pașapoarte pe termen scurt, camuflând astfel intenția emigrării, sau au părăsit țara trecând prin Bulgaria.

In orice caz, o statistică exactă a Turcilor, cari au părăsit țara între 1919—1934, ar da un procent cu mult mai mare; însă, în foarte multe cazuri, autoritățile administrative locale au incurajat în mod inconștient sau interesat aceste emigrări, deci este foarte greu de a se stabili, cu ajutorul lor, o asemenea statistică.

2. Cauzele emigrării

Emigrarea Turcilor din Dobrogea se datorează mai multor cauze. Vom cita pe cele principale :

a) *Acțiunea bulgărească pentru dislocarea blocului turcesc din Cadrilater.*

Inca înainte de anexarea Cadrilaterului la România, guvernul bulgar a căutat să determine, prin orice mijloace, o emigrare sau o retragere în interior a populației musulmane din această regiune, pentru a o popula cu elemente naționale.

Colonizarea Cadrilaterului cu Bulgari aduși din regiunea Filis poli s'a urmărit ani deândul, după un plan metodic întocmit și energetic executat.

Coloniștii bulgari, având concursul tacit sau pe față al autorităților, s'au dedat la tot felul de violențe față de populația turcească, încălcându-i proprietățile, devastându-i gospodăriile, batjocurindu-i creșința, pentru a o determina să plece și să-i acapareze pământurile părăsite.

In jud. Caliacra s'a înregistrat o adeverată teroare asupra acestei populații, determinând-o să emigreze în masă. Rezultatul a fost

că, după 6 ani, Bulgarii au reușit să aibă o situație numerică preponderentă, pe care o mențin până azi.

Acest succes a fost ușurat și de faptul că *pământurile din acest județ aparțineau marei proprietăți, deci marea majoritate a populației nu era legată de pământul pe care se hrănea.*

In județul Durostor, unde terenurile aparțin micii proprietăți, fiind și mai fertile ca în județul vecin, procesul de dislocare a mers mai incet și se poate chiar afirma că politica de colonizare a Bulgarilor a eşuat în fața tenacității Turcilor, nereușind decât să incercuiască pe la Nord blocul turcesc din acest județ, după care urma să se producă, mai târziu, procesul de măcinare printr-o penetrație lentă, dar bine organizată și susținută.

După alipirea Cadrilaterului la România, Bulgarii nu au renunțat la planurile lor și au continuat lupta prin toate mijloacele, recurgând la tactica infiltrării elementului bulgar în massa compactă a Turcilor.

Intreagă această acțiune politică a fost încredințată de către guvernbul bulgar societății iridentiste V. D. R. O., care — având și cursul populației locale — a reușit în scurt timp să capete înfinse legături pe teritoriul nostru.

Programul V. D. R. O-ului este :

1) *Dislocarea elementului turcesc* prin toate mijloacele la îndemâna, între care și întărirea unei permanente stări de surescifare, prin răspândirea svonurilor că bande de comitagii vor ataca satele turcești de pe frontieră româno-bulgară pentru a le jefui și distrugere. Scopul urmărit prin această acțiune cu teroare este determinarea populației turcești la emigrare, pentru ca terenurile și întregul inventar agricol al acestei populații să treacă în proprietatea Bulgarilor.

2) *Zădărnicirea colonizărilor întreprinse de Statul român în Cadrilater.*

3) *Captarea intelectualilor români* pentru sprijinirea acțiunii bulgărești în această provincie.

Toate aceste puncte de program au fost în parte atinse. Populația turcească continuă să emigreze, vânzându-și averile pe prețuri derizorii, după cum se vede din tabelul-anexă Nr. 8. Băncile bulgărești din Cadrilater, sprijinite cu fonduri de guvernul bulgar, pun la dispoziție sumele necesare pentru cumpărarea terenurilor vândute de Turcii emigranți.

Legea „Dobrogei noui”, prin care se lua întregii populații o cotă de pământ din loturile ce avea, pentru a da posibilitatea înapoiierii în Dobrogea a Bulgarilor refugiați în Bulgaria, a întărit și mai mult elementul bulgăresc, a sporit nemulțumirile și a alimentat curentul de emigrare a Turcilor.

După informațiunile obținute de la Consulul României la Varna, se observă și în Bulgaria un puternic curent de emigrare a Turcilor,

ale căror pământuri au fost achiziționate în cea mai mare parte de către refugiații bulgari, în special dobrogeni.

Pentru zădănicirea colonizărilor întreprinse de Statul român în Cadrilater, societatea ireditistă bulgară V. D. R. O. a făcut tot ce î-a stat în puțință spre a întreține în Cadrilater o stare de permanență agitație și panică prin atacul bandelor de comitagii și a înăspri raporturile dintre coloniști și populația turcească.

Coloniștii veniți din vechiul regat trăesc în cele mai bune relații cu Turcii și toate încercările Bulgarilor de a-i pune în conflict au eşuat.

Coloniștii macedoneni însă au fost instalati, încă de la venirea lor, în locuințele Turcilor. Instalarea s'a făcut fără nici un criteriu, având aspectul unei expulzări.

Deși statul a destinațiat coloniștilor locuri pentru construcția caselor și le-a pus la dispoziție și material de construcție, aceștia nu mai voiesc să iasă din locuințele Turcilor, preținzând să-și facă Turcii case dacă le trebuie.

Instigați de Bulgari, coloniștii macedoneni se dedau la tot felul de abuzuri în dauna pașnicei populaționi turcești, cu scopul să-și dea seama că, prin aceasta, se întărește elementul bulgar.

Astfel, deși acești coloniști au terenuri de cultură date în folosință, nu sunt rare cazurile când încalcă proprietățile Turcilor, ridicându-le chiar parte din recoltă, fără nici o teamă de sanctiuni, deoarece administrația locală este în mâna Bulgarilor și toate reclamațiunile rămân fără nici un efect.

In comuna Sungurlar, coloniștii macedoneni au devastat prin defrișare pădurile Turcilor. Rezultatul reclamației făcute de proprietarii acestor păduri a fost amendarea lor de către Regiunea silvică, pentru motivul că au defrișat pădurea înaintea termenului fixat prin lege.

La aceste încălcări și samavolnicii din partea coloniștilor macedoneni se adaugă jignirea sentimentului religios, care nemulțumește profund populația turcească. Din indemnul Bulgarilor, coloniștii macedoneni au aruncat în fântânilor Turcilor slănină de porc și umblă în cuprinsul gospodăriilor comune în ținută indecentă, din care cauză soțiile Turcilor nu pot ieși din camere pentru a-și vedea de treburi.

In vederea captării intelectualilor români, cari ocupă funcții în Cadrilater, Bulgarii înlesnesc căsătoria acestora cu femei de origine bulgară, ii cointereseză la diferite afaceri locale, sau îi compromis, pentru a-i putea specula în interesul cauzei bulgare.

In urma intervenției factorilor politici bulgari și pe baza influenței în administrația locală, s'a reușit a se determina Prefecturile de județ să dea un ordin circular, prin care se cere a se întocmi tabele de locuitorii, cari doresc a emigra în țări străine.

Organele în subordine au interpretat acest ordin în sensul că el privește numai populația musulmană și au fost chemați la Pria-

mărie toți Turcii, cărora li s'a pus direct întrebarea : „La ce dată plecați ?“.

Acest ordin a produs oarecare panică în sănul populației turcești și, cum nu s'au dat dispozițiunile necesare pentru interpretarea lui, agitația persistă, mai ales că ordinul sosea după un altul, prin care se comunica hotărârea de a nu se mai elibera pașapoarte de emigrare.

b) *Propaganda emisarilor turci pentru a determina populația musulmană să emigreze.*

După informațiunile obținute dela Direcțiunea Generală a Poliției prin Ministerul Muncii și cele culese dela Serviciul Secret de Informații ale Marelui Stat Major la fața locului, rezultă că emigrarea Turcilor din Cadrilater se datorează într'o măsură neînsemnată și emisarilor de origine turcă, agenți de legătură ai Consulatului otoman din Constanța.

Ministerul de Externe diu Angora, sezizat de numeroasele plângeri ale populației musulmane din Cadrilater, amenințate de Bulgari cu exterminarea totală, pe cale confidențială a dat instrucțiuni organelor consulare turcești din România și Bulgaria că, întrucât în Anatolia sunt disponibile terenuri întinse, în urma plecării Armenilor și Grecilor, guvernul a dispus ca toți emigranții turci din cele două țări să fie improprietări acolo, acordându-se fiecărui cap de familie câte 30 Ha. pământ arabil, mijloace pentru construit case și uneltele necesare exploatarii pământului.

Au fost identificați patru asemenea emisari, cari au activat în special în județele Caliacra și Durostor și anume :

Hasan Hifzi, fost învățător în comuna Aiorman, județul Cazacra, cu domiciliul în Bazargic, Str. Maramureș Nr. 2. Este refuzat din Turcia, fiind condamnat la moarte de Justiția din Angora, pentru motivul că făcuse propagandă revoluționară contra regimului kemalist și a apărut în Dobrogea în anul 1922.

In ultimul timp a cerut amnistirea dela Angora și, pentru a se reabilita, desfășoară în Cadrilater propaganda de emigrare, ca agent principal al Consulatului otoman din Constanța.

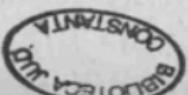
Ismail Zandala, stabilit în Bazargic, fost proprietar-director al ziarului turc „România“ ce apărea în Bazargic.

Riza Karamuratia, hangiu în Bazargic, unde sunt concentrată solicitatorii pentru emigrare.

Ilias Ziskarsin, din Bazargic.

Acești emisari vizitează satele turcești, fac liste de capii de familie de origine turcă, amatori de emigrare și le depun la Consulatul otoman din Constanța pentru aprobare.

Consulatul otoman acordă viza gratuită, avizând în același timp autoritățile din Istanbul, pentru a primi pe emigranți, a le înlesni desbarcarea și azi conduce la destinație.

c) Propaganda prin ziarele locale scrise în limba turcă și română

In Dobrogea apar câteva zile scrise în limba turcă și română care fac o propagandă bine camuflată în vederea emigrării Turcilor. Nu conțin îndemnuri directe la emigrare, ci speculează în acest scop diferitele stări de lucruri și de spirit din România și din Turcia.

Aceste zile sunt:

Hac Şor, scris în limba turcă, apare la Silistra.

Ilderim, scris în limba turcă, apare la Bazargic.

Legionarii, scris în românește, apare la Bazargic.

Puteam afirma, aproape cu certitudine, că aceste zile sunt opera ierarhiei bulgare, care le imprimă directiva și le finanțează pe sub ascunzat.

d) Abuzurile administrației locale.

Bulgarii din Cadrilater, conform instrucțiunilor primite dela Sofia și sprijiniți de societatea ierarhistă „V. D. R. O.”, au început imediat după războiul luptă pentru acapararea administrației locale.

Urmând o politică oportunistă, dusă cu mult tact și sprijiniți pe situația economică superioară celorlalte naționalități conlocuitoare, precum și pe faptul că stăpâneau orașele din Cadrilater, în care se găsesc în mare număr, au reușit treptat, treptat să pună mâna pe înfregul apărării administrațiv local, prin care să-și pună în practică programul, a cărui realizare o urmăresc cu perseverență.

Dacă în județul Caliacra, unde se găsesc în majoritate, acest lucru pare firesc și greu de împiedicat, în județul Durostor, unde formează o minoritate față de Turci, cari predomină acolo ca număr, explicația nu se poate găsi decât în faptul că stăpânesc orașele Turcaia și Silistra și, prin acapararea administrației centrale a județului, au ajuns să pună mâna și pe administrația comunala.

Acest lucru a nemulțumit profund pe Turci, cari se văd tipi de drepturile lor de a se administra singuri, având impresia că nimic nu s'a schimbat și tot Bulgarii sunt stăpâni.

Cucerirea puterii administrative a dat posibilitatea Bulgarilor să-și pună în aplicare planul de dislocare și măcinare a blocului turcesc din județul Durostor, și să mulțumească populația turcească prin tot felul de abuzuri și samavolnicii, pentru a determina să emigreze.

Chiar acolo unde în capul administrației locale se găsesc, ele, românești, Bulgarii au știut să le câștige de partea lor și să le îndemne la abuzuri față de populația turcească pașnică și îndelung răbdătoare.

O anchetă făcută în Dobrogea de către organele informative ale Serviciului Secret a constatat o serie întreagă de abuzuri comise de autoritățile locale cu o perseverență adesea inconștientă.

Astfel, în Dobrogea și în special în Cadrilater se practică încă sistemul angaralelor, o urmă a unui vechiu obiceiu de mult ieșit din uz în celelalte țări și chiar în celelalte provincii ale țării noastre.

Dacă acest sistem ar fi aplicat cel puțin cu imparțialitate, ar putea fi suportat, fără a provoca nemulțumiri din partea nimănuia.

Se întâmplă însă că sistemul angaralelor apasă asupra populației turcești, elementul bulgar fiind menajat.

Toate reclamațiile Turcilor au rămas fără efect, deoarece comisiunile de anchetă au luat contact cu conducătorii politici bulgari, aceștia au reușit să obțină clasarea sub diferite preTEXTE, reclamanții fiind expuși persecuțiunilor administrației locale.

Pentru exemplificare, semnalăm numai câteva din abuzurile administrative :

In anul 1931, s'a transportat pe șoseaua Beibunar-Silistra și Rahman-Asiçlar-Accadânlar-Silistra, 26.000 căruje de piatră de către Turci, fără a li se plăti nici un ban pentru transport. Antreprenorii lucrării erau Bulgarul Tomoff și Evreul Vlandes.

In anul 1932, Legiunea de Jandarmi Durostor a transportat la anumite localități o cantitate apreciabilă de materiale de construcție utilizând pentru cărăușie în majoritate pe Turci. Pentru transporturi nu s'a plătit nici un ban, deși se efectuau în plină campanie agricolă.

In anul 1931, Comandantul Legiunei de Jandarmi Durostor a scos la angara sute de căruje de ale Turcilor pentru a transporta de la 60-70 Km. piatră și nisip, cu care avea să paveze strada din fața locuinței sale, proprietatea Bulgarului Dimitrie Dimoff. Bine înțeles că pentru aceste transporturi nu s'a plătit nici un ban.

Abuzurile autorităților administrative locale sunt consecnate și într'un ordin al Preșterei Plășii Acadânlar, cu numărul 604 din 15.III 1932, în care se recomandă „să nu se facă abuzuri ca până acum, când unii locuitori mai înțelegători erau scoși de nenumărate ori la lucru, iar alții se sustrageau și nu erau scoși deloc“.

Populația turcească a fost nedreptăjită de autoritățile locale, influențate de Bulgari, și cu ocazia lucrărilor de comasare, când i s'a atribuit ca teren de cultură în proporție de 50% terenuri împădurite, pe care nu are voie să le defrișeze, conform codului silvic.

3. Consecințele emigrării

a) Slăbirea unui element de ordine și de rezistență la granița de Sud a României în fața tendințelor iridentiste bulgare și schimbarea aspectului etnografic al Dobrogei nouă în favoarea Bulgarilor.

Emigrarea Turcilor din Dobrogea în număr atât de mare trebuie privită ca o pierdere greu de reparat.

Populația turcească a dat dovedă, în tot cursul istoriei de când Dobrogea se găsește sub stăpânire românească și în momente decisive, de lealitate și atașament sincer față de Statul român. Se remintește atitudinea delegaților turci în congresul musulman dela Constanța în 1918, menționată în studiul asupra „Iredentei Bulgare“.

Această populație, care nu cere decât să fie omenos tratată, este capabilă de un devotament fără margini față de noua sa patrie.

Copii Turcilor spun cu mândrie că sunt Români, iar tinerii amânați sau dispensați de serviciul militar se roagă, plângând, să nu li se facă rușinea de a fi socotiți nevolnici și scutiți de obligațiunile serviciului militar.

Conservarea și întărirea elementului turcesc din Dobrogea și, în special, din cele două județe dela granița română-bulgără constituie o problemă de ordin național superior și tratarea ei cu ușurință ar fi o enormă greșală, ale cărei efecte dezastruoase se vor resimți mai târziu.

b) *Întărirea elementului bulgăresc, atât din punct de vedere numeric, cât și economic.*

Iredenta bulgară, sprijinită din punct de vedere financiar de Statul bulgar, după a cărui directivă lucrează, urmărește cu perseverență realizarea preponderenței elementului bulgar în Dobrogea nouă, câștigând terenul pas cu pas.

In această provincie se dă o luptă surdă între elementul bulgar și turc, la care autoritățile românești asistă impasibile, sprijinind chiar în mod inconștient sau vinovat îsbânda celui dintâi, atât din punct de vedere național, cât mai ales economic, după cum s'a arătat în studiul asupra „Iredentei Bulgare”.

4. Măsuri pentru stăvilirea emigrării Turcilor din Dobrogea

Primejdia slăbirii prin emigrare a elementului turcesc din Dobrogea a fost sesizată încă din 1927 de către autoritățile centrale, care au căutat să ia anumite măsuri, fie pentru a stăvili emigrarea, fie pentru a-i atenua consecințele. Aceste măsuri au rămas însă fără efect, deoarece emigrările au continuat crescând, iar consecințele n-au putut fi atenuate din cauza crizei financiare în care se sbate Statul român.

Prima autoritate centrală care a luat asemenea măsuri a fost Ministerul Muncii, respectiv Comisiunea Migrațiunilor.

La început, această Comisiune n'a pus nici o piedică emigrării, ci a cerut numai celor cari solicita pașapoarte în acest scop, să facă dovada că și-au vândut averea Românilor.

Observând că emigranții încep a se înapoia, din cauză că nu au găsit condiții favorabile de stabilire în Asia Mică, unde erau colonizați în regiuni insalubre și expuși molimelor, Comisiunea a opus emigrarea către Turcia.

Curentul de emigrare n'a putut fi opus însă prin această măsură și cei cari doreau să emigreze au început a se adresa prefecturilor de județ, cerând pașapoarte generale pentru trei luni, sub pretextul diferențelor interese personale sau familiare.

Cu toate că, în conformitate cu legea migrațiunilor, prefecturile de județ nu puteau elibera asemenea pașapoarte pentru țările

extracuropene, totuși au comis acest abuz, constatat oficial de către Ministerul Muncii, care arată că între 1927—1932 prefectura județului Durostor a eliberat pașapoarte generale pentru 1.044 Turci, iar prefectura județului Caliacra pentru 1.336 Turci.

Sesizat de acest fapt, Ministerul Muncii a intervenit la Ministerul de Interne, cerând să interzică prefecturilor să mai elibereze pașapoarte călcând prevederile categorice și precise ale legii migrațiunilor.

Pentru a se lua o măsură definitivă în această chestiune, Ministerul Muncii a cerut Marelui Stat Major, Oficiului Național de Colonizări și Ministerului de Externe să-i comunice punctele lor de vedere.

Marele Stat Major a comunicat cu adresa No. 24.220/1932 că este bine ca locuitorii de origine turcă să nu emigreze din Dobrogea, fiind de preferat înaintea altor minorități, grație calităților lor.

Oficiul Național al Colonizării a comunicat că este de părere a nu se aproba emigrarea locuitorilor turci, decât pentru cazuri speciale și bine definite și, în tot cazul, cu avizul prefectilor, emigrația populației de origine turcă netrebuind a fi încurajată.

Ministerul de Externe a comunicat că „consideră foarte regreabil faptul că minoritatea turcă, cea mai laborioasă și liniștită din toate cele ce se găsesc în Dobrogea, este pe cale de a emigra din țară și socotește că ar trebui să se facă tot posibilul pentru a o reține“.

După primirea acestor avize, chestiunea a fost supusă Comisiei Migrațiunii, care a opinat că este necesară o hotărâre a guvernului în ceiace privește oportunitatea emigrării supușilor turci din Dobrogea și că, în cazul când s-ar hotărî ca Turcii, cari vor să emigreze, să fie lăsați liberi la emigrare, să se ia măsuri ca pământurile lor să treacă în posesia Românilor, sau să se cumpere de Stat, în scopul unei colonizări organizate.

In cursul anului 1933, Ministerul Muncii a intervenit la Ministerul de Interne să i se comunice hotărârea luată cu privire la emigrarea Turcilor din Dobrogea, întrucât Legația turcă a comunicat că s'ar fi convenit între Ministerul Agriculturii și Domeniilor și Ministerul de Interne, ca acesta din urmă să elibereze pașapoartele pentru Turcia, cetățenilor români de origine turcă, recomandați de acea legătură.

La această intervenție, Ministerul de Interne a răspuns că, atunci când populația musulmană își manifestă expres dorința de a emigră în Turcia, nu poate fi reținută cu forță.

Cu aceasta, chestiunea a fost considerată închisă și emigrările au continuat.

După cum se vede din schimbul de vederi între diferitele departamente și autorități superioare, expuse mai sus, chestiunea n'a fost prezentată niciodată sub aspectul unei probleme de interes național superior și s'a exprimat numai deziderate platonice, nepuțindu-se ajunge la soluțuni practice.

In încheierea acestui studiu, ne vom permite a propune măsurile pe care le socotim imperios necesare rezolvării acestei probleme vitale pentru interesele românești în Dobrogea.

III.

TURCII DE RIT CREȘTIN (GĂGĂUȚII): SCURT ISTORIC SITUATIA GĂGĂUȚILOR DIN SUDUL BASARABIEI RAPORTURILE CU BULGARII. INCERCĂRI DE BULGARIZARE.

1. Istorici.

Pe coasta occidentală a Mării Negre, din Balcani până la gurile Dunărei, în Basarabia, în nord-estul Bulgariei, dealungul ţărmurilor Dunărei și în jurul Adrianopolului, se întâlnesc resturile unei națiuni, care a locuit odinioară — și în mare număr — aceste ținuturi sub numele de *Găgăuzi*, vorbind limba turcă, dar aparținând Bisericii ortodoxe. Cu toate sforțările Grecilor, Bulgarilor și Rușilor de a-i asimila, *Găgăuzii* au rămas credincioși rasei lor, păstrându-și limba și obiceiurile strămoșilor.

Istoria oficială nu cunoaște o națiune care, sub numele acesta, să se fi stabilit vreodată în Balcani. În urma însă a cercetărilor înfrerprinse asupra moravurilor, a limbii, a cântecelor, etc., precum și în urma unor inscripții descoperite și interpretate de istoricul turcolog Thomson, s'a dovedit că *Găgăuzii* reprezintă o rasă turcă deosebită, purtând la început numele de *Turc-Oguzi*.

Oguz Han este considerat ca întemeietorul dinastiei turcești stabilite în Turkestanul chinez. După moartea sa, cei 24 de urmași ai fiilor săi au rămas în fruntea celor 24 de triburi principale care, după o lungă conviețuire, s'au divizat în mai multe grupe independente, printre care Pecenegii, Uzo-Turci și Cumanii, cari vorbiau aproape aceeași limbă turcă. După turcologul rus Gulobóvski, aceste popoare turcești au înaintat spre Europa, o parte prin Asia Centrală și alta prin Persia și Asia Mică, sub numele general de *Uzuzi*. Aceștia au adoptat în urmă numele de Turci Seleucizi, apoi pe acela de Osmanili, după numele șefului dinastiei; pe când cei dintâi, sub numele generic de Turci, au năvălit în regiunile de Sud ale stepelor rusești, divizați politicște în Pecenegi, Uzo-Turci și Cumanii; în secolul IX aceste seminții sunt așezate între fluviile Volga și Yaik.

După multe peregrinații și vicisitudini, în 1055 Uzo-Turci, împinși de Cumanii, s'au îndreptat spre principatul rus Pereiaslav, dar au fost siliși de principii ruși să treacă Dunărea.

Astfel au apărut la Nord de Dunăre Uzii sau Oguzii, în anul 1065, au trecut fluviul și, luptând cu armatele imperiale, au ocupat Bulgaria de astăzi, ajungând chiar până la Salonic. Dar decimați de ciumă și hărțuiți de Bulgari și Pecenegi, unii dintre ei au rămas

supuși ai imperiului, pe când alții s-au înapoiat să se stabilească la frontieră rusă. Aceștia din urmă au fost însă impreștiți în anul 1080 de către Vladimir Monomachul și, din acel moment Uzii și-au pierdut independența politică. Unii s-au răspândit printre neamurile înrudite cu ei — Pecenegii și alte seminții turce — în jurul Deliormanului, iar cei rămași în Rusia s-au creștinat.

Din Uzii stabiliți pe frontieră rusă, cea mai mare parte au emigrat mai târziu în grupe mici sau în familii izolate, au trecut Dunărea, așezându-se în Dobrogea și Bulgaria printre celealte neamuri turcescii de Pecenegi și Cumanii și printre Bulgari. Cei creștiinați au mers mai departe și s-au așezat pe coasta Mării Negre (Siliстра, Mangalia, Cavarna, Balic și Varna), precum și în Asia Mică și Ungaria, unde se găsesc și astăzi, vorbind limba turcă și profesând ortodoxia creștină sub numele de Uguzi sau Găgăuzi (Uzii mari).

Tinutul din Dobrogea în care se adunaseră aceste neamuri jucre se numea pe la 1230 *Tara Carburilor*, cu capitala *Carbunas* (Cavarna).

Byzanțul înrolă în deosebi pe Uzii creștini în armată, acordându-le grade înalte. Existau regimenter uzice, care însă, în fața Turcilor, dezertau la inamic, fiind astfel mai de grabă periculoși decât utili. Împăratul Mihail VIII Paleologul a remediat acest neajuns, creând un principat independent la Nord de Tara Carburilor sub Izzeddin Kaikavuz, sultanul decăzut al Koniei și amicul său. Acesta își organizează noua feudă și lasă ca guvernator pe unchiul său *Sari Saltuk*, care declară creștinismul religie oficială a noului stat, în a cărui capitală, Cavarna, patriarhatul ecumenic numește un exarch. Găgăuzii, fiind creștini, au fost considerați ca elementul principal servind de nucleu celorlalți turci care freceau la creștinism.

Urmează apoi în fruntea Tării Carburilor — Balik sau Balica, a cărui origină și-o dispută Bulgaria. Turcii și Românii — care vine în ajutorul Împăratesei Anna împotriva Împărafului Cantacuzen, trăindu-i pe frații săi Teodor și Tombrotiska (Dobrotici) cu oaste. Cel din urmă este numit „generalism al Romanilor“.

Dobrotici urmează lui Balica (1354) și ia titlul de despot. Sub el, Tara Carburilor (vechea Scythia Minor) ia denumirea de Dobrogea. Dar sub urmașul său Ivangos (Ivanco), principatul își pierde independența, căzând în vasalitatea lui Bajazid (1383). Astfel statul independent al Găgăuzilor, întemeiat în 1263 pe coasta occidentală a Mării Negre, a dispărut după 130 ani, spre a nu se mai ridică niciodată. În urma acestei catastrofe, o bună parte din Găgăuzi au trecut la islamism, restul continuând să practice în taină creștinismul.

In concluzie: Găgăuzii sunt Turci creștiinați, veniți în Europa mai de mult chiar de către Turcii otomani și sunt ultimii supraviețuitori ai triburilor de origine turcă — Pecenegi, Cumanii și Oguzi, care au năvăzit în fața noastră în decursul vremurilor. Limba vorbită de ei este mai pură decât cea vorbită de Turcii otomani, care a suferit influențe persane și arabe.

Este, deci, o imposibilitate istorică aceea ca Găgăuzii să fie Greci sau Bulgari turci, după cum au prefins anumiți cercetători interesăți. Istoria stă mărturie că Turcii n’au desnaționalizat pe nimeni, n’au turcizat în sens etnic pe nimeni, mulțumindu-se să convertească la religiunea mohamedană multe elemente creștine, mai ales Bulgari și Greci, și aproape deloc Români.

Găgăuzii sunt un popor cu fire veselă; sunt viteji, generoși până la risipă, ospitalieri și răzbunători.

Se îndeletnicește cu sericicultura, agricultura, creșterea vitelor și mai ales cu cultura viilor.

2. Găgăuzii din Sudul Basarabiei.

Găgăuzii au venit în Basarabia de peste Dunăre înaintea Bulgarilor și au ocupat la început partea sudică a județului Tighina și partea nordică a județului Ismail, mai ales basinul râului Ialpug, formând sate mari de la 2.000—5.000 locuitori și înfînzându-se apoi și în județul Cetatea Albă.

Există în Basarabia următoarele colonii-comune găgăuze:

In județul Tighina : Avdarma, Baurci, Beșalma, Beș-Ghioz, Caidar, Djoltai, Desghinge, Cazaiaclia, Chiriet-Lunga, Bașchioi, Comrat, Congaz, Tomai, Ceadăr-Lunga, Cioc-Meidan.

In județul Ismail : Bolibochi, Volcănești, Curci, Tabac, Cișmechioi, Etulia, Enichioi, Caracurt (1/2), Tașbunar (1/2), Starotroian (Traianul vechiu), Tabacu.

In județul Cetatea Albă : Satâlăc-Hadji, Cubei, Dimitrovca, Bulgaria (1/2), Tatar-Copceac.

Centrul comercial și intelectual al coloniilor Găgăuzilor din Basarabia este Comratul, cu vreo 20.000 locuitori.

3. Raporturile cu Bulgarii și încercările de bulgarizare.

Încă de pe când Găgăuzii au emigrat de peste Dunăre în Basarabia, ei au fost frecuți în rândul Bulgarilor și considerați ca Bulgari cari vorbesc limba turcească. Această confuziune oficială a dăinuit în bună parte până în zilele noastre și acțiunea Bulgarilor a încercat și încearcă să profite de ea. Este de sperat însă că un nou recensământ va elucida această chestiune, redând poporului găgăuz adevăratul său nume.

Unul din motivele de apropiere dintre populația găgăuză și bulgară este și acela că Bulgarii din Sudul Basarabiei, cari conviețuesc cu Găgăuzii, vorbesc și ei limba turcă. Momentul acesta, împreună cu comunitatea de credință dintre cele două populații, sunt puternice atuuri în mâna oficialității bulgare pentru acțiunea de bulgarizare urmărită cu perseverență specifică de la Sofia. De curând Ministerul Instrucțiunii Publice bulgare din Sofia a donat bibliotecii comunale a roașului Bolgrad 956 volume în limba bulgară.

Oficialitatea noastră românească afirmă că în Sudul Basarabiei nu există școli primare bulgare sau găgăuze și că toate școlile sunt românizate, personalul și limba de predare sunt românești, chiar în școlile în care Bulgarii sau Găgăuzii reprezintă aproape unanimitatea elevilor.

Realitatea este însă că școlile românești nu sunt aproape de loc frecventate de către Găgăuzi și aceștia rămân astfel sub influența de toate zilele a contactului cu Bulgarii.

Calea de urmat pentru smulgerea Găgăuzilor de sub această influență a fost în mod luminos arătată de părintele Mihai Ceachir, care a tradus în limba găgăuză Evanghelia, Psalțirea, Acatistul, Istoria vechiului și nouului Testament, Istoria Bisericii, etc., recoltând pentru această săptă culturală recunoașterea poporului găgăuz.

IV.

CONCLUZIUNI ȘI PROPUNERI.

Provocarea emigrării Turcilor din Cadrilater și încercările de bulgarizare a Găgăuzilor din Sudul Basarabiei sunt două aspecte diverse ale activității iridentei bulgare de pregătirea terenului în vederea expansiunii spre gurile Dunărei și Nistrului.

Iridenta bulgară exploafase cu multă abilitate și persistență orice slăbire a puterii de rezistență, etnică a națiunilor conlocuitoare pentru a realiza preponderența elementului bulgar în Dobrogea și Sudul Basarabiei, pentru ca — profitând ulterior de circumstanțe favorabile — să treacă la atacul decisiv pentru cucerirea obiectivelor vizate.

Aceste tendințe bulgărești nu trebuie pierdute nici un moment din vedere și este o elementară obligație de conservare națională să se ia măsuri de supraveghere și contracarare.

O înțeaptă politică de prevedere impune întărirea granițelor celor mai amenințate cu o cîirasă solidă, constituită din elemente românești, sau cel puțin din elemente leale și devote ale intereselor românești.

Turci au dat în decursul istoriei suficiente dovezi de lealitate și credință față de Statul român, care are tot interesul să-i sprijine în lupta cu celealte naționalități conlocuitoare, să-i conserve, stăvîind prin măsuri de persuasiune și bun tratament emigrarea, iar atunci când acest lucru nu este posibil, să se asigure de înlocuirea lor cu elemente românești.

Față de Găgăuzi, Statul român are datoria de a lua măsuri pentru a le menține trează conștiința națională și a împiedeca bulgarizarea lor.

Măsurile luate până în prezent pentru stăvilirea emigrării Turcilor din Cadrilater sau impiedecarea bulgarizării Găgăuzilor din Sudul Basarabiei, le socotim cu totul insuficiente. Cauza credem că se da-

torește faptului că această chestiune n'a fost privită sub adevăratul ei aspect, adică acela al pericolului expansiunii bulgare.

Problema trebuie să fie încadrată în ansamblul problemelor de interese național superior și Marele Stat Major are datoria să dea alarmă, fiind în strânsă legătură cu apărarea națională.

Pentru atingerea acestui rezultat, propunem următoarele măsuri:

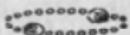
1. Să se intervină la Ministerul de Interne pentru *sancționarea abuzurilor autorităților administrative locale*, cercetarea nemulțumirilor populației turcești și satisfacerea celor întemeiate, impiedecarea propagandei pentru emigrare și începerea unei acțiuni de contra-propagandă, sesizarea Consiliului de Miniștri asupra pericolului emigrării Turcilor pentru a se putea lăua măsuri în vederea exercitării dreptului de preemtivitate al Statului asupra averilor Turcilor emigrați și începerea unei acțiuni de colonizare în Cadrilater cu România din vechiul regat sau Transilvania în locul Turcilor emigrați sau care vor emigra.

2. Să se intervină la Ministerul Instrucțiunii Publice pentru a se lăua măsuri de impiedecarea bulgarizării Găgăuzilor din Sudul Basarabiei prin: trezirea conștiinței naționale pe calea unei propagande culturale active și încurajarea tuturor manifestărilor specifice naționale ale acestei populații neglijate și hulite, încurajarea înființării de școli confesionale găgăuzești, tipărire de cărți de școală, literatură și bisericești, construcții de biserici, etc.

3. Să se dea un ordin circular pe întreaga Armată, prin care să se atragă atențunea asupra soldaților turci și găgăuzi, cari vor trebui căștigați sufletește, pentru a face din ei cei mai buni propaganșisti ai ideii de rezistență în fața tendințelor și acțiunile bulgărești. Armata va trebui să completeze în această direcție opera școalei și a bisericiei.

Dacă măsurile propuse mai sus vor fi aplicate cu stăruință și pricere, se va putea spera în atingerea unui rezultat favorabil în consolidarea etnică a granițelor românești în Dobrogea și Sudul Basarabiei.

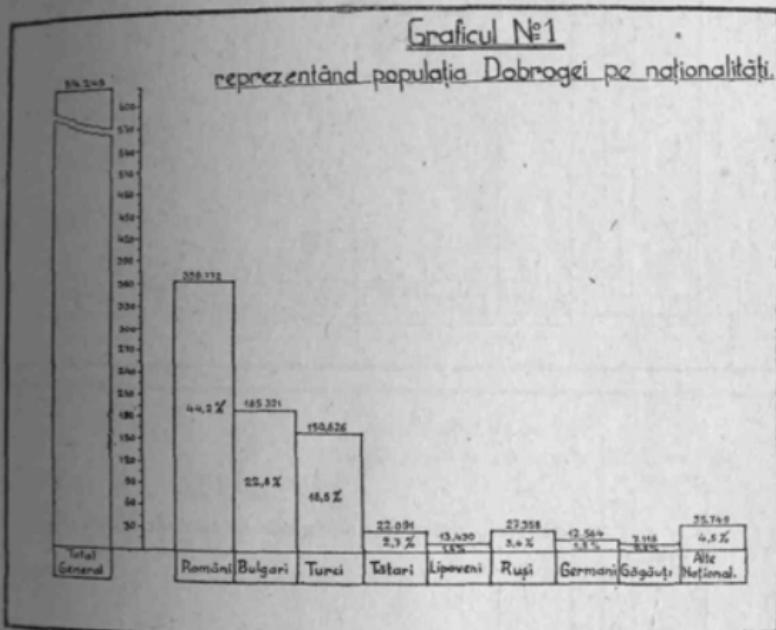
Roman M.

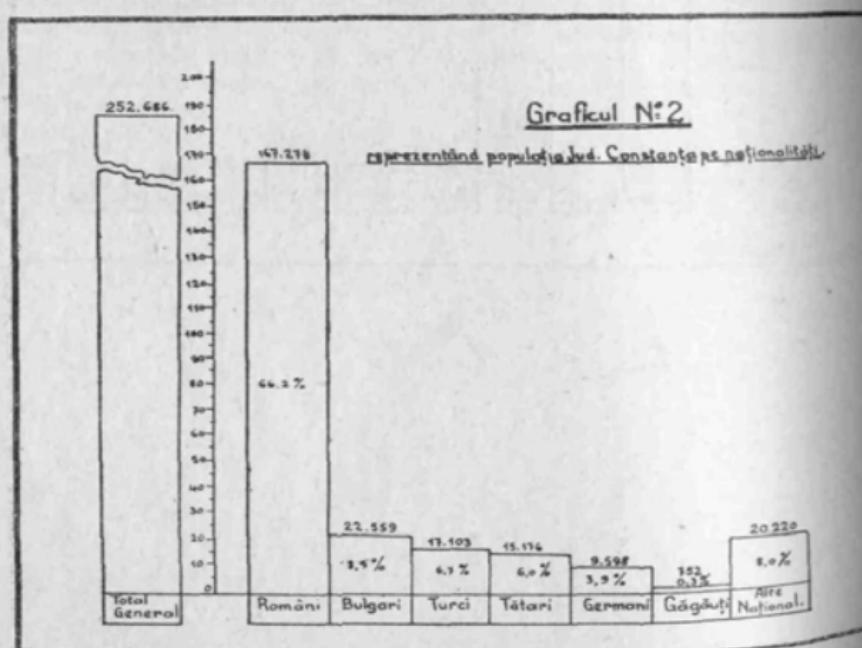
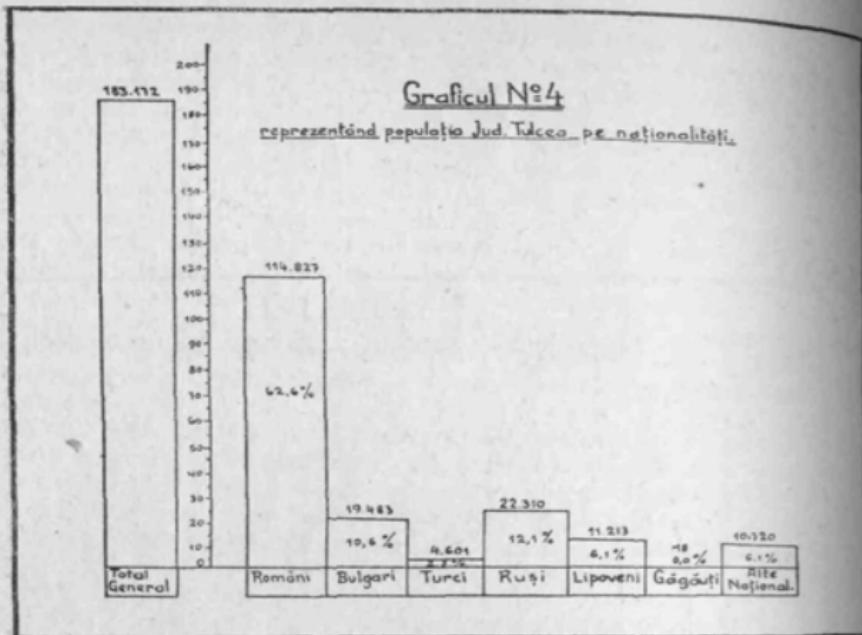
Anexa Nr. 1.

Graficul №1

reprezentând populația Dobrogei pe naționalități

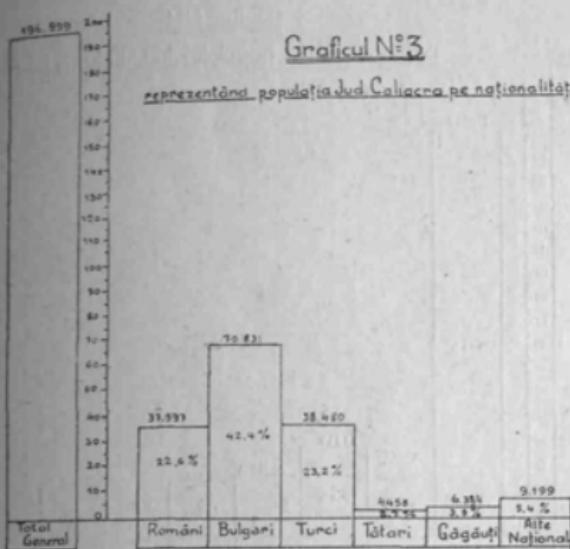
Anexa Nr. 2.

Anexa Nr. 2.

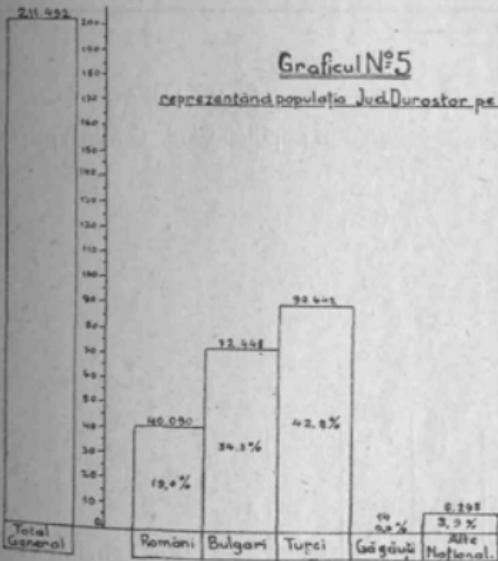
Graficul N^o3

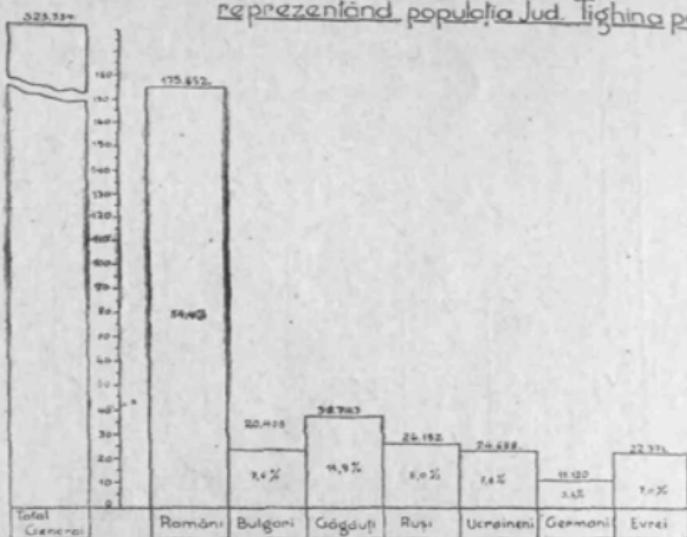
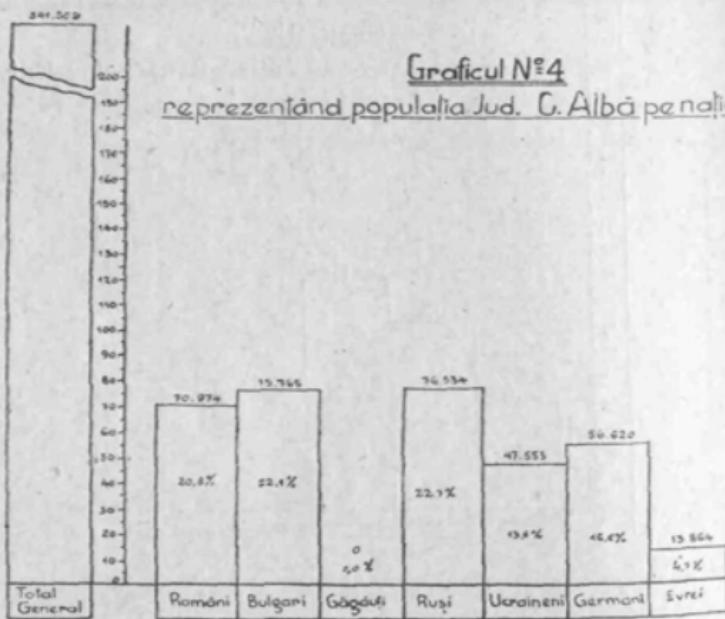
reprezentarea populației judecătorește pe naționalități

Graficul N^o5

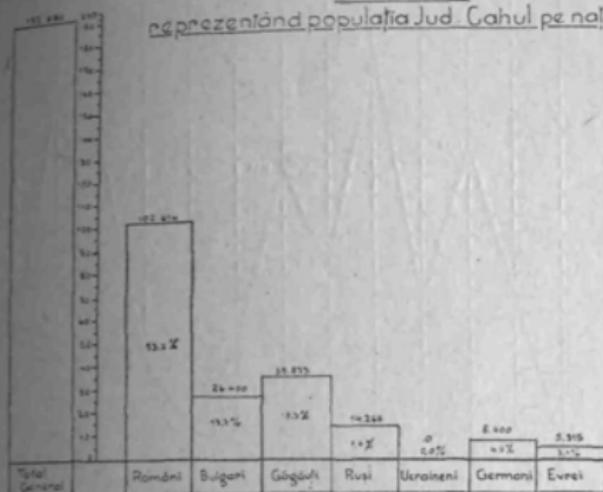
reprezentarea populației judecătorește pe naționalități

Graficul №1reprezentând populația jud. Tighina pe naționalitățiGraficul №4reprezentând populația jud. C. Albă pe naționalități

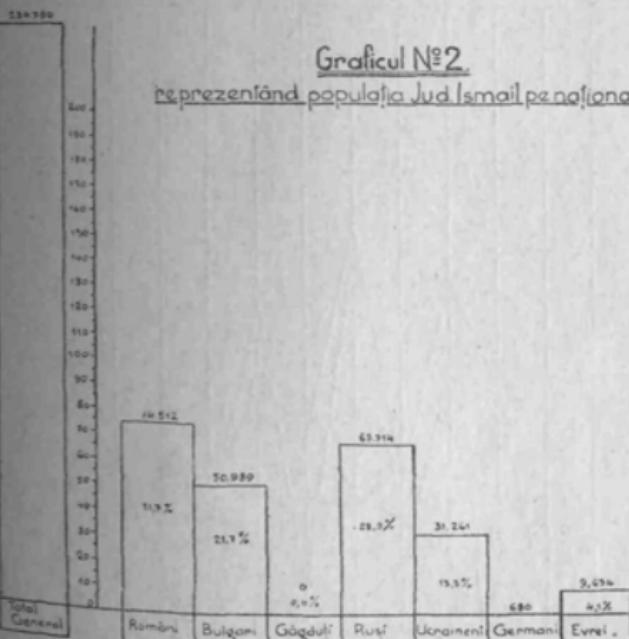
Graful №3

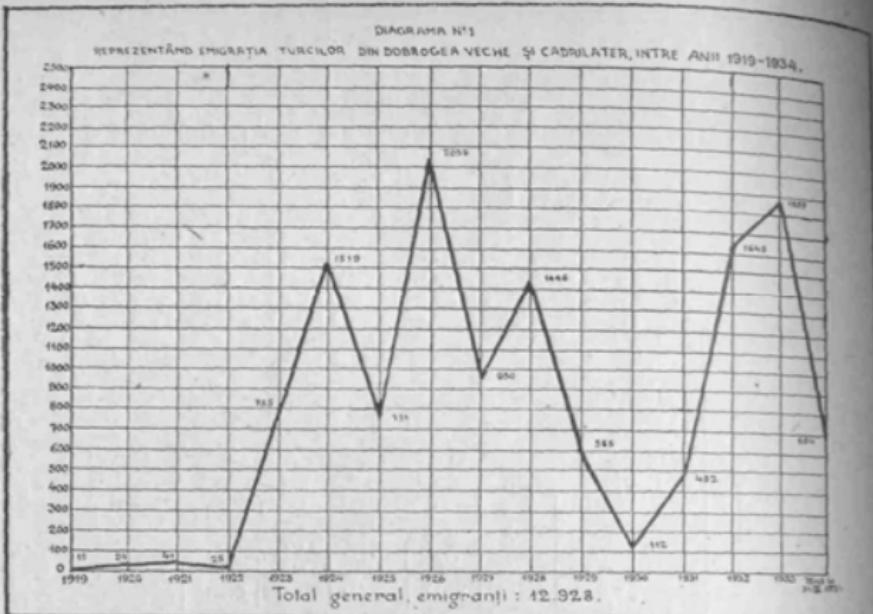
reprezentând populația Jud. Cahul pe naționalități.

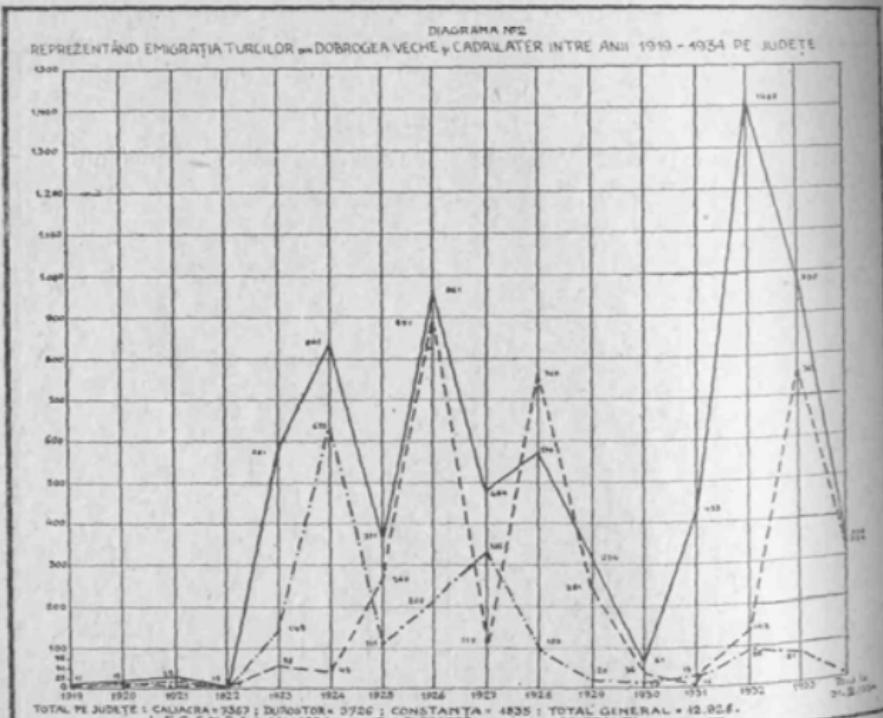
Graful №2

reprezentând populația Jud. Ismail pe naționalități.

Anexa Nr. 7.

FEERIE

Fostă demult mândru castel cu fecioare,
Fiice de domn, blonde, cu ochi de cicoare.
Singure stau ziua forcând în odaie,
Până vedea palida lunii văpaie.

Clipile trec pline de taina tăcerii,
Flori ascultând cum și le scutură merii.
După perdea toate și învăluie plânsul,
Par că zăresc cum se apropie dânsul,
Mirele drag... pașii răsună pe scară,
Toate șoptesc: — Cine s'aude pe afară?

Roșii pe ram fructe zâmbesc în fereste;
Anii se duc, fânără, dulce poveste,
Verile sbor pline de lună, de soare,
Iernile trec albe de ger și ninsoare,
Zilele pier, nopțile cad instelate,
Numai în turn nimenea nu se abate.

Ce-or fi'nsemnând florile, iernile, focul,
Dacă nicicând nu și mai surâde norocul?
Oare de ce mai scânteează aurora?
Limpede'n turn ornicul tremură ora.

Scris le era de ursitoare a și trece
Fără de soji viața pustie și rece.
Le au dăruit patima jocului doară.
Le cuprindea, când de pe mări, solitară,
Luna scăpind se furișă prin perdele,
Imprăștiind flori de argint printre ele.

Iute, atunci, ele și îmbracă condurii,
Sboară în dans, umbre învăluie murii,
Cântă și'n joc foată durerea și-o lasă,
Până se rup albi conduri de mătăsă,
Până se sting razele lunii pe liră.
Zorii albesc; crunt împăratul se miră:

— Ce vrăjitori fetele'n noapte le cheamă ?
Porți de oțel ferecă turnul de-aramă.
Până târziu stă gânditor împăratul.
Solii străbat lumea de-a lungul, de-a latul.

— „Cine-o află, stând lângă poartă de strajă,
Cum de se rup noaptea condurii ca'n vrajă,
Induplecând farmecul tainic să piară,
Singur să-și ia cea mai frumoasă fecioară“.

Trec peste mări fii de'mpărat și de rege,
Sbor spre castel, farmecul vrând să'l deslege.
Prinț după prinț strajă rămâne la poartă,
Tîntă privind sala castelului moartă.

Rumenii zori când se resfiră pe coastă,
Fulgere mari când se răsfrâng în fereastă,
Și fremătând frunza de plop se'nfioară,
Smuls în adânc, pieră pândarul de seară.

Astfel pe rând, tainic se șterg fără urmă.
Prinții rămași dorul din inimi și-l curmă.
Triști se întorc pe la căminuri feciorii.
Fetele torc caere albe ca norii.

* * *

Cântă zefiri, scântee soarele'n geamuri,
Iar în livezi mugurii crapă pe ramuri ;
Râde mijind iarba de-alungul potecii
Și ca din vis albi se trezesc lilieci.

Δpe fâșnesc fire de-argint de pe stâncă
Și spumegând cad în prăpastie-adâncă ;
Lacu'n fiori tremură undele'n arii,
Joacă pe fund umbre de aur arțarii.

Cerul răsfrânt cade'n adâncul genunii,
Albă de-argint floarea și-o scutură prunii,
Cad sub copaci stropi de lumină cât banul,
Lângă un plop stă să adoarmă ciobanul.

Oile lui fug în lumin' albăstrie,
Nouri de nea leneș plutesc pe câmpie,
Vine pe vînt dulce mireasmă de floare,
Ochii se'nchid, raiul în vis ii răsare :

Albă din bolți vine pe nouri o zână,
Vine plutind, toarce un caer de lână,
Fulg instelat sboară prin aer ca vântul,
Piere sub el ca o fantasmă pământul.

Singuri plutesc într'un ocean de lumină.
Zările cresc, trupul cu raza se'mbină.
Zâna șoptea : — „Turma lăsând pe colnice,
La împărat sboară ca vântul, vo nice !

Du-te'n castel unde norocul te-așteaptă“.
Piere'n adânc. El tresărind se deșteaptă,
Cată'mprejur, seara coboară pe vale,
Visul pierit inima-i umple de jale.

Sboară o zi. Freamătă plopul din frunză.
Suflet în trunchiu pare copacul s'ascunză.
Şade culcat iarăși în umbra-i lungită,
Cântec de somn frunzele'ncep să-i trimită.

Ochii se'nchid, somnul îl fură și iată,
Zâna torcând lâna de nea instelată,
Albă'n azur vine pe-un fulg argintie,
Glasul ei bland tremur'acum de mânie.

Amenințând, pier'e'n pădure cu'ncetul.
Sare din vis. Ŝuer străbate făgetul.
Cauă trist visului tâlcuri să-i dee.
Moare'n amurg cea de pe urmă scântee.

Intră'n păduri ; negura nopții se lasă ;
Stărui'e'n ochi umbra din vis ne'neleasă ;
Până târziu el o zărește, oriunde
Pasul lui rar dus ca de vrajă pătrunde.

Prin rămuriș clarul de lună se cerne,
Neagră pe lac umbra de plop se aşterne
Si ca din vis, frânte pe ape s'arată
Turn de argint, poartă de-oțel fărâmata.

Somnul l-a prins stând rezemat de-o tulpină.
Soare din lac iese, de ramuri s'anină,
Apa foșni, ochii deschise cu teamă,
Ard în văpăi porți uriașe de-aramă.

Cutreerând albe cărări șerpuite,
Ninse de flori, poduri din aur zidite,
Paji l-au zărit și în cuvinte încete
I-au povestit taina din turnul cu fete.

Duse'n castel roșii mănumchiuri de floare,
Fetele'n zori i le-au primit zâmbitoare.
Celei mai mici florile când i le'ntinse,
Ca de un foc el în obraz se aprinse.

Mânile ei albe ca flori de ninsoare
Blând i-au atins mânilor tremurătoare.
Ea l-a privit, tainic simțind dintr'odată
Inima'n piept iute cum prinde să-i bată.

* * *

Cum au pierit somnul și dulcile-i vise !
Nopți după nopți trec cu pleoape deschise.
Ochii lui ard și însetează să vadă,
Rumenii zori, fata cu mâni de zăpadă.

Bate înceț, ușa se crapă și iute
Scânteé'n jur scoarțe în aur bătute.
Albe năluci lunec'ușoare ca gândul,
Brațe de nea vin către flori atingându-l.

* * *

Cald în amiazi ; doarme demult în dumbravă.
Fulg instelat zâna coboară din slavă.
— „Uită-te'n crâng : arde de aur o sapă ;
Două tulpini dafini răsfrâng într'o apă.

De-i îngrijești până vor prinde putere,
Ti-or împlini tot ce dorind le vei cere“.
Când s'au deschis ochii din somn și priviră,
Dintr'un tufiș dafinii mici se iviră,

Bulgări sfârmând sapa de aur răsună,
Până ce-au prins, tainic, pe-o noapte cu lună,
Incetișor într'un foșnit de măfasă,
Pe câte-un ram fragede frunze să iasă.

Nopțile trec, zilele sboară puzderii,
Dafinii cresc nalji și puternici ca merii.

* * *

Luna prin crengi pânză de aur anină.
Doarme pe lac limpede cer de lumină.
Trece visând umbra păstorului frântă
Peste părâu; liniști adânci însășimântă.
Umbra de tei doarme pe ape rotundă,
Dafinii dorm strâmb oglindîți într'o undă.

— „Dafin vrăjit, el în dumbravă se roagă,
Fiiica de domn, mândra fecioară mi-e dragă !
Ca un zefir fă-mă prin lumi a răsbată
Și nezărit să mă strecor printre toate“.

Creanga ușor de înflorire tresăltă
Și scânteind ieșe o floare învoalătă.
Doar atingând mâna de frageda mladă,
Floarea s'a rupt, jar de rubin și zăpadă.

Repede'n sân el o ascunse cu teamă
Și a simțit cum în văzduh se destramă,
Tot mai ușor se înălță ca zefirii,
Duh nevăzut lin mângâind trandafirii,

Trece plutind lunci poleite de lună,
Limpede'n turn clopotul tremură, sună,
Imprăștiind în albăstrimea de seară
Cercuri de argint care pe ape coboară.

Intră'n castel ca o fantasmă pe sală;
Se furișă luna prin boltă de smoală,
Desvăluind colțuri de veacuri uitate,
Negru tavan, lespezi de piatră crăpate,
Porți de stejar, marmureene coloane,
Arcuri de geam, negre firizi și balcoane.

Unde, în fund, besna coboară deplină,
Vede, ca'n vis, într'un mănușchiu de lumină,
Care fășnea de sub o ușă deschisă,
Pată de foc, ca de jărafec trimisă,
Fete pierind... Iute cărarea le-o taie
Și nezărit intră cu ele'n odaie.

S'a răspândit din nevăzuta-i fantasmă
Adormitor dulcea grădinii mireasmă.
Luna pe geam peste mătăsuri răstoarnă
Verde umbrar dela o boltă de coarnă.

Nouri s'abat, luna o'ntunecă toată,
Albe'n oglinzi fetele pier dintr'odată,
Apoi răsar ca niște flori prin perdele,
Umbrele lor leneș se'ntind pe podele.

Cu măestrii mânele'noadă'ntr'o floare
Blonde șuviți peste grumazi de ninsoare.
Rochii de'argint una din cufăr le scoate
Și îmbrăcând albe vestimente'nstelate,
Farmecul vrând piece soră să'și vadă,
Ochiu'n oglinzi vede un nor de zăpadă.

Mânilor ating coarde de harfă alene,
Sunete dulci picur' ca lacrimi din gene,
Vrăjile vin, tremură'n aer perdeaua,
Peste adânc lin s'a deschis dușumeaua.

Mâna'ntinzând, una de alta s'anină ;
Nori coborând trepte de albă lumină,
Tainic s'au dus până'n adâncuri, ușoare.
Ape foșneau și o mireasmă de floare
Au răspândit, în fluturări de năframă,
Albi liliieci după un zid de aramă.

Singur plutea ca o fantasmă pe'aproape,
Blondul păstor peste foșnirea de ape.
Alunecând mâna pe coarde de liră,
Porți de oțel singure'n zid scârjiiră.

Larg s'au deschis... Umbre mișcând pe cărare,
Ele străbat codru de'argint visătoare,
Cutreerând punji de oglinzi arcuite,
Peste abis fără de fund asvârlite.

El cobora tot mai aproape de dânsa ;
Duh nevăzut, brațu-i de umbră încinsă,
Tremurător, fragedu-i mijloc de fată.
Ea se simți dulce pe ochi sărutată,
Strânsă cu foc, mintea plutindu-i aiurea,
Până s'au șters pomii de'argint cu pădurea.

Drumul pietros urcă pe munți de'ntuneric,
Scâncee'n nouri culme de aur feeric,
Urcă încep marmura neagră de trepte,
Crește'mprejur golul prăpastiei drepte.

Sueră vânt. Merg pe o piafră să stec,
Iar imprejur codrul de aur scântee.
Lanțul de munți până departe se întinde.
Pline de somn liniști domnesc pretutinde.

Punji de smarald sboară săgeată sub lună,
Munții legând peste albastra genună.
Cutreerând codrul de aur ca'n vise,
Drumul l-au rupt intuneicate abise.

Ele și aleg puntea ce sboară săgeată
Până în fund, unde un munte înănată.
Luncăncet peste prăpastia mută.
Crește văzând culmea în neguri pierdută.

Codrii sclipesc de diamant că un soare.
Păsări de foc cântă pe crengi de ninsoare.
Un povârniș iute coboară din munte.
Des se opresc colțuri de piatră sănfrunte.

Marea sclipi... albe oglinzi fumegoase,
Rostogolind mii de talazuri spumoase,
Vâjie surd, fierb în tăcerile zării.
Mândru castel crește din freamătul mării.

Bărci cu luntrași, pe-o tremurândă alei,
Vin către fărm, straiele'n aur scântee.
Urcă încet piece soră'ntr'o barcă;
El însuși fata cea mică și par că
Luntrea mai greu simte vâslașul c'o duce,
Pânza în vânt albă de lună străluce.

Valuri veneau, barca suind-o spre stele,
Ea le privea, mintea pierzându-și prin ele.
Și fremătând el o cuprinse la sănu-i.
— „Tainic fecior... spuse încet în suspinu-i :

Mintea mi-o pierd când îmi răsai dimineața,
Flori aducând; par că mai dragă mi-e viața...
Par că mă iau valuri spre fărmuri senine;
Iară acum par că te simt lângă mine.

Nu știu ce vânt îmi netezește obrazul;
Tot aș pluti, leagăn să-mi fie talazul;
Tot m'aș lăsa dorului, viselor pradă,
Stele din cer vrajă pe suflet să-mi cadă!“

Alunecau luntrile iute pe valuri...
Șuerător vântul le scoase la maluri.
Negrul castel raze pe geamuri revarsă ;
Peste talaz tremură fața-i întoarsă.

Bat, se deschid porți arcuite în stâncă ;
Pași nevăzuți sună în liniște-adâncă.
Întunecimi se însărcină de-o rază,
Ning trandafiri, bolți de oglinzi scântează.

Zale de-argint scapără'n umbră ca focul,
Le înfășor fiii de rege mijlocul,
Lire șoptesc, sboară cu foșnet mătasa...
Fără de prinț fata cea mică rămasă.
Ci de mijloc braț nevăzut o cuprinde,
Lunecă'n joc, tot mai vioaie s'aprinde,

Sboară prin săli ninse de roze petale,
Mantii de-azur flutură'n dans triumfale ;
Involburat roiul s'avântă furtună
Prin încăperi ninse de fluturi și lună.

Când își desfac albele brațe molatec,
Soarele roș arde'n oglinzi de jăratec.
Roiu nevăzut ies prin părești ursitoare,
Crunte porniri prind în surori să strecoare.

Fetele-și simt inima rece de stană,
Ochii fierbinți scapă'r de ură dușmană ;
Prinții le par chipuri atât de străine !
Vin spumegând toarnă din amfore pline,
Si surizând prinții iau cupa în mâna,
Sorb cu nesaț, galeș privind spre stăpână.

Văluri încep peste priviri să se întindă,
Văd cum se șterg mantii albastre'n oglindă,
Ochii se nchid, somnul de vrajă îi fură,
Tainic adorm, flutură zâmbet pe gură.

Astfel de când noaptea rămasău de strajă,
Vrând a curma lunga ursitelor vrajă,
Fără trezi focul iubirii în ele,
Veșnic rămân înmărmuriți în castele.

Din încăperi ele încep se strecoară,
Înflorând liniștea codrilor iară.
Drum în castel prin adâncime își taie ;
Palide ajung în fermecata odaie.

* * *

Peste câmpii ca o suflare adie,
Când din zefir tainic păstorul invie.
— „Dașin vrăjit, el în dumbravă se roagă,
Fiiica de domn, mândra fecioară mi-e dragă !
Zale să-mi dai, care pe foii să-i vrăjească,
Minte de domn și-nfățișare domnească !“

Creanga ușor de înflorire tresaltă
Și scânteind iese o floare învoală.
Repede'n săn el o ascunse și'n minte
Ii răsări roșu potop de cuvinte ;
Zale de-argint au scăparat în lumină,
Mantă de-azur grea pe un umăr s'anină.

* * *

La împărat merge, se'ncchină ca prinții.
Gârbov, în jilț, barba ii tremură dinții.
— „Ce fe'a adus, Tânăr cu chip de fecioară ?“
— „Vreau să pândesc fetele tale deseară“.

Nu-i cunoscu nici o domniță privirea ;
Dar i'a'neles sora cea mică zâmbirea.

* * *

Pe inoptat, foii în adâncuri coboară,
Înflorând liniștea codrilor iară.
Bai, se deschid porți arcuite în stâncă,
Pași nevăzuși sună în liniște adâncă.
Zale de-argint scăpară'n umbră feeric,
Mantii de-azur ies din adânc intunerici,
Ochi de smarald fulgeră'n gene ca focul ;
Le infășor fiui de rege mijlocul,
Sboară în dans, umbre învăluie murii.

Intr'un târziu, când se sfâsie condurii,
Cupe umplând, sora cea mare le'ntinde ;
Prinții le sorb, chipul de flăcări s'aprinde.
Ochii se'nchid, somnul de vrajă ii fură,
Tainic adorm, flutură zâmbet pe gură.

Când a întins mâna păstorul la rându-i,
Cupa din mâni fata cea mică luându-i,
O aruncă peste arcade... Cu larmă,
Fulgerător vraja ursitei se sfarmă.

Cutremurat, crapă de-a lungul, de-a latul
Sîn adâncimi se năruește palatul.
El o răpi în vijelia pierzării
Sî aiurind peste prăpastia mării,

Înlănțuiți, se avântau împreună,
Se ridicau munții de valuri în lună,
Se strecurau pe lângă ei ursitoare,
Zâna din vis le murmura zâmbitoare.

Tronul sclipi... craiul cu greu se ridică;
Tremură'n jur curtea întreagă de frică.
— „Induplecând vraja ursitei să piară,
Tie îți dau tronul și mândra-mi fecioară!“

Prinții sosesc și din adânc întuneric
Vine cântând roiu de domnișe feeric.
Fiice și prinți craiul îi binecuvântă.
Vestea purtând, pajii în lume s'avântă.

Lângă' mpărat, zâna înceț răsărît-a.
— „Mandrul fecior care înfrânse ursita,
E un cioban dintr'o colibă uitată;
Inima lui, însă, e cea mai curată.“
— „Sî pentru ce fetele-mi fură vrăjite?“
— „Fiindc'ai ținut gloatele'n lanț umilite!“

* * *

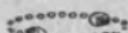
Spijele roșii
Se învârtesc...
Sboară alaiul
Impărătesc

Albe domnișe
Râd la feciori,
Strânse'n altiže,
Ninse de flori.

Soarele cade'n
Pulberi pe stânci,
Urlă cascade'n
Codrii adânci.

Mușcă pământul
Aprigii cai...
Sboară ca vântul
Mandrul alai.

Grigore Sălceanu

MONUMENTE ANTICE DIN MUZEUL REGIONAL AL DOBROGEI

In Muzeul Regional al Dobrogei s'a adunat până în prezent un număr însemnat de monumente, a căror valoare documentar-istorică cît și muzeistică este în deajuns de apreciață de vizitatori, între cari mulți străini¹⁾. În mai multe articole, publicate, treptat treptat, în revista de față, aceste monumente au fost prezентate și interpretate pentru a sta la dispoziția oamenilor de știință și pentru înțelegerea lor de către marele public. Cu articolele respective din prezentul volum al „Analelor” se termină publicarea materialului arheologic din Muzeul Dobrogei — numai monumentele provenite dela Capidava vor fi publicate în revista „Dacia”, tot în cursul acestui an.

In acest articol eu voi prezenta două monumente inedite și voi propune o nouă interpretare pentru alte două deja publicate de d-l T. Sauciuc-Săveanu²⁾.

Cele inedite sunt două reliefuri votive — unul reprezentând eroul cavaler (Inv. Nr. 114), iar celălalt pe Hercule (Inv. Nr. 24). Relieful cu eroul cavaler s'a găsit în comuna Independența, jud.

¹⁾ Întemeierea acestui muzeu se datorează stăruinței directorului său, d-l C. Bălărescu, profesor la universitatea din Cernăuți, care, ca un fiu iubitor al Dobrogei, în fiecare an se apropie cu dragoste de pământul străbun, adună cu pasiune tot ce reprezintă viața trecută pe el, îl cercetează cu amanunțime îngrijită, ca să-l cunoască până în adâncurile tipului și să-l facă cunoscut și altora.

Desvoltarea acestui muzeu a fost sprijinită în ultimul timp, cu o reală înțelegere, de către actualul primar al Constanței, d-l HORIA GRIORESCU, care, pasiunea sănătoasă de pietrele vorbite care despre timpuri trecute, a pus la dispoziție fonduri mai însemnante pentru schimbarea aspectului acestui Muzeu. Faptul ne bucură mult și ne dă speranță că, în scurt timp, d-l sa va face să se ridice un local propriu pentru Muzeu — așa cum se cuvine într'un oraș de felul Constanței, pe care, mai ales, străini îl viziteză.

In acest muzeu vor fi reprezentate diferitele epoci, din trecutul nostru îndepărtat până în prezent, dovedind astfel, împotriva defaimătorilor, cări ne clasifică între „popoarele fără istorie”, că pe pământul pe care-l locuim avem o viață neîntreruptă, din neolicic până în prezent.

²⁾ T. SAUCIU-SĂVEANU, O inscripție latină și alte obiecte antice și știri din satul roman Petra, Camena de azi, din jud. Tulcea, în Analele Dobrogei, XV (1934), p. 93—112.

Constanța, în curtea locuitorului Gh. Mazilescu, cu ocazia unor să-pături pentru fundații. E o placă de calcar înaltă de 0,38 m., lată de 0,30 m. și groasă de 0,10 m.. Relieful, într'un câmp adâncit care ocupă două treimi din înălțimea plăcii, e incadrat de o ramă simplă lată de 2 cm. Partea de jos a feței plăcii era rezervată, probabil, pentru inscripție, care poate chiar să fi existat, însă zugrăvită și deci, azi, ștearsă.

Relieful (Fig. 1) reprezintă un călăret mergând spre dreapta, unde e figurat un vas așezat pe o masă. De o parte și de alta, spre gură, vasul are câte două proeminențe, una sub alta. Ar face impresia

Fig. 1

că sunt orificiile unei râșnițe în care se imbucau pârghiile care o învârteau; însă astfel de râșnițe au forma de cilindru strâns la mijloc și orificiile pârghiilor se găsesc chiar la mijloc. Este clar, deci, că obiectul reprezentat pe masă e un vas, un crater, iar proeminențele sunt resturi din torțile lui fărâmata. De altfel, prezența unui vas în acest loc e în concordanță și cu atitudinea cavalerului. Acesta ține cu dreapta un corn de băut, rhytonul, iar stânga o intinde spre vas cu intenția, pare-se, de a-l lua ca să-și toarne de băut.

Rhytonul și craterul se găsesc reprezentate pe reliefurile votive, ca atritive ale Eroului căruia îi sunt inclinate aceste reliefuri¹⁾. Însă

¹⁾ Vezi articolele lui DENEKEN, *Heros*, în W. H. ROSCHER, *Lex. der griech. u. röm. Mythologie*, col. 2573 sqq., 2576 și 2586 și fig. 11, cum și la TOCILESCU, *Mon., epigr. și sculpt.*, p. 428 sq. fig. 5 și 6.

în toate aceste reliefuri eroul nu e reprezentat călare, ci culcat pe o kline sau chiar în scena ospățului funebru. Eroul cavaler cu rhytonul în mâna dreaptă — după cât am putut cerceta — se găsește pe un singur monument din Muzeul Național de antichități din București — fără, însă, a fi reprezentat și craterul (Fig. 2). Este un fragment dintr-un altar, probabil, a cărui formă a fost stricată din nevoie de a

Fig. 2

putea fi utilizată într-o construcție ulterioară. În relief se vede eroul cavaler mergând spre stânga, unde se mai păstrează o parte din pom cu șarpele incolacit. Călărețul ține cu stânga dârlogii, iar în dreapta, ridicată în sus, tine un corn de băut.

Pe un alt relief, însă, provenit din comuna Topalu, jud. Constanța, și publicat de d-l D. Teodorescu¹⁾ figurează: eroul cavaler

mergând spre dreapta; lângă el un acolit din cortegiul dionisiac; apoi

¹⁾ D. M. TEODORESCU, *Monumente inedite din Tomi*, Buc. 1918, p. 85
„*Anteale Dobrogei*”, XVII.

o masă deasupra căreia e aşezat un vas; un alt acolit care înfinde un vas de băut; iar la marginea din dreapta două figuri feminine — probabil nimfe. Prin acești acoliți și nimfe și prin vasele de turnat și de băut d-l Teodorescu scoate în evidență caracterul dionisiac al întregii figurări. Cu ajutorul unui alt relief¹⁾, stabilește apropierea dintre eroul cavaler și Dionysos. Cum însă în mitologia greacă nu se găsește un Dionysos călare, d-l Teodorescu conchide că e vorba în aceste reliefuri de un sincretism religios. O divinitate fracă, asemănătoare prin caracterul ei cu Dionysos grec, a fost contopită cu acesta și reprezentată adesea cu atribute pe care le găsim în suita zeului grec. O identificare a acestei divinități, d-l Teodorescu o încearcă pe baza unui relief găsit în Roma²⁾.

Acest relief reprezintă două figuri bărbătești: un călăreț Tânăr și o divinitate cu fulgerul în mâna, și e dedicat, după cum spune inscripția: Θεῷ Ζβελθύρδῳ ναὶ Ἰαμβάδοιλη. Cum Zbelihurdos e zeul cu fulgerul, Jambadule nu poate fi decât călărețul, pe care Seure³⁾ il apropie de Dionysos.

Revenind la relieful nostru, constatăm că eroul cavaler reprezentat aici, fără nici o armă, nu are de loc caracter războinic sau de vânător. Ci, dimpotrivă, după atributele sale — rhyton și crater — ustensile obișnuite în cortegiul lui Dionysos, el are un vădit caracter dionisiac. Deci și în acest relief este vorba de un sincretism religios fraco-greco-roman și, foarte probabil, călărețul nostru poate fi identificat cu acea divinitate fracă, Jambadule.

Lucrarea e cu totul neîndemnatecă, naivă, executată de un meșter rustic, foluși, cred că n'ar putea fi datată înainte de secolul II d. Chr.

Al doilea relief votiv este tot pe o placă de calcar oolitic, găsită în Constanța, înaltă de 0,41 m., lată de 0,34 m. și groasă de 0,12 m. Marginea din dreapta pare a fi retezată sau tocită, mai mult sus, rămânând aci lășimea plăcii numai de circa 30 cm. De asemenei și sus piatra este ruptă. Relieful se află într'un câmp adâncit și încadrat într'o ramă simplă, lată: sus, de 7 cm., la stânga, de 5 cm., iar la dreapta de nici un centimetru. În general atât relieful cât și câmpul lui au fost roase de apă atât de mult, încât, prin figurație și câmp s'au produs tot felul de sănțuri și dungi care îngreunează urmărirea formelor.

D-l T. Sauciuc-Săveanu, indus în eroare de această ca a două sculptură a pietrei prin acțiunea apei, utilizând numai monumentalul în

¹⁾ *ibidem*, p. 88, fig. 45.

²⁾ Vezi G. SEURE, în *Rev. des Etudes Grecques*, 1913, p. 236 sqq., fig. 7, care, cu privire la proveniența reliefului spune: „Trové jadis sur l'Esquilin, il provient des ruines d'une caserne où des soldats étrangers, parmi lesquels beaucoup des Thraces, possédaient une chapelle consacrée à leurs dieux nationaux”.

³⁾ I. c. p. 237—240 și 255—258; cf. D. M. TEODORESCU, I. c. p. 90 sqq.

lucrarea sa „O stelă funerară...”¹⁾, l-a interpretat ca reprezentând două figuri umane cu mâinile ridicate în sus în semn de rugăciune. Își, de lapt, din fotografie așa pare a fi (Fig. 3). Examinând însă cu deamăntul monumentul, se observă la mijloc o figură umană cu mâinile întinse lateral. Mâna stângă nu se ridică dela cot în sus — linia care se vede, e o dungă scoasă în relief de acțiunea apei — ci, dincolo de șantul săpat tot de apă și care o curmă, se continuă spre dreapta ca să apuce capătul de sus al măciucii, care se profilează

Fig. 3

destul de clar în partea ei de jos. După acest atribut e lesne de înțeles că figura noastră reprezintă pe Hercule. În mâna dreaptă ține un vas, din a cărui formă se mai păstrează resturi destul de sigure pe piatră^{1).}.

Figura cea mică, din stânga, în niciun caz nu poate fi o figură umană. Tăetura din daltă de sub brațul drept, presupus, e o tăetură lineară formând unghiuri drepte, ceea ce nu se potrivește pentru un corp omenesc. În articolul meu de mai sus, „Cariera romană dela Cernavoda”, am identificat această figură cu un altar, ceeace e în

¹⁾ T. SAUCIU-SĂVEANU, O stelă funerară cu inscripție și cu palmele deschise în relief, în *Analele Dobrogei*, XV (1934) p. 13.

²⁾ Vezi mai sus la mine: „Cariera romană dela Cernavoda”.

perfect acord cu atitudinea lui Hercule. Examinând însă din nou placa, am constatat că e o masă cu trei picioare, cu un obiect deasupra ei — poate un vas. Este, probabil, masa de sacrificiu.

Prin urmare relieful nostru este un *ex-voto* depus, probabil, de adoranți, într'un locaș de cult al lui Hercule, divinitate destul de rău pândită în regiunea Dobrogeană.

Executarea lucrării, cu toată deteriorarea, se vede clar că e cu totul rudimentară, ceeace n-ar fi admisibil într'un centru de o străveche civilizație cum era Tomi. De aceea, dacă relieful n'a fost adus cumva dintr'o aşezare rustică din apropiere de Tomi, nu l-am putut data mai de vreme de secolul III d. Chr.

Monumentele pentru care vreau să propun o altă interpretare sunt cele două fragmente — unul epigrafic celălalt sculptural — provenite din *vicus Petra*, Camena de azi, din jud. Tulcea, și publicate de d-l Sauciuc-Săveanu (I. c. p. 93 sqq.).

Privitor la inscripție, dela început am rămas nedumerit asupra lecturei date de d-l Sauciuc-Săveanu siglei SS din ultimul rând. Ipoteza sa că ar însemna *s(uo) s(umptu)* nu putea fi acceptabilă, deoarece, în mod obișnuit, această siglă, în epigrafie, se întrebuinteașă pentru cuvintele *supra scriptus*, firește, în forma gramaticală cerută de text. Pornind dela aceasta, când, astăvară, am aranjat secția arheologică a Muzeului, având ocazia să văd inscripția, în timpul mutării ei, într'o lumină mai favorabilă, am constatat că în penultimul rând, pe fragmentul cel mic din dreapta (Fig. 4), în loc de *Titio*, cum a cunoscut d-l Sauciuc-Săveanu, e *Ulpio*. În adevăr, ultima literă e O, penultima I, însă antepenultima nu e T ci P, căci în dreapta se vede destul de clar urma buclei, care nu atinge hasta cu capătul de jos, adică așa cum e și la P din *corporis, petrenses* etc. Din litera anterioră lui P se păstrează fragmentul de sus al unei haste care nu poate fi decât din L. Prin urmare, după resturile păstrate pe piatră, cu vântul întreg nu poate fi cunoscut decât *Ulpio*. Adică așa după cum cere și sigla *SS = supra scriptis*, căci atât *Maximus* cât și *Ulpius* sunt scrisi mai sus, cel dintâi fiind *magister vici*, al doilea *quaestor*.

Deci, baia satului *Petra* s'a construit sub supravegherea lui *Ulpius* și *Maximus*, numiți mai sus (în inscripție) și a lui *Aelius Iulius* (care nu e numit), adică: *curam a /gentibus Ulpio, Maximus supra scriptis et Aelio Iulio*.

In rândul 2, după cuvântul BALINEV, d-l Sauciuc-Săveanu citește un P, apoi partea de jos dintr-o hastă oblică, și propune pentru reconstituire cuvântul *pa/rcum*. Examinând piatra, am constatat că prima literă nu e P, ci o legătură între E. și L. Anume, pe piatră se vede o hastă din al cărei capăt de jos pornește o bară orizontală spre stânga, iar cam dela mijloc o altă bară orizontală spre dreapta vizibilă în mod sigur în fundul micei spărturi. E drept că lipsesc barele orizontale de sus și de jos ale lui E, însă acest lucru e obișnuit.

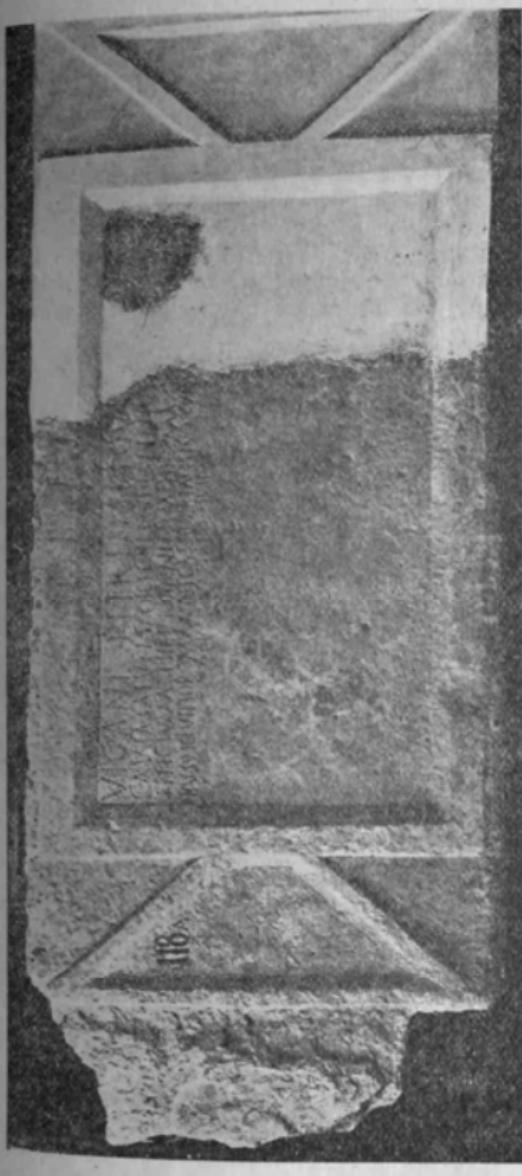

Fig. 4

nuit și la alți E din inscripție. Astfel este ultimul E din *Petrenses*, care are numai bara de mijloc, apoi E din *balineu*, care are bara dela mijloc și ceva din cea de jos, E de după F din *effectu*, iată numai cu bara dela mijloc, etc. Fragmentul de literă care urmează după această legătură este, așa cum a arătat d-l Sauciuc-Săveanu din litera A.

Pornind dela aceste elemente păstrate, pentru întregirea cuvântului, nu ne putem gândi, de sigur, decât la *elapsum*. Prin acest cuvânt se exprimă starea monumentului de mai înainte, ceeace foarte obișnuit în inscripțiile de pe edificii¹.

Conchidem de aici că baia există de mai înainte însă, cu siguranță, în timpul năvălirilor barbare, fușese distrusă cu totul, fapt

Fig. 5

exprimat mai precis, poate, prin *elapsum*, decât prin *dilapsum* sau *conlapsum*, care, de altfel, sunt mai obișnuită în inscripțiile de acest fel. Așa dar, cu rectificările propuse, inscripția dela Camena, a cărei văzloare documentară a fost scoasă în evidență de d-l Sauciuc-Săveanu, în transcriere spune :

Q (uod) B(onum) F(austum) F(elix)
Vicani petrenses qui f[ec]e[r]unt
causa salutis corporis sui balineu (sic) ela[psu]. Quod opus
effectu(sic) magisterio anni Nymphidiij Maxim[i] cum/ questor
bus vici Ulpio Romano et Cassio Primitivo curam a[gentibus U]lpio
Maximo s(upra) s(criptis) et Aelio Iulio.

Aș mai avea de atras atenția asupra cuvintelor *balineu* și *effectu*.

¹) R. CAONAT, *Cours d'épigraphie latine*, p. 2265 și 275.

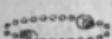
fără desințenta *m* a acuzativului, ceeace nu poate fi o abreviație, ci e un fenomen linguistic care indică epoca târzie a inscripției confirmată, de altfel, și prin dispariția diftongului *ae* din *questoribus*, cum și prin faptul că baea fusese complect distrusă, *elapsum*. Acest din urmă fapt ne face să ne gândim la năvălirile barbare, deci, cel mai de vreme, a doua jumătate a secolului III d. Chr.

Al doilea monument, asupra căruia aş propune o nouă interpretare, este fragmentul cu Nr. de inventar 77 publicat de dr. Sauciuc-Sâveanu (*I. c.* p. 110 sq) (Fig. 5). Dacă îl determină ca fragment de capac de sarcofag, iar în nota suplimentară dela p. 114 propune să se adauge după cuvântul „sarcfag” cuvintele „sau poate de relief”.

Examinând piatra mai de aproape, tot cu ocazia aranjării Muzeului, am constatat că fragmentul nostru face parte dintr-o stelă, mai precis, din câmpul reliefului stelei.

Figura reprezentată cred că e o femeie, într-o atitudine mult asemănătoare cu a femeii care desmeardă un căeluș, de pe stela grecească din Muzeul Național de Antichități din București. E drept că, lipsindu-i capul, și sânul ii e bine disimulat sub haina groasă și băjoasă de par că ar fi un ză bun, obișnuit azi prin Dobrogea, cusut ca o plăpumă. Totuși chiar prin acest vestmânt se ghicesc mai degrabă niște forme rotunde și moi decât unele colțuroase și vânjoase de bărbat. În mâna dreaptă ține un porumbel, atribut obișnuit pe monumentele funerare, la femei, ca un element, mai ales în vremea respectivă, pur decorativ. În stânga ține ciucurii cari atârnă din colțul pernei pe care figura noastră își reazemă cotul.

Gr. Florescu

RUGĂ

*Uitată în umbra chiliei,
Dorințele'n piept le-a strivit,
Ca'n clipa din urmă să aibă
Spre ceruri un drum însorit.*

*Așfel a'ntelos ispășirea
Întâiului nostru păcat.
Dar dorul o cheamă adesea
Cu zvon din adânc depărtat.*

*Trec anii . . . Și viața, în juru-i,
Incheagă adesea clipite,
În care seninile inimi
Tresaltă, surâd fericite.*

*La geamur-i, un fluture bate,
O roșie floare de jar,
S'așează pe-o creangă 'nflorită,
Din aripi bătând tot mai rar.*

*Din fundul vieții trecute
În freamăt simțirile vin;
Și'n neagra chilie coboară
Tristețea suspin cu suspin.*

*O ! Doamne ! de intri în ceruri,
Dorințele'n piept nimicind,
De ce nu ne-arăți veșnicia,
Să tindem spre ea suferind ?*

*De ce, în tăcere și umbră,
Rămâi nevăzut tuturor,
Și ochii nici turburi cu vraja
Acestui pământ trecător ?*

Cum, oare, să treci printr'o luncă,
Cu inima'nchisă'n April,
Când ori și ce creangă fi-aruncă
O floare, un flutur, un tril?

Și cum să te'ncagini mănăstirii,
Când glasuri te cheamă în crâng,
Iar raiul din scorța psaltriei
Rămâne în ochii ce plâng?

De este o lume eternă,
În care noi toți ne vom duce,
Arată-ne=o, Doamne, o clipă!
Și toți, aplecați sub o cruce,

Să=vom calvarul durerii,
Prinind răstignirea lui Christ,
C'un zâmbet sfruntând vijelia
Destinului celui mai trist.

Ca sufletul dus la răspântii
S'aleagă'ntre două cărări,
Cea aspră, ducând către Tine,
Cea lină, spre dulci desfătări,

De ce ne arăți numai vraja
Acestor plăceri pământești,
Și numai prin glas de Apostoli
Lumina de=apoi ne=o vestești?

Adânc te cutremură gândul
Că totul sfărșește aici!
Pe drumul durerilor, fruntea,
Trezit ca din vis, fi=o rîdici,

Privești imprejurul tău viața
Și'n piept răscolinu=ți tot focul,
Mai repede inima=ți bate,
Cerându=și în viață norocul.

*Te prinde un râs diabolic,
Te-arunci în vîrtej ca furtuna,
Te'mbată mireasma dorinții
Și inima=ți vâjăie'ntr'una.*

*In fuga năvalnică, oarbă,
Nimic nu mai vezi împrejur.
Arar, iși apar din vîrtejuri
Fășii instelate de=azur.*

*Târziu, când talazul te=aruncă
Pe tărmul tăcerii de lut,
O voce te mustră amarnic :
„Ce crimă cu mine=ai făcut ?“*

*Să fie chiar glasul Tău, Doamne ?
Să fie a Tale mustărri,
Că omul, în loc să se urce,
Coboară pe strâmbe cărări ?*

*De este'ncercare viața
Cu roze și soare de Mai,
Ridică o clipă perdeaua
Și=arată=Te'n veșnicul rai !*

*Oricine iși simte puterea,
Când șesul de iarnă îl scuturi,
Intinzi auritele lanuri
Și zarea o umpli de fluturi,*

*Când, singur, în juru=i, pământul
Cu munții, cu marea sbătută,
Se'nvârte în goluri albastre,
Pe osia lui nevăzută.*

*Dar, dacă adesea credința
Ne=aruncă pe lespezi năuci,
Gândirea deapururi se'ntreabă :
Spre care tărâmuri ne duci ?*

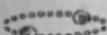
Când trâmbiți de*aramă suna*vor,
Vestind judecata de*apoi,
Și smulse din somnul de veacuri,
Venire vor popoarele roi,

Lăsa*vei să cadă, Stăpâne,
Strângându-i pe toți la un loc,
Pe unii surâsul nădejdii,
Pe alții un vîfor de foc.

Ce rost vor avea, dup'aceea,
Eterna gheenei tortură
Și Arhanghelii, strajă deapururi
La veșnica raiului gură ?

Și, dacă ntrebările noastre
Sunt strigăte făr'de răspuns,
De ce ne dai apriga sete
Să spargem un zid nepătruns ?

Grigore Sălcianu

RECENTE ACHIZIȚII ARHEOLOGICE

Luna Noembrie s'a arătat dela început fructuoasă : au fost descooperite în Constanța și au intrat în Muzeul Regional al Dobrogei două fragmente valoroase : unul epigrafic, altul arhitectonic.

Fig. 1

I. Fragment din partea superioară a unei stele de calcar slab, înalt pe stânga de 0,56 m., pe dreapta de 0,77 m., lat de 0,55 m. și gros de 0,19 m., găsit cu ocazia unor săpături de canalizare pe Str. Daciei colț cu Str. Mihai Viteazul și trecut în inventar sub №. 226. (Fig. 1).

Pe partea de sus a stelei funerare e sculptat un fronton, înalt de 0,22 m., — a cărui margine de jos formează corp comun cu cadratura inscripției — cu două acroterii, de o parte și de alta, fără ornamente interior, având în față câte o excrescență pe cele două laturi care se întâlnesc în vârful frontonului. În mijlocul frontonului e o rosetă cu sase foi inchisă într'un cerc.

Inscripția greacă, încadrată de un chenar cu profil simplu, se află pe fața adâncită a stelei funerare. Cuprinde opt rânduri, dintre care primele patru foarte bine păstrate, iar celelalte trei numai o parte, aceea din dreapta. Literele, cîteve, însă rustice ca formă și gravare,

Fig. 2

nu păstrează aceeași înălțime, variind dela rînd la rînd și chiar în același rînd, ca — de ex. — în r. 4: primele litere au 0,03 m., ultimele 0,024 m. Literalele nu prezintă ligaturi, dar n'au formă constantă: ω e făcut în trei feluri.

Pentru că fac numai o *presentare* a materialului înfrat recent în Muzeu, rezum constatărilor în nota că monumentul acesta funerar a fost ridicat de IPACT'AMOC, ΑΔΙΑΓΟΣ și ΑΒΡΑΓΟΣ tatălui lor, ~~zăpădă~~.

II. Fragment de epistil, de marmoră albă cu dungi vinete, lung de 0,60 m., înalt de 0,36 m. și lat de 0,18 m., găsit în urma unor săpături pentru construcția actualei Vile Popescu, de lângă Restaurantul Dor Mărunt, din Anadolchioi, desigur în așezare secundară *). În timpul din urmă a servit ca prag la o casă nou construită.

*) Fragmentul a fost găsit acum 25 de ani de Ioan Popescu, proprietarul vilei și decedat. D-l Dumitru I. Popescu, fiul proprietarului, spune că fragmentul e provenit din alt loc; precis nu știe de unde, însă tot din raza orașului Constanța.

Se deosebesc, la fragmentul acesta, patru registre, al cincilea fiind prea ingust și prea ros ca să poată fi menționat prin ceva.

Registrul medial — cu totul neted și ușor curbat, acum diformat de izbituri și tăieturi — e limitat deasupra de o linie de profil și de o friză cu foi de acanthus bogat stilizate, iar dedesubt de alte două registre, unul cu motivul siragului de ove, altul cu denticule.

Fragmentul acesta arhitectonic ornamental, important prin măiestria cu care a fost lucrat și pe care o evidențiază ca document arăistic, făcea probabil parte din epistilul unei clădiri publice sau dintr'un frumos templu tomitan. E comparabil cu alte două fragmente de epistili găsite de V. Pârvan, tot în Constanța, și publicate în *Descoarceriri nouă in Scythia Minor* (pp. 23—25, fig. 8 ; pl. IV—fig. 2 ; pl. V—fig. 1) precum și cu fragmentul arhitectural, descoperit în Carsium, despre care scria :

„In adevăr arta superioară pe care o documentează acest respectabil bloc de marmoră sculptată... e un semn că vechea așezare romană de aici a fost, nu numai din punct de vedere militar și economic, ci și cultural, un centru important la Dunăre,— că anume, pe drumurile numeroase ce se adunau în mănunchiu aici, dela Axiopolis, Tomi, Histria și Troesmis nu veniau numai oameni și bogății, dar și înrăuriri și forme artistice. Odată cu vinurile dela Rhodos, aduse pentru desfăștarea bogătașilor, veniau și blocuri de marmură din insulele grecești, ori din Asia, sau din Grecia, pentru a împodobi clădirile publice de aici, întocmai ca în centrele înfloritoare dela Mare, în Callatis, Tomi și Histria“.

Stilul fragmentului — cum arată Pârvan pentru cele trei fragmente de mai sus — indică sec. II d. Cr., epoca Antoninilor, când orașele din Scythia Minor „se întreau în clădirea de temple și monumente publice de piatră și de marmoră, în cinstea zeilor, împăraților și binefăcătorilor provinciei“.

III. *Un mormânt din lespezi*. Către sfârșitul lunei Agust, anul acesta, s'a făcut o descoperire arheologică în curtea Regimentului 34 Infanterie din Constanța. Soldații, săpând în fundul curții regimentului o groapă pentru gunoi, au dat peste un mormânt făcut din lespezi mari de piatră, așezate direct pe pământ și dispuse în forma unei cutii paralelipipedice. Deasupra celor patru lespezi laterale, care formau pereții cutiei, se aflau alte trei lespezi, aranjate una lângă alta. Pământul dela baza mormântului era uscat și bine netezit.

Săpătura aceasta, făcută cu scopuri practice și imediate, a ză-

dăncică cercetările care se puteau face. După informațiile culese dela soldați săpători, am putut afla câteva indicii vagi despre un schelet — din care n'ami văzut decât pușine oase și acelea sparte și împrăștiate — și despre o seamă de cioburi din vase de lut ars și de sticlă, din care insă am găsit numai două trei. Nimic despre poziția în care a fost găsit scheletul.

Este a doua descoperire de care nu se știe nimic precis, în afara de locul mormântului și infățișarea lui exterioară, după aceea de acum câțiva ani dela Regimentul 13 Artilerie.

Ioan Micu

Conservatorul Muzeului Dobrogei
Constanța

D. M. Pippidi, *In jurul stelei lui Asclepiades din Tomis*. Revista Clasică, Tom. VI—VII. București, 1934—1935, pp. 168—180.

Interesul arătat stelei funerare cu No. 61, din Muzeul Regional al Dobrogei, s'a fixat nu atât asupra bustului feminin din partea de sus a monumentului sau a inscripției însăși, cuprinzând numele copiilor Flavia Aquilina și Iulius Augurinus ai lui Asclepiades, morți prea timpuriu, — cât a părții de mijloc, unde, într-o încadrare drept-unghiulară, sunt sculptate două mâni cu degetele desfăcute și cu podul palmelor către privitor, între ele cu dedicația "Ἡρωαὶ χθονίοις.

De prof. Sauciuc-Săveanu, interpretul dințâi al stelei, a vorbit în două rânduri despre simbolul acestor mâni ridicate: prima dată, la Congresul Național de Arheologie și Numismatică din 1934, în comunicarea „Semnificația mânilor ridicate în reliefurile greco-romane”; a doua oară, în studiu publicat de Analele Dobrogei pe 1934 „O stelă funerară cu inscripție și cu palmele deschise în relief din Tomis-Constanța”. În amândouă, simbolul celor două palme era legat de două sensuri apropiate: implorare și imprecațiune.

Recenta lucrare a d-lui D. M. Pippidi, asistent la Universitatea din Iași, face o investigație nouă, pornind dela însuși rezultatul afins de d-l prof. Săveanu, pentru a dobândi „o preciziune suplimentară”. Concluzia că cineva a putut să pricinuiască moartea copiilor, îl îndeamnă pe d-l Pippidi să-l afle și să-l precizeze pe acel cineva: „E vorba să ghicim către cine se va fi îndreptat gândul lui Asclepiades atunci când, în fața morții nefirești a copiilor săi, dușerea lui de părinte a simțit nevoia să și-o explice” (p. 171).

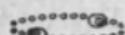
Pentru d-l Pippidi chestiunea aceasta prezintă două posibilități de soluționare aproximativă a simbolismului mânilor ridicate.

1. Revolta defunctului sau a părintelui contra zeilor răi și nădejdești — iniquis — cari au pricinuit dispariția prea din timp a unei ființe nevinovate, ca o înrâurire a dualismului iranian asupra păgânismului grec și roman din sec. II—III.

2. Credința despre demonul ucigaș al copiilor, acel Βάστας, δαιμων, vrăjitor și duh cu ochi răi în stare să răpună numai cu privirea.

„Consider neîndoios, scrie în, final de Pippidi, că protestul lui Asclepiades purcede din convingerea despre intervenția fatală a unei divinități răufăcătoare“.

Ioan Micu

FABULĂ

In gled se lăfăia porcimea
Şi-zades cu râțul atingea
Piciorul unui cal cu pielea
Lucioasă ca o catifea.

Ci nu odată ridicându-şi
Potcoava scânteind în soare,
Frumosul cal simţea ispita
Să dea în porci şi să-i doboare.

Dar căutând spre ei cu milă,
Ierându-i, ii crucea într'una
Şi-zades, spre a uită băloaga,
Privea făcut, în noapte, luna.

Se minuna cum de se poafe,
Sub bolta cerului înaltă,
Atâția porci să rabde Domnul
Şi-atâtea stele laolaltă.

Se tot trăgea în colțul şurii,
Disprejuind tărâja lor ;
Mânca doar fân curat din iesle,
Bând apă clară de izvor.

Trecură zile fără număr.
In colțul lui uitase tot.
Când, într'o zi, doi ochi de scroafă
Cu capul rezemat de-un ciot,

Asupra lui se pironiră ;
De-un foc sclipea pupila-i ștearsă ;
De ură 'ntâia oară scroafa
Până' n adânc simți că-i arsă.

Cu un picior atinse burta
Celui mai mare dintre porci :
— „Prietene, de vrei, o clipă
Spre fundul șurii să te 'ntorci.

Ce văd, din cale=afară=mi pare :
Un cal, mai negru decât smoala,
Stând numă'n colț, de noi de departe,
Cutează să=și arate fala“.

Cu greu urnindu=se din locu=i
Și sprijinit de porci vre=o zece,
Spre mândrul cal, în fundul șurii,
Iși luncă privirea=i rece.

Apoi, cu glas domol : „O gloabă !
Dac'a fugit de printre noi,
L=o fi durând nobleșea noastră“.
Și iarăși adormi 'n noroi.

Atunci, din baltă se ridică
Un porc gemând : — Știi voi cumva,
A cui e gloaba astă neagră ?
A calului ce ne plimba

Impărăteasca noastră ladă
Din târg în târg, din sat în sat,
Până când zilele trecute
La poarta curșii ne=a lăsat.

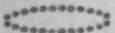
Așa că, mult să nu vă mire
De ce rămâne 'n colț fricos,
Când știi pe tată=său ce este :
Un cal de muncă păcătos.

De stă mereu așa de departe,
Se simte isgonit de noi“ !
Și mulțumiți și porci și scroafe
Adorm cu râțul în noroi.

Ades, când ocolești cu silă
Un grup de oameni anumit,
Nu spun că te ferești de dânsii,
Se laudă că te au gonit.

Și de ti au fost plugari strămoșii,
Sau niște bieți meseriași,
În îngâmfarea lor de trântori,
Lovesc în ei ca niște lași.

Grigore Sălceanu

DELA BĂTRÂNII DOBROGENI

Culegeri de Titus Cergău

I. Români din Caucaz.

Apăi, nu știi prin ce an să fi fost rezbelul acela dintre Ruși și Turci. Pe vremea când Dobrogea noastră era sub Turci, — ne po-vestia bunica —, a trecut o mare oaste prin jud. Brăila spre valea Siretului. Când au poposit Turcii și 'n satul nostru, la vadul Șeiciei lângă Berești, nu departe de Dunăre, se înprietenise un ofițer arab cu bunicu-meu. Au băut cafele împreună și au fumat o noapte înfreagă ; și la fiecare vorbă ofițerul arab ofta din băările inimii zicând : „Să-mi ajute Dumnezeu, Radule, să mă mai intorc înapoi sănătos ; dar tare nu cred, că tare sunt mulți și sălbateci Rușii aceia” !

Și nu s-au mai întors, nici Turcii și nici ofițerul arab. Că, ci că Rușii s-au dus în susul Siretului și au ridicat de acolo șapte sate de Români, pe cari nu se știe unde pustia i-au mai dus. Totodată au schimbat și cursul Siretului, aşa fel că Turcii au trecut vadurile pe uscat. Apoi, după ce i-au mai lăsat să se apropie de armata lor, au dat Rușii piept cu Turcii într-o luptă plină de moarte. Rușii atacau cu urlete sălbatece până ce i-au pus pe fugă pe Turci ; iar când multimea acestora a dat să fugă spre vaduri, atunci Rușii au rupt stăvilarele și s'a inecat atâtă turcime, încât se făcuse punte de trupuri de oameni și dobitoace în albia Siretului. Nici arăbul nostru nu s'a mai întors din luptă astă năprasnică.

Hei, și poate să tot fi trecut de atunci vre-o sută de ani, dela acel prăpăd, când la 1917 am fost silit să fac transporturi pe Marea Neagră, dela Sevastopol la Batum. La Batum, după ce terminai cu serviciul, m'am coborât cu un camarad pe cheiul portului și mă plimbam pe acolo, prin fața debarcaderului. Și numai iată că se apropie de noi un soldat sovietic și ne întrebă pe românește că de unde suntem ? Vezi că ne auzise vorbind în limba noastră. Î-am răspuns că suntem Români din România, iar el ne-a spus că este Moldovan. Î-am întrebat atunci că din ce loc este venit ? — „Apoi, trebuie să fim de prin Moldova, de ne zicem noi Moldoveni”, răspunse el. Și ne-a mai spus că nu țin minte ei din ce timp vor fi venit părinții lor pe aici, dar că a înțeles dela bătrâni, că din vremea unui mare și crâncen rezbel, care s'a dat lângă o apă de lângă „Halați”, de unde au fost ridicăți ei ca la vre-o șapte sate și aşezăți de Rus prin părțile Batumului. Și ne-a mai întrebat oșteanul dacă „Halați” este pădure sau

„horod“ (=oraș). S'a mirat când i-am spus că Galați este un oraș mare și frumos. Si ne-a mai spus că din cele șapte sate venite, hăt de departe, din spre „soare-apune“, său ajuns acum vre-o 14 sate numai de Moldoveni, cari își vorbesc limba lor și au voie să poarte și prin școli. Ba, ce m'a mirat tare mult, a fost că fac și horă moldovenească în satele lor. Si mai spunea Moldovanul: „Ba să vezi măta, că noi avem și un cântec cu vorba Halaților așa:

*Pe drumul Halaților
Vine mândra fraților.*

Am râs cu bucurie de cântecul Moldoveanului bolșevic dela Batum și mi pare rău că nu ţin minte de cât aceste două versuri. Am mai stat puțin de vorbă și apoi ne-am despărțit, reamintindu-mi povestirea bunicii mele, Tudora Radu Capră, de 80 ani, care îmi vorbise de cele șapte sate moldovenești ridicate de Ruși din calea Turcilor.

Auzită dela D. Dumbravă din sat. Brătianu, jud. Constanța

II. Comeara din „Insula fără nume“.

1. Insula aceasta, aflătoare în limanul Tașaul și denumită de dr prof. C. Brătescu, într-o lucrare a sa geografică „*Insula fără nume*“ — deoarece n'avea nici un nume —, se știe că a fost botezată de noi „*Insula C. Brătescu*“ în urma unei slujbe religioase și unei serbare organizate la fața locului.

În timpuri îndepărțate, spun bătrâni, această insulă era locuită de niște călugări, cari trăiau aci retrași de lume, ca niște schimnici într'un ostrov încunjurat de ape. Vorba vine „ca niște schimnici“! Călugării aceștia aveau în insulă și o casă de piatră, anume spre marginea din spre Luminița (= Sahman), adecă spre răsărit-miază* noapte, unde se mai cunosc până astăzi pietrele scormonite și împărtășite din temelie.

Călugării aceștia se ocupau cu nobila meserie a furtului la drumul mare și adunau banii în insulă, unde ii ascundeau într'un loc său numai de ei. Așa au adunat ei o comoară numai din bani de aur și s'au legat ei cu blestem mare și jurământ, ca nici unul să n'o scoată singur din pământ, ci, de cât așa, mai bine să o scoată un strein. Mai târziu călugării aceștia s'au imprăștiat, fiind urmăriți de stăpânirea din vremea aceea. Pe atunci nu erau sate în jurul limanului și de aceea nimeni, până hăt târziu, n'a răscolit pământul în osfrov, ca să dea de comoară. Dar nici mai apoi, când s'au ridicat satele în jurul ghiolului, nimeni n'a putut da de ea, de și au fost destui cari să cerceze locul.

Auzită dela Vasile Foca din Năvodari, bătrân de 64 ani.

2. Altă legendă. Se zice că la podul Tașaulului de peste părâu Casimcea trei fâlhari au jefuit pe vremuri poșta turcească ce venia

din spre Babadag și se întrepta spre Constanța, Balicic, Varna Stambul. Hoții, după ce și-au umplut poalele mantalelor cu linte de aur prădate, s-au urcat într-o barcă și au văslit în largul ghiocului Tașaul până la o insulă din mijlocul apei. Aici au îngropat comecă astfel : au pus galbenii în niște dăsagi, apoi au învelit dăsagii într-o mușama ; după aceea au săpat în insulă trei morminte turcești și au pus comoara într'unul din ele ; apoi au dat fărâna la loc, au ridicat niște pietroaie mari deasupra și altele mai mici imprejur, ca să fie credă că în adevăr sunt morminte turcești și în urmă s'au legat cu jurământ ca mai bine să scoată un om străin de căt unul singur dintre ei, fără sătirea celorlalți. Si s'au despărțit.

După puțină vîeme, poterile turcești i-au prins pe hoți și i-au trimis la Sultanul ca să-i pedepsiască. Pe drum au murit doi dintre ei, așa că numai unul a fost întemnițat pe viață în temniță Stambulului. Acolo hoțul a făcut cunoștință cu un alt Turc, care și-a osândă pe o durată mai scurtă de timp și care, din înțâmplatere, era tot din Dobrogea. Si l-a întrebat dacă nu cumva are cunoștință despre un ghiol din Dobrogea, căruia îi zice Tașaul și despre o insulă din el. Acela i-a răspuns că da. Atunci hoțul cu comoara i-a înțâmplat ca, deândată ce va scăpa din închisoare, să se ducă în acel ostrov și să sape în cel mai mare mormânt, căci acolo e o comoară de lire turcești și să ia dânsul, căci el nu mai are nădejde să mai vadă, ci-i vor putrezi ciolanele în temniță această.

Așa s'a și întâmplat. Turcul cel Tânăr, după ce și-a ispășit perdeașa, hărt mai spre bătrânețe și-a adus aminte la săracie de vorbele fălharului din temniță și a venit în Dobrogea, tocmai în satul Palazu Mic ; însă oricui istorisia această poveste, îi râdea în nas, făcându-i „bătrân nebun“. Si a plecat bătrânu fără ispravă iar la Stambul, iar comoara se zice că încă se află în insulă... își termină povestirea cu un zâmbet d-l A. Călinescu, pensionar, fost revizor la Pescăriile Statului, care ar fi stat de vorbă cu acest Turc în satul Palazu, dar de ! i-a uitat numele de atunci.

Trânta lui Gavrilă.

Se zice că un Pașe făcea odată o nuntă mare la Tulcea. Era obiceul la nunțile din „Turceasca“ (=Dobrogea) să se facă „pehlivanie“ (=întreceri voinicești, lupte). La această pehlivanie un harap cât o namilă trăntise o mulțime de alți pehlivani renumiți și acum sta trufaș că n'are cu cine se mai măsura. Atunci un cioban, Gavrila Coman, care hăiduea prin Dobrogea și era de pe la Rășinari, ceru voie Pașei să se trântească și el cu harapul. Pașa îl invoi, că il cunoștea. Gavrila se repezi spre pehlivian ; dar acesta ii spuse și se ungă mai întâi și el cu undelemn, c'asa era obiceul lor. S'a ursă dar, și Gavrila și când mi și înșfăcă odată pe harap, măi tău și mi și ridica în sus și mi și trănti în pământ, Doamne !, de rămas pehlivianul incremenit pe loc. „Minteni“ Gavrila începu să

rage palme ca să-l frezească. S'a trezit harapul, dar de supărare
mare umbla cu niște prieteni ai lui să-l taie pe Gavrilă cu iataganele.
Noroc de Paşa, care i-a zis:

— De ce te superi, bre, pehlivane? Nu te gândeşti tu pe căți
iavi trănit și nici unul n'a umblat să te taie cu iataganul.

Vezi că harapului ii părea rău mai mult de palmele pe care le
primise și de galbenii Pașei, cari frecuseră în chimirul lui Gavrilă.

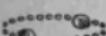
Așa erau obiceiurile pe atunci la nunțile turcești în „Turceasca”.

Mai târziu, când să moară bietul Gavrilă, tare mult s'a chinuit,
căci il umpluse viermii pentru blestemăjile și cruzimile lui, pe care le
făcuse ca haiduc.

In tinerețea lui, acest Gavrilă era fețor voinic și tare ambițios.
Pe când își făcea armata la Sibii, a svârlit pe fereastră pe un ser-
gent de ai lui, care numai doar că glumise cu el, când l-a afins cu
cureaua peste spate. Gavrilă, nici una nici două, l-a prins de turul
panțalonilor și l-a aruncat pe geam. Văzând apoi că a făcut moarte
de om, și-a luat arma cu el și a frecut munții în Tara Românească,
iar de acolo a frecut în „Turceasca”, c'asa-i ziceam noi Dobrogei.
Aici, în Dobrogea, Gavrilă ajunsese spaima Mocanilor și mai ales a
Tătarilor, cu jafurile și cruzimile sale. Se zice că nici glonțul nu se
prindea de el. Doar prindea gloantele în palmă și le arunca înapoi
spre îa cariș pușcău.

L-am cunoscut și eu pe acest Gavrilă. Pe atunci aveam 12
ani și mă aflam în Răsinari, când a venit la noi Gavrilă și-l indemnă
pe tată să meargă cu el în Turceasca, căci, spunea el, vrea să scoată
o comoară de galbeni îngropată sub cișmeaua din Babadag. Tatăl
meu nu s'a dus și rău i-a mai părut, căci s'a auzit că un văcar ar
fi dezgropat-o el mai apoi.

Culeasă dela moș Petre Licoi, de 76 ani, din Sibioara, jud. Constanța.

PROFESORUL ION BORCEA
FONDATORUL PRIMEI STAȚIUNI ZOOLOGICE
MARITIME DIN ROMÂNIA
(1879—1936)

In sara zilei de 30 Iulie a închis ochii pentru totdeauna, pe pământul Dobrogei, doborât fulgerător de o septicemie căpătată la masa lui de lucru, profesorul Ion Borcea dela Universitatea din Iași, fondatorul Stațiunii de Zoologie maritimă dela Agigea (jud. Constanța).

Savantul ieșan, cunoscut în cercurile științifice din Apus prin numeroasele sale lucrări de Zoologie publicate în limba franceză, moare în vîrstă de aproape 57 ani, în plină maturitate științifică și în imprejurări atât de tragicice, care ne fac să deplângem mai mult dispariția sa.

Profesorul I. Borcea a văzut lumina zilei în satul Buhoci din județul Bacău, la 13 Ianuarie 1879.

Studiile secundare le-a făcut la Iași, la Liceul Internat, terminându-le în anul 1897. După bacalaureat s'a înscris la facultatea de Științe din Iași, unde a avut ca profesori pe regreții P. Poni, Stravolca, Dr. L. Cosmovici și pe dd. Paul Bujor, V. Buțureanu, Alex. Popovici, A. Obregia. În anul 1900 își ia licență în Științele Naturale cu d-l Prof. Paul Bujor dela care a primit inițierea în domeniul Zoologiei.

Inzestrat cu frumoase calități sufletești, perseverență, tenacitate și o putere de muncă cum rar se întâlnește, Tânărul licențiat, după un scurt stagiu în laboratorul profesorului P. Bujor, este trimis, ca bursier al fondului „Adamachi“, să-și continue studiile la Paris. Aici el urmează cursurile ținute la Sorbona de maestri ca G. Bonnier, E. Haug, Yves Delages și alții.

După o muncă încordată pe patru ani în laboratorul marelui biologist Yves Delages, I. Borcea își trece, cu deosebit succes, în Decembrie 1905, doctoratul în Științe Naturale cu lucrarea: Recherches sur le Système uro-genital des Elasmobranches, în care el aduce o contribuție remarcabilă la studiul morfologiei aparatului renal dela vertebrate.

Despre această lucrare — rămasă clasică — profesorul său și președintele comisiunei de teză zice în raportul său: „Mr. Borcea

Profesorul Ion Borcea
1879—1936

est arrivé à résoudre d'une façon qui semble vraiment définitive la plupart des problèmes relatifs à la question abordée par lui.... C'est un travail qui restera et datera".

După obținerea gradului de doctor și în urma strălucitelor studii făcute la Paris, la Stațiunea biologică dela Roscoff și la cea dela Banyuls-sur-Mer, I. Borcea se reîntoarce la Iași, unde la 17 Martie 1906 este numit conferențiar de Zoologie. În anul 1909, el își susține examenul de abilitare ca docent în specialitatea Zoologie, iar în ziua de 1 Aprilie 1912 este recomandat profesor titular de Zoologie la Facultatea de Științe din Iași. Ca profesor, nu numai că a ilustrat catedra sa timp de peste 35 ani, dar a contribuit la progresul științei românești, publicând numeroase studii asupra diverselor grupe de animale care alcătuiesc fauna terestră, de apă dulce sau marină a țării. Activitatea științifică din ultimii 3 ani se referă, mai cu seamă, la studiile întreprinse de el asupra faunei limanelor din Sudul Basarabiei, asupra faunei sistemului lagunar Razim și special asupra faunei litorale a Mării Negre.

Încă înainte de fondarea Stațiunii de Zoologie marină dela Agigea, al cărei director a fost timp de peste 10 ani, profesorul Borcea era urmărit de problema faunei relicte din limanuri și de problema provenienții faunei M. Negre.

În special dela crearea acestei stațiuni, adică dela 1925 încoace, el a întreprins o serie de explorații în M. Neagră și, cu multe mai mult decât modeste, a reușit să colecteze un imens material faunistic, pe care n'a mai avut norocul să-l vadă studiat și publicat.

Rezultatele acestor cercetări au fost consemnate în revista *Annales Scientifiques de l'Université de Jassy*, revistă care a ieșit până acum sub îngrijirea sa și pe care el o făcuse să pătrundă în cele mai îndepărtațe centre științifice din lumea întreagă.

De asemenei o altă revistă ieșană, Revista Științifică „V. A. Damachi“ a fost publicată la început sub direcția profesorului Borcea și s-a bucurat până astăzi de colaborarea sa.

Că om, profesorul Borcea era un caracter rectiliniu, un adversar implacabil al transacțiilor și, cu toate asperitățile aparente ale temperamentului său, era un suflet bun, gata totdeauna a ajuta elementele muncitoare. El insuși un mare muncitor — care nu și-a permis niciodată o clipă de răgaz — a înconjurat totdeauna manifestările de muncă ale numeroșilor săi elevi. Cu pereseverență și cu tenacitate a reușit totdeauna să ducă la bun sfârșit tot ceiaice interprindea.

Lucrările sale au fost publicate în diverse perioade străine sau române printre care: Bulletin de la Société zoologique de France, Archives de zoologie générale et expérimentale, Comptes rendus de l'Académie des Sciences (Paris), Comptes rendus de l'Académie des Sciences de Roumanie, Bulletin de la Société scientifique et médicale de l'Ouest (Rennes), Academia Română, Publicațiile fondului

"V. Adamachi", Annales scientifiques de l'Université de Jassy, Revista științifică "V. Adamachi", Archivio Zoologico italiano, etc. Datorită meritelor sale, numeroase societăți savante române și străine leau numărat printre membrii ei. Profesorul I. Borcea a fost membru fondator al Academiei de Științe din România, membru corespondent al Academiei Române, membru titular și președinte de onoare al Societății Zoologice a Franței, membru corespondent al Muzeului de Istorie Naturală din Paris, etc.

Erahia socială a urcat-o până la treapta de ministru al instrucției publice, în care calitate precum și ca director al Muzeului de Istorie Naturală din Iași, a reușit să înzestreze cu numeroase colecții și să reorganizeze acest muzeu.

Ca fondator și director timp de peste 10 ani al Stațiunii de Zoologie marină dela Agigea, a reușit să pue la îndemnă cercetașilor din țară sau din străinătate, un institut chemat să joace un mare rol în viitor, precum și o valoroasă colecție de animale aparținând faunei bentonice a Mării Negre.

Crearea acestei stațiuni constituie poate cel mai mare titlu de merit al profesorului Borcea. Stațiunea de Zoologie dela Agigea este, pentru țara noastră și pentru Universitatea din Iași, ceiace este, de pildă, Stațiunea biologică dela Roscoff pentru Franța și pentru Sorbona.

Lupta eroică pe care a dus-o el pentru menținerea acestui așezământ intemeiat de el dar amenințat din toate părțile de valurile vremilor în care trăim, trebuie să fie un indemn și o pildă pentru urmășii săi „singuri în stare — cum spune un naturalist, fost prieten al său — de a pune în valoare cu devotament și pietate umensul material adunat acolo“. Iar „păstrarea institutului în condiții în care a fost intemeiat — mai bine zis cu scopurile pentru care a fost creat — și continuarea activității lui prin elevii și urmașii naturali ai fondatorului lui trebuie să fie considerată ca testamentul științific al marelui dispărut“.

Cariera științifică a profesorului Borcea se apropiase de punctul său culminant, când a fost atât de brusc curmată. Invitat de universitățile franceze, anul trecut în luna Mai, profesorul Borcea a făcut o serie de conferințe asupra faunei Mării Negre, asupra faunei de penetrație din limanuri, asupra insectelor vătămătoare din România, la Sorbona, la Societatea Zoologică a Franței, apoi la Universitățile din Lyon, Grenoble, Marseille, Montpellier.

În ședința dela 26 Mai 1935, consiliul profesoral al Universității din Montpellier ii decerne titlul de Doctor honoris causa, cînd prin aceasta munca încordată a unei vieți de om și totodată lara întreagă.

Prin dispariția atât de timpurie a profesorului Borcea, știința românească a pierdut pe unul dintre cei mai aleși reprezentanți ai

ei; universitatea Mihăileană a pierdut un eminent profesor; fără, pe unul din cei mai vrednici fiu ai ei.

Profesorul Borcea a fost înmormântat la Racova, în județul Bacău, în ziua de 2 August, deplâns de toți prietenii și colegii săi, de sătenii din acea parte, de familia sa zdrobită de durere.

Si astăzi octogenara sa mamă îl plângă pe al său fiu iubit.

LISTA CRONOLOGICĂ A LUCRĂRILOR PROFESORULUI I. BORCEA

1. Sur la glande nidamentaire de l'oviducte des Elasmobranches, in : *C. R. Acad. des Sciences, Paris*, tome 138, pg. 99—101.
2. Des différences de structure histologique et de sécrétion entre le rein antérieur et le rein postérieur chez les Elasmobranches mâles, in : *C. R. Acad. des Sciences, Paris*, t. 138, pg. 1342—1344.
3. Sur le développement du rein et de la glande de Leydig chez les Elasmobranches, in : *C. R. Acad. des Sciences, Paris*, t. 139, pg. 747—749.
4. Sur un cas de conformation anormale de l'oviducte droit chez une petite Roussette : *Scyllium canicula*, in : *Bull. Soc. Zool. de France*, 1904, t. 29, pg. 138—140.
5. Quelques observations sur une Epinoche : *Gasterosteus aculeatus* L. var. *leleurus* C. et V. provenant d'une rivière se déversant au fond de la baie Aber, près du laboratoire de Roscoff, in : *Bull. Soc. Zool. de France*, 1904, t. 29, pg. 140—142.
6. Quelques considérations sur l'appareil urinaire des Elasmobranches, in : *Bull. Soc. Zool. de France*, 1904, t. 29, pg. 143—148, 2 figuri.
7. Sur les entonnoirs segmentaires du Centrina Salviani Risso, in : *Bull. Soc. scient. et médicale de l'Ouest. Rennes*, t. 13, pg. 108—110.
8. Note complémentaire sur la morphologie du rein des Elasmobranches, in : *Bull. Soc. Zool. de France*, 1904, t. 29, pg. 209—210.
9. Sur quelques faits relatifs au développement du rein des Elasmobranches, in : *C. R. Acad. des Sciences, Paris*, t. 140, pg. 672—674, 4 fig.
10. Recherches sur le système uro-génital des Elasmobranches, in : *Archives de Zool. expérим. et générale*, 4-ème série, t. 4, pg. 199—484, pl. XV—XVI, 103 fig.
11. Sur les masses mésodermiques intermédiaires et leurs dérivés chez les Téléostéens, in : *C. R. Acad. des Sciences, Paris*, t. 149, pg. 637—640.
12. Sur l'origine du cœur, des cellules vasculaires migratrices et des cellules pigmentaires chez les Téléostéens, in : *C. R. Acad. des Sciences, Paris*, t. 149, pg. 688—689.
13. Locul Elasmobranchilor in clasa Peștilor, in : *Volumul jubiliar „P. Poni”*, 1906, pg. 27—38.

14. *Trichocephalus trichiurus* L. în România, în: *Bull. et Mém. Soc. Med. Nat. Jassy*, t. 25, pg. 9.
15. Observations sur quelques Raies de la baie de Naples, în: *Annales Scient. de l'Univ. de Jassy*, t. 4, 1906, pg. 180—187.
16. Observațiuni asupra câtorva specii de Raide din golful Napoli, în: *Publ. fond. „V. Adamachi“*, *Acad. Rom.*, Nr. 20, 1906.
17. Observations sur la musculature branchiostégale des Téléostéens, în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1906, t. 4, pg. 203—225, 17 fig.
18. Observațiuni asupra diferențierii și dezvoltării branchiostegale la Teleosteeni, în: *Publ. fond. „V. Adamachi“* *Acad. Rom.*, 1906, Nr. 19.
19. Une observation sur la maturité et la parturition chez le *Pristurus melanostomus* Bp., în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1908, t. 5, pg. 84—85.
20. Matériaux pour la faune des Aphides de Roumanie, în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1908, t. 5, pg. 166—210.
21. Contribuțiuni la catalogul Aphidelor din România, în: *Publ. fond. „V. Adamachi“*, *Acad. Rom.*, 1908, Nr. 22.
22. Contribuțiuni la catalogul Afidelor din România, în: *Publ. fond. „V. Adamachi“*, *Acad. Rom.*, t. 4, Nr. 23.
23. Quelques observations sur la circulation embryonnaire chez les Téléostéens, în: *Bull. Soc. Zool. de France*, 1909, t. 34, pg. 189—191.
24. Observation sur la circulation embryonnaire chez les Téléostéens, în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1909, t. 6, pg. 84—100, 9 fig.
25. Sur les entonnoirs ségmentaires de *Notidanus cinereus* Gml., în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1909, t. 6, pg. 101—103, 1 fig.
26. Note sur les Crustacés phyllopodes des environs de Jassy, în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1909, t. 6, pg. 30—44, 7 fig.
27. Rolul insectelor predătoare și parazite în agricultură, în: *Rev. st. „V. Adamachi“*, 1910, t. 1, pg. 29—46.
28. Despre naturalistul filosof Lamarck, în: *Rev. st. „V. Adamachi“*, 1910, t. 1, pg. 65—87.
29. Privire asupra progresului Zoologiei, în: *Rev. st. „V. Adamachi“*, 1910, t. 1, pg. 213—227.
30. Crustacés Phyllopodes de Roumanie, în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1911, t. 7, pg. 187—208, 11 fig.
31. Zoocécidies de Roumanie, în: *Ann. Sciens. Univ. Jassy*, 1911, t. 7, pg. 209—210.
32. Zoocecidiile din România, în: *Publ. fond. „V. Adamachi“*, 1911, t. 5, pg. 129—133, 75 fig., 19 pl.
33. Déformations provoquées par *Exobasidium rhododendri* Cram. sur *Rhododendron myrtifolium* Schot et Kotschky, în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1911, t. 7, pg. 209—210, 2 fig.
34. Ideile cu privire la fixitatea și variabilitatea speciilor; teoria mușătilor, în: *Rev. st. „V. Adamachi“*, 1911, t. 2, pg. 136—151.

35. Prima societate științifică din România: Societatea Medico-Istorică Naturală din Iași și Muzeul de Istorie Naturală, în: *Rev. st. „V. Adamachi“*, 1911, t. 2, pg. 235—255.
36. Supraviețuirea și transplantarea organelor și țesuturilor animale, în: *Rev. st. „V. Adamachi“*, 1913, t. 4, pg. 63—72.
37. Nouvelle contribution à l'étude des Zoocécidies de Roumanie, în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1914, t. 8, pg. 394—404.
38. Crustacés Phyllopodes de Roumanie, în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1914, t. 8, pg. 301—307, 6 fig.
39. Glande cu secreție internă, în: *Rev. st. »V. Adamachi«*, 1914, t. 5, pg. 23—41.
40. Indication de quelques Copépodes parasites des poissons du delta de Danube, în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1915, t. 9, pg. 243—244.
41. Omida de câmp sau rusească: Loxostege (Phlyctenodes) stictica calis, în: *Foaia agricultorilor*, 1919, an. 1, Nr. 5.
42. Dégâts causés par les Bostrychides en Roumanie, în: *Ann. Scient. Univ. Jassy* 1924, t. 12, pg. 221—260.
43. Quelques remarques sur le Microlépidoptère Homoesoma nebulella, în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1925, t. 13, pg. 199—206.
44. Faune survivante de type caspien dans les limans d'eau douce de Roumanie (note préliminaire), în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1925, t. 13, pg. 207—223, 8 fig.
45. Observations sur la faune des lacs Razelm, în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1925, t. 13, pg. 424—448, 2 fig.
46. Quelques remarques sur les Adacnides et principalement sur les Adacnides des lacs Razelm, în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1925, t. 13, pg. 449—473, 7 pl.
47. P. Poni, în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1926, t. 14, pg. 1—7, 2 portrete.
48. Note sur les huîtres du littoral roumain de la mer Noire, în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1926, t. 14, pg. 111—128, 2 pl.
49. Note sur les moules et sur les faciès ou biocénoses à moules de la région littorale roumaine de la mer Noire, în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1926, t. 14, pg. 129—139, 1 pl., 1 hartă.
50. Note sur quelques crabes de rivage du littoral roumain et spécialement sur l'Eriphia spinifrons, în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1926, t. 14, pg. 140—147, 1 pl.
51. Données sommaires sur la faune de la mer Noire (littoral roumain), în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1926—7, t. 14, pg. 536—581.
52. Organizarea serviciilor de Entomologie agricolă în Statele Unite, în: *Buletinul Agriculturii*, 1927, an. 8, ser. 2, pg. 165—170.
53. Nouvelles observations sur la faune côtière de la mer Noire, în: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1928—9, t. 15, pg. 286—298.

54. Une observation sur la nature du cordon littoral de Letea (Delta du Danube), in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1928—9, t. 15, pg. 299—301, 1 hartă.
55. Macotias inexpectata dans le liman de Razelm (Roumanie), in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1928—9, t. 15, pg. 643—655, 8 fig.
56. Observations sur les poissons migrateurs dans les eaux roumaines de la mer Noire, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1928—9, t. 15, pg. 656—750, 1 hartă.
57. Fauna Mării Negre pe litoralul Dobrogei, in: *Volumul festiv inchinat Dobrogei*, 1928, pg. 107—113.
58. Quelques éléments de la faune de pénétration dans les eaux douces sur le littoral roumain de la mer Noire, in: *Archivio zoologico italiano*, 1930, t. 16, pg. 661—662.
59. Quelques considérations sur la faune de la mer Noire en face du littoral roumain, in: *Archivio zoologico italiano*, 1930, t. 16, pg. 654—660.
60. Faune des limans roumains en relation avec le problème de l'adaptation des êtres marins à l'eau douce et données sommaires sur la faune de la mer Noire (littoral de Roumanie), in: *X congr. Intern. de Zool.*, pg. 1447—1451.
61. Rapports sur les insectes nuisibles à l'agriculture en Roumanie et les moyens employés pour les combattre, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1930—1, t. 16, pg. 263—276.
62. Ravages causés en Roumanie par la chenille russe (*Loxostege* ou *Phlyctenodes sticticalis* L.). Ennemis naturels. Moyens à employer pour combattre ce fléau, (en collabor. avec M. P. Suster), in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1930—31, t. 16, pg. 277—278, 1 fig., 4 pl.
63. Nouvelles contributions à l'étude de la faune benthonique dans la mer Noire, près du littoral roumain, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1930—31, t. 16, pg. 655—750, 3 hărți.
64. Action du froid et du gel sur la faune littorale de la mer Noire, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1930—31, t. 16, pg. 751—759,
65. *Livoneca pontica* nov. sp., Cymothoide parasite des Aloses et des Sardines de la mer Noire, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1931, t. 17, pg. 481—502, 3 pl.
66. Nouvelles observations sur les migrations et sur la période de ponte des Poissons migrateurs de la mer Noire, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1931, t. 17, pg. 503—564.
67. Note préliminaire sur les Clupéides de la région littorale roumaine de la mer Noire et des eaux intérieures, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1933, t. 19, pg. 382—390, 1 fig.
68. Quelques considérations pour la mise en valeur pêcheries marines du littoral roumain, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1933, t. 19, pg. 391—397.

69. Addendas aux communications antérieures, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1933, t. 19, pg. 398—401, 1 fig.
70. Liste des animaux marins récoltés jusqu'à présent dans la région de la Station d'Agigéa (mer Noire), in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1933, t. 19, pg. 401—407.
71. Livoneca pontica nov. sp. Cymothoide parasite des Aloses et Sardines de la mer Noire, in: *Bull. du Muséum* 1933, t. 5, 2eme série, Nr. 2, pg. 128—129.
72. Données pour servir à la systématique et à la biologie des Mugilidés, formes de la mer Noire, littoral roumain, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1933, t. 19, pg. 247—288, 18 fig.
73. La Station Zoologique „R. Ferdinand I“ d'Agigéa, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1934, t. 19, pg. I—XV. 6 fotograf.
74. Révision systématique et distribution géographique des Gobiidae de la mer Noire et particulièrement des eaux roumaines, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1934, t. 19, pg. 1—231, 91 fig., 8 pl.
75. Sur la présence du poisson soleil américain (Common Sunfish): Eupomotis gibbosus linnaeus dans le bas-Danube, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1934, t. 19, pg. 232—235, 1 fig.
76. Condițiile de viață și faciesurile faunistice în Marea Neagră, in: *Rev. st. „V. Adamachi“*, 1935, t. 21, pg. 84—92
77. Fauna de penetratie din Marea Neagră către ape de concentrație deosebită, in: *Rev. st. „V. Adamachi“*, 1935, t. 21, pg. 181—188.
78. Etude sur la Gibèle: Carassius gibelio Bloch, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1935, t. 21, pg. 525—536, 3 fig.
79. Les Clupéides de la région littorale roumaine de la mer Noire et des eaux intérieures, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1936, t. 22, pg. 306—344.
80. Faune de pénétration de la mer Noire dans les eaux de concentration différente, in: *Revue scientifique*, 1936, 74, Nr. 7, pg. 193—200, 2 hărți.
81. Les résultats de l'expédition de recherches dans la mer Noire de 28 Août—1 Sept. 1935, sous le haut patronage de S. M. le Roi Carol II, in: *Ann. Scient. Univ. Jassy*, 1936, t. 23, pg. 1—26.
82. Une expédition de recherches dans la mer Noire sous le haut patronage de S. M. le Roi Carol II, in: *C. R. de l'Acad. Sc. de Roumanie*, 1936, t. 1, Nr. 1, pg. 23—26.
83. Les Caspialoses de la mer Noire, in: *C. R. de l'Acad. Sc. de Roumanie*, 1936, t. 1, Nr. 1, pg. 26—28.

C. Motaș

Profesor la Universitatea din Iași

RECENZII

GEOMORFOLOGIA BULGARIEI RĂSĂRITENE

Literatura geologică și morfologică a Bulgariei răsăritene s'a în bogățit în ultimii ani cu câteva lucrări valoroase, care pot fi considerate ca îndrumătoare și pentru studiul mai aprofundat al regiunilor vecine, deci și al Dobrogei meridionale. Cităm:

Johannes F. Gellert: *Die Neogenbucht von Varna und ihre Umrandung*, Leipzig, 1929.

Johannes F. Gellert: *Die Oberflächengestaltung des Balkans in Ostbulgarien*, Leipzig, 1933.

H. Wilhelmy: *Die morphologischen Probleme der Neogenbucht von Varna*, 1932.

Vom rezuma după prima lucrare geologia regiunii; după a doua morfologia și; iar după a treia, discuția ridicată cu privire la vârsta nivelului de eroziune „Akries“. La urmă vom adăuga și oare care observări ale noastre cu privire la platforma Dobrogei meridionale.

Tinutul cercetat se cuprinde între granița Bulgariei spre Dobrogea la N.; golful Burgas și Munții Stranega, la S.; Marea Neagră la E. și un meridian ceva mai la W. de Novi-Pazar.

În această regiune, Gellert distinge următoarele unități orografice:

I. Balcanul tabular (Tafelbalkan), caracterizat prin strate cretace și terciare, aşternute aproape orizontal și ușor diformate, formând podișuri, coaste, coline și pante. El se divide în următoarele subunități:

1. *Varnenska Planina*¹⁾, la NE, către Dobrogea.
2. *Regiunea carstică a colinelor din jurul lui Iasitepe*, la WSW. platformei Varna.

3. *Provadijska Planina* } între Valea Provadiei și Camcicul Mare, până la
4. *Novoselska Planina*, } depresiunea Sultanlar la E.
5. *Avrenskaya Planina*, între lacurile Devnia, M. Neagră, Camcic și depresiunea Sultanlar la W.

II. Balcanii (Stara Planina), cuprinși între V. Camcicului la N. și valea Hagidere și Boazdere la S., cu înălțimi de 300—500 m. și străpunsă la W. de valea transversală a râului Luda Kamcija. În această regiune se cuprinde:

¹⁾ Autorul menționează în nota că denumirile de *Varnenska Pl.* și *Novoselska Pl.* sunt denumiri nouă, date de el, în lipsa unor termeni băștinași. Pentru Varnenska Pl. însă am avea denumirea mult mai potrivită de *Dobrogea meridională*, care astfel nu mai fi numită după un oraș care sfârșește în afară de această unitate orografică.

1. Ajtoska Planina, la W.
2. Kamcijska Planina, la NE.
3. Emine Balkan, la SE.

III. Subbalcanii, formați din :

1. Ceatal Balkan la W : între Luda Kamcija și Boazdere la N., și Asandere și cursul superior al r. Ajtoska la S.
2. Burgaska Planina, între r. Hagidere și golful Burgas.

IV. Depresiunea subbalcanică, formată din :

1. Basinul Azmakdere, în reg. Karnobat.
2. Basinul Ajtos, pe valea r. Ajtos.
3. Reg. colinelor și spinărilor joase de dealuri din spre golf. Burgas și r. Mandra.
4. Golful Burgas, cu cele 3 limane ale sale.

V. Strangea Planina, la S., ca un mare masiv muntos.

Din punct de vedere stratigrafic, autorul distinge următoarele formațiuni :

I. Cretacicul. Acestei formațiuni îl aparțin cele mai vechi strate cunoscute în regiune. Cretacicul inferior e format din calcare Valendisiene, marne Hauteriviene cu Belemniti și gresii, marne Barrémiene și calcare Urgoniene ; iar cretacicul superior e format din gresii Cenomane, calcar și marne cretoase, cu conglomerate bazale. În ambele diviziuni avem o lacună stratigrafică ce corespunde Gault-ului, așa că cretacicul superior stă discordant peste cel inferior.

II. Eocenul. După cretacicul superior urmează iar o lacună stratigrafică, care cuprinde Danianul, Paleocenul și Eocenul inferior, așa că Eocenul mediu, în transgresiunea sa, stă discordant peste cretacicul superior. Eocenul e format, în regiune, din calcare numulitice, marne felurite cu numuliți (probabil formațiuni lagunare), gresii breccii litorale și calcar detritic, care arată apropierea fjordului Mării.

III. În oligocen avem o importantă lacună stratigrafică în NE. Bulgarici. Este o epocă de denudare și de creare de platforme ; de aceea miocenul stă discordant peste eocen.

IV. Miocenul, cuprind o stivă de strate în grosime de câteva sute de metri. Gellert distinge aci :

1. *Miocenul inferior*, format din marne deschise, sau brun închise, sau cenușii ori dungate, fie nestratificate, fie în plăci sau bancuri, pe care Zlatarski le pune în legătură cu argilele șistoase dela Cherci.

2. *Stratele de Ciocrac*, depuse într-o mare puțin adâncă, sunt formate din strate inferioare de Ciocrac (calcare oolitice și nisipoase-cretoase ori tufoase, asemănătoare cu cele sarmatice), și strate superioare de Ciocrac (argile marnoase, nisipuri și gresii, în parte cu stratificare încrucișată).

3. *Stratele cu Spaniodon*, stând discordant, în regiunea Varnei, peste cele de Ciocrac, sunt formate din nisipuri, gresii și marne brune cu multe fosile de Spaniodon.

4. Peste stratele mai sus pomenite urmează *discordant*, în profilul dela Varna, o serie puțernică de circa 100 m. de nisipuri grosolane și prundișuri brune, sau roșii galbui, mai ales quarțoase și cu stratificare foarte încrucișată. Ici colo apar petro-

de marnă și în multe locuri cruste feruginoase. Totul arată niște formațiuni continentale fluviiale.

5. Sarmaticul, în fine, stă discordant peste depozitele fluviiale anterioare, dela baza sa. Spre S. el s'a întins mai puțin ca celelalte formațiuni; în schimb a înaintat mai tare spre W, unde acoperă, — subfiindu-se și devenind din ce în ce mai nisipos și mai plin de prundișuri, — cretacicul superior și calcarele Valendisiene. Sarmaticul constă din calcare nisipoase și oolitice și mai puțin din marnă calcaroase argilo-nisipoase, care determină excelente orizonturi de izvoare. Fosile caracteristice; Mactra polonica și Tapes. Gellert consideră sarmaticul ca fiind dezvoltat sub un facies special euxinic, afirmare care, după Wilhelmy, nu se confirmă prin nici o dovedă, căci atât fosilele aflate în regiunea Varnei, cât și cele din reg. Crimeii și Caucasului, nu arată deosebiri importante de cele din basinul panonic, sau din regiunea Podoliei, Galiciei ori României, ceea ce dovedește că aceste basini aveau între ele o comunicare largă, ce permitea schimburi de faună. Menționăm profilul sarmaticul dela Klimentinovo (Kapaklı) la granița română; la bază, calcar în bancuri: 3—4 m.; deasupra urmează, circa 6 m., nisip calcaros alb; apoi 10—15 m. calcar în bancuri; deasupra 45—50 m. marnă calcaroasă; apoi 5—10 m. bancuri de calcar cu mactra; în fine, deasupra, marnă calcaroasă. Calcarele formează cornișe și pereți; iar mărnele, pante mai prelungi.

V. Pliocenul e mai nesigur și supus discuției. Gellert combată vîrsta pliocenă dată de Toula (pe harta geolog. a Balcan. de E.) unor prundișuri feruginioase, ce amintesc prundișurile de Belvedere, și care se găsesc între Staro Orechovo și Findikli. Neagă, de asemenea, și vîrsta pliocenă a marnelor și prundișurilor pe care Gi. Boncristiani și J. Radev le pomenește la N. de Findikli-dere. Gellert le socotește drept formațiuni fluviiale miocene medii, dar și el fără documentare. Mai găsește pe o colină izolată, Bair Turnus, la N. de Bela, un conglomerat calcaros grosolan, stând discordant peste mărnele miocene și pe care-l presupune pliocen. Tot ca pliocene consideră și prundișurile (până la mărimea unui pepene) din Camcijska Planina, unde se găsesc la aceeași înălțime ca și 'n Bair Turnus. Wilhelmy observă că toate depozitele menționate mai sus ca pliocene, se găsesc la S. de valea largă a Camcicului, într-o regiune unde cele mai tinere sedimente sunt din miocenul mediu. În această regiune deundată a început, prin urmare, după această epocă și, deci, toate stratele de prundișuri au o vîrstă delă miocenul mediu încoace. În N. Varnei, prundișurile fluviiale stau sub Sarmaticul și peste stratele cu Spaniodon; dar în Camcijska Planina, lipsind Sarmaticul, nu găsim un criteriu așa de sigur pentru determinarea vîrstei lor. Totuși, trebuie să existe și prundișuri pliocene.

VI. Quaternarul joacă un rol neînsemnat în regiune. În văile mari, el e reprezentat prin depozite de prundișuri și mai ales de luturi (lehmu) sau argile; apoi prin dunele dela fărăm. Loessul apare în câteva puncte numai. La Varna, pe malul de S. al lacului Devnia și la Galata, Petrobok a găsit în numeroase profile diluviale luturi și formațiuni de cernoziom, în care se aflau fosile marine. Peste terasa litorală matină delă Varna, tăiată în depozite neogene, odihnește un strat de circa 5 m. de argile și luturi cenușii, sau roșcate, cu intercalări de nisipuri fine și mai ales concrezioni și bancuri calcaroase, care amintesc quaternarul din falezele dela Burgas.

Din punct de vedere tectonic, Gellert stabileste următoarele pentru întreaga regiune:

1. Cretacicul inferior este slab cutat în epoca cretacicului mijlociu. Urmează transgresiunea cretacicului superior.

2. Placa cretacicului superior sufere o slabă încovoiere, după care urmează transgresiunea eocenului mediu.

3. Încovoiere slabă a Balcanului tabular și cutarea principală a Balcanului încreștit și a Balcanului de flăș, în eocen și oligocen.

4. Mișcări tectonice, care determină formarea golfului Varna și Bazargic, apoi văluriri ușoare ale miocenului și dislocări la marginea de S. a golfului Varna. Transgresiunea orizonturilor miocene.

5. Mișcări tinere, ce determină formarea reliefului actual, unite cu formarea de fracturi și sloiuri, precum și cu dislocări și luncările la coastă, în mio-pliocen.

Din toate unitățile orografice descrise, vom insista aici, în rezumatul nostru, mai ales asupra regiunii colinelor din finitul Iasitepe și asupra podișului de la N. de Varna.

A) In regiunea Iasitepe (calcare Valendisiene), stratele sunt slab vălurate. La W, E. și S. ele intră sub depozite mai nouă și cad mai repede în aceste direcții. Panta stratelor între Coslugea și Devnia coincide cu prelungirea spre N. a zonei de dislocare dintre Avrenska Pl. și Provadijska Pl. și poate că și marginea de W, a regiunii (între Turc-Arnautlar și Engechioi) să stea în legătură cu o dislocare de lungul văii Provadiei. În general, calcarele valendisiene dela Iasitepe —, cu pantele lor mai repezi spre W, E. și S. și cu cădere stinsă spre N. sub podișul Delior manului —, formează creștetul unei bolti anticlinale, care avu o mare influență asupra felului de sedimentare a stratelor geologice mai târzii. Spre W și SW, ele — acoperite de orizonturile cretacicului inferior (Hauterive, Barrême, Urgon), pe când spre E. și SE transgredează peste ele cretacicul superior, eocenul și alte formațiuni mai noi. La S de această unitate orografică se întinde ca o albie sinclinală Provadijska Pl. WNW—ESE, făcând tranziția spre Balcani.

B. Podișul Dobrogei Meridionale (= Varnenska Pl.) e o regiune tabulară, ușor aplăcată spre Mare.

Cretacicul superior (grosimea la Taptic de circa 200 m.) e o placă ce cade slab spre NE, iar capetele stratelor sale formează pantele abrupte din spate W ale podișului, în fața cărora eroziunea a izolat câțiva martori ce apar în chip de coline.

In discordanță se astern deasupra stratele eocene, (mai ales gresile de Dikislițaș), care la Giebege (lângă lacul Devnia de sus) au o grosime de circa 250 m. și cad în pantă spre E și SE, pe când la E de Coslugea cad spre NE.

In mare discordanță se astern deasupra stratele miocenului inferior, groase de circa 150 m. între Siunbei și Mahle Gevrecler și cu cădere generală spre E.

Mai spre E, se intind deasupra stratele de Ciocrac, cu o grosime de circa 100 m. la Agemler și Ingechioi. La Varna ele au fost găsite până la —206 m., de unde rezultă o importantă cădere a stratelor spre Mare.

Discordant peste stratele de Ciocrac vin cele cu Spaniodon, în grosime de circa 100 m. și cu o aplacare generală spre NE. Între Ruslar și Eleci însă gresile cu Spaniodon cad spre podiș cu 30°!

Discordant deasupra urmează nisipurile și prundișurile fluviale praesarmaticae, cu o grosime de circa 100 m. la Golema Franga și cu o aplacare generală spre NE.

In fine, discordant peste aceste depozite fluviale, urmează deasupra *placa sarmatică*, cu o inclinare generală spre NE. Baza Sarmaticului la Siunbei e la 320—330 m., iar la Climentinovo (Capaclı), lângă granița română, se află la 120 m. In aceeași direcție și grosimea etajului crește dela 80 la 200 m.

Dislocări în această placă nu se văd decât spre Mare, unde placa se sparge în sloiuri peste depozitele de nisip și prundiș praesarmatic, aşa că stratele capătă aci a aplacare spre N., NW. Unele dislocări au cauze exogene, dar altele pot fi tectonice adânci. Dislocări frumoase se pot vedea în văile din spre granița română și la coastă, între graniță și Chestrici; iar între Chestrici și Euxinograd, în făgăsuri, se pot urmări 4—5 ascemenea dislocări. La Trakata, în apropiere de Euxinograd, peste marnele cu Spanidion ce formează faleza de circa 100 m., se văd, la 110 m., nisipuri miocene superioare, iar la 180 m., calcar oolitic foarte dislocat, în timp ce *baza plăcii sarmatice nedislocate e la 250 m.* Sloiurile sarmatice aplacate au aci o pantă de 30° spre NW! Alte sloiuri, căzute de sus la 150 m., au pantă spre NE și SSE. Dislocările acestea creează vreo 4 trepte. Zona dislocată dintre marginea podișului și Mare are o lărgime de circa 4 km. la Chestrici; de 2 km. mai la N., unde se vede o răvășală sălbatică de sloiuri; de 1 km. aproape de granița română, unde sloiurile sarmatice chiar se încalcă; iar de aci zona se îngustează tot mai mult până la Balci. Mai la E. ea dispără și podișul cade în faleză. Cauza este că stratele mobile de sub sarmatic intră sub nivelul Mării.

Autorul mai cercetează și o serie de linii de dislocare la S. de valea Provadiei, până la golful Burgas. Asupra lor însă trimitem pe cititor la textul și la hărțile ce însoțesc studiile lui Gellert.

In ceea ce privește vîrsta dislocărilor tectonice, autorul o pune în mio-pliocen, cu termenul final în pliocenul nou.

Din punct de vedere morfologic, autorul distinge în regiunea studiată două soiuri de suprafete: *structurale* și *de eroziune*.

I. Prin *suprafețe structurale* Gellert înțelege numai acele suprafețe, care sunt determinate în toată întinderea lor de unul și același strat rezistent; iar *muchii structurale* (Strukturkanten) sunt capetele rocelor rezistente scoase în evidență prin eroziune. Ambele forme sunt foarte răspândite în platforma prebalcanică (în Balcani sunt reduse) și apar la marginea de W. a podișului dela N. de Varna și a podișului Ayrenskaja Pl.; apoi înconjoară Provadijska Pl. aproape de jur imprejur, determinând în interior un soi de albie, în care se află basinul râului Ana-dere. Mai apar și la marginea Deliormanului și în regiunea Șumlei.

II. Platformele de eroziune ar corespunde cu suprafețele piemontane ale lui W. Penck și nu sunt de căi adaptări ale formelor la o bază de eroziune în timpul epociilor de pauză în evoluția morfotectonică a regiunii. Agenții cari le-au creat sunt: denudarea, eroziunea laterală, abraziunea marină. La terasele fluviale sau marine se întâmplă uneori că, prin denudare, ele ajung de se confundă, formând un singur nivel în pantă slabă; de aceea autorul cuprinde terasele marine dela Varna într'un singur plan: nivelul Varna, sau nivelul teraselor.

Gellert distinge următoarele 7 niveluri de eroziune, etajate de sus în jos:

1. Nivelul Superior, R. VI, la circa 600 m. altitudine absolută. El formează o platformă continuă spre Kotel și Balcanii centrali, iar în regiunea cercetată oferă numai mărtori locali în roci tari (corneturi, monadnocks), după cari s'ar putea reconstitui.

2. *Nivelul Akrikes*, R. V., la circa 300—400 m., formând nivelul principal în Balcanii răsăriteni. El cuprinde suprafețe mari între Dobrogea și Strangea.

3. *Nivelul Gerdeme*, R. IV, la circa 180, 220, 240 m., cu caracter schimbulor: în regiunea platf. Akrikes apare numai ca niveluri de terase sau prispe de lungul văilor și pantelor muntoase, pe când în Avrenska Pl., Burgaska Pl. și în Camcijska Pl. formează platforme.

4. *Nivelul Keremittlik*, R. III, la circa 100—150 m. Lipsește aproape cu totul în Balcanii propriu zis, unde apare doar ca prispe în văile mari sau sub povârnișuri; dar în platforma prebalcanică (Avrenska Pl. și Kamcijska Pl. de E.) formează prispe nări netede între văi. La S. de Balcani îi aparțin basinurile și suprafețele joase și intinse, ce despart înălțimile.

5. *Nivelul Aptarazak*, R. II, la circa 60—80 m., apare și mai jos, în regiac. Devnia și a râului Provadia; apoi în văile Ana-Dere și Camcic spre Mare; în fine, la fjordul Mării (redus) și la N. și W. de golful Burgas.

6. *Nivelul Varna*, sau al teraselor, R. I, la circa 20—40 m., compus din terase etajate, care pe alocuri se disting clar unele de altele prin margini povârnișite, mai ales la târmul Mării, dar în alte părți trec pe nesimțite una în alta, formând o singură suprafață în pantă. Acest nivel apare mai bine desvoltat pe partea de N. a văii Provadia, dela Sultanlar la Varna, dar mai ales în jurul golf. Burgas și al lui manelor sale și prea puțin, ca o fâșie îngustă și întreruptă, la malul Mării, între Varna și Cap. Emineh.

7. *Nivelul recent*, RO, sculptat și el până la anume adâncime sub suprafața sa. În această epocă s-au născut albiile actualelor limane, serie Gellert. Aceste albi se continuă și sub Mare, în golful Varna și Burgas, până pe la isobatha de 30 m. Ele au fost roase într'o scurtă perioadă, când nivelul de bază era încă coborât ca astăzi.

Vârstă platformelor.

În jurul vârstei platformelor, și în special a nivelului Akrikes, s'a ivit o mică discuție. După Gellert, sub stratele sărmaticului inferior din podișul Dobrogei meridionale (Varnenska Pl.) există o suprafață de peneplene fosilă, care se întinde și spre W. și SW., către munte, în nivelul Akrikes. În timpul transgresiunii sărmaticice, partea acoperită de Mare a fost înmormântată sub sedimente, pe cînd cearalăt a continuat să evolueze ca peneplene, extinzându-se spre munte în chipul unei suprafețe piemontane. Odată cu regresiunea sărmatică peneplenea aceasta se întinde și peste stratele Sarmaticului inferior dela N. de Varna, pe care le tare sub un unghiu foarte ascuțit. Așa că, pe când în podișul Dobrogei meridionale (Varnenska Pl.) avem 2 suprafețe de nivelare: una la baza Sarmaticului (deci de vârstă praesarmatică) și alta peste Sarmatic (deci postsarmatică inferioară), — în regiunea din W. și SW., către munte, avem o singură suprafață corespunzătoare celor două de mai sus, a cărei vârstă ar fi din praesarmatic până după Sarmaticul inferior. Această disonanță a fost observată de Gellert la 1929 și a fost explicată cum s'a arătat mai sus.

Impotriva acestei interpretații se ridică Wilhelmy la 1932. După el, peneplenele dela baza Sarmaticului inferior din Varnenska Pl. și ar avea corespondentul într'un nivel superior spre munte; pe când peneplenea de peste sarmaticul inferior dela N. de Varna și ar avea corespondentul în nivelul următor, Akrikes, de sub munte și care, prin urmare, ar avea o vârstă postsarmatică inferioară, poate chiar pontică.

Avem, așa dar, aci cazul a două suprafețe inversate: cea inferioară din spate

Mare (dela baza Sarmaticului) se continuă cu cea superioară spre munte (nivelul superior); iar cea superioară din spre Mare (dela suprafața podișului din N. Varnei) se continuă cu cea inferioară (Akrikes) din spre munte (Schachtelrelief).

In acest caz, scrie Gellert, marea extindere a nivelului Akrikes, în Bulgaria răsăriteană s'ar datora nu timpului îndelungat în care s'a format, ci micii distanțări a nivelului postsarmatic inferior de nivelul praesarmatic.

Am avea, prin urmare, următoarea etajare cronologică a nivelurilor, după Gellert:

1. Nivelul superior; anterior sarmaticului inferior.
2. Nivelul Akrikes: posterior sarmaticului inferior. (După Wilhelmy, poate pontic).
3. Nivelul Gerdeme: poate pontic, după Gellert.
4. Nivelul Keremilik | impreună cu Gerdeme, pliocene, deoarece taie depozitele miocene, inclusiv Sarmaticul și mai nouă ca
5. Nivelul Aptarazak | nivelul Akrikes.
6. Nivelul Varna, sau al teraselor, din quaternarul mediu (mitteldiluvial), determinat ca atare, pe cale paleontologică, de Petrobok, în 1925¹⁾.

Tectonica platformelor.

Toate nivelurile pomenite de Gellert, afară de cel recent, nu se mai găsesc aici în așezarea lor inițială. Ele au căpătat o pantă mai mare într-o direcție sau altă, și chiar au fost și ușor văluri. În scurt, se poate vorbi de o diformare a platformelor. Faptul că toate nivelurile se aplacă către Mare, și anume din spre Balcani către N. E. (cele dela N.) și către S. E. (cele dela S.), ne arată că zona centrală a Balcanilor de E. (cuprinsă între valea Camcicului la N. și o paralelă ceva mai la S. de Burgas, la S.) este o zonă de înălțare. Hărțile date de Gellert la urmă (Tafel VIII din studiul pe 1933 și Tafel IV din cel pe 1929) evidențiază în deajuns acastă morfotectonică. Pe aceste hărți apar o serie de macroanticlinale și macrosinclinale, fracturi și falii, precum și limitele între zona balcanică propriu zisă și regiunea cu o tectonică de slojuri dela N. și S.; aşa că pe urma acestei tectonici, Emine Balkan ne apare ca o zonă boltită asymmetric și aplacată spre N. și E.; Aitoska Planina, de asemenea ca o zonă boltită și aplacată spre W., în timp ce spre E, către Emine Balkan, nivelul Gerdeme urcă până la 400 m, iar Akrikes până la 500 m, oferindu-ne o zonă de culminare; Kamcijska Pl. de E. arată iar o boltire, dar mai stinsă, a nivelului Gerdeme, cu martori din Akrikes și cu o aplacare repetată spre E, unde converge cu nivelul Keremilik etc.

In Balcanul tabular dela N., nivelurile cad în general spre NE, cu pantă mai slabă. Cea mai slabă pantă o au aci nivelurile Keremilik și Varna, ceea ce conduce pe autor la afirmarea că, după formarea lor, înălțarea nu s'a mai făcut pe platforme, ci în bloc²⁾, cu excepția regiunii dela Camcicul inferior și din basinul Sultanlar, unde convergența spre SE și E a acestor niveluri arată mișcări mai recente. Nivelul Gerdeme se aplacă spre NE și E., aşa că la Predža are 300 m;

¹⁾ J. PETROBOK: 1) Problèmes des dépôts quaternaires marins des environs de Varna Věstníku státního geol. ústavu Č. S. R. 1925.— 2) De la stratigraphie et paléontologie du pléistocène près Varna, Bull. intern. Sc. Bohème 1925.

²⁾ Ceeace nu se verifică în reg. Dobrogei meridionale, unde avem o diformare a platformei, care vădește o răsturnare de profil în quaternar. Vezi studiul nostru "Dământul Dobrogei" din 1928.

în regiunea Iasi-tepe 240m; iar la N. de Varna, lângă Mare 200m. Nivelul Akkes arată o pantă și mai evidentă: la W., Prowadijska Pl. are 400m; la Kapadik, lângă granița Dobrogei, circa 290m; la Balcic 200m.

La S. Balcanilor apare o zonă de scufundare și deprimare de nivel pe la Keremitlik și Diskotna; iar în reg. Boaz-dere și Hagi-dere, nivelurile capătă o înfățișare asimetrică din cauza fracturii longitudinale dela S. de zona boltită în Aitoska Pl. și Emine Balkan. O boltire apare și mai la S., în Cetatea Balkan și Burgasica locări. Între basinul Aitos și Azmak apare iarăși o boltire, aceasta însă transversală. O ultimă boltire, dar slabă, se constată între reg. Urumchioi și Karnobat. În reg. limanelor dela Burgas avem o deprimare a scoarței (grosse Mulde). În fine, mai la S., munții Strangea, ca și Dobrogea de N., reprezintă o regiune de înălțare, care încă nu e studiată.

Văile.

După studiul platformelor, autorul trece la studiul râurilor și văilor, care articulează aceste platforme. Cu văile ce spîntecă podișul Dobrogei meridionale și se deschid în Dunăre și Mare, Gellert nu se ocupă. Însă, cercetând văile Provadii, Ana-Dere, Devnia, Camcicul, Hagi-Dere, Aitoska, Azmak-Dere și altele mai mici autorul conchide că rețeaua fluvială actuală a Bulgariei de E. se compune din fragmente foarte eterogene după natura și vîrsta lor. În Balcanul tabular, văile moștenite s-au păstrat ca văi epigenetice și se continuă ca văi subsecvente și văi tectonice de-a lungul unor linii de fractură, putându-se urmări ca vechime până în mio-pliocen. — În Balcanul central de E. predomină văile tectonice, determinate de boltirile realizate aci, — în timp ce văile transversale, epigenetice și antecedente, trădează sisteme fluviale mai vechi, ce se pot urmări de asemenea până în mio-pliocen. — Mai la S. de Balcani, în urma proceselor plioceno-quaternare, s'au produs schimbări, care nu permit o deplină siguranță în reconstruirea vechilor văi. — Dela N. la S., autorul observă o progresivă tinerețe a sistemelor fluviale.

Tărmul.

Foarte interesante constatăriile lui Gellert asupra formelor dela tărmul M. Negru. Tărmul acesta a suferit în parte o evoluție independentă, iar în parte arată relații cu cauzele care au determinat sistemele de văi. El merge discordant față de cîtele muntoase. — Între Dobrogea și Strangea (exclusiv) se disting 2 secțiuni în forma și geneza tărmului bulgăresc: 1) *Tărmul balcanic*, de la Dobrogea până la Emine-Balkan și 2) *Golful Burgas*.

I. *Tărmul balcanic*. Dela Ecene la capul Emineh, tărmul are o orientare N-S; iar de aici una E-W, paralel cu fractura sudică a lanțului Emine-Balkan. Ambele arată, după Wilser, relații cu sistemul de dislocări ale sloiului Dobrogean, orientare identică. Gellert admite și pentru orientarea N-S a tărmului balcanic o dislocare, dealungul căreia aripa dinspre Mare s'a scufundat, deoarece linia tărmului tăie discordant toate zonele muntoase. La W de capul Emineh avem un tărm concordant, determinat de o fractură ce ar continua fractura dela S. de Aitoska Pl. și Emine-Balkan. Vîrsta faliei N-S ar fi mio-pliocenă; pe cînd fractura E-W evoluează până în pliocenul superior, după terminarea nivelului Keremitlik, dacă nu și Aptarazak.

Tăriful actual, la N. de Varna, stă încă aproape de vechea falie, după cum se vede din mersul concordant al tărifului față de linile de fractură dela marginea podișului dobrögian.

Golful Varna e considerat ca o continuare a văii de eroziune a Provadiei și tăriful său de N. stă discordant față de linile de fractură mai sus pomenite. De aci spre S., tăriful actual s'a deplasat spre W. prin abraziune față de falia care trebuie ciutată în Mare.

In dreptul podișului Avrenská Pl., văile se pot reconstitui spre E. până la anume depărtare de tăriful actual.

La S. de gura Camcicului vedem văi secionate, cărora le lipsește cursul inferior (intre V. Findikli și Bela). Panair-dere se deschide atât în Mare în aceeași lună, la 1 km spre N. de Cifte-dere. Valea Banja-dere e scurta cu vreo 6–7 km., cu cât a dat tăriful înapoi din pliocen până azi. După hărțile marine actuale nu putem distinge locul vechii falii din Mare din 2 motive: lipsa de sondagii dese și nivelarea fundului Mării prin sedimentare.

La S. de Eminé-Balkan, pe 2/3 din lungimea tărifului, falia stă mai departe, în Mare; numai pella Monastirchioi și Sv. Vlas, tăriful ia contact cu falia care trece pe uscat.

Toată coasta descrisă până aci se termină cu faleze de abraziune, desenând bâi puțin adânci între capuri orientate spre SE., iar articularea ei are un caracter asymmetric. La gurile văilor ea a fost regularizată prin perisipuri cu dune, prin care ieșăriile difuziv la Mare. Numai Camcicul are o deschidere liberă la Mare.

II. **Golful Burgas.** Are un contur foarte articulat și e mărginit de faleze și tăruri joase, care numai indirect se pot pune în legătură cu fracturi finere. Formațiunile terțiare și quaternare îl prelungesc geneza până în aceste epoci. Stratele reg. Burgas aparțin eocenului, miocenului, pliocenului și quaternarului (atât cât sunt vizibile) și odihnesc perște în fundamentele de andezite și tufuri andezitice cu o suprafață foarte neregulată. Scria miocenă însă nu arată o succesiune completă ca la Varna. Sarmaticul apare numai la N. golf. Burgas și e format din calcare albe tari, nisipuri calcaroase (în parte cu stratificare incrușată), marne galbene-aurii, incrustate și prundișuri la circa 40 m peste 0 m, cu intercalări de marne și cu fosile de Rhinoceros și Monodus Rumelicus. A. Penck le socoate pontice, iar Gellert le consideră ca pliocene și quaternare, în strânsă legătură cu distrugerea nivelului Aptăzak și Varna. În aceste depozite sunt făiate limanele, ca și la Varna. Stratele falezei dela Burgas seamănă cu cele din terasa Varnei (la cimitir), a căror vârstă Petrobok a stabilit-o în quaternarul mediu. — In ceea ce privește tectonica, stratele terțare vechi cad spre SE cu 10°–15° (la Hogeamar) și par a avea o aşezare în formă, corespunzătoare golf. Burgas. Transgresiv peste ele vine Sarmaticul, aplecat și el spre mijlocul golfului și foarte dislocat de mișcările ce au durat până la finele pliocenului. Dislocările sunt și în sensul unui paralel și în sensul unui meridian, iar pe uscat sunt și oblice: NW–SE. În axa golfului Burgas se observă o linie de stânci, ce despărțește golful puțin adânc dela N. de cel adânc dela S., în timp ce pe uscat aripa scufundată este cea de N., ocupată de depozite pliocene și quaternare. Între această linie de dislocare și o a doua dela N. până lângă care se constată extensiunea golfului

miocen inferior și mediu, precum și golful sarmatic, am avea pe uscat un ~~sang~~ ^{relief} tonic., (Graben), mărginit de falii și flexuri și ocupat de sedimente mai finere, în care s'a realizat nivelul „Varna”, care aci are cea mai mare extensiune. Autorul constată și în reg. golf. Burgas un relief cu suprafețe încrucișate (Schachfelrelief). — În ceea ce privește modelarea actuală a țărmului golf. Burgas, Gellert constată următoarele: Pe ninsulele în chip de pinteni de la Mesemvria și Achialo oglindesc bine condițiile ~~ter~~ ^{ter} tonice ale regiunii. Totuși, în opozitie cu coasta balcanică, coasta golf. Burgas arată și o evoluție f. înaintată, independentă de tectonică și datorită abraziunii Mării. Înfr. Sv. Vlăs și Caraș-tepe avem un țărm de scufundare regularizat prin abraziune: doavadă falezele. Incepul scufundării și formarea golfului datează din miocen și se continuă și azi. Cele 3 mari limane din jurul golfului (Atanaschioi, Vaiachioi și Mandra), care nu sunt decât văi încercate geologicște recent, arată proporțiile și durata scufundării, în timp ce la Varna, după formarea limanelor și a luncilor recente, a urmat o nouă înălțare și adâncire a văii. Perisipuri cu dune, prinse la capete de coaste stâncoase, închid limanele spre Mare, care, totuși, uneori tot mai rupe perisipurile și inundă hinterlandul. Sloiurile sarmatice izolate dela Anhialo și Mesemvria se leagă cu uscănd prin perisipuri, sau printre o îngustă limbă de nisip, peste care trece drumul ce leagă orașul cu continentul (la Mesemvria). La sudul golf. Burgas, insule de andezit și peninsule stâncoase cuprind între ele golfuri adânci, care dau dovdă de asemenea de o scufundare a coastei. Marea cu greu zidește perisipuri, așa că limanul Mandra încă nu este izolat complet de Mare. În această parte, spre SE. golfului, avem un țărm cu rias. — *Golful Burgas prezintă oarecare asemănări cu golful Varna: ambele au fost funduri de golfuri marine în miocenul inferior, mediu și mai apoi în Sarmatic; ambele vădesc dislocări tinere.* Totuși, *dela o vreme, evoluția lor apucă drame muri diferite.* Perioada de dislocări încețează mai de vreme la Varna și golful devine continent, anexându-se la Balcanul tabular, a cărui soartă o impărtășește (aplecări, înălțări, erodări și ingresiunea Mării în quaternarul nou); în timp ce golful Burgas își continuă evoluția, suferind fracturi în tot cursul pliocenului și scufundarea unei fâșii înguste din nivelul Aptarazak; sedimentarea aci se face în proporții mult mai mari, iar ingresiunea Mării se continuă și azi, cu mici intreruperi, evidențiate prin terase de limane (Cvijić).

Concluzii.

După toate acestea, autorul se oprește la o serie de concluzii asupra tectonicei Bulgariei răsăritene, dintre care desprindem următoarele constatări:

Intre morfotectonica și tectonica stratelor Bulgariei de E. există o strânsă relație genetică. Concordanța aceasta caracterizează, după W. Penck, macrotectonica lanțurilor fine de munți. Balcanii răsăriteni reprezintă o regiune de cîte largi în direcția sistemului de lanțuri muntoase mediteranee. Boltirile și zonele sale morfotectonice deprimate nu sunt de cât largi și mari anticliniale și sinclinale (Großsättel și Großmulden). În N. și S. de Balcani însă, Dobrogea și M. Strangea au o structură stratigrafică și morfotectonică de sloiuri, asemenea cu munții mijlocii germani. Ele n-au fost cuprinse în largile cutări ale lanțului balcanic, ci în structura și formele suprafeței lor au evoluat după un stil propriu. Lanțul balcanic, ca ramură nordică a lanțurilor mediteranee de munti, se termină orb spre Mare, fără continuare, ceea ce nu e o raritate la ramurile asiatiche ale lanțurilor mediteranee. Poate că numai zona eruptivă subbalcanică să aibă o continuare în Nordul Anatoliei. Pentru această te-

minare oarbă a Balcanilor spre E., de vînă ar fi sloiul Strangea. *Toula și Cvijić* au trasat bine limita între Balcanul cutat și cel tabular. La N. limita pornește dela gura Câncicului peste Eschi-Giumaia spre Gorna Orehovița; la S., ea trece pela picioarele de N. ale muntejor Strângă. Strânse între două masă vechi și consolidatae, macro-cutarea balcanică nu s'a putut desvolta liber, ci s'a limitat la îngustul canal dintre aceste masă, realizând în E. forme mediocre și terminându-se orb către Mare.

Observări.

Valorosul studiu al lui *Gellert*¹⁾, cu toate criticile ce i s'au adus și cu toate dezvoltările ce urmează a i se mai aduce ca ori și cărei opere științifice, arată o bună scăld geomorfologică și umple o lacună semănătă de cei ce se ocupă cu studiul impresurilor M. Negre, ca și de cei cari s'au ocupat cu morfologia Dobrogei. Totodată el ne îndeamnă a ridica și oarecare observații:

1. Autorul afirmă că nivelul Akrikes (suprafața podișului dela N. de Varna, spre Dobrogea) tale strate sarmaticului inferior sub un unghiu foarte ascuțit și, prin urmare, are o vîrstă posterioară sarmaticului inferior. („die Hochfläche der Varnenska Pl., die in unmeßbar spitzem Winkel das untersarmat. schneidet, und daher postunter-sarmatisches Alter besitzt” p. 167, 1933). Ar urma de aci că numai sarmaticul inferior să fie reprezentat până la suprafața podișului dobrogean. În apropiere de Eu-xinograd, autorul dă baza plăcii sarmatice nedislocată la 25^m peste nivelul Mării. La Slun-bei baza Sarmaticului o dă la 320–330^m; la Climentinovo (Capaci), lângă granița română, la 120^m; iar grosimea etajului sarmatic crește, dela W. la E., dela 80 la 200^m (p. 46–48, 1929). — Popescu Voitești însă (în „Evoluția geo-logică-paleogeografică a Pământului românesc, Cluj 1936, p. 124–125) vorbind despre profilul sarmaticului la Balcie, dă 4 orizonturi vizibile: Buglovianul (probabil) la bază peste tortonian; deasupra Volhynianul; apoi Basarabeanul și, în fine, Cherso-nianul, deci toate etajele până la Sarmaticul superior inclusiv. Rămâne ca geologii să se pună de acord. Orientându-ne însă după profilul lui Voitești, concluzia lui Gellert asupra vîrstei nivelului Akrikes din podișul dela N. Varnei trebuie schimbată puțin: dela „post untersarmatisches Alter“ la „post ober-sarmatisches Alter“; deci întrăm în meotic și pontic.

2. Determinarea ca „post-sarmatică inferioară“ (Gellert), sau „poate pontică“ (Wilhelmy) a vîrstei platformei în discuție nu precizează mult, deși celorlalte niveluri ce urmează spre valea Provadiei și Devnei li se socoate o vîrstă pliocenă. În acelaș timp, a considerat întreaga suprafață a Dobrogei meridionale ca o singură suprafață, de o singură vîrstă (nivelul Akrikes, post sarmatic inferior), — mi se pare o greșală.

Într'un studiu publicat în 1928 („Pământul Dobrogei“, vol. festiv „Dobrogea“) scriam la pag. 49 următoarele:

„Faptul că depozitele (lacustre) levantine acopere o margine aşa de largă a podișului dobrogean până la o înălțime de peste 100^m, ne conduce spre două con-

¹⁾ I. F. Gellert a mai publicat: 1. Zur Morphologie des Balkangebiets. Balkanforschung d. geolog. Inst. d. Universit. Leipzig II. Geolog. Rundschau 18. 1927, 164 ff. 2. Das Schachtelrelief von Belgrad. Balk. Forsch. etc. VI Zeitschr. f. Geomorph. 3, 1928, 295 ff. 3. Die bulgarischen Erdbeben im Frühjahr 1928. Natur u. Muzeum etc. Frankfurt a. Main 1928, 557 ff. 4. Die eigenartigen Verwitterungen u. Landschaftsformen des Dikilitas-Sandsteines in Nordostbulgarien. Geol. Rundschau 23, 1932, p. 173–178.

-cluzii de o deosebită valoare pentru morfologia acestei provincii: a) că nivelul lacului levantin, care ocupa depresiunea Câmpiei Române și se întindea și peste o margine a podișului actual Dobrogean, este *ultimul* către care s'a făcut și s'a terminat eroziunea peneplenei dobrogene, prea puțin ridicată peste acest nivel și în continuitate de profil cu el. Cu drept cuvânt, prin urmare, o putem numi peneplena levantină, sau platforma inferioară, levantină; b) că actualele văi dobrogene, așa de adânci în spate Dunăre, raportate la acest nivel de bază levantin, erau abia schițate în suprafața peneplenei, totuși încătușate în albiile lor și că adâncirea lor eroică de peste 100 m., care le-a dat pe alocurea caracterul unor cañoane, s'a petrecut în timpul înălțării epirogenetice diluviale, mergând paralel cu adâncirea văii dunărene și cu sculptarea teraselor acestui fluviu. Dacă aceste văi, îndreptate radial către o linie din Bărăgan, prin urmare către N., NW și W., n-ar fi fost fixate în albiile lor, atunci, în urma bombardării largi a anticlinului din Deliorman, — care a creat o nouă pantă până la axa văii Cara-su râurile și-ar fi schimbat cursul lor în diluviu, consequent cu noua pantă, către NE și E și s-ar fi vrăsat în Mare", etc.

Deci: o pleneplene terminată în levantin, cu văi puțin adânci și senile, totuși încătușate, și diformată în quaternar.

Când am redactat acest studiu, cercetările noastre nu depășiseră granița româno-bulgară, spre S. și W., după cum nici cercetările lui Gellert n'au depășit această graniță, ca să se întindă până în Dunăre. De aci lacune în ambele lucrări, care acum se complecăză.

Din analiza hărtilor S. M. R. 1:100.000, noi am desprins oarecare suprafețe slab etajate și în continuă urcare spre cumpăna apelor, care se află în Bulgaria: și de aceea am redactat vârstă platformei dobrogene meridionale sub forma, de sigur justă, că „nivelul lacului levantin... este *ultimul* către care s'a făcut și s'a terminat denudarea peneplenei dobrogene". Și de oarece platforma aceasta a devenit continent imediat după regresiunea sarmatică, este clar că nivelul levantin nu putea să fie unicul.

Într-adevăr, dealungul Dunărei, între Rasova și Rusciuc, avem o admirabilă erăsă lacustră levantină, acoperită de loess și dominând lunca fluviului la o altitudine de peste 100 m. (vezi amănunte la Șt. Manolescu). Lărgimea ei maximă atinge 11 Km. Podișul dobrorean covoară, dela cumpăna apelor spre această terasă, în pantă ușoară; iar la marginea sa, pantă e mai accentuată, indicând un târm. Spre Sud platforma urcă continuu, cu slabe ruperi de profil, pe care le trădează desimea și rătimea curbelor de nivel. Numai spre cumpăna apelor, în Bulgaria, se pot distinge suprafețe mai înalte, despărțite de cele inferioare prin pante mai repezi. În Dobrogea de Sud însă, aceste suprafețe inclinate spre Nord (către terasa levantină), slab distanțate între ele, și mai ales legate prin pante prelungi de racord, nu erau totuși destul de eloquent pentru a îndemna la o delimitare precisă și curagioasă a mai multor niveluri pliocene, așa cum se poate face spre marele povârniș din spate Valea Devnei și Provadiei și cum a și făcut-o Gellert acolo.

Doi ani mai târziu, la 1930, geograful francez A. Nordon, ajunge la afirmarea categorică a vârstei levantine a platformei Dobrogei meridionale, fără însă a lăsa să se înțeleagă din text că ar mai putea exista și alte suprafețe mai vechi și fără a observa contrazicerea în care cădea, față de criteriul său eustatic (scoarța neclinită! numai nivelul mării a oscilat!), după care altitudini de 300 și 400 m trebuiau cu necesitate să fie mai vechi ca suprafața sa levantină; sau contrazicerea în care cădea

când negă categoric deformarea platformelor, care spre cumpăna apelor urcă până la 480m, Nordon scrie :

“Si l'on veut rendre compte des observations faites plus haut, faiblesse extrême du relief à la fin du Levantin et absence à peu près totale d'érosion continentale normale, il faut supposer qu'au moment de l'extinction du lac levantin les sables quartzueux et leur correspondant latéral, les calcaires lacustres, s'élevaient jusqu'à la bordure du plateau et passaient avec une transition graduelle aux dépôts exclusivement continentaux de la plateforme de 180—200m. En d'autres termes, cette surface représente, à son achèvement, une plateforme d'érosion développée en bordure du lac levantin” (Morphologie drobrogéenne. Mélanges. Paris 1930, p. 30—31).

Cauza diferenței de aspect morfologic între povârnișul prelung de N și cel alături dela S. al acestei platforme, noi o găsim în primul rând în morfotectonica acestei platforme : atât spre N., în lungul Dunărei, spre Câmpia Română, cât și spre S., către valea lacurilor Devna și a Provadiei, sloiul Dobrogei meridionale e mărghinit de linii de fractură, care au avut un rol important în evoluția morfologică a regiunii. Către Dunăre sloiul suferă o scufundare continuă, deși slabă, în pliocen, doavădă ușoara transgresiune a depozitelor levantine peste cele dacice și a celor dacice peste cele pontice superioare din terasa levantină dunăreană (meoticul și ponticul inferior lipsesc ca și în SE. Câmpie Române, datorită exondării de după Sarmatic); către valea Provadiei și Varna însă, sloiul se înalță mereu, cu pauze, începând dela finele sarmaticului până în quaternar, atingând azi, la cumpăna apelor, altitudini de peste 450m și însemnându-și etapele de odihnă tectonică prin nivelurile de eroziune pe care ni le descrie Gellert. Era firesc ca pe povârnișul nordic — așa de slab și de prelung — aceste niveluri să nu fie scoase în evidență cu atâta claritate (dată fiind și roca permeabilă) ca în spre adâncă vale a Devnei și spre Varna.

În concluzie : vârsta plătformei Dobrogei meridionale (Varnenska Pl. la Gellert) nu e nici numai imediat posterioară sarmaticului inferior (Gellert), sau poate pontică (Wilhemy) și nici numai levantină (Nordon), ci s'a modelat în lungul interval de timp dintre termenul ultim al regresiunii sarmatice și finele levantinului, când începe și spre Dunăre înălțarea quaternară și adâncirea văilor în cañon. Prin urmare, platforma n-ar cuprinde numai un singur nivel, „Akrikes”, ci le-ar cuprinde pe toate până la levantin, însă slab scoase în relief.

3. Din cercetarea lăturei dunărene am căstigat însă și un punct de reper pentru determinarea vârstei nivelurilor lui Gellet. Terasa levantină lacustră din lungul Dunărei schiade își are suprafața de sub loess la un nivel ceva superior altitudinei de 100m. Ea nu este o terasă de abraziune, ci una de acumulare lacustră, care ne apare clară ca o treaptă către malul dunărean, reprezentând un fund de lac, a cărui apă (nivelul de bază levantin) se află la un nivel cu un oarecare număr de metri peste acest fund. Către Varna însă trebuie să-i corespundă un nivel ceva mai înalt (nivel de eroziune normală și nu de terasă de abraziune), dat fiindcă platforma Dobrogei meridionale în tot cursul pliocenului s'a înălțat în lătura ei de Sud, dar s'a scufundat spre Câmpia Română, între ponticul superior și finele levantinului. Am putea determina, deci, astfel vârsta nivelurilor :

1. *Nivelul superior*: praesarmatic. In Bulgaria, spre Balcani, vizibil la prafăță, ca resturi de platformă. In Dobrogea Meridională e reprezentat prin penitencia fosilă îngropată sub stiva strătelor sarmatice.

2. *Nivelul Akrikes*: imediat posterior regresiunii sarmatice. In Dobrogea Meridională, ar cuprinde nivelurile înalte, rămase ca martori la cumpăna apelor, de la circa 300 m. in sus, până la 480 m. Vârsta: dela regresiunea sarmatică, până la ponticul inferior, in care răstimpă terasa pliocenă dunăreană și Câmpia Română vea cină, unde lipsește meoticul și ponticul inferior, erau exondate.

3. *Nivelul Gerdeme*: probabil pontic superior și dacic in Bulgaria.

4. *Nivelul Keremilic*: la 100—150 m. in Bulgaria, ar fi levantin. In Dobrogea Meridională, ambele aceste niveluri par a se contopi într-o singură suprafață, de vârstă pontică superioară — dacică — levantină, in care răstimpă lacul pliocen din Câmpia Română se găsește in continuă, de și slabă transgresiune peste planșa forma praebalcanică dunăreană.

5. *Nivelul Aptarazak*, la circa 80 și 60 m., ar fi mai curând quarternar și chiu de cât levantin. Vârsta: Günz și Mindel.

6. *Nivelul Varna*, la circa 40 și 20 m., socotit la Varna ca „mittel diluvial”, după criteriul faunistic al lui Petrobok, ar fi, mai precis, quarternar nou: Riss și Würm I.

7. Albiile vechi ale râurilor, acoperite de aluviați în văile fluviale și înecate în Mare, pe șelf, ar data din Würm II.

Motivul care ne face să afirmăm aceasta este următorul: Astăzi este o axiomă că, in perioadele glaciare, nivelul universal al Mării și Oceanelor era scăzut cu un număr important de metri (cifrele rezultate din calcule aproximative, variaza), din cauza evaporării apelor și a imobilizării lor in imensele calote și in ghețarii de pe glob. Pentru toate râurile de pe fața planetei, prin urmare, fazele glaciare reprezintă faze de eroziune către un nivel de bază mai adânc (afară de cazul când au intervenit mișcări epirogenetice negative); pe când fazele interglaciare reprezintă faze de încarcarea văilor erodate și de acumularea de sedimente (cu anumite excepții!), din cauza înălțării nivelului universal al mării și oceanelor in urma topirii ghețarilor și a întoarcerii apelor la vatra lor. In epoca glaciare Würm II trebuie, prin urmare, să admitem că și in regiunea considerată râurile și-au ros văile până la fundul de rocă mamă, ca să și realizeze un profil de echilibru față de nivelul de bază scăzut al Mării; iar aceste văi, in epoca următoare, alluvială, au fost înecate spre guri și apoi aluvionate. Văile de eroziune Würm II, aşa dar, trebuie să se afle sub nivelul Mării Negre, tocmai din motivul eustatic de natură climaterică pe care l-am pomenit mai sus, plus că au mai intervenit și oarecare mișcări negative ale scoarței, care au aplacat platformele spre și chiar sub mare.

4. In ceea ce privește *diformarea nivelurilor* după crearea lor, la identice condiții am ajuns și noi in Dobrogea la 1928, ca și Gellert in Bulgaria, ceea ce a fost categoric combătut de Nordon, potrivit criteriului să eustatic. Așa s. ex., am afirmat o *bombare* a platfformei Slavei spre obârșia râurilor care pornesc de acolo radial spre W, S și E (p. 63); *inclinări* spre SE și chiar ESE in celelalte plat forme nor-

dice (p. 50—61); în fine, o *aplecare* a platformei meridionale a Dobrogei către NE, care îga dat înălțime către Dunăre și a scufundat-o sub Mare, la răsărit, în quaternar. Deosebirea între vederile noastre și ale lui Gellert constă în aceea că d-*s-a*, începând dela nivelul *Keremilik* încoace, nu mai admite decât o înălțare *in bloc*, pe când noi am găsit diformări, pe *sloiuiri*, până la sfârșitul quaternarului și probabil că și astăzi aceste diformări epirogenetice neegale și de sens diferit se continuă. Faptul că depozitele terasei levantine dela Dunăre sunt vălurite (Macovei) și că se află la un nivel de peste 100 m absolut, în timp ce țărmul levantin al Mării Negre se află undeva, departe, spre răsărit de actualul țărm, la o oarecare adâncime importantă sub nivelul Mării, este o dovadă irecuzabilă de mișcări proprii platformei dobrogene meridionale în quaternar. O sumă de alte dovezi, aduse de noi în altă parte și asupra cărora nu mai revenim, ne arată mișcări pe verticală de sensuri opuse, într-o parte sau în alta a aceleiași unități morfologice, și anume în quaternar. Nici nu se poate altfel, când toate regiunile din jurul Mării Negre sufăr schimbări importante în această epocă: se crează depresiuni subcarpatice; câmpia română răsăriteană se scufundă; podișul Covurluiului se diformează; terasele Bârladului (lacustre) se aplecă; Dobrogea de N. are mișcări complicate; țărmul Crimeii și al Azovului se înălță în ritm și măsură neegală; regiunea Cubanului inferior se scufundă; coasta Anatoliei se înălță; podișul Dobrogei se răstoarnă, ceea ce se vede din disonanță între direcția văilor și pantă inversă a platformei sarmatico-levantine; platforma Traco-bitinică arată și ea mișcări cei sunt proprii etc. etc. și insuși Gellert afirmă mișcări verticale recente, de semn contrar, în golful Varna și Burgas.

Valorosul studiu al lui Gellert, abstracție făcând de lacunele sale, care se pot completa, rămâne totuși un model de monografie, care ne arată că, dacă se acumulează un șoc suficient de mare de observări pe teren, se poate ajunge la urmărirea evoluției geomorfologice a unei regiuni, aproape fără de lacune.

C. Brătescu

* * *

W. J. Krokos și W. G. Bondarcuc : Depozitele quaternare din NE Mării Azovului. (In „Zbirnik paměati akademika P. A. Tufkovskago, Tom. I, 1931, pg. 167—187) Rusește, cu rezumat german.

Autorii dau rezultatele cercetărilor lor pe teren, făcute în vara anului 1929, în circumscriptija Taganrog—Mariupol și în împiejurimile orașului Jeisk, la țărmul de Sud al colțului de NE al Mării Azovului.

I. Dealungul țărmului de NE al Mării Azovului există o *terasă marină*, care în regiunea Taganrogului are o lărgime de 0,5—1 Km.; la West de gura limanului Mius, aproape de satul Wessel—Wosnessenskoje se lărgesc până la 10 Km., iar la SW se ingustează din nou. Terasa aceasta se continuă și pe ambele maluri ale limanului Mius, pe o lungime de 0,5—1 Km. dela gură în sus.

II. *Structura terasei.*

- La baza terasei apare calcarul sarmatic (mediu ori superior, neprecis).
- Deasupra vine terasa, formată din depozite argilo-nisipoase (jos nisipuri, sus argile), cu *Paludina diluviana*, *Corbicula fluminalis*, *Didacna trigonooides*, *Didacna pseudocrassa*, *Dreissensia rostriformis*, *Dr. polymorpha* etc. Bogatul material paleontologic găsit în această terasă a fost studiat de Bondarcuc. După N. Sokolov, terasa dela Taganrog se caracterizează prin moluște caspice: *Cardium*, *Adacna*, *Dreiss.*

rostrif.; pe când în nisipurile din malurile văii limanului Mius s'ar găsi numai faună de apă dulce, cu *Paludina*, *Unio*, *Planorbis*. Totuși, autorii noștri au găsit și aci, pe lângă formele de apă dulce, încă și *Cardium caspic*; de unde rezultă că valea limanului Mius este de o vîrstă mai veche de căt o credea Sokolov. În terasele privete cumpăna apelor ce desparte limanul Mius de Mare, autorii o găsesc că fac parte integrantă din podiș și nu constă din depozite cu *Paludina diluviana*, cum să firmă Sokolov.

c) Peste depozitele acestei terase urmează o serie de 3 loessuri despărțite prin 2 soluri fosile și anume: 1. Primul orizont de loess are o grosime de 1.60—6.89 m., sau în medie 4.60 m. 2. Urmează un orizont de sol fossil, cernoziom, în grosime de 0.90 m. 3. Sub el vine al doilea etaj de loess, cu o grosime de 1.60—7.30 m., sau în medie de 4.40 m. 4. Sub el urmează al doilea sol fossil, tot cernoziom, în grosime de 1.20—1.40 m., pe alocuri chiar de 1.60—1.70 m. 5. Dedesubt se aşterne al treilea etaj de loess, cu o grosime de 1.20—5 m., sau în medie de 3.40 m. În etajul al doilea și mai ales în al treilea s'au format esfiorescențe de săruri de mangan, prin acțiunea apelor de circulație subterană, din cauza căror loessul a căpătat o nuanță reșcată-brună, crezută a indus în eroare pe Sokolov să credă că partea inferioară a loessului ar fi un orizont special de „argilă roșie-brună”.

Vîrstă loessurilor și a terasei dela Taganrog.

Pentru autorii noștri, vîrstă glaciară (și nu interglaciарă, sau postglaciарă) a loessurilor este un adevar axiomat. El se orientează după Soergel (*Loesse, Eiszeiten u. Palaeolithische Kulturen*, Jena, 1919), care, cercetând alternanța între loessuri și morenele diferitelor stadii ale ofensivei glaciare, precum și structura petrografică a loessului și fauna din el, a conchis că loessurile s'au depus în perioadele glaciare.

La 1925 Krokos stabileste existența a 4 etaje în loessul Ucrainei, în conexiune cu cele 4 glaciații din E. Europei

Pentru epoca Würm, el constată existența a 2 loessuri, despărțite prin un orizont de sol fossil: deci Würm I, sol fossil, Würm II, solul actual. La această constatare l-a dus cercetarea raporturilor de stratificare ale culturii Aurignaciene târziu din terasa de pe malul stâng al râului Uda, în satul Juravca, circ. Ptiluki, unde se vede că resturile culturii aurignaciene de aci sunt acoperite de etajul superior de loess, adecă Würm II; căci și din cercetările lui Soergel rezultă că cultura Aurignaciene cade în epoca intermediară dintre Würm I și Würm II.

La 1929 Krokos ajunge la constatarea că morena glaciației Niprului și a acoperită de 3 loessuri despărțite prin 2 soluri fosile. Deci în succesiune cronologică, avea: Morena Niprului, Loessul Riss, Sol fossil, Loessul Würm I, Sol fossil și cătură aurignaciene, Loessul Würm II și, în fine, solul actual.

In consecință, făcând aplicarea acestor constatări și la profilul terasei marine dela Taganrog, autorul stabileste următoarea precizare de vîrstă:

- Solul actual
- Loessul Würm II
- Solul fossil (cernoziom)
- Loessul Würm I
- Solul fossil (cernoziom)
- Loessul Riss
- Argilele și nisipurile terasei marine cu fosile caspice.
- Fază de eroziune
- Sarmaticul.

Concluzia: Terasa marină dela Taganrog, cu Paludina diluviana, Corbicula fluminalis etc., este de vîrstă Mindel-Riss. În această epocă apele din bazinul inchis al M. Negre și Azovului se aflau în legătură cu Marea Caspică. La finele epocii Mindel-Riss, sau poate chiar la începutul epocii Riss, fârmul Mărei Azovului s'a înălțat iar terasa cu depozitele sale marine, ieșind din mare, primi în Riss și Würm scoperișul orizonturilor de loess eolic. Astăzi suprafața acestei terase (la baza loessului Riss) se află la o altitudine de circa 9—10 m. peste nivelul actual al Mării (după eustaziști, terasa ar trebui să fie glaciară și să se afle la 30—35 m.).

Reproducem aici și profilul 5 dela pag. 170, pentru mai amănunțită documentare. Acest profil a fost ridicat spre W. de Taganrog, vis-à-vis de plaja orașului.

Metri

0.80	Cernoziom	actual
0.00	Loess cu păpuși și tuburi calcaroase (glaciar)	Würm II
0.80	Cernoziom fosil (interglaciar)	W I—W II
4.00	Loess închis	
0.90	Loess cenușiu cu ceva humus	{ (glaciar) . Würm I
0.80	Loess închis cu tuburi calcaroase	
1.20	Cernoziom fosil (interglaciar)	R—WI
1.40	Loess cenușiu cu tuburi calcaroase	Riss
1.65	Nisip argilos cenușiu-verzui	
2.00	Nisip cenușiu-gălbui, cu intercalări feruginoase și cu <i>Dasy</i> ludine și <i>Dreissensii</i> râu conservate. <i>Stratele sunt oblice, aplcate 20° spre NW.</i>	{ Depozite caspice Mindel-Riss
4.00	Loess alterat și depozite caspice alterate.	
1.00	Nisip litoral cu <i>Cardium fittoni</i> , odihnind peste calcarul sarmatic și ridicându-se 1 m. peste nivelul Mării.	

Aci suprafața teraselor marine de acumulare e la 8.65 m. peste nivelul Mării. În profilul 15 (p. 173) luat lângă stația Novo-Mikolaivská (Budenivki), suprafața teraselor e la 9.90 m.; iar în profilul 7 (p. 171), ridicat în apropiere de Polcakivki, loessul inferior odihnește peste o suprafață de eroziune a terasei, care se află la abia 2.75 m. peste nivelul Mării.

P. A. Pravoslavlev a arătat că în două locuri pe suprafață slab erodată a cernoziomului actual din stepa vecină cu M. Azovului se află un strat de lehm nisipos cu moluște actuale din M. Azovului, de unde deduce că nu de mult a avut loc aci o transgresiune a Mării, urmată apoi de o regresiune.

Krokos și Bondarcuc au cercetat ambele puncte pomenite de Pravoslavlev și au constatat că peste Cernoziomul actual se află într'adecărt un lehm, în parte cenușiu, dar cu humus și cu resturi de cărbuni, cenușe, tigle, cioburi de sticlă și alte fragmente de vase, precum și, ici-colo, *Cardium* și *Dreissensia*; asemenea resturi însă nu au gasit numai în satele de lângă fjord și lipsesc din părțile nelocuite; sunt, prin urmare, rămasite culturale actuale. Dacă ar fi avut loc o transgresiune, cum spune Pravoslavlev, atunci urmele ei s-ar fi manifestat sub infășarea unei fâșii de fjord, iar cernoziomul ar arăta urme de salinificare, cecace nu se observă. Dimpotrivă, coastele săpoase de lângă Mare și surpările masselor de loess în lungul depozitelor argilo-nisipoase cu Paludina diluviana pledează pentru o scufundare recentă a regiunii li-

torale S'ar mai putea menționa că, în unele puncte, orizonturile inferioare de loess au ajuns sub nivelul M. Azovului și al limanului Mius.

Am putea obiecta autorilor aci că prezența loessului sub nivelul Mării nu e numai decât un argument categoric de scufundare tectonică a unui fârm, căci încarcarea bazei loessului se poate explica foarte bine și prin oscilațiile eustatice de natură climatică ale nivelului Mării. În adevăr, în epoca glaciară Würm, nivelul universal al Mărilor scăzuse, după unii cu circa 100 m., după alții mai mult sau mai puțin, prin faptul evaporării apelor și a imobilizării precipitărilor în calotele și ghețarii imenși ai epocii. În acest timp loessul care se depunea, putea să acopere desigur și suprafețele de șelf de peste care se retrăseseră Marea scăzută. În epoca următoare însă (Postwürm), calotele și ghețarii se topesc și apele lor se reintorc în Mări și oceane, ridicându-le nivelul, aşa că loessul Würm a putut fi înecat în părțile sale joase, iar în falezele actuale (ca și în Dobrogea) loessurile pot sta până la anumită înălțime sub nivelul Mării. Aceasta nu înseamnă însă că încarcarea loessurilor n-ar putea avea și o cauză tectonică. La terasa Taganrogului credem că dovada mișcărilor scoarței trebuie căutată mai degrabă în poziția inclinată cu 20° spre NW (deci spre uscat, nu spre Mare) a stratelor nisipoase ale terasei marine, dacă nu cumva fenomenul acesta n-ar fi local și explicabil într-altfel.

Nu e fără interes a pomeni aci și alții autori, cari s-au ocupat cu terasa marină dela M. Azovului.

Cel dintâi Le Play menționează la 1842 depozite de apă dulce în regiunea Taganrog („Explorations des terrains carbonifères du Donez. Paris 1842. Formation d'eau douce de Taganrog”).

La 1877 Th. Belt, a colecționat o faună importantă din aceste depozite și a descris-o în „The Steppes of southern Russia. Quart. Journ. of geology. Soc. 1877”.

La 1897 Sinzow, studiind fauna de apă dulce dela Taganrog, menționează în ea forma Paludina diluviana (în „O paleontologiceskom otnojenii novorossiiskih neogenovâh osadkov k plastam Avstro-Vengrii i Rumâniei”. Zapiski novoross. Obșt. Estestvoispătatelei, XXI, Vâp. II, p. 1—20, Odesa 1897).

Între anii 1903—1904 N. A. Sokolow a găsit în valea limanului Mius depozite cu Paludina diluviana și ne vorbește de răspândirea mare a și dealungul târțmului de N. al M. Azovului. A mai aflat aci și Corbicula fluminalis, Dreissensia rostriformis. Dr. tenuissima, Dr. crassa, toate de tip caspic și Cardium (Adacna plicata, Ad. laeviuscula, Didacna trigonoides). După Sokolow, aceste depozite ocupă o fație lungă și ingustă dealungul târțmului de N. al M. Azovului; dar ocupă și o parte din ingusta cumpănă a apelor dintre limanul Mius și M. Azovului, fapt care nu se confirmă prin cercetările lui Krokos și Bondarcuic. În valea limanului Mius, aceste depozite au caracterul de facies de apă dulce, cu Paludina, Unio, Dreissensia etc., scrie Sokolow. În Nordul limanului aceste depozite înaintează numai până la o treaptă formată din calcar pontic. Prin urmare ele reprezintă sedimentele unui basin cu apă salmastră, al căruia nivel n-ar fi fost mai sus ca 15 m. peste cel actual. Peste aceste depozite urmează, scrie Sokolow, argila roșie-brună, care trece în sus pe neșimțite în loess. Pe alocuri nisipurile terasei cu Paludina diluviana arată o suprafață de eroziune sub loess. În ceeace privește vârsta acestor depozite, Sokolow o consideră ca aparținând praeglacialului, primei glaciaciilor nordice germane și primului interglacial. Argila roșie-brună o pune în paralelă cu morena Niprului mijlociu; iar valca adâncă a limanului Mius s-ar fi format după depunerea argilei roșe-brune. Ne-

Întrebăm care ar fi faptele doveditoare? (N. A. Sokolow: K istorii prichernomorskih stepci s konja treticinogo perioda. Pocivovedenie VI, 2 p. 105—124 și 3, p. 197—220, S. Petersb. 1904).

La 1923, K. Lissizin scrie într-o notiță că depozitele quaternare din reg. Taganrog—Mariupol arată 3 etaje de lehm gălbui-brun cu 2 orizonturi de sol fossil. Mai jos urmează un sol fossil, care acopere argila roșie-brună de peste depozitele argilo-nisipoase cu Paludina diluviana. Lissizin paralelizează insă greșit etajele de lehm cu perioadele interglaciare, iar solurile fosile cu perioadele glaciare, adică tocmai invers de cum trebuie. Terasa marină cu Paludina diluviana e societă de acest autor ca apartinând primei perioade interglaciare! (K. J. Lissizin: Razreză posletreticină otlojenii na prostranstve Taganrog—Mariupol. Isvest. Donskago politchn. Instit. v. Novocerkasske, VIII, p. 57—58, 1923).

La 1925 A. P. Pavlov paralelizează nisipurile cu Paludina diluviana dela M. Azovului cu interglacialul Mindel-Riss. (A. P. Pavlov: Neogenovie i posletreticinie otlojenia Jujnoi i Vostocinoi Evropei. Memoir. geolog. otdelen. obșt. liubit. estestv. Antropol. i Etnogr. 5, p. 1—217, Moscova 1925).

La 1927 P. A. Pravoslavlev arată că în partea de NE a M. Azovului, peste suprafața slab erodată a cernoziomului contemporan se află un strat nu prea gros de lehm nisipos cu resturi de moluște actuale, ceeace, după d-sa, ar fi o doză vădă că nu de mult a avut loc aci o transgresiune marină. Observația s-a dovedit a fi greșită. (P. A. Pravoslavlev: Uslovia zalegania posletreticină rakusnikow Azovskogo i Ciornogo morei. Trudi geolog. Muzeia Akad. Nauk. S. S. S. R. IV, p. 119—195, Leningrad 1927—28).

La 1932 A. I. Moskwitin („Die Quartärablagerungen bei Taganrog”, in Exkursionsführer der zweiten internationalen Konferenz, Leningrad 1932, p. 178—191) stabiliește următorul profil la coasta M. Azovului, începând de sus în jos: Solul actual, loesslehmul Würm, solul fossil Riss-Würm, loesslehmul Riss, solul fossil Mindel-Riss; în fine, nisipurile cu Paludina și vechile nisipuri aluviale dela baza loessurilor, care ar data din Mindel, sau mai precis dela finele glaciaciei Mindel.

Unii autori au căutat să stabilească un paralelism între depozitele terasei dela Taganrog și cele dela Tiraspol—Tighina de lângă Nistru.

Așa s. ex. W. J. Krokos, studiind profilul dela Mălăești de lângă Tiraspol, a găsit aci 2 orizonturi de sol fossil și 3 orizonturi de loess (deci: sol actual, loess Würm, sol fossil RW, loess Riss, sol fossil MR, loess Mindel) sub care urmează apoi nisipurile și prundișurile terasei fluviale, care, în consecință, ar data din interglaciul Günz-Mindel, sau poate și din glaciarul Günz¹⁾. Cu toate acestea el nu

1) Paralele între dep. salmastre dela Taganrog, pe bază faunistică, și prundișurile terasei dela Tiraspol au mai făcut și următorii 3 cercetători, stabilind vîrsta celor două terase la începutul quaternarului:

N. A. Sokolow în „Der Mius-Liman und die Entstehung der Limane Südrusslands”. Zapiski Min. ob. 1900;

N. A. Grigorovici-Bercowsky în „Die Pliozän- und Postpliozän Ablagerungen Süd-Bessarabiens”. Zapiski M. O. E. B. 28 p. 124, 1905; și

W. D. Laskarew în „Übersicht der Quartärablagerungen von Noworossia”. Zap. obșt. Selsk. Chos. Jujn. Ross. 88—89, H. I, p. 1—46, Odesa 1919.

I. P. Chomenko însă, în „Ueber das Alter der sandig-Ablagerungen der Umgegend von Tiraspol”. Zapiski Noworos. obșt. I, 32, p. 18, 1908, — paralelizează nisipurile terasei dela Taganrog cu etajul de Kujalnic, la care părere s-a asociat și

renunță paraleliza terasa Tiraspol cu cea dela Taganrog. Mai târziu însă Krokos revine și considerând primele 2 loessuri ca Würm II și Würm I, precizează că vîrstă, atât pentru terasa fluviatilă dela Tiraspol, cât și pentru cea marină dela Taganrog—Mariupol, epoca Mindel-Riss. (W. J. Krokos: Kurze Beschreibung der Quartär-Ablagerungen der Ukraine. Bul. Soc. Naturalist Moscou, IV, p. 63—64, 1926).

Analogia perfectă dintre profilele quaternare dela Tiraspol și Taganrog se verifică și prin asemănările faunistice ale celor două terase, studiate de M. W. Pawlowa (Etudes sur l'histoire paléontologique des ongulés. Zapiski Akad. Nauk. VII, sér. XX, 1, p. 6, 1906) și de A. P. Pawlow (Die neogenen und posttertiären Ablagerungen von Süd- und Ost-Europa. Mem. geol. obșt. liub. estestv. V, 1925), care conchide că prundișurile dela Tiraspol ar data dela începutul per. interglaciare Mindel-Riss, iar nisipurile cu Paludina diluviana dela Taganrog ar data dela finele acelaiași Mindel-Riss.

C. Brătescu

* * *

G. Vălsan: *Sur une plateforme littorale en Roumanie*. (în Bulet. Soc. geogr. LIV, 1935 pag. 19—31) articol comunicat la congresul internațional de geografie din Paris, dar nepublicat acolo până în prezent. Problema pusă de autor, de altfel, e simplă și noi am rezolvat-o mai demult, la 1928 (vezi „Dobrogea” vol. festiv 1928); autorul însă n’o vede clar și cade în greșeli regretabile.

Ce scrie autorul? El arată că „tot litoralul român al M. Negre prezintă caractere de submersiune bruscă și recentă”; de asemenea mai arată că sunt „indicii de submersiune” și spre latura Dunării, lucruri cunoscute de multă vreme și la clarificarea căror contribuții în largă măsură și G. M. Murgoci, înaintea autorilor pe care și pomenește acest articol (pe unii fără nici un rost).

Sunt totuși două „porțiuni de litoral” (sic) în Dobrogea, scrie V., care au avut „mișcări pozitive proprii” (sic): a) o porțiune și pe latura Dunării, la S. de valea Cara-Su, între Cerna Vodă și Silistra, unde „podisul arată o bombare chiar pe marginea Dunărei”, iar pantă lui cade spre M. Neagră, în timp ce văile merg în sens opus cu această pantă. Vârsta acestei răsturnări de profil ar fi „după formarea văilor”. b) a două porțiune cu mișcări pozitive (de sigur „proprii”) este la Coasta de Argint care, din punct de vedere structural, e formată din „craie blanche marneuse en couches presque horizontales” (sic). Suprafața podisului urcă aci dela 60 m. peste nivelul Mării la capul Caliacra, până la 260 m. la frontieră dinspre Bulgaria; deci 200 m. pe o lungime de 30 km. Jumătatea de E a coastei e o faleză verticală fără plaje; dar dela Cavarna spre W. — între țărmul Mării și buza superioară a podisului, se intercalează o suprafață largă până la 1 km., care se continuă până la Varna. O mare parte din această suprafață e „diformată” (sic) prin luncările de maluri de sus. „On a l'impression” (deci numai impresia, nu și siguranța faptului evident) că blocuri immense se desfac din podis și „glissent” peste această suprafață spre Mare. În multe locuri acest nivel „faliat” și dislocat, arătând cute, incălecări și șariajuri in miniatură (N. B.). Fără a conta (sic) cu posibilitatea unei linii de ruptură E—W., prelungită

W. W. Bogacew; iar A. N. Andrusow în „Ueber das Alter der posttertiären marinen Terrassen der Kertsch-Halbinsel”. Iejegodnik po geol. i miner. Rossii, 1905, p. 158., le paralelizează cu glaciația Riss.

spre W. prin valea Batova, — cum scrie autorul, — el consideră „acest nivel ca o platformă litorală disformă de lunecări”. Dovizele :

a) Launay, Cvijić și Gellert au găsit în imprejurimile Varnei depozite marine peste nivelul Mării.

b) Nivelul pomenit se prezintă ca o bandă „aproape paralelă (sic) cu fjârmul și are forma tipică de platformă, mai ales acolo unde nu se văd surpări (între Balic și Ecrene). Acelas nivel există și pe toate văile ce se deschid în Mare și anume sub formă de terasă.. Valea Batovei prezintă aceeașă terasă, largă de 1 Km., pe ambele părți ale ei. Afară de Batova, toate celelalte văi sunt atârnate la nivelul acestei platforme, unde, când ajung, se adâncesc în ea (sic) și fac repezișuri și chiar cascade. „La rupture de pante ne se trouve par sur le bord supérieur de la plateforme littorale, mais sur son bord inférieur”.

c) Surpările tulbură profilul transversal al platformei, dar nu și pe cel longitudinal.

d) Panta platformei coboară normal dela 80 m în Valea Batovei, la 40 m la Acebunar; la 35 m la Balic; la 15 m la Mihalbei; la circa 5 m la Cavarna și de aci dispără; însă această platformă „oblică” „pare” (sic) a coboră la E. de Căvana sub nivelul Mării. Și autorul o racordează cu fundul de eroziune al văii博拉 de lângă capul Caliacra și, mai departe, cu fundul de eroziune al limanului Sabla. „Toate acestea, m'au făcut să conchid — declară satisfăcut de logica sa autorul — că acest nivel e o platformă litorală oblică”.

Să analizăm puțin.

I. Mai întâi, trecând cu vederca întrebuințarea în mod impropriu a unor termeni ca „disformat”, „litoral” etc.; folosind unor expresii ca „on a l'impression”, „se pare”, care arată mai mult un tic în stil și o desorientare decât o prudentă motivată; unele contraziceri ca „o bandă aproape paralelă cu fjârmul” și „o platformă oblică”; precum și ciudătene argumentări logice, — observăm că : a cîta izolat porțiunea de mal Dunărean dintre Cernavoda și Silistra și porțiunea de litoral marin dintre Căliacra și Varna, ca singurele „porțiuni de litoral” (sic) care arată mișcări pozitive și încă „proprietă”, fără a pune în legătură fenomenul cu disformarea întregului podiș cuprins între Dunăre și Mare, Carasu și Provadia-Lom, — inseamnă a nu vedea fenomenul în toată întregimea sa și, tocmai din această cauză, a ajunge la o reprezentare falșă a lui. (Vezi studiul nostru din 1928). Nu există „o bombardare chiar pe marginea Dunărei”, izolată la porțiunea menționată și proprie ei. Răsturnarea de profil a podișului nu s'a făcut în direcția WE, cum arată autorul, ci este rezultatul aplecării spre NE. a podișului Dobrogean meridional, începând dela boltirea maximă a slăjului de dincolo de granița dobrögeană până la axa văii Carasu, prelungită în Mare cu valea submarină a Dunărei diluviale nouă (Würm II) din dreptul Constanței. Mai insamnă să scăpa din vedere sensul pozitiv al mișcărilor scoarței, care a provocat nivelul etajat al platformelor dobrögene; crearea terasei levantine lacustre dunărene, astăzi aflătoare la peste 100 m altitudine; crearea de terase quaternare, mai ales pe laturica vecină a Cămpiei Române; în fine, adâncirea de văi quaternare, care toate sunt semnale unei mișcări pozitive ale scoarței, dar nu numai pe cele două mici porțiuni menționate de autor, ci pe unități întregi morfologice. — Mai insamnă a incurca lucrurile, a nu fi clar; căci de jur imprejurul Dobrogei avem dovezi și de înălțări epigenetice, dar și de submersiuni, fie de origine eustatică clima materică (după Würm II), fie de origine tectonică (flexura Voitești); și chiar la

Coasta de Argint, cea pomenită de autor ca „porțiune de litoral”, unde se observă „mișcări pozitive proprii”, avem, totuși, dela Căvarna spre E. o submersiune! Astfel nici nu ține seamă de cronologia fenomenelor și de proporția lor, după loc, fără de care nu se poate oferi o explicare întregă și convingătoare.

II) Ce e cu platforma litorală? Dar mai întâi ce e o platformă litorală? — Este *șelful* sau fundul Mării, dela fjord până la izobata de aproximativ 200 m. Atunci, — *prispa* dela Coasta de Argint („platforma oblică” a autorului) să fie o margine de *șelf* ajunsă la înălțime in urma mișcărilor școarței, cum afirmă autorul, sau este altceva și s-ar datora, nu abraziunii Mării, ci in primul rând structurii podișului dobrogean in această parte? Si la ce concluzii ajungem din cercetarea vârstei acestor forme de teren?

După autor, Coasta de Argint ar fi formată din „*creta albă marnoasă in pături aproape orizontale*” (sic). Nici una nici alta! Stratul sunt inclinate dela W la E., iar structura este mult mai complicată. După Popescu Voitești (Evoluția geol. și paleogeogr. a Pământ. rom. Cluj, 1935, p. 124—125), avem următoarea succesiune de strate, de jos în sus:

1) La bază, 2—5m, marne argiloase-nisipoase, cenușii-vinejii, care au o mare importanță hidrologică in regiune, ele constituind stratul impermeabil la care se opresc apele subterane ale Dobrogei meridionale. Pe deasupra lor apar puternicele și importantele izvoare dela Balcic.

2) Deasupra vine un orizont nisipos-gresos, ce trece in sus la gresii calcareoase și calcare marnoase oolitice cenușii-alburii. Ar fi etajul sarmatic inferior, sau Volhynianul (după Voitești).

3) Mai deasupra vine un pachet de calcare organogene și oolitice albe, bogate in Macra, Tapes etc., formând peretele abrupt al Coastei de Argint dela Capul Caliacra până la Ecene. Ar fi etajul Sarmatic mijlociu, sau Basarabeanul (după Voitești).

4) In fine, deasupra de tot, vin calcarele organogene, oolitice și recifale, cenușii-gălbui și chiar roșcate la suprafață, care ar forma etajul sarmaticului superior, sau Chersonianul (după Voitești), in care apar 3 intercalări de calcare mai marnoase, ce dau naștere la 3 părzi de ape subterane: la 7 m, și la 20—25 m. și la 50 m. Sarmaticul ar avea o grosime totală de circa 350m (după Gellert e mult mai subțire) și el apare vizibil in întregime peste nivelul Mării numai intre Balcic și Ecene; căci de aci spre Caliacra stratele se aplacă spre Mare până la linia de flexură (să-i zicem: linia Voitești) Caliacra — Isaccea, — dela care spre E. toate formațiunile cad spre Mare cu 3°—5°; așa că dela Surtuchioi spre N. și loessul intră sub nivelul Mării!

Cu alte cuvinte, observăm că:

1) Dela Ecene până la Caliacra, stiva de calcare organogene și oolitice albe, care de pe Marea albastră se văd strălucind ca argintul, și pe care Voitești le atrage bue Basarabeanului (sarmat. mediu), formează o placă oblică dela WE, care la Balcic domină spatele orașului in chipul unei faleze superioare, la Căvarna atinge cu baza nivelul Mării, iar de aci spre Caliacra intră și ea, in parte, sub Mare, formând pe această porțiune o faleză verticală și unică, fără plaje și in contact direct cu apa.

2) Sub această placă vine un pachet de strate diferite: celcare marnoase oolitice, gresii calcaroase și mai ales nisipuri gresoase, in care se observă tot felul de

dislocări precum: *mici falii locale, cutări și fenomene de șariaj în miniatură, date rite lunecării de strate imbibate de umzeală*; și peste acest pachet de strate aşa răvăşite avem și *surpări și chiar rostogoliri de blocuri sparte din placă superioară*, care n-ar putea rămânea ca o streașină deasupra unui suport slăbit de apele subterane și luncat la vale. În domeniul acestui orizont de strate nisipoase și gresoase s-a desvoltat *prispă* de la Coasta de Argint, pe care autorul o numește greșit „plat-formă litorală”. Și, de oarece acest orizont, de pe Cavarna către Caliacra intră sub nivelul Mării, din cauza aşezării oblice a stratelor, iată și cauza pentru care *prispă* apare numai până la Cavarna. Despre aceste fenomene am mai vorbit noi și la 1928, arătând și prin fotografii, cum placă superioară a podișului Sarmatic se crapă în felii spre capul Caliacra și începutul cu începutul se surpă în Mare, din cauza unui suport slăbit și a cutremurelor ce bântue destul de des regiunea; și am stabilit un paralelism și cu *terasele falșe, structurale*, dela Constanța, formate la suprafață de contact între argilele bazale și loessul suprapus, unde apele subterane, ieșind în malul Mării pe la baza leosului, determină, prin acțiunea lor de slăbire, surpări ale malurilor superioare, care cad în jos dealungul unor așa zise falii, sau se răstoarnă în pachete ori blocuri, așa cum foarte frumos se vede sub viile dela S. de oraș. Pe baza cercetării structurii malurilor am clasificat o parte din coasta Dobrogei în *categori fără murilor cu faleze duble*, accentuând chiar că ar fi greșită o altă explicare. A atribui deci, prispea dela Coasta de Argint originea unei terase de abraziune marină sau a unul șlef, cum face autorul, înseamnă a nu fi în cont de structură și a falsifica înțelegerea evoluției morfologice nu numai a coastei, dar și a regiunii întregi.

Și cu atât mai de mirare este greșala autorului, cu cât, — dacă nu cunoștea structura Coastei de Argint după Voitești, fiindcă geologul nostru și-a tipărit cartea în 1935, — cunoștea (era obligat să cunoască) structura după Gellert¹⁾, pe care îl pomenește, dar îl folosește greșit și cu cât el însuși, în alt articol „Dobrogea” (publicat în același Buletin al Soc. geogr. din 1935, la pag. 72) spune că „țărmul „face o prispă destul de largă ca să cuprindă pe ea două orașele cu un frecut de câteva mii de ani: Balic și Cavarna²⁾ și că „izvoare puternice fășnesc din stânci la nivelul acestei prispe”... Nu ne putem mira în deajuns, cum de n'a putut observa autorul relația între prispa pomenită și nivelul acestor izvoare ca și între prispa și structura coastei!

III. Dacă ne-am întrebă, în sfârșit, (ceea ce autorul a neglijat să facă) ce vîrstă ar putea avea această prispa [pe care noi, de altfel, o socotim în formăție chiar și azi], atunci iată la ce concluzie absurdă am ajunge, dacă am admite drept bună concluzia autorului, adică aceea că prispa ar fi o platformă litorală:

Această prispa urcă continuu dela E. la W., așa că pe la Cavarna e cam la nivelul Mării; la Balic și la + 35 m. (ne întrebăm: în ce punct al suprafeței așa de răvășite a prispei a putut fixa autorul cota de + 35 m. ?); la Batova e la + 80 m. și — fiindcă se continuă cu aceeași pantă spre Varna, cum spune autorul, — în valea Devnei, lângă Varna, ar fi la peste 100 m! Dar la această altitudine Gellert pune *un nivel pliocen de platformă și de prispa, Keremitlic* (între 100—150 m.; și nu de terasă marină, ori fluvială), pe care nivel noi, paralelizându-l cu cel dela Dunăre, al terasei levantine lacustre, il socotim *levantin*. Ar urma, deci, ca „platforma litorală

¹⁾ Vezi structura coastei după Gellert în recenziea noastră din acest număr asupra operei acestui autor.

²⁾ Curios! Căci Cavarna nu e pe aceeași prispa cu Balicul, ci e sus pe podiș!

oblică" a autorului, în totă intinderea sa, să fie levantină, în orice caz pliocenă. — De altă parte însă autorul racordează nivelul acestei platforme cu fundurile de eroziune ale limanelor Bolata și Șabla, care azi se află sub nivelul Mării. Aceste văi de limane însă și au realizat ultima lor adâncire în ultima perioadă pluvială Würm, (sau, mai precis, Würm II), după care, în Alluvium, au suferit o submersiune provocată și de oscilarea eustatică climaterică (topirea calotelor și ghețarilor și ridicarea nivelului universal al oceanelor) și de cea tectonică (flexura Voitești). Ei bine, „platforma litorală" a autorului iese în capătul ei de W. pliocenă, iar în cel de E. quaternară nouă, sau mai precis din Würm!

Concluzie: prispa dela Coasta de Argint, fiindu-se la nivelul de contact între două orizonturi de strate de insușiri morfologice diferite, la care ies și apele subterane, și având aceeași oblișitate ca și cele două orizonturi, nu poate fi decât o terasă falșe structurală, a cărei formare durează și astăzi și în nici un caz nu poate fi un rest de șelf sau de terasă de abraziune marină mai veche; căci, urmărind astăzi stabili vârsta, ajungem la concluzii absurde.

Pentru sprijinirea ipotezei sale, autorul chiamă ca marfori pe Launay, Cvijić și Gellert, ca pe unii cari pomenește depozite marine la Varna, peste nivelul Mării. Acest fel de a cita și documenta nu se poate recomanda nimănui. În ce operă? La ce pagină? Care e pasajul? Este just că Gellert (la p. 39 din „Die Neogenbucht von Varna etc. 1929") vorbește de niște depozite de terasă la malul de S. al lac. Devnia, la Galata și la țărmul Mării din vecinătatea Varnei; dar aceste depozite sunt pe o terasă inferioară, care în nici un caz nu se poate răcorda cu nivelul de peste 100 m. al „platfermei litorale" în discuție și, prin urmare, mărturia nu se ștervește la nimic, (vezi și recenzia asupra lui Gellert în acest volum).

Este, prin urmare, necesar a distinge, în ascemenea cazuri, dacă formele se datorează abraziunii marine, sau eroziunii către un nivel de bază, sau dacă sunt, pur și simplu, forme structurale.

Ca încheiere, reproduc câteva rânduri din cuvântarea d-lui V. Mihăilescu la comemorarea acestui autor: „În regiunea Coastei de Argint, Vălsan a urmărit pe teren și a schițat la Camera clară o platformă litorală aplacată dela S. la N. (sic!) Această platformă litorală înclinată dovedește existența unei mișcări epirogenetice recente și anume o ridicare a podișului la Miazăzi, urmată de o coborâre la M. Noapte, în regiunea horstului dobrögian și gurilor Dunărei" (Bulet. soc. geogr., 1935, p. 11.).

De două ori fals!

Mai întâi fiindcă V. nu spune ceea ce i se pune în gură de panegiristul, care totuși îl elogiază. Vălsan nu spune că platforma sa se apliceă dela S. la N., ci dela W. la E, dela Varna — Balicic spre Cavarna — Caliacra! Apoi, de asemenea, nu spune că regiunea s'a ridicat la S și s'a scufundat la N, în reg. horstului; iar dacă ar rezulta aceasta de undeva, ar fi o afirmație gratuită și vagă; căci fără documentare și fără precizarea vremei, afirmațarea rămâne... așa ceva, ca pe datorie. Se pare că d-l V. Mihăilescu, e de acord cu autorul „platfermei" dela Coasta de Argint în privința genezei acestei prispe. D-șa nu are nici o rezervă de făcut? Ori... de mortuis nil nisi bene!, pe când despre cei vii... Totuși, avem datoria de a înălța o greșală, ori de unde ar veni, fie autorul viu, fie mort, pentru ca această greșală, să nu prindă rădăcini la Tânără generație și să fie pusă în circulație ca un adevarat arătare obiectivă a greselii nu trebuie să stârnească supărare nimănui.

C. Brătescu

* * *

G. Vălsan : *Remarques complémentaires apropos de la „Nouvelle hypothèse sur le delta du Danube”* în Bulet. Soc. geogr. LIV, 1935, p. 32—37).

È un articol publicat de dñ N. Popp, după manuscrisul lui G. V., care manuscris nu și-a primit redactarea definitivă, dar care, totuși, e publicat aici, spre a sprijini hypoteza formării deltei Dunărei, așa cum a fost comunicată la Congresul internațional de geografie dela Varșovia.

Ce spune autorul în acest articol ?

Incepe cu următorul pasaj: „La delta actuel du Danube laisse l'impression d'être une formation très récente, bâtie dans un grand golf marin qui s'était avancé après le commencement du dépôt du loess, sur un relief continental... etc.”.

Ajdoma aceeași frază cligeu o găsim la autor și în articolul anterior, la pag. 26 a Buletinului, sub punctul 3 !

Autorul afirmează 3 puncte principale în acest articol :

a) Orientându-se după Antipa, el admite concepția acestuia, — combătută de noi cu argumente clare și convingătoare —, că Delta Dunărei s'a format într'un golf de mare, care mai întâi a fost închis de un singur cordon litoral, în chipul unui liman și numai mai târziu, după ce acest liman a fost sedimentat, fluviul și-a rupt eroic gurile sale prin cordon, ca să se verse direct în Mare! El scrie:

„Antipa suppose que le premier cordon littoral, formé évidemment par des coquillages marins, a barré un grand golfe, où s'est formé ultérieurement le delta du Danube”. pag. 32). — Mai departe :

„Les îles de Letea et de Caraorman s'apuient sur un ancien cordon littoral (actuellement ayant sa base au dessous du niveau de la mer), qui, d'après Antipa, partait de Jibreni et barrait presque complètement le golfe dans lequel a commencé à se bâtrir le delta” (pag. 32—33). În fine :

Dunărea „s'est déversé dans un autre grand lac (sic!) barré vers la mer par le cordon littoral Jibreni—Caraorman : il n'est pas de doute possible sur l'unité de ce cordon marin. Le bras de Chilia a buté contre lui et s'est dirigé premièrement vers le sud. Seule une nouvelle coupure transversale a pu former le défilé (sic!) de Vălcov et donner naissance au dernier delta — extérieure — de Chilia. Cette dernière invasion du fleuve a détruit une grande partie de l'île de Letea, en la séparant en deux tronçons inégaux”, pag. 34—34).

b) Autorul pare a pune la indoială (cel puțin prin modul său de redactare) afirmarea noastră că insulele Letea, Caraorman și Sărăturile sunt niște asociații de cordoane litorale, a căror formă și direcțione a rezultat din jocul special al curenților litorali, cari, răpind aluvioniile fluviului, le-au intins în direcția mișcării lor (explicarea clasiceă a cordoanelor litorale în general). El scrie :

„Brătescu considère ces îles comme des associations de cordons littoraux, identiques au Grindul Sărăturile, marécageux et sans fôret, qui se trouve près de l'embouchure St. Georges. Mais (deci un „mais” !) il est possible, comme l'a supposé Murgoci, que les îles de Letea et de Caraorman cachent un sousbasement formant un relief antérieur au delta actuel. En effet, dans l'île de Letea „le sable des dunes est supporté par une argile alluvionnaire, sableuse, riche en sels” (Enculescu p. 226)... Dans ces conditions les îles de Letea et de Caraorman, peuvent être interprétées comme des surfaces proéminentes de ce relief, qui ont été couvertes de

dunes et qui ont servi comme points de raccord au plus ancien cordon littoral, supposé par Antipa... etc." (pag. 33).

Și totuși, autorul, imediat după aceasta, utilizează asociația noastră de cordoane litorale spre a construi un *tombolo* despre care va fi vorba mai la vale.

c) Autorul ajunge, în fine, la miezul articolului său, la acel faimos *tombolo*, pentru dovedirea căruia încearcă adevărate acrobații de desen, după cum se vede în harta deltei dintre pag. 40—41. El scrie :

„Si on prolonge les lignes directrices (sic!) de l'île de Letea, ou les cordons littoraux (in fine!) qui traversent le bras St. Georges, on voit que tous ces systèmes de cordons (deci asociații de cordoane!) convergent quelque part en pleine mer vers l'île des Serpents. Y a-t'il eu quelque rapport entre ces cordons et cette petite île, éloigné de 45 km. du rivage actuel? A-t-elle servi comme point d'appui d'un tombolo simple ou double? Il est hasardeux de le supposer". Și totuși autorul hărziează nu numai să o presupună, dar chiar să o stabilească categoric în harta anexă ca și în text, căci imediat scrie :

„L'île de Letea et ses cordons annexes, aussi bien que les cordons de l'embouchure St. Georges s'étendaient beaucoup plus loin que le rivage actuel. La mer les a recoupé tout récemment". „Le delta actuel est en régression entre les bouches de Chilia et St. Georges" (pag. 34).

d) În privința cronologiei fenomenului, autorul scrie :

„Tous ces changements ont du se passer dans un temps très court au point de vue géologique. Et aussi très récent. L'époque du dépôt du loess avec l'Elephas primigenius, qui se trouve à 6 m. de profondeur sous le delta, correspond à la terrasse supérieure (45 m.) du Danube inférieur. Donc l'invasion de la mer est postérieure. On peut affirmer qu'elle est encore plus jeune que la terrasse inférieure, même du Danube", căci delta este prelungirea „des „luncas“ des rivières, qui sont dominées par cette terrasse inférieure de 20—15 m." (pag. 34).

e) În fine, autorul mai atacă și alte chestiuni, în care arată multă desorientare și pentru punerea documentată la punct a cărora ne-ar trebui mai multe pagini de căt este îngăduit pentru această recenzie. Le vom atinge totuși, pe scurt, la finele acestui articol.

Să cercetăm pe rând toate aceste afirmații și să vedem care este valoarea lor științifică.

a) Mai întâi concepția hipotetică și contrazisă de fapte a unui *cordón unic* care ar fi inchis vechiul golf de Mare ca pe un liman (ceva în genul Haffuilor Balticei), în care apoi s-ar fi dezvoltat delta, — concepția aceasta am mai discutat-o noi în *Analele Dobrogei*, An. II, 2, 3, iar de argumentele noastre au rămas convinși toți aceia cari au urmărit *cum se formează un cordon litoral în deltă* (d. ex. Cor-donul Sakalin la gura Sf. George) și cari au prins *articularea în spațiu și cronologică a acestor cordoane*. Ipoteza Antipa-Vălsan rămâne ca ceva bazat pe o intuiție greșită a fenomenului. Atrag atenția cititorului asupra acestui articol din *Anale* și-l îndemn la urmări argumentarea noastră cu harta cordoanelor în față. Din această argumentare rezultă că :

1. *Cordoanele litorale din deltă, cu căt sunt mai spre V.. cu atâtă sunt mai vechi și cu căt sunt mai apropiate de actualul fjord al Mării, cu atâtă sunt mai recente ca vîrstă și, prin urmare, două cordoane care nu sunt în continuare unul*

cu altul, ci se găsesc unul în spatele celuilalt, nu pot fi sincronizate, deci nu pot fi contemporane ca vârstă, ceeace e un fapt elementar! și totuși, acest fapt elementar este pălmuit brutal în ipoteza Antipa-Vâlsan.

2. *Primul Cordon litoral din ins. Letea și cel mai vechiu (cel mai apusen)*, este totuși cu mult mai recent, nu numai de căt întreaga asociație de cordoane ce formează ins. Caraorman, dar chiar și de căt alte cordoane mai răsăritene, până la grindul lui Ichim. Așa că primul cordon litoral din deltă este numai cel format din Gr. Răducul — Ceamurlia — și parteă apusenă a ins. Caraorman; pe când primul grind și cel mai vechiu din ins. Letea începe să se formeze abia după ce târmul Mării s'a retras spre E, în dreptul brațului Sulina, până la punctul de contact între acest braț și Gr. lui Chirilă; sau, mai bine, până la Gr. Părului — Gr. lui Ichim.

3. *Însăși marginea apuseană a ins. Letea nu e în întregime ei de aceeași vârstă*. Căci, dacă cordoanele s'au zdit dela N. la S, fiindcă dela N. la S. a târât curentul litoral sedimentele vârsate de Dunăre în Mare, — în schimb această margine a crescut dela S. la N., prin adăogarea succesivă de cordoane, în măsura în care, pe rând, muriau gurile meridionale ale primei delte secundare a Chiliei și rămâneau active altele mai nordice.

4. *Grindul cel mai vechiu, deci cel mai apusean (Crasnicol), dela S. de brațul Sf. George, se racordează la N. de acest braț, — nu cu marginea apuseană a ins. Caraorman!* cum ar fi necesar în ipoteza Antipa-Vâlsan, — ci cu Gr. Ivancea și cu actualul cordon litoral dela S. de Sulina și, prin urmare, este nesemnat mai recent decât primul cordon din Letea. Mai precis, el datează dintr-o vreme, după ce brațul Sulina a ajuns cu gura sa până unde e azi orașul Sulina; căci, imediat mai la V. de Sulina, gr. Busurca se racordează spre brațul Sf. George cu gr. lui Roșu, care e mai vechiu decât gr. Crasnicol dela S. de fluviu, fiind mai la V. ca el!

Concluzia: Nu avem nici un indiciu pe suprafața deltei, care să ne arate că vechiul golf de Mare a fost inchis, — dela târmul Basarabiei până la fjordul Dobrogei, — de un singur cordon, în chipul perisipurilor ce inchid gurile limanelor marine. Din contrăvînt, ceeace în ipoteza Antipa-Vâlsan se crede a fi un singur cordon, e o articulare de mai multe cordoane de vârstă diferită și a căror vechime, în ordine cronologică, este următoarea :

I. Grindul Răducul-Ceamurlia — parte de V. a ins. Caraorman, e primul și cel mai vechiu cordon.

II. Marginea de V. a ins. Letea (între brațul Chilia și punctul de articulare cu grindul Răducul) este mai nouă în timp și anume sincronică cu înaintarea brațului Sulina, dela grindul lui Chirilă până la orașul Sulina.

III. Grindul Crasnicol e și mai recent și anume a început să se zidi abia după ce gura Sf. George a ajuns la punctul Ivancea și, deci, după ce gura Sulinei a ajunsese în punctul Sulina, iar cordoanele ins. Letea erau în partea de S. V. terminate.

In harta ce însoțește studiul nostru „Delta Dunărei“ (Bulet. Soc. geogr. 1922) am indicat toate etapele acestea de înaintare a deltei în Mare și de zidire de cordoane, — cu cea mai mare claritate — atât prin linii punctate, cât și prin cifre romane, așa că cititorul își poate forma ușor convingerea despre modul de creștere al deltei și despre erexia cordonului unic, pe care-l susține autorul nostru după Antipa.

„Antipa presupune că primul cordon litoral, format evident din scoici marine, a barat un mare golf, unde s'a format ulterior delta Dunărei“ (p. 32). Bazat numai

pe această „presupunere”, fără a aduce o dovadă pozitivă și fără a infirma cu argumente, argumentele noastre, autorul mai declară : „il n'est pas de toute possible sur l'unité de ce cordon marin” (Jibrieni-Caraorman). Cât de imposibilă este însă îndoiala asupra acestui cordon unic, s'a văzut mai sus. Nu numai îndoială, ci negare categorică și documentată !

Însă : despre ce cordon litoral *unic* și *prim* este vorba ? Despre cordonul Jibrieni-Caraorman, pe care-l pomenește în text ? (care însă nu e unic ; nu e format din scoici, ci în primul rând din aluviumi nisipoase și este peste nivelul apelor deltei) ; sau despre un cordon ce ar sta dedesupt ? Căci în alt pasaj spune că *acum* acest cordon „își are baza sub nivelul Mării” și că e format „evidenț” din scoici marine !

Dacă admitem ipoteza a doua, (căci la întâia am răspuns mai sus), adăugăm : *un cordon de scoici marine s-ar putea forma numai la un fjord deja existent* (conchiliile moarte, aruncate de valuri) ; dar în largul Mării, la adânc, ca să închidă gura unui golf imens, ... erzia aceasta noi nu o putem crede. Cordoanele de scoici ce apar azi pe fundul M. Negre, în larg, și constatațe de expedițiile oceanografice rusești, dovedesc nimic mai mult decât că într-o vreme oarecare fjordul M. Negre a fost acolo, la acele cordoane, care chiar ar putea fi folosite spre a evidenția această afirmație ; iar nu că ele s-au format în largul Mării ! (*cum ? de cine ?*), la adânc, departe de fjord. Iar dacă în delta Dunărei am admite că cordonul de scoici marine (nedovedit de altfel ca atare și afirmat numai pe baza unui singur foraj) s-ar fi format la un vechiu fjord, — atunci desființăm golful și nu mai putem afirma că acest cordon a inchis la gură un mare golf, în care ulterior s'a desvoltat delta dunăreană.

Ceea ce însă surprinde la acest articolaș, — prezintat în I. franceză streinătății ca un rezumat al științei geografice române asupra deltei, — este mai ales neigrijarea cauzalității stricte între formele de teren și agenții creatori. Autorul pare că nici nu și-a pus întrebarea cum s'a format un cordon litoral în delta dunăreană. El admitează, pur și simplu, existența unui cordon unic în deltă și încă format numai din scoici marine, dela fjordul Basarabiei până la al Dobrogei, închizând un mare golf, în vîrful căruia se deschidea Dunărea, care numai mai târziu a ajuns la acest cordon și l-a rupt ca să iasă la Mare (exact ca Antipa !). Dar nu s'a întrebat :

De ce s'a format în largul golfului și la adânc acest cordon de scoici ?

Cine l-a format și cum ?

De ce numai din scoici și nu mai ales din nisip, rezultat (să zicem) din abraziunea coastei basarabene ?

De ce nu se formează și azi cordoane în largul Mării și numai din scoici ?

De ce n'ar fi bună explicarea că cordoanele de azi se formează în delta noastră în primul rând din nisipul vîrsat de gurile Dunărei și înins de curentul litoral în direcția curgerii sale (ex. Sacalin) și că tot așa a fost și în trecut ? (cauzele actuale).

De ce a fost nevoieă Dunărea să deschidă drumul prin cordon la Mare, printre „invasion” („invasion du fleuve” ?).

Ce se făcea cu apele Dunărei acumulate în golf, dacă cordoanele nu aveau porțiile ?

De ce n'a ieșit Dunărea la Mare prin aceste porți, urmând curentul de surgere al apelor din golf ?

Cum s'a făcut minunea că fluviul, ca să iasă la Mare, „a distrus o mare parte din ins. Letea, despărțind-o în două părți neegale ?

Dacă ins. Letea exista înainte de sosirea Dunării la ea ca să o distrugă „înmare parte” prin „invazia” ei, — din ce material oare s’au format cordoanele Letei și când? Nu oare din aluviunile aduse de fluviu, din care se zidesc și azi aceste cordoane? Și atunci, poate fi Letea anterioară sosirii Dunării cu gurile sale la locul unde se află ea? Iar dacă cordoanele s’au format din aluviunile vârsate de fluviu în Mare și înținse de curent spre Sud, mai era nevoie de „invazia” fluviului ca să-și rupă deschiderea la Mare? etc., etc., etc. Am impresia că autorul a rămas cu totul strin de înțelegerea formării deltei dunărene. El svârără o ipoteză absurdă și apoi căută a clădi pe ea un eșafodaj ridicol. Unde e sănătoasa metodă a acumulării de fapte bine observate și reale și a inducției strict logice pe baza lor? Și totuși, autorul se laudă ca discipol al logicianului Maiorescu și ca un geograf... reprezentativ în congresul al Tării sale.

b) Autorul pune în opozitie (acel „maiș”!) afirmarea noastră, evidentă pentru orii și cine privește harta deltei, că insulele Letea, Caraorman și Sărăturile sunt niște *asociații de cordoane litorale*, cu o altă afirmare, a lui Murgoci, cu care de altfel n’are de ce să pusă în opozitie și care e o simplă *supozitie*: „*mais il est possible, comme le a supposé Murgoci*”, că insulele Letea și Caraorman ascund sub ele un fundament care ar fi fost un relief anterior deltei actuale. Ei, și? Din moment ca acest relief a fost acoperit de apele golfului... Dece însă n’ar admite și la grindul Sărăturilor un fondament identic? Determinant însă pentru formarea primelor cordoane litorale *din-delta* n’a fost acest fondament, „*soubasement*”, ci prelungirea în linie dreaptă a coastei basarabene, pe lângă care coboară curentul litoral spre Sud; și când Dunărea a ajuns cu gurile sale în linia acestui curent, atunci și aluviunile ei au început să intinse linear, ca să formeze cordoane. Și care e argumentul autorului? Că nisipul dunelor din Letea e suportat de o argilă aluvionară nisipoasă, bogată în săruri. Și care e concluzia sa? — „*Insulele Letea și Caraorman pot fi interpretate ca suprafețe proeminente ale acestui relief, care a fost acoperit de dune și care au servit ca puncte de racord celui mai vechiu cordon litoral, presupus de Antipa...*“.

Va să zică; autorul afirmă că:

1. *E posibil ca o ipoteză a lui Murgoci să fie adeverată.*
2. *Insulele Letea și Caraorman (de ce nu și Sărăturile?) pot fi interpretate că dedesubt au un relief proeminent: argile aluvionare nisipoase, bogate în săruri, iar deasupra au dune. (Și cordoanele? S’au evaporat!).*
3. *Aceste reliefuri de argile de sub dune au servit ca puncte de racord pentru cel mai vechiu cordon litoral presupus de Antipa (cel de scoici).*

Plătim numai în domeniul posibilului, ipotezelor și presupunerilor, ca să clădim sănătă... pozitivă. Și întoarcem spatele unor tapete concrete și unor concluzii strict logice, ca să distrugem un adversar și să afișăm o originalitate. E nevoie oare și în sănătă de aceași decadență care se observă în ultimul timp în literatură?

Dacă insulele Letea și Caraorman sunt formate numai din acel fondament de argilă și din dunele de deasupra, ce-o fi însemnând oare seria de cordoane litorale arcuite dela N la S și resfătrite ca bejele unui evantai? De ce se face autorul că nu le vede? Nu-s ele, pentru istoria deltei, mult mai importante decât acele „soubasements” ipotetice și decât însăși dunele colice de peste cordoane, desvoltate mult mai târziu, după ce cordoanele au ieșit peste nivelul Mării?

Ne întrebăm apoi: acele „soubasements” ipotetice erau ele submarine ori peste apele golfului?

Dacă erau *peste* nivelul Mării, și au servit ca punct de racord pentru primul cordon litoral de scoici, azi submarin, — atunci acest cordon nu s-ar fi putut forma, căci el vine *in dosul* acestor fundamente de argilă și nu la malul de atunci al Mării.

Iar dacă aceste proeminente argiloase erau *sub* nivelul Mării, atunci pe deasupra lor se întindeau apele acesteia și ne întrebăm cum s-ar fi putut forma între ele, în largul Mării, un cordon de scoici de legătură?

Se pare că autorul consideră ca un argument prezența acestui „soubassement” de argilă pentru a explica pădurile din Letea și Caraorman și lipsa lor în insula Sărăturile. Acest argument l-am mai auzit și la un alt cercetător într’ale geografiei. Este explicabil că încă nu crește pădure în grindul Sărăturilor, fiind un grind mai recent, imbibat de săruri. Dar și *in Letea și Caraorman fundamental de argilă e imbibat de săruri; deci nu acest fundament ar explica prezența pădurii și în special a celei de stejar*; iar pădură crescând în nisipul dunelor înalte și indulcute de ploi de peste grinduri, insamnă că poate crește în asemenea sol, indiferent dacă s-a semănat de natură, sau de un Pașe din trecut, precum spune o tradiție Dobrogeană. Plantele mediteraneane de aci însă arată intervenția omului.

Ei bine, deși autorul opune un „mais” la afirmarea noastră că insulele Letea și Caraorman sunt formate dintr’o asociație de cordoane litorale, totuși, în cele din urmă recurge tot la ele, pentru a și construi minunatul său tombolo. Dar cum îl construiește? Să privim harta sa dintre pag. 40—41!

c) Autorul scrie că „dacă am prelungi „liniile directrice” (sic) ale insulei Letea, sau „cordoanele litorale” ce „traversează” brațul Sf. George, am vedea că „toate aceste sisteme de cordoane” — (deci s’a întors tot la asociațiile noastre de cordoane deși pentru ins. Letea tot mai șovăește între „linii directrice” (ce-ori fi acelea?) și „sisteme de cordoane”) — converg undeva în largul Mării spre ins. Șerpilor, care se află la 45 km. dela fjordul actual și care — dacă în text se afirmă cu îndoială, în hartă se desenează categoric — a servit ca punct de sprijin pentru un tombolo simplu sau dublu” (sic). Și conchide că ins. Letea și „cordoanele anexe”, ca și cordoanele dela gura Sf. George se întindeau mult mai departe de cât fjordul actual, dar Marea lea retezat nu de mult, așa că delta actuală, între gurile Chiliei și Sf. George este în regresiune! Adică s’termină faza de creștere, de tinerețe săi zicem, și a intrat în faza de distrugere, de decrepitudine.

De fapt, aci voia să ajungă autorul și în această concluzie este miezul întregului său studiu. Dar să vedem ce rezultă din harta sa anexă?

1. Că grindul cel mai răsăritean, deci cel mai recent din ins. Letea, pe care autorul îl prelungeste până la ins. Șerpilor, de fapt nu este un grind litoral marin, ci e un grind fluvial pe stânga brațului meridional al deltei secundare a Chiliei. Acest grind în plus s’a format sub ochii noștri, în timpul generației noastre! Din aceste două motive, el nu poate fi utilizat pentru reconstituirea unui tombolo vechiu și distrus azi prin abraziune marină, căci nimici dintre părintii sau bunicii locuitorilor din deltă, necum vreun geograf, călător ori corăbier din trecut, n’a văzut un asemenea grind prelungindu-se până la ins. Șerpilor. Se pare că autorul a vrut să arate în această hartă până unde se poate merge cu imaginația în căutarea unei originalități, crescând nepăsător peste fapte concrete și sigure, ce nu se pot neglija.

2. Dar, ceea ce e și mai surprinzător în harta aceasta, este faptul că, în construirea acestui tombolo, autorul racordează sincronizând grindul cel mai vechi din spatele insulei Letea cu grindul cel mai nou, din fața insulei Sărăturile, adică cu

un cordon de lângă Mare; iar grindul cel mai recent din ins. Letea (care nici măcar nu e marin, ci fluvial!) îl duce până la ins. Șerpii și de acolo îl întoarce spre brațul Sf. George racordându-l și sincronizându-l cu grindul Cerbului, care ajunge la Dunăre lângă Ivancea, deci cu un grind vechiu din spatele ins. Sărăturile. Așa că ajunge la absurditatea că, dacă succesiunea în timp a grindurilor dela Letea este cea normală, adecă dela W. la E., — în schimb la ins. Sărăturile se inversează; grindul de lângă Mare devenind cel mai vechiu, iar cel din interiorul deltei cel mai nou, ca și când cordoanele de lângă brațul Sf. George s-ar fi desvoltat, în succesiunea lor, din spre Mare spre apus!

Atâtă și ar fi de ajuns ca să compromită reputația și a unui începător într'ale geografiei! De aceea cred că „discipolii” cari au publicat aceste articole postume și nerevăzute, au comis o impietate față de „maestrul” lor.

d) În privința vârstei acestui fenomen, autorul o găsește mai recentă decât epoca loessului cu *Elephas primigenius*, care se află la 6 m sub delta și care ar corespunde cu terasa superioară de 45 m dela Dunărea de jos; mai recentă chiar de căt terasa de 20–15 m, căci doar delta este prelungirea Bălăjii Dunărei și a lunelor fluviiale.

Nu vom discuta aci vârsta distrugerii acelui tombolo, care pentru noi nici n'a existat vreodată decât în imaginația autorului. Vom discuta însă raționalmente cu privire la timp. Autorul, ca și în „Câmpia Română”, vorbește de o epocă a loessului cu *Eleph. primigenius*, ca și când acest elefant, care străbate mai multe diviziuni ale quaternarului, poate preciza vârsta mai bine decât alte criterii. Apoi autorul a rămas neînțeleit asupra vârstei loessului, pe care în „Câmpia Română” îl socoate *hotărât* postglaciar, când progresele științei moderne au dovedit până la saturare că loessurile sunt de vârstă glaciare și că sunt tot atâta loessuri câte perioade glaciare au fost. A sincroniza apoi loessul dela 6 m de sub delta (care aparține ultimei glaciații) cu terasa dunăreană *superioară* (sic) de 45 m a Dunărei de jos, este o mare rătăcire. Apoi nu se vede ce terasă superioară de 45 m este aceea? E socotită altitudinea ei la suprafața loessului ori la suprafața aluviunilor de sub loess? Cei 45 m sunt măsurăți dela nivelul Mării sau dela talvegul fluvial? Este o terasă de acumulare ori una de eroziune? E nevoie să știm precis care este terasa aceasta de 45 m, pentru determinarea vârstei ei. În orice caz, fiind calificată drept terasa „superioară”, ea nu se poate sincroniza cu loessul de sub delta, care aparține ultimei perioade glaciare. Si căt ocol, fără rezultat precis, spre a stabili un fapt, care se poate rezuma așa:

In ultima perioadă glaciare, nivelul Mării fiind foarte scăzut, ca și, în genere, nivelul universal al oceanelor, — Dunărea, curgând pe o singură albie, își atingea punctul de vârsare departe de târmul actual, în dreptul Constanței, după cum ne arată Valea sa submarină de pe șeful inecat. În perioada următoare, prin topirea ghețarilor și calotelor, nivelul Mării se ridică și valea Dunărei este inecată până departe de gurile sale actuale, iar în locul actualei Deltă avem un golf. Luând ofensiva, Dunărea aluvioneară încețul cu încețul această vale inecată (în Balta Ialomiței aluvioniile post-würmiene au o grosime de peste 20 m.) și în cele din urmă încep a se zidi cordoanele litorale marine, de îndată ce gurile Dunărei ajung în zona curentului litoral care, răpidu-le sedimentele, le înfinde spre sud în chip de cordoane. Prin urmare, vârsta Deltăi dunărene este foarte recentă; iar pentru crearea unui tombolo nu găsim nici

condițiile necesare și nici momentul cronologic în succesiunea fenomenelor, când s'ar fi putut realiza.

Intr-adevăr, ca să fie distrus acest tombolo imaginar de „invasionă” Mării, el trebuie să existe înainte de această invazie. Dar înainte de creșterea nivelului Mării Negre avem epoca Würm, când șeful Mării, până dincolo de insula Serpilor era continent și în acest continent își adânceau albiile Dunărea, Cogâlnicul etc. Afară de aceasta, un tombolo nu se creează pe uscat! Apoi un tombolo chiar în fața gurilor Dunărei și cuprindând în interiorul său braful Sulina? A ajuns braful Sulina până la insula Serpilor? Și ce curenți erau aceia cari au arcuit așa de ciudat cordoanele litorale până la această insulă, care se află la 45 km. departe de târmul actual? Sau poate că cordoanele întinse până la ins. Serpilor n'au fost zidite din aluvioniile dunarene? Atunci de unde au venit aluvioniile acestor cordoane și mai ales ale celor ce legau insula Serpilor cu Sărăturile? O sumă de întrebări care se cer rezolvate și care, toate, duc la constatarea absurdității acestei concepții... originale.

c) Autorul se întreabă dacă a existat un imens „liman” ramificat pe valea Dunărei și afluenții săi, Prutul și Siretul, cum afirată autorii ruși și crede că chestiunea „reste encore à prouver”. Cine s'a ocupat cu evoluția Câmpiei Române nu trebuie să mai aibă îndoeli în această privință. Liman nu, dar golf ramificat da! El se poate dovedi pe cale geologică, morfologică și paleontologică. Ce sunt s. ex. limanele basarabene, cu fundurile lor sub nivelul M. Negre și cu fauna lor relictă, de tip caspic, dacă nu resturi dintr'un asemenea golf?

Autorul mai crede că oscilațiile eustatice de nivel ale M. Negre se reduc numai la două faze: a) una a nivelului cel mai scăzut, în quaternarul inferior și alta, cu un nivel ridicat, în quaternarul superior. Axiomatic putem spune că au fost tot atâtea oscilații de nivel de natură eustatică climaterică, căte perioade glaciare și interglaciare au fost, la care se mai adaugă și oscilații eustatice cauzate de disformările fundului marin, plus oscilații ale liniilor de târm de natură epirogenică. Chestiunea aceasta este una din cele mai complicate la M. Neagră; însă autorul o rezolvă din două mișcări, afirmând numai, fără a produce dovezi. Mai afirmă... dar a discuta toate aceste chestiuni laterale aci, însamnă a ne abate dela miezul lucrării, care, din cele spuse, ne apare că o lucrare slabă, plină de greșeli și absurdități și care, pentru memoria autorului, era mai bine să nu fi fost publicată.

D-р V. Mihăilescu, relatând la pag. 11 a Bulet. Soc. geogr. și despre această lucrare, scrie: „Vâslan a susținut într-o comunicare la Varșovia (vara anului 1934) că Delta Dunărei nu-i un produs actual de aluvionare într'un golf al M. Negre (sic), ci este rezultatul invaziei recente a acesteia către apus”. (sic). Adică: Delta Dunărei nu e rezultatul unui proces de aluvionare... dar atunci ce e? Și unde a spus Vâslan această nerozie? Apoi: Delta Dunărei este rezultatul invaziei recente a M. Negre spre apus?! Cum vine asta? O invazie a Mării care creează o deltă? Și imediat în continuare: „Înainte de transgresiunea Mării, uscatul se întindea mult mai spre râsărît în chipul unei delte uriașe, iar insula Serpilor, mai mare de căt cea de azi, era prinsă de continent prin cordoane de nisip arcuite în felul perisipurilor clasice (tombolo) dela Monte Argentario...”? Adică cum vine și asta? Înainte de transgresiunea M. Negre, Dunărea își forma o deltă... pe uscat; iar ins. Serpilor era legată prin cordoane de continent în chip de Tombolo... adică cordoane ce se crea pe uscat!; tombolo ce se crea pe uscat! — Oare s'au uitat elementele morfologice

cu desăvârsire? Sau, nu se poate exprima o cugetare corect? Si recenzentul nu are nici o rezervă de făcut asupra acestei concepții absurde?

Intr-o notă de la pag. 56 a Bulet. Soc. geografice, pusă în josul unui articol de popularizare al lui G. Vălsan, intitulat „Dobrogea”, se spune:

„Intre preocupările geografice de căpetenie ale profesorului G. V., pământul Dobrogei și în special tăriful Mării I-a interesa în deosebi. Nu mai puțin de 9 lucrări, dintre care trei le publicăm noi în acest buletin, iar una e în curs de apariție la Varșovia, se referă la diverse aspecte sau regiuni dobrogene. Vălsan a fost constant preocupat de România noastră din dreapta Dunărei. Ne-am simțit datori să facem acest adăos, pentru că au fost oarecare critici, care sub formă de „dojană” au adus obiecții regretatului profesor, că nu se ocupă suficient de tăriful Mării: „România maritimă abia de se ghicește”.

E bine că s'a pus la punct nedreptatea acestei acuzări și „dojene”. Dar noi nu credem că această dojană putea fi resortul preocupărilor acestui geograf privitor la Dobrogea. În ori ce caz, discipolii și amicii geografului dispărtut ar trebui să pună mai multă grije în redarea ideilor sale și în publicarea lucrărilor postume nerevizute. Căci... nevoia de a restabili adevarul este obligatorie și este neplăcut a întuneca lumina de apoteoză în care discipolii vor să prezinte pe magistrul lor.

C. Brătescu

* * *

Cotovu Virgil: Portul Constanța (conferință ținută la Soc. Politehnică în ziua de 4 Februarie 1936; extras din Bul. Soc. Politehnice, an. I, nr. 4, Aprilie 1936; 60 pag. în 8° și 14 fig. în text).

Este o monografie de un deosebit interes pentru cunoașterea evoluției și activității celui mai mare port maritim al țării noastre; o lucrare migloasă prin mulțimea cifrelor și greutatea întocmirii tablourilor rezumative ca și, mai ales, a diagramelor ce cuprinde.

Ca introducere, autorul face un scurt istoric al portului, începând dela fundarea cetății milesiene Tomi, sec. VII a. Hr. N'a putut fi vorba nici atunci de un adăpost natural, care să îngăduiască desvoltarea în acest loc a unui port mare. N'a fost decât un mic golf cu o coardă de cca 1600 m. și o săgeată de cca 600 m., adăpostit numai în parte și anume față de vânturile dela N. la E., dar rămânând deschis pentru cele dela E. la S. Ceeace a determinat pe Milesieni să-și așzeze cetatea și portul aici, a fost, desigur, ușurința de a se apăra din spate uscat, printre un zid construit deasupra promontoriului ce închide golful. În toate timpurile ce au urmat întemeierii sale, viața portului a fost strâns legată de aceea a cetății: au cunoscut împreună perioade de înflorire și de decadență ori pustiere, până în sec. XIX, când avem începuturile Constanței moderne.

Sub Turci, deși sub o stăpânire puternică o lungă perioadă de timp, Constanța a lăncezit ca și celelalte porturi dela Marea Neagră, pentru că aceștia au interzis în această regiune comerțul altora, având în vedere numai aprovisionarea imperiului lor. Odată cu libertatea comerțului la gurile Dunărei, cu expansiunea comercială a comerțului englez în apele turcești și a construcției liniei ferate Cernavoda—Constanța, viața economică a Constanței a început să ia alt aspect. Începuturile amenajării portului modern se datorează Englezilor. Ei au executat un cheu din beton de 300 m. lungime și un mal de 200 m. perpendicular pe cheu. În total, 6 ha. de apă protejată

cu adâncimea basinelor de 17—18 picioare. La vînturile puternice, apărarea era insuficientă. Se construiesc apoi magazii, ateliere, linia ferată, farul de lângă Cazinou și alte lucrări mai mărunte. În 1875 se exportă 677.000 hl cereale, iar în 1876, mai mult în Anglia, 2½ mil. hl grâu, orz și porumb. Portul, în acest timp, este frequentat mai mult de vasele companiilor „Messageries Maritimes“ și „Lloyd Florio“.

De începuturile stăpânirii românești se leagă însă adeverata dezvoltare a portului ca și a orașului Constanța. Linia ferată București—Fetești, începută în 1886 și podul peste Dunăre, terminat în 1895, au hotărât destinul portului Constanța. La 1881, Sir Charles Hartley, e însărcinat de guvernul român să întocmească proiectul de construcție al portului Constanța, proiect revizuit apoi de Franzius, directorul portului Bremen și de Voisin Bey, directorul Companiei canalului Suez și a căruia realizare ar fi costat 21½ mil. lei. În cele din urmă, planurile definitive au fost întocmite în 1888, de un serviciu special organizat și condus de ing. I. B. Cantacuzino, fiind consultat și ing. Guérard, directorul portului Marseille. Au mai făcut apoi modificări ingeririi Gh. Duca și Anghel Saligny.

Lucrările au fost începute la 1896 de antrepriza Halier, care nu a executat în 44 luni decât 454 m. diguri, pentru 15,293.000 lei. S-au continuat lucrările în regie, realizându-se 643 m. diguri și 102 m. cheuri numai în 4½ luni. Totuși, din cauza imprejurărilor grele (criza financiară din 1900 și răsboiele din 1913 și 1914—1918), nici până azi n'au putut fi completate lucrările prevăzute în planul inițial.

În acest răstimp s'a realizat o sumă de lucrări a căror valoare se ridică la 3 miliarde lei: diguri în lungime de 2993 m.; cheuri, în lung. de 5262 m.; farul cel mare, două faruri mici, sirena și farul dela Tuzla; platforme, câștigate aproape în întregime în mare, mai rămânând încă de umplut 100.000³; consolidarea malurilor de N. W. ale portului, pe o lungime de 600 m.; linii ferate în lung. de 39.654 m.; 2.150 m. de șosea și 9.700 m² de platforme pavate cu piatră cubică; instalațiile pentru exportul petrolului, numărând 59 rezervoare cu o capacitate de 245.000 m³ și putând înmagazina deodată 8 trenuri; 13 pompe și 11 conducte pentru petrol, cu un debit de pompare de 2.200 m³ pe oră; conductă Băicoi—Constanța cu un debit de 3.000 tone în 24 ore; 3 silozuri pentru cereale cu o capacitate de 70.000 tone (capacitatea zilnică de înmagazinare 4.000—7475 tone, iar cea de predare 4.000 tone); instalații pentru mărfuri generale, în suprafață de 20.380 m²; uzina de 3.600 H. P.; gara maritimă; o cale pentru vase până la 1.000 tone; o instalație modernă pentru Serv. sanitar al portului; uscătoria de cereale cu o capacitate de 60 tone pe oră.

Traficul portului Constanța. Prin trafic maritim se înțelege tot ce se încarcă sau descarcă într'un sau dintr'un vas de mare. La noi, acest trafic se execută în toate porturile de pe litoralul mării; iar pe Dunăre, dela guri până la Brăila.

Dela răsboiu, traficul a fost în creștere, trecând dela 610.904 tone (1923) la 6,003.774 tone (1934), cu o ușoară scădere în 1935 (5,955.096 tone). Înainte de răsboiu, maximum atins a fost 1,400.725 (1911).

In comparație cu alte porturi mari străine, Constanța ocupă un loc frumos: 1. Triest 2,400.000 t. (1934); 2. Istanbul 2,500.000 t. (1932); 3. Pireu 2,787.000 t. (1934); Veneția 2,900.000 t. (1934); 5. Calais 3,472.000 t. (1934); 6. Bordeaux 4,100.000 t. (1932); 7. Danzig 5,153.000 t. (1933); 8. Bremen 5,190.000 t. (1933); 9. Marseille 5,941.000 t. (1934); 10. Constanța 6,004.000 t. (1934); 11. Hâvre 6,871.000 t. (1934); 12. Genova 6,895.000 t. (1933); 13. Gdynia 7,536.036 t. (1935); 14. Rouen 8,134.000 t. (1934); 15. Hamburg 19,580.000 t. (1933); 16. Canalul

Panama 19,620.000 t. (1933); 17. Anvers 20,888.000 t. (1934); 18. Rotterdam 22,500.000 t. (1933); 19. Canalul Suez 26,915.000 t. (1933).

Acest trafic ridicat al portului Constanța se datorează în cea mai mare parte petrolierului, care în masă se manipulează mai simplu decât alte mărfuri.

In anii 1933 și 1934, traficul maritim la noi a fost repartizat astfel:

1. Constanța : 78,6% în 1934 și 69,5% în 1933.
2. Brăila : 12% " " 18,6% " "
3. Galați : 7,4% " " 7,3% " "

Față de comerțul exterior al țării, traficul portului Constanța este dat de următoarele cifre :

1933

	Pentru țara întreagă	Pentru Constanța	%
Import . . .	467.000 tone	85.000 tone	18,2
Export . . .	8,778.000	5,693.000	64,9
Total . . .	9,245.000	5,778.000	62,5

1934

Import . . .	636.000	120.000	19,0
Export . . .	8,852.000	5,883.000	66,4
Total . . .	9,488.000	6,003.000	63,3

Analizarea traficului portului Constanța. În 1935, au fost 5,839,346 t. la ieșiri și numai 115,750 t. la intrări, în raport de 98% și 2%, din cauza exportului de mărfuri în masă (petrol, cereale, cherestea) și a importului de mărfuri generale cu valoare mare raportată la volum mic.

Ca valoare, raportul între export și import (98% și 2%) se schimbă: din valoarea aprox. de 10,6 miliarde în 1935 a traficului, 8,6 miliarde ce este exportat și 2 miliarde a celor importate, adică 81% pentru export și 19% pentru import. Ideal ar fi ca volumul exportului să fie egal cu al importului, sau să se apropie cât mai mult de acesta, pentru ca vasele să nu vină goale pentru încărcături, cum e la noi, sau să plece goale după ce au descărcat, cum e în porturile unde importul întrece exportul (Rouen, Pireu, Triest, Hâvre). La noi, chiar dacă scoatem din calcul petrolul predat în tancuri, care trebuie să facă un drum în gol, disproportiona rămâne totuși mare: 77% export, 23% import.

În 1935, din 5,839,346 t. export, care reprezintă aproape întregul trafic, abia 13.844 t. au fost tranzită încărcat în vase la Constanța.

Exportul petrolierului a fost în continuă creștere până în 1935 (5,492.648 t.) când aproape este staționar față de 1934 (5,445.435 t.). Înainte de răsboiu, maximum atins a fost 800.000 t. Astăzi reprezintă 15.000 t. în 24 ore, deci cu un debit de 200 litri pe secundă.

În 1935, petrolul reprezintă 92% din export, din care: păcură 29,5%, benzina 29,4%, motorină 19,5%, petrol lampant 17,9% (14% sosit la Constanța pe conductă), ticei 2,5% și ulei mineral 0,9%.

Cel mai mare export de petrol s'a făcut prin Constanța: 83,2%, pe când prin Giurgiu numai 12%, iar prin alte puncte de frontieră 4,8%.

Exportul cerealelor prezintă o curbă foarte variabilă. Maximum atins a fost în 1932 și 1933 (692.007 t.), iar înainte de răsboiu, în 1911 (556.900 t.); în 1935, numai 212.549 t., din cauza producției scăzute și îndrumarea cerealelor pe Dunăre spre porturile din Ungaria, Austria și Cehoslovacia. În portul Constanța, în medie 81% din cereale trec prin silozuri. Repartizat pe porturile principale, exportul de cereale se prezintă astfel :

	1933	1934
Brăila	1,388.511 tone	781.203 tone
Constanța	692.592 "	315.452 "
Galați	224.075 "	84.567 "

Din tot acest export, prin Constanța a trecut 40%.

Exportul de cherestea cel mai ridicat, făcut prin portul Constanța, a fost în 1935, (81.536 t.). În 1934, s'a exportat prin Galați, 350.243 t.; Constanța, 61.962 t.; Brăila, 35.524 t. În 1934 s'a exportat pe toate căile 856.750 t., din care prin Constanța numai 7%.

Exportul de vite pe cale maritimă se face numai prin Constanța. În mare parte e tranzit din Polonia. S'au exportat: 604 t. în 1933; 13.079 t. în 1934 și 31.076 t. în 1935. În 1935 au trecut prin Constanța 60.560 vite mari și 73.642 vite mici.

Importul prin portul Constanța este foarte redus, făcându-se mai mult de navigația fluvială și căile terestre. Cea mai mare cifră atinsă înainte de răsboiu a fost 223.000 t. (1913), iar după răsboiu 234.129 t. (1926). În ultimii ani: în 1932=80.901 t.; 1933=85.012 t.; 1934=120.335 t.; 1935=115.750 t. Din aceste cifre, o parte reprezintă tranzit și cabotaj.

Pentru 1935, descărcările din vase de mare au fost: Constanța 41%, Brăila 28% și alte porturi 30%.

Valoarea mărfurilor trecute prin Constanța în 1935 a fost 10,6 miliarde, iar în 1934 a fost 10,2 miliarde față de 26,8 miliarde importul=exportul total al țării.

Vase intrate în port: în 1934 au fost 1.850 vase cu o capacitate de 5.038.588 trn., iar în 1935 au intrat 1.895 vase cu o capacitate de 4.904.360 trn. În frunte stă pavilionul italian cu 26,9% (1935); apoi cel englez 17,7%, norvegian 13,6%, român 10,4%, olandez 7,6%, grec 5,8%, german, 4,3% etc. Tonajul mediu al vaselor intrate în port a fost de 2.588 trn.

Liniile poștale de navigație pentru călători și mărfuri aduc avantaje mari portului și țării; taxele de port le sunt reduse la 1/3. În 1935 au fost în funcțiune 6 linii:

1. „S. M. R.”, cu 6 linii: 5 spre Egee și E. Mediteranei cu unele prelungiri la Dunăre și o linie spre Mediterana occidentală; a avut 180 întrări în port.

2. „Lloyd Triestino Flote Riunite” cu 5 linii între porturile italiene și Marea Neagră; a avut 141 întrări.

3. „Compania Genoveze di Navigatione a Vapore” între Mediterana și M. Neagră, cu 33 întrări.

4. „Palestina Line”, între Constanța—Palestina—Egipt, cu 29 întrări.

5. „Palestina Maritime Lloyd” între Constanța—Palestina—Egipt, cu 40 întrări.

6. „Johnston Line”, între Anvers—Dunăre, cu 28 întrări.

Traficul de pasageri prin portul Constanța :

Pasageri intrați		Cu vase românești	
1933	9.780	8.036	82%
1934	12.686	7.486	59%
1935	18.530	12.054	60%
Pasageri ieșitori			
1933	17.435	11.279	60%
1934	40.443	12.878	32%
1935	65.078	13.631	21%

Majoritatea celor ieșitori merg din Polonia în Palestina. Mai mult beneficiază pavilionul strem.

Raza de activitate a portului Constanța în 1935.

Produse petroliere au mers în : Italia 30,50%, Anglia 20,50%, Germania 130%, Egipt 8,90%, Franța 6,50%, Olanda 4,40%, Grecia 3,10%.

Cereale au fost aduse din județele : Constanța 35,20%, Ialomița 24,60%, Brăila 7,80%, Caliacra 5,60%, Ilfov 3,60%, Tulcea 3,50%. Au fost exportate în Italia 19,40%, Grecia 19,10%, Germania 18,80%, Anglia 14,10%, Belgia 10,80%, Franța 5,90%, Elveția 4,10%, America 2,90%.

Cherestea : Palestina 39,20%, Grecia 23,60%, Egipt 8,70%, Germania 7,40%, Italia 7,40%, Siria 5,40%.

Vitele mari, 64% în Grecia și 32 în Palestina ; vitele mici aproape toate în Grecia ; păsările toate în Palestina. Vitele provin din Bucovina și Transilvania, iar 13% din Polonia ; păsările din S. Basarabiei, Bucovina și Moldova.

Import. Din Anglia 16,20%, Egipt 140%, Belgia 140%, Italia 10,70%, Turcia 8,20%, Palestina 4,50% etc.

Total (import-export) : Italia 29,60%, Anglia 19,60%, Germania 12,90%, Egipt 8,60%, Franța 6,30%, Olanda 50%, Grecia 4,40%, etc.

Cabotajul și navigația de coastă.

Lipsește aproape complet în țara noastră din cauza adăposturilor naturale și artificiale, ca și, poate, a lipsei unei tradiții de viață la mare. De la linia Nistrului la capul Caliacra, numai la gurile Dunării și Constanța se găsesc ape liniștite în timp de furtună. Singurul cabotaj pe care-l face Constanța este cu Bugazul.

Lucrări mai importante executate în ultimii ani.

S'a clădit o mare magazie cu subsol pentru fructe, parter pentru tranzit și etajul pentru intrepozit. Dar mai importantă este uscătoria de cereale, instalată într'un turn înalt de 50 m, cu 14 planse, care a costat 52 milioane lei. Debitul de uscare de 60 tone pe oră pentru reducerea apei cu 50% din greutatea cerealelor. În prezent se lucrează la noui basinuri petroliere.

S'a instalat două radiofururi (Caliacra 1929 și Constanța 1931), utilizate mult în timp de ceată și legate între ele prin radiotelefonie. Sunt utilizate de 65% din vase.

S'a modernizat farul dela Șabla, cu o vizibilitate de 17 mile.

Gara maritimă a fost pusă în funcțiune în 1934, costând 24,500.000 lei.

Veniturile și cheltuelele de exploatare ale portului Constanța.

In 1934/35 au fost venituri de 262.557.075 lei și cheltuieli de 71.014.531 lei, ceea ce revine la : venituri 43 lei pe tonă și cheltuieli 11,70 lei pe tonă. Scăzându-se absolut toate cheltuele generale, amortizări, asigurări etc., mai rămâne încă un venit de 6%/ la capitalul investit.

Tarife și taxe. Nu sunt mai mari decât în alte porturi. Cele care cer contravaloarea imediată a serviciilor prestate (silozuri, magazii, macarale, apă etc.) abia acoperă cheltuelele directe. Taxele de port servesc pentru întreținerea adâncimilor, cheiuri, diguri, balizare etc. ; ele se calculează după capacitatea vasului, mărfuri, advalorem și călători. Taxa advalorem e veche la noi (Gh. Brătianu o astăzi menționată într-un document din 1448, la Cetatea Albă).

Lucrările necesare pentru buna funcționare a portului :

- a) Terminarea basinului nou pentru petrol și a malului nou.
- b) Adâncirea basinului de N.
- c) Completarea și refacerea instalațiilor de desprăjuire a cerealelor, ca și amenajarea a noui dane pentru încărcarea lor.
- d) Construirea a două magazi pentru cereale.
- e) Terminarea grăjdurilor necesare exportului vitelor.
- f) Linii, peroane acoperite, pavaje, pasaj subferăta pentru gară maritimă.
- g) Magazii, hangar, macarale electrice, pavaj, șosele, pentru mărfuri generale.
- h) Construirea unui basin de radub de care se simte mare nevoie și pentru marina militară, deoarece toate reparările sub apă ale vaselor noastre se fac în porturi străine.
- i) Mărirea portului care nu mai poate primi și adăposti un număr mai mare de vase comerciale, el servind și pentru marina militară.

Organizarea portului.

Până la începerea lucrărilor, portul aparținea Serv. hidraulic.

In Mai 1897 se înființează Dir. Constr. Portului Constanța, cu sediul la București.

La 1 Aprilie 1908 ia ființă Dir. Gen. P. C. A. căreia aparține și portul Constanța și care în 1919 își schimbă titulatura în Serv. Porturilor Maritime.

Prin legea din 29 Iulie 1929 trece la Regia Auton. a Port. și căilor de comun. pe apă.

In 1934 se desființează această regie, creindu-se Ad.ția Comercială în dependență strânsă de Min. Lucr. Publice și Comun.

In timpul Regiei Autonome, s-au făcut mari investiții în portul Constanța : 347.000.000 lei în 5 ani, pe când în interval de 11 ani înainte numai 203.000.000.

Concurența între Constanța și porturile dunărene.

Superioritatea portului Constanța față de cele dunărene constă în :

- a) Funcționarea permanentă : nu îngheță.
- b) Posibilitatea de a construi, ușor cheuri și basinuri cu adâncimi de apă oricât de mari și a le menține cu cheltuieli nu prea mari.

La gurile Dunărei obținerea unei adâncimi mai mari necesită cheltuieli prea mari care grevează transporturile. Pe de altă parte, fiecare din cele trei mari porturi își are hinterlandul său și traficul său special.

Constanța atrage tot traficul maritim de petrol și este singurul port de escală pentru pasageri.

Brăila deține aproape totalitatea transbordurilor de cereale pe Dunăre.

Galați deține aproape întregul transport de cherestea.

Cerealele ce vin la Constanța din hinterlandul său reprezintă peste 60% din traficul său, restul venind din hinterlandul altor porturi în vreme de ingheț, ceea ce nu e mult.

Deci concurența între marile porturi ale noastre este foarte slabă.

* * *

Ministerul lucrărilor publice și al comunicațiilor, Administrația comercială a porturilor și căilor de comunicație pe apă — Direcționea porturilor maritime : „Dare de seamă asupra activității serviciului porturilor maritime dela 1 Aprilie 1935 la 31 Martie 1936” (in manuscris). Această dare de seamă, în manuscris, a fost pusă la dispoziția „Analelor Dobrogei” de către dl Ing. Insp. General Virgil Cotovu, conducătorul tehnic al portului Constanța. Din toate datele statistice se vede că ce mai mare trafic îl realizează, între porturile noastre maritime, portul Constanța, căruia îi urmează Bugazul cu un trafic foarte scăzut, apoi Mangalia, Balic și Cavarma, cu un trafic aproape inexistent.

Exploatare și întreținere. Veniturile, în 1935–36, au fost de 236,617.313 lei, față de 262,557.075 din 1934–35, din cauza recoltei slabe din 1935. Numai la magaziile cu silozuri a fost un minus de 10,000.000 lei. Raportat la trafic, venitul revine : 1935–36 = 41,22 lei de tonă

1934–35 = 43,00 " " "

1933–34 = 48,41 " " "

1932–33 = 49,52 " " "

Această descreștere e datorată creșterii la export a petrolierului din care cea mai mare parte a veniturilor revin Portului petrolier C. F. R.

In anul 1935–36 s-au produs și unele modificări tarifare privitoare la : vitele și păsările destinate exportului — înălțare de taxe ; reducerea taxelor de supraveghere și magazinaj pentru mărfurile în tranzit aduse de vasele „Comp. Deutsche Levante Linie”, ca și a celor de asigurare ; modificarea taxelor pentru sămânța de sfecă (cl. V) ; reducerea cu 15% a taxelor de magazinaj pentru cerealele depuse în silozuri de „Centrala cooperativă de producție și aprovizionare” și de „Centrala Comp. Imp. Exp.” ; aplicarea tarifului S. M. R. pentru orezurile aduse de vapoarele S. M. R. (magazinaj) ; taxarea penelor de păsări (cl. III și IV din tarif) ; reducerea dela 180 la 150 lei pe oră a taxelor de macara, cele electrice putând fi plătite și cu 1/2 oră ; retipărirea regulamentului pentru exploatarea magaziilor și platformelor portului, cu mai multe modificări.

Cheltuelile de întreținere și exploatare în 1935–36 au fost de 71,084,487 lei.

Raportate la trafic, ele revin la : | 1935–36 = 12,55 lei pentru tonă
| 1934–35 = 11,70 " " "
| 1933–34 = 13,04 " " "
| 1932–33 = 13,28 " " "

Inainte de războiu, aceste cheltuieli au fost mult mai mari : 1.25 lei, pentru perioada 1910–1913.

Veniturile nete realizate : 1935–36 = ... lei

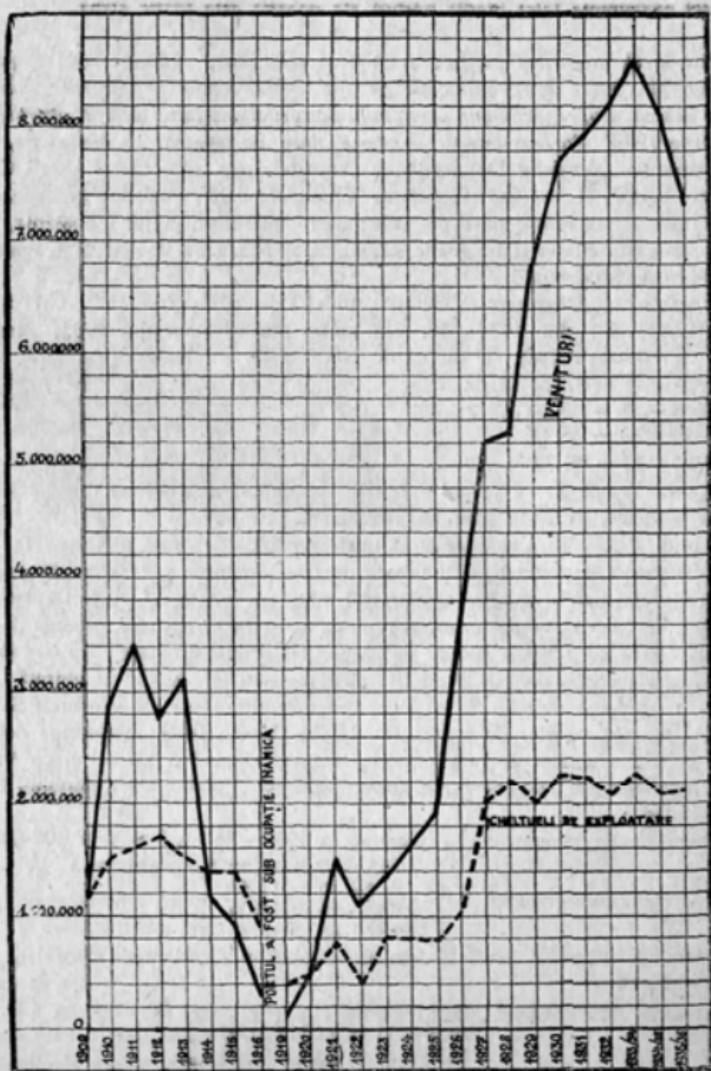
1934–35 = 115,773,095 "

1933–34 = 139,129,523 "

Lucrări de investiții și refaceri :
a) investiții = 16.792.023
b) refaceri = 1.040.424
c) expl. și înfăț. 71.084.487

Total = 88.916.934 lei

Următoarea diagramă arată raportul dintre venituri și cheltuieli, în lei aur, pentru perioada 1909—1936 :

Lucrări mai importante executate dela 1 Aprilie 1935 la 31 Martie 1936 :

1. La molul nou: a) Umpluturi în spațele zidului de cheu al molului; b) Sosseaua de acces; c) Prelungirea cheului dela data 30.

2. Magazia de materiale D. P. M., din beton armat, de 10/42 m., care adăpostește și birourile marinei. Această magazie, prin modul ei special de construcție, este unică în toată țara.

3. Executarea unui puț pe amplasamentul formei de radub, lung de 7 m., lat de 3 m. și adânc de 18 m., pentru a se determina natura terenului de fundație și posibilitățile de executare a săpăturilor în aer liber. Cu mari dificultăți, se pot executa lucrări în aer liber, însă lentilele de argilă de sub stratul de stâncă compactă fac să se prăbușească stratele superioare. Stratul de stâncă se află la altitudine de -12 m.

4. Lucrări în portul Balic: s'a continuat prelungirea digului de larg, din piatră, în vedere crecerii unui adăpost, pe o lungime de 100 m. S'a obținut o lungime totală de 200 m., până la adâncimea de 4 m.

5. S-au executat apoi o sumă de lucrări mai mărunte.

Activitatea atelierelor și uzinei D. P. M. în 1935–36 a fost ceva mai redusă ca în anul precedent, deoarece lucrările de investiții și reînnoiri ale serviciului au fost mult mai restrânse. Numărul total al lucrărilor a fost de 1073, pentru care s-au cheltuit în total 27.194.198 lei.

Numărul lucraților a atins media anuală de 35, cu maximum de 400 în cursul lunei Mai 1935.

S-au lucrat 644.667 ore și s-au plătit salarii de 7.182.774 lei.

Numărul accidentelor a fost 40, însă nici un lucrațor nu a rămas invalid.

Utilajul atelierelor a fost completat procurându-se mașini și unele în valoare de 1.221.501 lei.

In 1935–36, uzina a produs 2.421.857 Kw.-ore, din care cca 88,6% pentru instalațiile portului și 11,4% pentru uzul personalului și pentru diferite autorități din port. Pentru producerea și distribuirea energiei s-au cheltuit cu combustibil, personal și întreținere 4.887.380 lei, adică lei 2,01 pentru Kw.-oră.

Cariera „Ovidiu” D. P. M. a avut în 1925 o activitate redusă. S-au extras 26.378 tone de roci diferențiate și s-au predat 30.406 tone. S'a procurat pentru această carieră o basculă de 30 tone, un explozor electric, s'a înlocuit macaraua cu aburi printr-un cazan tip Lachapelle etc.

Laboratoare: 1. Laboratorul de analize: s'a făcut analize pentru uscătorie, pentru porumb, 250 analize de produse petroliifere, uleiuri vegetale, vopseluri, substanțe minerale, săpunuri și a. s.; s'a făcut și analize de încercări cu caracter de studiu: problema apelor subterane în port, a alimentării cu apă posibilă a cartierului dela VII și a stației de petrol, prezența reziduurilor petroliifere în vase pe fundul diferitelor basine ale portului, utilizarea diferitelor unsori românești, uscarea porumbului pe cale naturală și artificială etc. Unele chestiuni au fost definitiv rezolvate.

2. Laboratorul de încercări de materiale s'a organizat în 1935 pe baze științifice și are menirea să studieze și să tragă concluzii în privința acțiunii apei de mare asupra diferitelor betoane și materiale de construcție. Până în prezent s'a făcut câteva asemenea încercări.

Activitatea serviciului hidrografic. Pentru întocmirea și ținerea la curent a hărții hidrografice a litoralului românesc, s'a înființat o echipă de studii și ridicări hidrografice, compusă din 3 operatori, 1 desenator, 1 supraveghetor și 30 marinari și

lucrători și disponând de următorul material: 2 bărci cu tambure cu cablu de sondaj lung de 600 m., 1 barcă pentru sondaje cu cablu și 2 bărci mari pentru sondajele ce se fac în larg cu sextantul. Ridicările litoralului se fac în legătură cu reperele topografice din triangulația țării. Simultan cu sondajele, se determină și natura fundului. Echidistanța curbelor este de 0,5 m. Până în prezent, echipa a executat ridicarea și alcătuirea hărții pe zona dintre Constanța și Carmen Sylva (cca 18 Km.). Se continuă lucrările și spre Nord de Constanța și se vor începe determinări de curenți mari cu ajutorul currentometrului, care indică direcția și iuteala currentului.

Date asupra variațiilor fundurilor și dragajelor. Portul și în special canalul de acces suferă o impotmolire continuă, datorită fie depunerilor de vază în bazin acolo unde apa e liniștită, fie aluvioniilor de nisip de fund acolo unde se resimte mișcarea valurilor. În port se ridică anual planul sondajelor. Totuși, nu s-au făcut studii pentru determinarea depunerilor anuale de nomol, din cauza greutăților prea mari. O idee apropiată o poate da cubajul mijlociu al dragajelor care este de 25.000 m^3 de depuneri anuale în ultimii 4 ani. În canalul de acces însă media anuală de înispări este 125.000 m^3 , la o cotă a fundului dragat de 10 m. În canal se fac sondaje anuale, refăcându-se uneori în urma furtunilor spre a se urmări efectul lor la fund.

In port, dragajele mențin adâncimea la 8,50—9 m., iar în canal 10 m. În 1935—36 s-au scos din port 20.400 m^3 iar din canal 100.000 m^3 depozite de impotmolire, cu ajutorul celor două drage.

Variatia nivelului mării. Cu ajutorul maregrafului „Ott”, instalat în port, se scot diagrame săptămânale care se studiază pentru determinarea nivelului mediu zilnic și pentru variațiunea nivelului în raport cu agenții atmosferici. Când vântul e constant sau e calm, se poate vedea oarecare regularitate în oscilațiile apei, care au o perioadă medie de $12^{\circ} 25'$, deci sunt variațiuni de mare și amplitudinea lor variază dela 3 la 10 cm. Vânturile de S. V., V., N. V. coboară nivelul apei toamna și iarna, iar vânturile dinspre larg ridică nivelul primăvara și vara.

Limitele maxime ale variației nivelului au fost de:

Maximum $+ 0,51$ în ziua de 11 Februarie 1936 sub acțiunea unei furtuni puternice de direcție N. N. E. și forță a vântului 20 (22 m./sec.).

Minimum $0,23$ m. în ziua de 29 Octombrie 1935 sub acțiunea unui vânt de direcție N. V. și forță 8 (14 m./sec.).

Deoarece O al maregrafului e luat în raport cu un reper de nivelmetru al căruia nivel e fixat arbitrar, se determină în fiecare an corecțiunea nivelului mediu anual al mării, pentru ca după câțiva ani să se poată determina cu deștulă exactitate nivelul Ω al Mării Negre la Constanța. Corecțiunea pentru nivelul considerat a rezultat a fi $+ 0,0635$ m. În anii precedenți fusese $+ 0,043$ (1934) și $+ 0,054$ (1935),

Semnalizarea coastelor se face cu ajutorul faruriilor, radiofaruriilor și geamuri durelor, asezate dealungul țărmului, între Bugaz și Caliacra. Ele sunt în număr de 13 și funcționează în condiții bune, cu excepția celui dela Bugaz.

Evenimente. În anul 1935—36, portul a fost vizitat de M. S. Regele, de distrugătorul „Verdun” al flotei franceze și de vasul francez „De Grasse”, în croazieră cu 600 vizitatori. Tot în acest an au fost 3 accidente și 5 incendi sau încreputuri de incendiu.

Dela 1898 până în prezent au naufragiat pe coasta Mării Negre, în apele românești, 46 vase repartizate astfel: 14 grecești, 9 românești, 6 engleze, 5 italiene, 3

norvegiene, 2 franceze, 2 rusești, 1 belgian, 1 egiptean, 1 jugoslav, 1 olandez, 1 norvegian și 1 turcesc.

Dela 1905 până în prezent au fost în portul Constanța 11 incendii la vase, 12 la magazii și depozite și 5 la clădiri și instalații.

Asistența socială a fost acordată personalului în chip suficient: asistență medicală, ajutorare bănești și mai ales pensiuni. În 1935 s-au dat 26.856 consultații medicale la dispensarul din Constanța. Numărul membrilor Casei de ajutor, dela cele 3 servicii (S. P. M., S. M. R. și Căpitănia) este de 3.270.

* * *

Babinger Franz: *Robert Bargrave, un voyageur anglais dans les Pays Roumains du temps de Basile Lupu, 1652*. (In An. Ac. Rom., Mem. S. Ist., seria III, tom. XVII, mem. 7; 49 pag. in 8°, Buc. 1936). Lucrarea cuprinde 3 părți: Biografia călătorului R. Bargrave, în franțuzește (p. 1—14); 2. Jurnalul său de călătorie, în engleză (p. 14—36); 3. Traducerea jurnalului în românește, de d-na Ileana R. Rosetti (p. 37—49).

Acest jurnal de călătorie al lui Robert Bargrave se găsește în manuscris la Biblioteca Bodleiană din Oxford, sub numele de *Codex Rawlinson 799* și a altas de mult atenționarea savanților. Pe la 1836—37, Edward Spencer Curling a publicat câteva extrase din acest manuscris; iar acum 30 de ani (1904—5), Albert Rode din Hamburg s'a ocupat în chip sistematic de acest manuscris și tot lui se datorează primele cercetări asupra vieții și activității lui R. Bargrave, cercetări neîntrecute până acum.

Cu privire la viața lui Robert Bargrave, nu se cunosc până acum prea multe lucruri. El desinde dintr-o veche familie de nobili (*gentry*) din Kent și din care mulți membri au fost persoane proeminente în viața spirituală a Angliei. Unul din ei, Dr. Isaac Bargrave (1586—1642—3), fost Decan în Cantorbéry, și-a făcut renume ca poet, superior la Eton College, secretar temporar al Contelui Robert d'Essex și om de stat. Căsătorit în 1618 cu Elizabeth Dering, a avut patru fete și doi băieți dintre cari cel mai mic, Robert, născut în 1628, este autorul acestui jurnal de călătorie. La 14 ani, Robert intră la Universitatea din Oxford pe care, neavând destul gust pentru studii, o părăsește după trei ani. Se imbarcă apoi pe un vapor cu scopul să ajungă la Constantinopol și să se angajeze ucenic la comerciantul James Modyford, membru al Soc. Levant sau Turkey Company. A călătorit pe același vapor cu Sir Thomas Bendysh, nou ambasador la Constantinopol, care era întovărășit de soția sa, un fiu și cinci fiice, dintre care una, Abigail, era logodită cu James Modyford, dar cu care în cele din urmă nu s'a mai căsătorit. Modyford era un om trivial, supărător și meschin, care a făcut numai zile amare ucenicului său. La Istanbul, Robert a stat 5 ani, în care timp a descris evenimentele de aici.

La 9 Septembrie 1652, Modyford părăsește capitala Turciei, întovărășit de R. Bargrave și de un oarecare Richard Nevert, pentru a se întoarce pe uscat în Anglia. Au pornit îmbrăcați în haine orientale, pe care le-au schimbat la Iași, călări pe cai buni, cu bagajele în două trăsuri cu căte patru cai și întovărășiți de un servitor și un ienicer. Puțin înainte de Adrianopol, dela Havsa, părăsesc drumul mare, îndrepătându-se spre N. E. prin Dervent, Jenikeui, Karnabat, Aidos și Provadia, pentru ca, străbătând Dobrogea, să ajungă la Galați. Regiunea dela Galați până la Varșovia era băntuită de ciumă, precedată de nori imensi de lăcuste. Din cauza epidemiei, au fost nevoiți să ocolească multe localități și ținuturi primejdioase. La Iași au ajuns cu trei

luni înaintea patriarhului Macarie și a lui Paul de Alep. Aici, călătorii englezi au fost primiți cu multă bunăvoie și în mod foarte popular de Vasile Lupu.

Dela Iași și-au continuat călătoria prin Lemberg către Occident, iar la 13 Martie 1653 au ajuns în Anglia. După ce s'a căsătorit cu Elizabeth Turner, Robert Bargrave a făcut o nouă călătorie, în Spania pe care o străbate dela un capăt la altul, iar dela Veneția se întoarce în patrie prin Germania și Olanda. În timpul unei alte călătorii în Orient, moare la Smirna (înainte de 5 Sept., 1670). Despre urmării lui nu se mai spie nimic. Doar la începutul sec. XIX mai este pomenit un oarecare V. Bargrave de Kent, care a făcut un raport foarte interesant asupra evenimentelor din România.

Din jurnalul de călătorie al lui Robert Bargrave, dă F. Babinger a studiat și a prezentat Academiei noastre parteă privitoare la Tările Românești: Dobrogea și Moldova. Pentru identificarea localităților și unele informații ce interesau acest studiu, dăsa a venit înadins și a lucrat aici.

Jurnalul cuprinde lucruri foarte interesante cu privire la trecutul acestor provincii. Pentru Moldova, el completează pe al lui Paul de Alep care descrie în deosebi solemnitățile dela curtea Voievodului și ceremonialul religios, toate având un caracter oficial. Bargrave ne infățișează și alte aspecte ale vieții și societății de atunci. Între altele, este de reținut faptul că în Moldova, mai ales în Nord și până departe în Polonia, a întâlnit mulți negustori englezi, în special scoțieni, cari aveau în mâinile lor comerțul cu sare și fabricarea sodei. Laudă și băuturile moldovenești: berea și hidromelul (probabil mustul de vin, pe care nu-l cunoștea). Pentru Dobrogea și Moldova, Bargrave rămâne un pictor prețios al mijlocului secolului XVII și nu va fi depășit decât, poate, de predicatorul Conrad Jacob Hilterbrand din Pomerania, care a străbătut Moldova la 1656 și din ale cărui însemnări nu se cunoaște până acum decât un singur extras insuficient.

Din notele lui Bargrave extragem, în rezumat, numai parteă privitoare la Dobrogea:

„La 29 Septembrie (1562) am părăsit Bulgaria și am intrat într-o țară numită Dobrugia (Dobrogea) care și-a pierdut numele său creștinesc (afară numai dacă acesta ar fi fost Siliștria, precum se chiamă încă orașul său de căpetenie) și a căpătat acest nume turcesc, care înseamnă prosperitate, după marea sa productivitate. Am călătorit vreo 12 ceasuri până la un oraș numit Bazargée (Bazargic) pe o câmpie plăcută, cu sol fertil, din care abia a zecea parte este cultivată, din cauza numărului mic de locuitori, deoarece asuprirea stăpânilor lor (deși sunt și ei Turci) le răpește rodul muncii lor. Pe drumul acesta se întâmplă multe tâlhării, astfel că în multe locuri se văd stâlpi comemorativi sau grămezi de piatră, acoperind trupurile oamenilor cari au fost asasinați și înmormântați acolo”.

La 30 Septembrie au ajuns la Cavaklı (Cavaclar). Pretutindeni câmpie deschisă, iarbă deasă, vite sălbătăcite și oameni pușini. Locuitorii sunt foarte leneși. Apă este proastă și puțină, iar vin nu se poate căpăta, căci „numai Turci locuiesc în această țară”. Focul arde cu fizic. Dealungul drumului au întâlnit o pasăre mare, asemănătoare curcarului, numită *poi* (dropie).

In ziua de 1 Octombrie au ajuns la Déftgia (Defcea), trecând „pe lângă diverse ferite lacuri minunate de bogate în păsări de bală”. Și câmpii sunt pline de un mare număr de păsări și de foarte felurite soiuri. Aici, locuințele și conacurile au grajduri

rile deoparte, pe când hanurile turcești obișnuite sunt în chip de șură, cu o vatră la mijloc, în care șură intră la un loc și oamenii și caii.

„În ziua de 2 Octombrie am luat masa la Baltagée (*Bältägești*) și ne-am adăpostit la Dulghierlèt (*Dulgherul*), două sate însemnate, după cum se socotește în această țară”.

In ziua de 3 Octombrie au călătorit prin ploaie, peste terenuri mai accidentate, până la Hassanée (*Hasanlar*), unde au mâncat de amiazi pâine din grâne amestecate și au băut apă limpede, nectar.

In ziua de 4 Octombrie au trecut prin „Înglisa (*Igliza*)”, un sat grecesc, foarte placut, în loc roditor, pe malul Dunărei” și de acolo au mers la Mechécna (*Măcin*), scală la granița turcească; deși metropola acestor părți, este totuși un loc săracios. Si aici au obținut o locuință foarte puțin inferioară aceleia a Cadiului (guvernatorul orașului), unde trei însă aveau abia loc de culcare.

5 Octombrie. „Călătorind vreo 5 ore dealungul Dunărei spre bac, spre Gălata (*Galați*), am trecut pe lângă o stâncă mare, în mijlocul unei câmpii înfinse; se zice că această stâncă ar fi fost asvârlită aci de o fecioară uriașă, de pe un deal stâncos ce se află la depărtare de o milă (1509,3 m.), o minune pe care nici crezul spaniol nu ar putea să o admită. În fața acestei stânci, pe cealaltă parte a Dunării, curge un râu care desparte Moldova de Valahia”. „În apropierea acestei cetăți, este o cetate curățică, numită Ibrail (*Brăila*), cu un castel frumos, pe care Domnul Valahiei l-a dăruit Sultanului Osman, când a trecut prin aceste părți ca să poarte războiu Poloniei; în același timp Osman a cerut, în chip josnic, trei alte cetăți dela Moldoveni, jinute de Turci până în ziua de azi: se numesc Ismail, Killeè (*Chilia*) și Timarova (*Reni*)”. În sfârșit, trece Dunărea la Galați, aruncând Turcilor un „*anassenisictum*” (anasână sictimini). Totuși, jine să aducă Turciei și lauda că i se cuvine: „că aerul este atât de bun și clima atât de temperată, mâncarea așa de ieftină și călătorii primiți prin tradiție în chip așa de milos, încât aproape nici o țară nu i se poate asemui; ba chiar, oricine ar fi bland din fire și sănătos, n'ar fi impiedecat, oricât de sărac ar fi, să călătorească unde ar voi”.

In ce privește identificarea locurilor, este de făcut o observare:

La pag. 18, nota 4, d-l Babinger a identificat stâncă „asvârlită de o fecioară” de care e vorba mai sus, cu insula granitică Blasova, din fața Iglitei. D-l Prof. C. Brătescu atrage atenția că nu poate fi vorba de Blasova, ci de o altă insulă, numită „Cetatea”, la Est de Bugeac și care se găsește pe dreapta drumului practicabil Măcin—Azaclău—Galați, la 14 Km. de Măcin, pentru că:

1. Bargrave spune că în ziua de 4 Oct. a ajuns și a dormit la Măcin; iar la 5 Oct., călătorind vreo 5 ore dealungul Dunărei spre bac, spre Galata (*Galați*), a trecut pe lângă o stâncă mare etc. Deci această insulă trebuie să fie între Măcin — de unde a plecat — și Galați, iar nu cea din fața Iglitei, căci în cazul din urmă ar însemnat că Bargrave să intorsă înapoi 12 Km. până la Iglita — și el nu spune acesta —, ca de aci să-și ia din nou drumul, prin Măcin, spre Galați, fiindcă alt drum decât prin Măcin, dela Iglita la Galați, nu putea exista, cum nu există nici astăzi.

2. Tot Bargrave spune: „In apropierea acestei cetăți este aşezată o cetate curățică, numită Ibrail (*Brăila*)”. Mai aproape de Brăila este insula „Cetatea” (15 Km.), iar nu Blasova (20 Km.).

3. Insuși numele insulei — „Cetatea” — este cel mai sigur indiciu, că deosebită ea este vorba.

4. Legenda pomenită de Bargrave că o fecioară uriașă ar fi asvârlit această stâncă nu este cunoscută astăzi în partea locului și deci calea folkloristică pentru identificarea insulci este complet inchisă.

5. Și insula „Cetatea” domină câmpia băltoasă din dreapta Dunărei până la Galați și Reni.

6. Dacă „în fața acestei stânci, pe cealaltă parte a Dunărei, curge un râu care desparte Moldova de Valachia” (Siretul), apoi nu poate fi vorba decât tot de insula „Cetatea”, care este așezată exact în față și în prelungirea gurii Siretelui (9 Km. de părțare) și nu Blasova, care se află la 30 Km., de unde este imposibil de văzut Siretul din cauza depărtării și a bălților bogat împădurite.

Iliescu Dan

* * *

S. Zernov, *Sur le changement annuel du plancton de la mer Noire dans la baie de Sébastopol. (Avec 1 planche)*. Bulletin de l'Académie Impériale des Sciences de St.-Pétersbourg. 1904, Avril, T. XX, Nr. 4, pp. 119—134. Articol scris în limba rusă).

Cercetările s-au făcut între 1902—1904 și au arătat că răspândirea planctonului stă într'o strânsă dependență de temperatura apei. În cursul iernii planctonul de la suprafață mării se coboară în păturile mai adânci ale apei.

Temperatura lunării medie la suprafață apei, în golful Sébastopol, după datele Inst. Hidrologic, a fost în anul 1902: Ian. 7,7° C., Febr. 7,3, Mart. 7,3, Aprilie 10,6, Mai 13,9, Iunie 20,8, Iulie 20,7, Aug. 23,1, Sept. 21,0°, Oct. 15,8, Noemb. 9,7, Dec. 7,2°; iar în 1903, Ian. 5,1, Febr. 5,1, Martie 7,2, Aprilie 15,3, Mai 21,2, Iulie 23,5, Aug. 22,9, Sept. 20,6, Oct. 19,5, Noem. 12,9, Dec. 10,3° C.

Pescuirea planctonului s'a făcut în cursul zilei și nu numai la suprafață, ci și cățiva sajeni mai adânci.

Planctonul apei reci se distinge prin prezența spec. de:

Chaetoceros, Synchaeta, Dinoflagellata și Tintinninoidea. Cele două din urmă se ivesc în perioadele de transiție.

Planctonul apei calde se caracterizează prin: Gastropoda, Lamellibranchiata, diferite forme de Podon (Podon Schoedleri Czern., Pod. polyphemoides Leuck., Pod. intermedius Lillj.), Evadne (Evadne spinifera P. E. Müller), Auricularia.

În apa cu temp. de peste 20° C. Chaetoceros și Synchaeta lipsesc.

Slemco R.

* * *

N. Andrussov: *Problemele cercetărilor viitoare ale M. Negre și regiunilor mărginașe. I. Marea Marmara.* (Zapis. Imper. Akad. Nauk. LXXII, 1893, p. 1—11) (rusește).

Din punct de vedere morfologic M. Marmara se asemănă cu M. Neagră și M. Mediterană. Este închisă aproape din toate părțile de continent; numai prin două strâmtori puțin adânci comunică cu măriile vecine.

Dar și în privința condițiunilor fizice ale fundului (temperatura, salinitatea, etc.), M. Marmara se asemănă cu cele două mari vecine.

In ce privește evoluția geologică, M. Marmara se asemănă în multe cu M. Neagră. Basinul M. Marmara (Propontida) s'a format ca și M. Egee și M. Neagră, prin scufundare, odată cu scufundarea ultimei rămășițe a continentalui egeic, sau mai înainte.

Basinul M. Marmara a fost în tot cursul epocii pliocene, împreună cu cel al M. Negre, despărțit de Mediterana și deci de Ocean.

Când Mediterana a ajuns până la Dardanele, ca a găsit depresiunea Propontida sau pe cale de formare, sau formată gata și care putea fi ocupată de un lac sălcios sau dulce, în orice caz fără faună marină.

Care a fost infișarea M. Marmara înainte de stabilirea legăturii Pontului cu M. Mediterană?

Propontida era un lac, care se scurgea printre un râu scurt (valea actuală a str. Bosforului) spre M. Neagră. O scurgere spre Mediterana din cauza continentului egeic, după părerea autorului era puțin probabilă. Din spre Sud, de pe continentul egeic, se vărsa în Propontida un râu, al cărui capăt s-a păstrat sub forma str. Dardanelelor.

Bosforul și Dardanele sunt, deci, văi fluviale, erodate în timpul unui nivel al Pontului, mai scăzut decât cel actual.

Şlemenco Roman

* * *

N. I. Andrusov, *Dépôts marins quaternaires de Sinope* (Asie Mineure). (Buletin de l'Académie des Sciences. VI. Série. Tome XI. 1917, pp. 455—456. Articol scris în limba rusă).

Încă Hamilton (Observations on the Geology of Asia minor. Q. J. vol. V. 1849, p. 362) a arătat aci prezența depozitelor terțiare mai nouă, care au fost raportate de Moorichison (Geology of Russia, I, pag. 647) la depozitele sale aralo-caspice. Peninsula Sinope a fost descrisă amănunții de Brauns: Sinope. Zeitschrift für allgemeine Erdkunde. 2-ter Bd. Berlin. 1857, p. 27—34. Masivul principal al peninsulai este format dintr-o rocă eruptivă, descrisă de Brauns ca andezit. Înălțimile, în formă de platouri, sunt formate de straturile, ușor inclinate spre WSW, de calcar tare. Totuși autorul le grupează la cretă.

Intr'un loc al țărmului dinspre Nord, aproape de orașul Sinope, s-au descoperit depozite de ardezie calcaroasă, care, după părerea autorului, din cauza asemănării cu ardezelile devonice dela Ghenghel-Bahci din Bosfor, aparțin devonului.

Un istm jos și ingust ce unește peninsula cu șesul și alcătuit din straturi orizontale de breccie scoicoasă. Adeseori se întâlnesc aici și păuri de nisip, prin care uneori se găsesc intercalate straturi de breccie.

După descrierea lui Hamilton — acestea sunt nisipuri calcaroase ce alternează cu calcarul scoicos; acesta din urmă, având grosimea de 6—9 m., acoperă nisipurile. Scoicile prezintă diferite grade de conservare. Hamilton raportează aceste depozite la cele aralo-caspice, ca și Moorichison. Această determinare e intemeiată pe cercetarea fosilelor de prof. E. Forbes, pe baza căroroa Moorichison a plasat aceste roci printre cele aralo-caspice.

Moorichison, în cartea sa „Geologia Rusiei”, spune că, după cercetarea colecției lui Hamilton, fără nici o șovăire le placează printre depozitele Mării Mediterane interne (Aralo-Caspice). Cu părere de rău, nici un autor nu arată precis ce fel de fosile sunt acestea. Hamilton indică Cyrena și Cardium, iar Brauns citează numai Astraca (!). Găsirea unui depozit terțiar pe Istmul Sinope și mai ales determinarea precisiă a naturii și a vîrstelor lor ar fi avut un mare interes. De aceea autorul a rugat pe fiul său, Leonid Andrusov, care pleca în calitate de ajutor al prof. S. A. Zernov, pentru cercetări zoologice, dealungul țărmului anatomic al Asiei Mici, să cerceteze depozitele

-depe Istrul Sinope. În colecția adunată de el s-au găsit următoarele exemplare interesante :

1. *Cardium tuberculatum* L. mari, umplute înăuntru cu resturi de scoici și grăunje de cvarț, puternic cimentate la un loc.
2. Exemplare mari de *Venus gallina* L.
3. O bucată de rocă, identică celei din interiorul scoicci, cu fragmente de *Venus gallina*, *Donax*, *Macra subtruncata*.
4. O bucată de gresie poroasă cu cimentul calcaros și urme întipărite de *Donax*.
5. Fragmente de niște scoici mici, neidentificate.
6. Gresie galbenă spongiosă fără fosile.
7. *Helix*, foarte mari, umplute înăuntru cu nisip cimentat.

Fotografiile aduse de d-l L. Andrusov arată că straturile din care s-au luat aceste probe, zac orizontal, la înălțime neînsemnată deasupra nivelului mării. Așadar e evident că avem de a face aci cu o terasă marină post-tertiară, iar nu cu depozitele terziare. De aceea trebuie să credem, că în articoul lui Brauns s'a comis o greșeală de tipar, și în loc de Ostrea, s'a scris Astraea, mai ales că această „Astraea” s'a găsit pe țărmul de sud într'un strat subțire de argilă.

Șlemco Roman

* * *

A. Ostromoff, *Recherches hidro-biologiques dans les embouchures des fleuves de la Russie méridionale*. (Communication préliminaire). (Bulletin de l'Académie Impériale de Sciences de St.-Pétersburg. Vœ Série. vol. VI. 1897, pp. 343—362. Articol scris în limba rusă).

După stabilirea legăturii între Mării Negre și M. Neagră, apa acesteia din urmă a atins aproape din nou salinitatea ce a avut în epoca miocenă (Marca Sarmatică).

Ca urmare, în M. Neagră au pătruns o mulțime de forme mediterane, iar fauna relictă a M. Negre s'a refugiat în parte spre gurile fluviilor, iar în parte s'a păstrat în basinurile relicte : M. Caspică și L. Aral.

In acest fel, în M. Neagră s'a petrecut o combinare originală de forme provenite din Mării Negre și M. Neagră, iar la gurile fluviilor s-au păstrat unele forme originale, dintr-o mare puternică îndulcitate, din epoca geologică precedentă.

Cercetările autorului au arătat că fauna de la gurile fluviilor Calmius, Don, Kuban și limanele din regiunea Nistrului precum și limanul Nistrului, se compune din trei categorii : 1. faună de apă dulce, 2. forme relicte și 3. forme marine.

Dintre moluștele marine, *Cardium edule* pătrunde în limane mai departe decât altele.

Granița de răspândire a formelor vii de *Venus gallina*, *Syndesmia ovata* și *Mytilus galloprovincialis* e apropiată simțitor de Mare. Alte forme marine ca *Nereis*, *Bowerbankia* și *Balanus* înaintează mai departe în susul limanelor. Așa, *Nereis* diversicolor a fost găsit de autor în limanul Niprului mai sus de Prognoisk ; *Balanus improvisus* în limanul Niprului mai sus de Cetatea Albă, satul Ciaghir. Lângă farul Sviatotrojchi, în limanul Bugului, a fost prins *Carcinus moenas* și *Astacus* (forme mici). Lângă Cetatea Albă s-au găsit, împreună cu cardide relicte, forme vii de *Anodonta* (forme mici).

Cele mai prielnice condiții pentru fauna relictă le oferă limanul Bugului,

până la satul Kowaliwka, unde apar primele depuneri fluviale și care poate fi socotit ca un colț al basinului pliocen. În apele lui trăesc :

Bythotrephes Pengoi, Carniger maeoticus, Mysidae, Cumcea. Pe fundul său : Amphipoda, Adacna, Dreissensia (polymorpha și rostriformis), Clessinia, Micromeslania, Ampharetidæ, Archaeobdella, Reniera (Protoschmidia) etc.

În r. Kalmius, care se varsă în partea de apus, mai sărată, a golfului Taganrog, au fost găsite : *Balanus, Bowerbankia, Plumatella, Unio, Vivipara*; iar între ele, formele relicte de *Adacna* și *Pseudocuma*; deci reprezentanții tuturor celor trei grupe.

In brațele Kubanului nu găsim forme relicte.

In partea de E. a golfului Taganrog, lângă Krywa Kosa, putem găsi *Balanus improvisus* și *Nereis diversicolor*; în schimb la Taganrog nu-i găsim deloc. Stălpii sunt acoperiți aci de amfaretide și cordilofore, iar nereidele sunt înlocuite de amfarcide (*Amphicteis antiqua*). Același lucru se observă în partea de E. a Niprului, unde punctul extrem de răspândire a formei marine *Nereis* se află puțin mai sus de Prognoisk.

Prin urmare, în fața deltei Donului și a Niprului se pot distinge aproximativ două zone : una mai apropiată, ocupată numai de forme relicte și în parte de apă dulce, și una două, locuită de forme relicte și marine. La gura r. Kalmius și în brațele r. Kuban aceste două zone sunt așa de apropiate, încât e foarte greu de stabilit o granită între ele.

La limanul Bugului și Nistrului se observă un amestec al tuturor celor trei grupe. Totuși și aci, spre vârfurile limanelor, se observă zonă liberă de forme marine.

La gurile limanului Nistrului predomină formele marine, care, cu cât înaintăm spre interiorul limanului, cedează locul formelor relicte și apoi celor de apă dulce.

Slemco Roman

* * *

A. Eberzin et O. Vjalov : *Une terrasse euxinienne ancienne dans les environs de Touapsé*. (in Comptes rendus de l'Académie des sciences de l'URSS, 1936, vol. II, Nr 5, Moscou, p. 187—188. In franțuzește).

Sărăcia extremă a cunoștințelor despre terasele marine dela fârmul Caucașian al M. Negre, a îndemnat pe autori a publica următoarele date asupra uneia din terasele din apropiere de localitatea Tuapse. Cercetările geologice în regiune au fost conduse de O. Vjalov, în anii 1930 și 1935, iar determinările faunistice și determinarea vîrstei terasei pe baza fosilelor a fost făcută de A. Eberzin.

Terasa dela Tuapse se evidențiază și morfologică dar și geologică prin nisipuri și galete : într-un șanț al soselei din apropiere de stația Golubeva-Dača la S. de Tuapse ; aproape de farul Kadoș la N. de Tuapse ; apoi într'un loc nu departe de gura lui Nebug, la 19 Km. spre N. de Tuapse.

Înălțimea acestei terase este de 50—60 m. peste nivelul Mării. Galete de terasă apar și între Km. 15 și 16 de pe șoseaua Novorosiisk, acolo unde se apropiu de malul Mării. Deasupra lor se vede un strat poros, de conchiliï, în grosime de 0,40 m., cimentat cu un calcar destul de compact. Moluștele determinante aci aparțin familiei Cardiidelor. Ele sunt următoarele :

Didacna gr. *crassa* Eichw. în mare cantitate.

Dreissena polymorpha Pall. destul de frequentă.

Neritina sp. (liturata Eichw. ?)

Acstea fosile clasifică terasa menționată în categoria teraselor de tip Caspic ale M. Negre. Didacna gr. crassa de aci are foarte mare asemănare cu Didacna crassa din depozitele euxinice vechi ale peninsulei Cherci și Taman. De aceea vârstă cea mai probabilă a terasei dela Tuapse este cea euxinică veche. Cei dintâi care s-au pronunțat pentru această vârstă au fost însă A. D. Archanghelskii și K. M. Strahov, în „Geologiceskaia istoria Cernogo Morea. Biull. Mosk. obșt. ispit prirod. T. X (1), 1932, pag. 28.

O faună corespunzătoare acestor formațiuni pe țărmul Caucasului spre Marea Neagră se cunoștea până acum numai pentru regiunea dintre Ghelengic și Djubga și ceva mai la S. de Djubga. Vezzi: S. A. Jakovlev: Počvi i grunți po linii Armavir — Tuapsinskoi jeli. doroghi, 1914.

Slemeo Roman

* * *

M. I. Rostovtzeff. „Tableaux de la vie antique”, — (Payot, Paris, 1936).

Numele lui Rostovtzev e cunoscut cititorului român de istorie veche și arheologie; l-a găsit adesea citat de Vasile Pârvan și urmași. Acum profesor la Universitatea din Yale în America, Rostovtzev e originar din Kiev și face parte din pleiada de profesori plecați din Rusia din cauza revoluției.

Opera sa de cercetător e foarte întinsă și reprezintă un număr important de rapoarte și comunicări la diverse societăți de specialitate, din care face parte. Chiar pe când se afla în Rusia, era vice-președinte al Societății Arheologice Imperiale, iar acum în urmă a fost ales membru al Academiei de Inscriptii din Franța și a dispus săpăturile arheologice de la Doura—Europos din Asia mică, despre care a dat 7—8 volume de rapoarte.

Ca scriitor de istorie a întreprins și publicat o „Istorie Socială și Economică a Imperiului Roman”, care a apărut în mai multe limbi, în fiecare, în o nouă ediție; apoi o „Istorie Generală a Lumei vechi”; o carte despre „Cetățile Caravaniere” din Arabia și Transiordania și o mulțime de articole și memorii publicate în diverse reviste.

Cartea de care ne ocupăm, „Tablouri din viața antică”, e compusă din schițe istorice, care sunt fotoști pagini de istorie. Autorul le numește „notele unui om, care și-a închinat viața studiului antichității și, în primul rând, documentelor lăsate de Grecia și Roma” și în care note vrea să spue ce și cum a văzut în trecut, în acel trecut „în afară de trecutul din Grecia și Roma”, cum s-au și intitulat aceste note în ediția engleză: „Out of the past of Greece and Rome”.

Primul capitol e consacrat civilizației și culturii cetăților „de pe coastele Mării Negre în Rusia Meridională, unde Grecii fură în strâns contact cu stăpânitorii acestei regiuni, Scii. neamuri de aproape cu Perși”. Al doilea tratează despre jocurile olimpice — o instituție care fu un element fundamental în evoluția civilizației grece, căci ea favoriză totdeodată dezvoltarea fizică și morală a tinerei prin concursuri sportive și sentimentul religios profund al națiunii grece, care era esențialmente libertatea și bucuria de viață”. Al treilea capitol tratează despre viața într-o cetate din Italia îngropată în primul secol al erei creștine și desgropată în zilele noastre — Pompei. Al patrulea despre Messina, una din coloniile grecești de pe coastele Siciliei. Al cincilea despre două cetăți caravaniere: Petra și Palmyra. și al șaselea despre Egipt sau Istoria lui Zenon și Apolonius, doi oameni foarte întreprinzători din timpul regelui Ptolomeu Filadelful.

Toate capitolele sunt interesante și aduc informații nouă.

Vom stăru rezumând numai primul capitol, care se referă la viața cetăților grecești de pe coastele de nord ale Mării Negre, viață interesantă, credem, pe cîitorul român și din care va putea deduce pentru celelalte cetăți foste colonii grecești : Tiras, Aegyssus, Histria, Tomis, Callatis, Bizone și Dionisopolis de pe țărmlul românesc ; asemenei, pentru că autorul caută a delimita în special o noțiune istorică, cam difuză până acum : Scitul și arta scitică.

De-a lungul țărmurilor Mării Negre, în Crimeia și dinspre Caucaz, cu multe secole înainte de Hristos, stăpâneau nomazi veniți din Asia, Scitii și Sarmații. Tot pe atunci apărură pe mare, în vase cu rame și pânze — Grecii, navigatori îndrăzeni și negustori dibaci. Marea i-a trăgea prin bogăția de peste și stepă prin bogăția de vite. Ei se stabiliță pe coastele mării și la gurile marilor fluviilor.

Din aşezările unora și altora au rămas puține urme.

De la Greci au rămas ruinele cetăților : Olbia, la gura Bugului și Niprului ; Panticepum (Kerci, actualmente), la str. Kerci, numită în antichitate Bosforul Cimerian ; Phanagoria, la gurile Cubanului ; Tanaïs, la gura Donului ; Chersones, aproape de cetatea modernă a Sevastopolului și Dioscurias, pe coasta caucasană.

De la populațiile așezate împrejurul cetăților au rămas și mai puține urme, iar dela nomazii Sciți din Rusia meridională n'au rămas decât morminte.

Cum trăiau colonii greci, cine erau vecinii lor, care era viața lor, ce credeau și ce făceau ?

Scriitorii contemporani spun puțin. Dar spun mai mult resturile din cetățile grecești : urme de ziduri, de străzi, ruine de edificii publice și private, temple, case, prăvălii, gymnazii, teatre, resturi de porturi, viaducte, apeducte, locurile de îngropare împrejur : necropole, unde ei ridicau frumoase monumente etc. Urmele dela vecinii Grecilor, Sciții și Sarmații din stepă, dau puțin material, — locuințele și așezările lor nu se cunosc, numai mormintele lor au rămas.

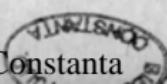
In apropierea ruinelor cetăților vechi se găsesc cimitire (tumulii stepelor), în care se află de veacuri, îngropate cu morții, o mulțime de obiecte de uz zilnic, — căci nu se îngropau numai morții în hainele lor cele mai nouă, ci li se punea în groapă ceeace era prețios sau scump pentru răposat, sau ceea ce-i putea fi de folos în cealaltă lume, unde, după credința primitivă, trebuia să continue o altă viață.

Așfel se îngropau : arme,uncile de bucătărie, podoabe, bijuterii, alimente băuturi, fructe, flori, ramuri de arbori. Copiilor li se puneau jucăriile. Cu cât răposatul fusese mai bogat, cu atât mobilierul mormântului său era mai luxos : arme încrustate cu aur, talere de aur și argint, inele, brățări de aur, colane de pietre prețioase, vase pictate cu figuri frumoase, vestimente ţesute în fir de aur și argint, covoare etc. Că răsboinicii faimoși se îngropau caii, carele, hamurile, șeile, jugurile, toate împodobite cu aur și argint.

Restovtzev citează ca morminte bogate, adevărate tezaure, pe cele găsite la Solokha și Kuloba.

Aceste obiecte nu ne vorbesc numai de viața lumei vechi în general, — ades artiști sau meșteșugarii au figurat pe ele propria viață a persoanelor ce urmău a se servi de ele. Privindu-le, putem străbate în viața acestor oameni, să cunoaștem familiile lor și casele lor.

In câmpile ce mărginea cursul inferior al Cubanului, Niprului și Bugului, trăiau triburi numeroase și diverse. Grecii, și apoi savanții moderni, numesc Sciți

pe o mare parte din cei ce trăiau la Vest de Don și Sarmați pe ceilalți de la Est. Aceste grupuri nu se deosebeau mult prin felul de viață. Când au apărut erau nomazi și stăpâni de turme, cirezi și herghelii. Sute și mii de păstorii se purtau cu vitele din loc în loc și proprietarii lor le urmău călăti și tineau în ascultare pe sclavii lor și păzeau avutul de atacurile triburilor vecine ostile. Ei făceau și vânătoare de fiare și aveau lupte cu dușmanii. Câteodată, uniți în bande, atacau câmpurile cetăților greci și sileau pe acestea să le plătească tribut în bani și obiecte.

Turmele erau urmate de care încărcate, trase de boi, încărcate cu familiile și averile stăpânilor de turme. Carele aveau covîltire de piele, abă sau pânză în formă rotundă, conică, cilindrică sau piramidală. În care locuiau femeile și copiii, iar după care urmău femeile și copiii păstorilor și sclavilor. În apropierea apelor, sau în locuri cu pășuni bune, poposeau pe loc săpătămâni întregi. Spre iarnă coborau spre sud, sau spre păduri, unde săseau în bordeie sau corturi.

Adesea pe cursuri de ape, pe malul căror nomazii se opreau câțiva timp, apărătorii negustorii greci veniți dela gurile cursurilor de apă, dela Marea Neagră, aducând cu ei vinuri, untdelemn, arme, olărie, oglinzi, mărgele, inele, cercei și brățări. Își ofereau marfa în schimbul pieilor, blănurilor, sclavilor. Dar ei dădeau mărfurile lor în special pentru păstrămuri, pește sărat și grâu.

Și, natural, nomazii cei mai bogăți și mai puternici, prinții și seniorii, căi se coteau vitele și sclavii cu mii, făceau un trafic mare cu acești greci și primeau în schimb lucruri frumoase și scumpe.

Mesele mai-marilor sciții erau luxoase, armele lor erau placate cu aur, îmbrăcămintea deosebit de bogată, încărmintea din piele fină până sub genunchi, pantaloni de piele brodată cu aur, caftane brodate, impresurate cu blănuri și prusești de piele incrustată cu aur. Simbolul puterii și demnitatei lor era un sceptru și o cupă — corn de băut în argint și aur. Rochiile soților și fiicelor lor erau asemenea bogate. Purtau coifuri înalte, șiruri de coliere, cercei de urechi și tâmpale, brățări ornate cu figuri și rochiile erau prinse cu agrafe aurite.

La petreceri vorbeau de lupte, de dușmani uciși, — cel mai onorat era acela care aduse mai multe capete de dușmani uciși și cel ce avea mai mulți frajii de sânge.

Munca era făcută de sclavi.

Negustorii greci se asezau la gurile fluviilor în case ridicate în dosul unor fortificații făcute din valuri de pământ. Pescuiau, cultivau câmpurile vecine, conservau peștele în vase mari de pământ și făceau negoț mai cu seamă cu Sciții, mai puțin cu Sarmații.

ACESTE AŞEZĂRI, CRESCÂND și DESVOLTÂNDU-SE, ÎNCEPURĂ A SE UNI ÎN PUTERNICE GRUPE. Creșterea populatiei în metropolele grece din sud aducea noi colonii greci.

Cetățenii din Olbia, Panticepeum și Chersones păreau ieși fără teamă din muriile lor și să locuiască afară, în case lucrate din piatră, să-și cultive câmpurile și să aibă semănături de grâu cu care să nutrească pe cei din cetate.

Sciții și Sarmații, văzând folosul culturii pământului, se aplicără la munca pământului și arau, semănau, recoltau. Triburi întregi păsiră la muncă și la viață asezată. Seniorii făcură din vechii lor păstori, muncitorii de pământ și ei devinări mari proprietari de domenii agricole, vânzători și negustori de grâu.

Grâul era cerut și de colonii și de metropole, ale căror populații se ocupau mai mult cu negoțul, pescuitul, meseriaile, cultura viilor, legumelor și măslinilor.

Această îndeletnicire a localnicilor schimbă aspectul stepei: în lungul Niprului,

pe Don și pe Cuban, satele și orașele începură a se înmulții. Scărții nomazi părăsiră calele și corturile și-și făcură case, nobili și bogății chiar palate; fundați cetăți în care trăiau meșteșugari, negustori indigeni și străini și cultivatori de pământ.

Îmbogățit, ei cereau meșterilor și artiștilor lucruri potrivite preferinței și gusturilor lor: reprezentări ale realităței vieției lor. De exemplu: Dacă seniorul scit dorea un pieptene de aur, el comanda unui bijutier grec de talent să-l reprezinte în mânăru pieptenului, pe el însuși pe calul său, în toată splendoarea armelor și echipamentului său, luptând contra inamicilor săi etc. Grecii executați admirabil aceste comenzi. Ei redau tipul feței, costumele și armele, mișcările și postura cailor observate cu exactitate și dispuneau figurile în frumoase compozиții, care toate respirau viață într-un stil deoare simplicitate și de un farmec delicat.

Dar aceste lucruri satisfăceau numai o modă; n'aveau și însemnatatea religioasă a vechiei arte scite. Strămoșii scărilor, trăiți în pădurile Asiei Centrale, venerau animalele de care se foloseau sau cu care erau în luptă, socotindu-le zei sau incarnările forțelor divine ale naturei. Vechii meșteri ai Asiei, din apropierea minelor Munților Altai, făureau lucruri pe care le impodobeau cu figuri de animale; dar ornamentul nu era numai un mijloc de înfrumusețarea obiectului, el trebuia să aibă prin această podobă și o putere de a proteja pe purtător contra puterilor răului. În acest dublu scop, de frumusețe și asigurare, strămoșii Scărilor impodobeau lucrurile cu forme de animale sălbaticice sau domestice și păsări. În acest sens se constituie stilul lor particular în artă decorativă. Ei nu cunoșteau deci ornamentare cu linii geometrice și nici cu plante sau flori, — singurele motive artistice și decorative pe care ei le cunoșteau și prețuiau erau animalele.

Deci animale sau capete de animale erau insignele războinice, pe garda săbiilor pe mânările diverselor uinelte sau vase. Frize cu aceste motive și plăci în formă de animale ornau orice obiect: cupe, tecii, tolbe, securi, scuturi, haine, încălțăminte, cuverturi, tăpiserii, șeile, frânele, hamurile, carele de luptă.

Ornamentele nu reproduceau numai animale reale, dar și imaginare: lei, aripați, cornorăți sau cu capete de vultur, dragoni, etc.

Când, după ani de migrație, Scării ajunseră la ūrmul Mărei Negre, ei aduseră cu sine armele și echipamentele lor, vestimentele și harnășamentele lor și nu-și uităra obiceiurile și deprinderile ancestrale. Deci când sub influența modei cumpărătorii lucruri grecești, ei nu neglijată a preținse stilul lor decorativ particular. Caii lor, de exemplu, nu purtau harnășament grecesc, și nici războinicii Schiți nu-și schimbară armele și echipamentul cu cel de tip grec.

Așa că arta redării animalelor dobândi un nou impuls pe ūrmul Mărei Negre.

De sigur, Scării aveau făurării lor, dar Grecii își însușiră repede meșteșugul și se arătăram mai abili. Cu toate acestea arta pierdu forța sălbatică și feroce. Ritmul ei deveni mai grațios, mai civilizat, de aceea ajunse ornamentație fără semnificație religioasă.

La început moravurile acestor nomazi erau mai sălbatece. Când unul din seniori murea, tribul său consacra timp îndelungat înmormântărei, se făceau ceremonii crude. Corpul era purtat dealungul stepei, cei ce treceau pe lângă el se răneau și se insângerau. În ziua înmormântărei, unele din femeile sale și unii sclavi erau ucisi la mormânt și sute de cai erau masacrați. Corpurile cailor, susținute de grinzi, erau rănduite și în șei erau aşezăți tineri ucisi în cinstea răposatului.

Mai târziu moravurile se "ndulciră și numai o femeie și un servitor erau ucisi

și îngropăți cu defunctul, căruia i se puneau în mormânt haine, arme, mobilier, mânăstiri, băuturi etc. După ceremonie și după ce animalele sacificate erau mâncate, mormântul se acoperea, printre o muncă de mai multe luni de zile, cu o mare cantitate de pământ, care acoperea pentru secole camera mortuară, formând movile înalte.

Aceste morminte au rămas, unele neatinse, cele mai multe au fost jefuite.

Cetățile grece crescătoră, devenind puternice, cu ziduri de piatră, pline de temple și clădiri destinate uzului public, politic și social, — piețe largi, case frumoase, alături colonii venite din Grecia, chiar Scitii se aşezau și se grecizau adoptând limba, vestimentele, obiceiurile și religia Grecilor. În porturile lor sosau sute de corabii cu mărfuri locale.

Comerțul era în special activ la Olbia, unde erau aduse foarte produsele cămpilor de pe malurile Niprului și Bugului; la Panticepeum era portul unde se adunau produse din stepele vecine Crimeei și mărfuri pescărești din Marea Azovului; la Tanais, la gura Donului și la Chersones cărau locuitorii colinelor și stepelor Crimeei.

Cetățenii din Olbia și Chersones trăiau după felul grecesc, aveau magistrat aleși, adunări ce discutau și votau legi, încheiau pace și declarau războiu, cetățenii țineau și conservau culturile și riturile grece ale cetății lor natale. Dar onorau și divinitățile locale ca protectoare ale țării de adoptație. La Chersones adorau pe „Fecioara divină”, care a salvat poporul în momente critice; la Olbia era onorat strălucitul erou Ahile, ca păzitor al mărilor, care și avea mormântul în Insula Albă (Leuca, Insula Serpilor). Cetățenii practicau sporturi, organizau concursuri și distribuiau premii, învățau pe de rost poemele homericе și jucau în teatre tragediile lui Sofocle și cântau în coruri cântecele naționale. și îngropau morții după felul grec, adică cenusă era pusă într-un cavou cu monument și epitaf chiar în versuri. Aveau arhive ale trecutului, scriau istoria cetății lor și isprăvile războinicilor, tratatele de pace și tot ceea ce era demn de amintire despre cetățenii lor sau binefăcătorii lor. Se scria pe plăci de marmură, care se aşezau în piețele publice.

Dar viața Grecilor din Panticepeum era deosebită din cauza imprejurărilor mai grele și din cauza luptelor cu localnicii mai turbulenți și mai puțin civilizați. Panticepeum a recurs la un sistem de guvernare mai apropiat de cel al barbarilor. Cetatea avea un șef, numit de Greci *tiran*, căruia toți jurau credință și care la moartea sa transmitea puterea fiilor sau rudelor.

Având șefi dibaci, Panticepeum ajunse a realiza un stat puternic, supunându-și cetățile și orașele din preajmă, sub numele de regatul Bosforului și care cuprindea regiunea dela gurile Donului, regiunea dela gura Cubanului și aproape jumătate din Crimeea. Supușii erau Greci și localnici și din aceștia își recruteau armata de pază contra vecinilor. Populația greacă nu avea libertăți cetățenesti, dar nu și uită limba și și nici modul de viață din țara natală și trăia ca și cea din Olbia și Chersones, nu mai că adoptă oarecare obiceiuri dela vecinii Scitii și anume înmormântările pompoase și mormintele sumptuoase.

Această viață de pe țărmul Mării Negre excita gelozia și lăcomia vecinilor. Clanurile și triburile dela Dunăre și din pădurile și colinele Germaniei începând să gravite spre aceste așezări și a face incursii prădalnice: Traci, cavaleri indesăzi; Celți giganți, puternici și cu mustați lungi; Germani cu ochi albi și îmbrăcați în piei de animale, înarmați cu lănci și măciuci grele. Chiar vecinii dela Est, Sarmați, înaintau spre ei, presați de alte triburi ieșite din Asia centrală.

Regiunile situate la Vest de Don fură cele dintâi atacate de Sarmați.

Printre războinicii morți ai Sarmaților se găsiră și femei. Astfel se născu legende după care lângă Marca Neagră ar fi fost un regat al Amazoanelor, trăind fără bărbăti și umblând după isprăvi războinice. E adevarat însă că la Sarmați femeile luau parte și la lupte și șefii lor erau când regi, când regine. Se amintește regina Amaga, care foarte îndrăzneașă, într-o incursie prinse pe un rege scit în propria țară fără ca acesta să prindă de veste că i se calcă țara.

In același timp atacurile dinspre Dunăre începură. Câmpurile cultivate de Scii fură prădate și părăsite. Olbia cea dintâi decăzu, viața săraci și se ingreuiă. Cetățile din Crimeia fură mai puțin atinse, fiind apărate de un val construit de la un țarm de mare la altul. Panticapeum și Chersones aveau încă mărfuri. Influența și puterea Romană le mai proteja câteva sute de ani. Totuși viața se schimbă. Grecia nu mai abundă în bogăție de mărfuri, alii imigranți nu mai veniau. Apoi atacurile dese intrerupeau munca și chemau la apărare. Se ridicaseră întărituri chiar pentru a proteja câmpurile seminătate.

Alii dușmani apărură, de astădată pe apă: Taurienii pe pe coasta de nord a Caucazului, răsboinici, pe bărci, năvăleau asupra vaselor de comerț, le jefuiau și capturau echipajele, pe care le masacrău. Aceasta contribuia ca, chiar cei din regatul Bosforului să cadă în sălbăticia locuitorilor stepei uitându-și limba greacă și obiceiurile.

Venise timpul că Roma nu mai putea să înfrâneze pe barbari și atunci, fără nici o protecție, cetățile grecești căzură în ruină. Astăzi n'au mai rămas ridicări în lumenă decât tumulii funerari.

In stepe, după Sarmați, urmă năvala triburilor turcomane venite din Răsărit, apoi Atila cu hoardele de Huni, apoi Cazarii, apoi Pecenegii, Turcii și Polovjenii și dela Nord și dela Vest noi clanuri de Germani, din cari cei mai răi Goții.

O nouă perioadă de înflorire se ivi numai sub influența Byzanțului, care creștină popoarele slave și care poate fi considerată ca aurora vieței contemporane.

D. Stoicescu

* * *

Teofil Sauciuc-Săveanu: Muzeul de Antichități din Mangalia. Un inceput de inventariere. Cernăuți, 1936. (Tipografia Universității, Cernăuți, Piața Grigore Ghica Vodă No. 3).

Pieseșele arheologice culese dintr-un ținut și depozitate în muzeu trebuie să fie, înainte de studiu, obiectul unei inventarieri. Pentru cunoașterea pieselor adunate, inventarul are importanță bibliografică: dă vizitatorului o călăuză, iar cercetătorului materialul științific. Ca și bibliografia, el cuprinde o notare atență și minuțioasă a fiecărui fragment sau monument, sub un număr, cu date descoperite, natura — materialul brut și felul de monumente în care se încadrează, — locul precis unde a fost găsit. Evoluțele studiilor moderne, în sprijn stratigrafia, cer chiar stratul în care au fost găsite obiectele antice.

Inventarierea, prezentată de dl prof. Sauciuc Săveanu, vrea să fie considerată numai o lucrare de început, în baza căreia — mai pe urmă și mai cu deamănuntul — să se facă o expunere completă, o călăuză științifică.

Înființat în anul 1924, cu prilejul săpăturilor fructuoase a doi arheologi, profesori *Sauciuc Săveanu și Oreste Taftali*, Muzeul din Mangalia a crescut an cu an și s'a strâns atâtă material, că s'a simțit nevoie alcăturii și editării unui inventar.

Inventarul are înregistrate **417** piese. Zestrea muzeului e însă cu mult mai mare. „Nu am înregistrat aici, scrie d-l S. S., obiectele și fragmentele de vase de argilă arsă, de statuete și capete de statuete, de terracotta, foarte numeroase, nici cele de sticlă, de bronz și de fier”, „nici puținile monede”.

Pieselete sunt dispuse, în această lucrare pregătită de unei călăuze științifice, nu pe temeiul unei prealabile împărțiri pe secțiuni, ci în ordinea intrării lor în Muzeu până în Noemvrie 1935.

Afără de capitulurile din diverse epoci și stiluri, coloanele și bazele de coloane, pilaștrii, frizele cu deosebite decorațiuni, epistilurile, cornișele și arhitravele inventariate, sunt vrednice de reținut următoarele piese arheologice :

- Stelele funerare *Tōō Φιλοκτίτου* (n. 13), *Theon* (n. 179) și stela cu inscripția *Ιωνίανς ταῦτη γάραξ γάρτι*.
- Blocurile cu inscripții : n.ºrele 89, 152, 161 = despre gymnas, 182 = din vremea imp. *Antoninus Pius*, 225, 236, 237.
- Sarcofagul lui *Gaios*, fiul lui *Philodespôtes* (n. 217 a. b. c.).
- Marmora cu numele lui *Moschion* (n. 36).
- Baza sepulcrală a *Fl. Sabina* (n. 37).
- Placa cu inscripția *Flavios—doros*.
- Fragmentul de decret de proxenie (n. 88).

Desi autorul afirmă că nu-i vorba de „o călăuză a Muzeului și, mai puțin, una a vechiului oraș Callatis, care se ascunde sub pământul și sub clădirile Manegalei de azi”, acest început de inventariere e un *vade mecum* util printre piesele arheologice ale „Muzeului de Antichități din Mangalia”.

Ioan Micu

CENTRALA BIBLIOGRAFICĂ A NATURALIȘTILOR

Inființând Centrala Bibliografică a Naturaliștilor, cu scopul de a publica un periodic bibliografic atât de necesar naturaliștilor care lucrează pe teren sau în laborator, Societatea Naturaliștilor din România roagă pe toți cercetătorii și publiciștii noștri în domeniul Științelor Naturale, membri sau nu ai ei, să binevoiască și trimite tipăriturile Domniilor lor, — și s'o țină la curent cu tot ce publică, fie și sub formă de notiță bibliografică.

Lucrările se vor trimite la adresa Președintelui Societății Naturaliștilor din România, d-l Prof. A. Popovici Bâznoșanu, str. A. Simu 3, București III.

Publicațiile primite se vor recenza de specialiști în revistele din țară și străinătate (cele de zoologie în „Zoologischer Bericht“ dela Berlin).

Lista lucrărilor primite se va publica și în „Buletinul Societ. Naturaliștilor din România“.

Societatea Naturaliștilor din România
Centrala Bibliografică

Doi cioloveci cinstiți.

Imediat după apariția „Analelor Dobrogei“, vol. XVI, în care se află articolul d-lui M. Roman, despre „Iredenta bulgară“, doi cioloveci culturali mi-au trimis următoarele cărți poștale: (Transcriem exact):

I. Domnule Profesor,

Rog binevoiți și mi trimite ultimul număr al revistei „Analele Dobrogei“ din luna Decembrie 1935.

Cu stima M. D. Tocușev
Profesor, Piața Cogălniceanu Nr. 9, București

P. S. Costul contra ramburs, sau comunicați la ce adresă se pot trimite banii anticipat.

II. Stimate D-le Director,

Rog binevoiți dispune a mi se trimite un exemplar din ultimul număr al revistei „Analele Dobrogei“ din 1935 contra valoare ramburs.

Cu stima P. Tocev
Profesor, Școala bulgară, București, Calea Călărașilor Nr. 16

Ambilor „colegi“ li s'a trimis revista imediat. Ne sosind banii, li s'a scris câte o carte poștală, dându-li-se adresa la care să expereție mandatul poștal. Ambii cioloveci însă s'au dat la fund și tac chitic până în ziua de azi. Dar nici revista n'au înapoiaș-o.

Administrația „Analelor Dobrogei“

CORESPONDENȚA NOASTRĂ CU PREFECTURA DE DUROSTOR

România
Prefectura jud. Durostor
Serviciul finanțier și contabilitatea
Nr. 2793.

Silistra, 14 Martie 1936

D-lui Profesor universitar

C. Brătescu

Directorul Revistei „Analele Dobrogei“, Institut. de geografie
al Universității Cernăuți

La cererea D-vs înregistrată la Nr. 2793/36, avem onoare a vă face cunoscut că, suma de lei 2100, reprezentând abonamentul la revista „Analele Dobrogei“ pe anii 1928/1935 inclusiv, se va achita din bugetul județului pe exercițiul 1936/37, în care se va înscri ca rămășiță de plată.

Prefect (indescifrabil)

Seful Serv. (indescifrabil)

România
Prefectura jud. Durostor
Serviciul finanțier și contabilitatea
Nr. 2793

Silistra, 12 Mai 1936

D-lui Profesor universitar

C. Brătescu

Directorul Revistei „Analele Dobrogei“, Institut. de geografie
al Universității Cernăuți

La cererea D-vs înreg. la Nr. 2793/36, avem onoare a vă face cunoscut că s'a hotărât cumpărarea câte unui volum din 1928—1935 inclusiv, pentru Prefectura noastră.

Costul lor se va ordonață după primirea volumelor.

Prefect (indescifrabil)

Subprefect (indescifrabil)

Păstrăm ambele adrese ca document, spre a le înfățișa la cerere. Administrația revistei „Analele Dobrogei“ a trimis regulat Prefecturei de Durostor câte două volume din fiecare număr al Analelor timp de opt ani (1928—1935) fără a primi nici un ban. Pentru volumele trimise înainte de 1928, abonamentele neachitate au fost iertate pentru toată lumea. Prefectura, la 14 Martie, ne promite achitarea sumei de lei 2100, pe care o recunoaște ca datorie; la 12 Mai însă, se face că nu înțelege despre ce este vorba și ne înștiințează — că

răspuns la aceeași cerere — că a hotărât cumpărarea unei colecții a Analelor pe anii 1928—1935, iar banii ii va trimite ulterior, după expediția revistei ! Adică, la calendele ... balcanice !

Rugând pe colegul Pericle Papahagi, Directorul Liceului din Silistra, să se intereseze de *soarta* petiției, dăsa mi-a răspuns, în urma primei corespondențe dela 14 Martie, textual „*Abonamentul dela Prefectură fi s'a trimis de mult!*“

Noi însă n'am primit nimic ! Iar la 12 Mai ne-a sosit adresa a doua !

Iată conduită corectă a unei administrații județene față de un Profesor universitar, Directorul unei reviste de talia Analelor Dobrogei, cu care s'a sărbătorit jubileul de 50 de ani al reanexării Dobrogei la Patria-mamă ! Ce conduită va fi având această administrație față de plebeia administrată ?

D-l Ministrul de Interne poate rămâne indiferent față de astemenea procedeie ?

Aducem respectuos la cunoștința autorităților administrative mai jos notate, că ne datorăză abonamentul la revista „*Analele Dobrogei*“ pe anii 1928—1935 inclusiv și le rugăm a ni-l expedia prin mandat poștal la adresa Administrației Analelor Dobrogei :

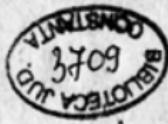
Prefectura de Călărași	2100	Lei
Prefectura de Durostor	2100	”
Prefectura jud. Tulcea	2100	”
Primăria orașului Tulcea	2100	”
Primăria orașului Măcin	2100	”
Primăria orașului Balcic	2100	”
Primăria orașului Cernavoda	2100	”
Primăria orașului Megidia	2100	”
Primăria orașului Mangalia	2100	”
Primăria orașului Cavarna	2100	”
Primăria orașului Bazargic	2100	”

ERRATA

La pag.	rând	in loc de:	se va citi :
3	12	de sus	știu . . . . .
3	14	"	" . . . . .
5	16 și 17	"	executat . . . . .
10	17	"	carte . . . . .
17	17	"	istoria sau . . . . .
19	10	"	modalitatea . . . . .
19	24	"	va fi realizat . . . . .
25	2	"	desemn, de cât urechea
			desemn, de cât picioarele pentru dans, mai educabilă pentru desemn, de cât urechea . . .

NR. INV. 8.

3709

Lec 2/0

MULTUMIRI

Aducem viile noastre mulțumiri următoarelor Instituțiuni, care au binevoit a sprijini bănește tipărirea acestui număr din „Analele Dobrogei“.

1. Primăria municipiului Constanța (H. Grigorescu) 20.000 Lei.
2. Fundația culturală Regele Ferdinand I . . . 10.000 „

Colecția „Analele Dobrogei”, de la anul V începând, numerele izolate și abonamentele se pot cere d-lui C. Brătescu, prof. universitar, Cernăuți.
